

Н. НОСОВ

БЕЛМӘМЭШНЕН.
АЙГА
СӘЯХӘТ

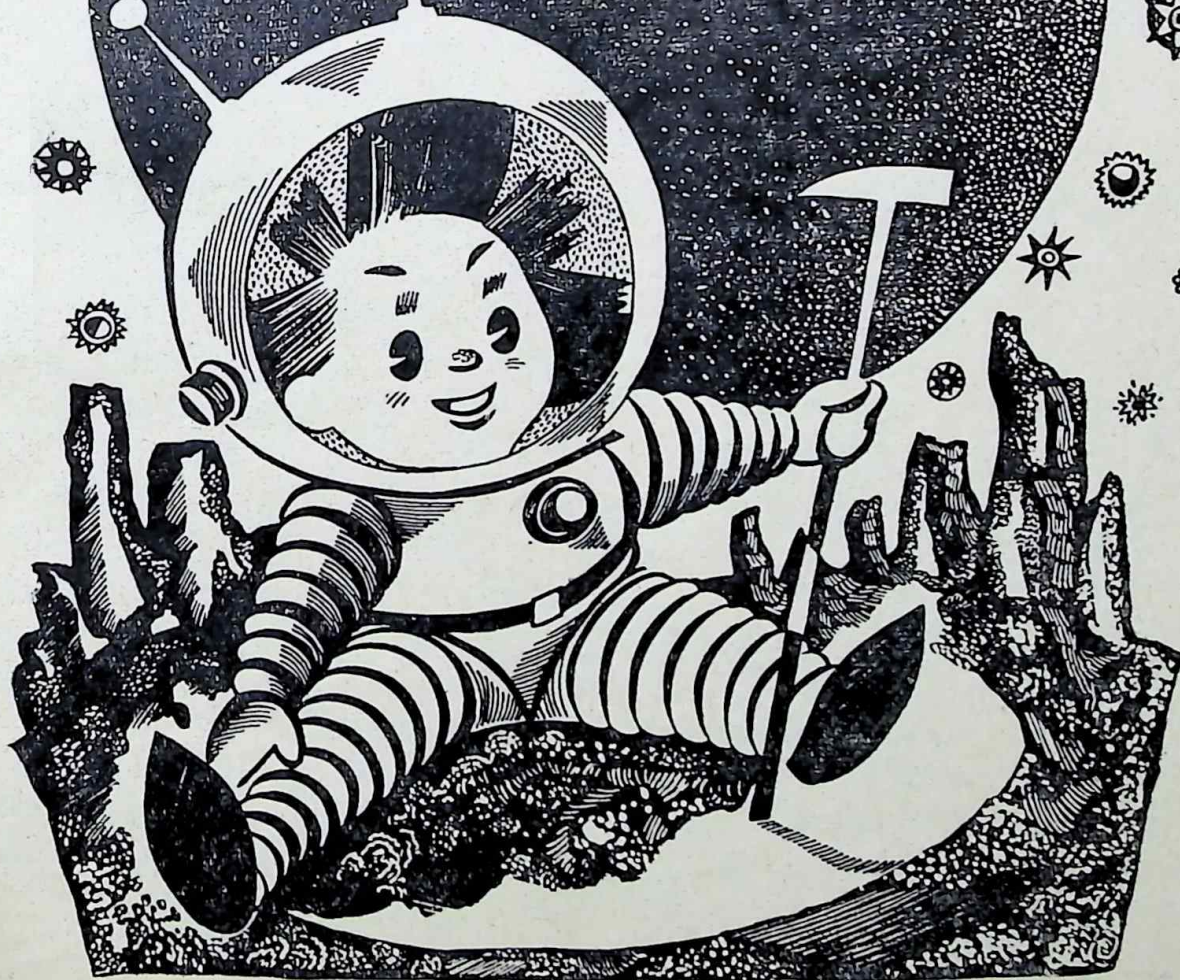

Н.Н. СОСОВ

БЕЛМӘМЕШНЕН
АЙГА
СӘЯХӘТЕ

ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
Казан 1969

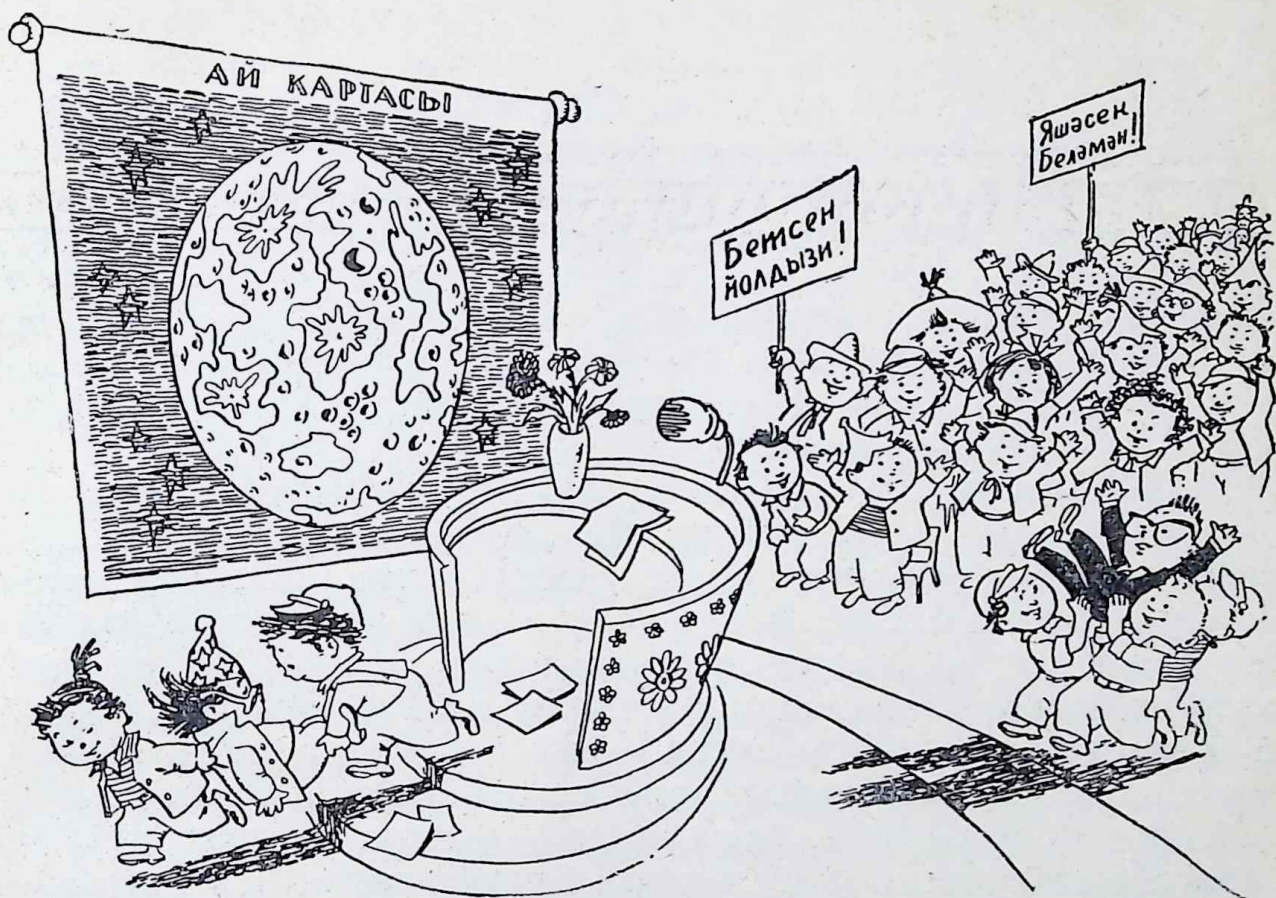
Нәнүс халкының кызыклы тормышын тасвирлаган әкият-
роман шуның белән тәмамлана. Соңгы китап берәз кыс-
картыбрак тәржемә ителде.

К. Миңлебаев тәржемәсе

Г. Валька рәсемнәре

КЕЧЕ ЯШЫТӨГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН

Беренче бүлек

БЕЛӘМӘН ПРОФЕССОР ЙОЛДЫЗИНЫ ЖИҢӘ

Белмәмешнең Қояшлыға сәяхәтенән бирле ике ел ярым чамасы вакыт узып китте. Сезнең белән безгә бу ара әллә ни сизелмәсә дә, бәп-бәләкәй нәнүсләргә ул чамасыз озын булып тоелды. Үрмәкчедән күрмәкче дигәндәй, тагын башка нәнүсләр дә Қояшлыға барып кайттылар. Кайттылар да үзләрендә дә күп кенә нәрсә эшләп ташладылар. Шуннан бирле Чәчкәле

шәһәре бик үзгәрде, хәзер инде аны танырлык та түгел. Мәһабәт биек йортлар төзелде. Қыңгырау чәчәк урамында архитектор Зыр-Зыри проекты буенча әйләнмәле ике йорт салып куйдылар. Берсе биш катлы, манаралы, манара тирәли спираль баскычлы, баскыч төбөндә генә бассейн — төшкән мәлгә үк чум да йөзеп кит. Икенчесе алты катлы, тирбәлмә балконлы. Анысының түбәсенә мәзәк кенә иттереп тәгәрмәч куелган, парашюттан сикерим дисәң — манарасы да бар. Ә инде урамнарда хәзер автомобильләр, спиралеходлар, трубошетлар, авиамотоколяскалар, башка төрле машиналар тыз-быз килеп йөриләр.

Алай гынамы соң әле! Боларның ихлас күңелдән төзелешкә тотынуларын белгәч, Қояшлы халқы ярдәмгә килде һәм берничә завод-фабрика бинасы төзөргә булышты. Инженер Чәпим проекты буенча бик дәү итеп киём фабрикасы салдылар һәм анда төрле киём-салым тегә башладылар. Хәзер инде әллә ничәшәр сәгать чалбар-костюм ише гап-гади нәрсәне дә үзең тегеп утырасы түгел — киём фабрикасында һәммәсен машиналар эшләп чыгара. Әзер әйберләргә, Қояшлыдагы шикелле үк, кибеткә илтеп куялар — жаның теләгән нәрсәне барасың да аласың. Фабрикада эшләүчеләргә бар кайгылары яңадан-яңа фасоннар уйлап табуга һәм халык яратмый торганның чыгармауга кайтып кала.

Һәркемнең күңеле шат. Бу эштә оттыручы булса да, бер Кабартма гынадыр. Кибеткә барып жаның теләгән нәрсәне алырга мөмкин булуын белгәч, ул үзенең өелеп яткан костюмнарының бернигә яраксыз икәнлегенә төшенә. Ул костюмнар модадан чыгып беткән, киём йөри алмыйсың. Шуннан бер караңгы төнне тота да бу иске костюмнарын төреп бау белән бәйли һәм беркемгә дә сиздермичә генә Қыярлы инешенә батыра. Алар урынына яңаларын ташырга тотына. Ташый торгач, моның бүлмәсе киём складаына әйләнә. Бөтен дөньясын костюм белән тутыра: шкаф эчендә дә, шкаф өстендә дә, өстәл өстендә дә, өстәл астында да, китап шүрлегендә дә, урындык аркаларында да, стенадагы кадакларда да, алай гына да түгел — түшәмгә бау белән асып та куя.

Йон айберләре шул чаклы күп жыелгач, бүлмәсенә көяләр оялай. Костюмнарымны көя тетеп бетермәгәе дип, Кабартма һәр көнне нафталин сибә. Аның исенә чыдап торырылык хәл калмый. Шул ис эчендә яшәгәч, Кабартманың үзенән дә ис килә башлай. Берәр жиргә кунакка-фәлән бара икән, ул килеп керүгә, нафталин исеннән хужаларның башлары әйләнергә тотына. Кабартманы шундук куып чыгаралар да ишек-тәрәзәләргә шар ачып җибәрәләр, югыйсә, шул чаклы ис башыңа кабып, әйләнчеккә әверелүең яисә акылдан язуың бар. Шунның аркасында Кабартманың урамда малайлар белән уйнарылыгы да калмый. Аның урамга чыгуы була, нәнүсләр авыз-борыннарын тотып кайсы кая качып бетәләр. Мондый хәлләргә бик нык хәтерә калып, малай үзенә кирәкмәс айберләргә чормага менгезеп куярга мәҗбүр була.

Игътибарга иң лаеклысы бу түгел әле. Игътибарга иң лаеклысы — Беләмәннең дә Кояшлы шәһәренә барып кайтуы. Анда баргач ул галимә кызлар Фуксия һәм Ай-Йолдыз белән танышкан. Ул кызларның Айга икенче мәртәбә сәяхәт итәргә әзерләнеп яткан чаклары икән, Беләмән дә космик кораб төзү эшенә катнашкан һәм кызлар белән берлектә чит планетага сәяхәт иткән. Айга менеп җиткәч, курку белмәс сәяхәт-челәребез Аяз Диңгез дигән төштә кечрәгрәк кенә бер кратерны өйрәнгәннәр, ул кратерның үзәгендәге мәгарәгә кереп караганнар һәм тарту көченең үзгәрүен күзәткәннәр. Айда тарту көче җирдәгедән кимрәк бит, шунлыктан күзәтүләр алып баруның фәнни кыйммәте әйтеп бетергесез. Өч-дүрт сәгатьләр шулай йөргәннән соң, кислородлары бетә башлап, тиз-тиз генә кайтырга чыкканнар. Ник дисәң, айда кислород юк бит, сулар өчен үзеңә һава алып менәргә кирәк.

Чәчкәлегә әйләнеп кайткач, Беләмән үзенең сәяхәте турында бик кызыклы нәрсәләр сөйләде. Аның сөйләгәннәре һәммә нәнүснә, бигрәк тә астроном Пыялабайны хәйран калдырды. Пыялабай телескоптан Айны күп мәртәбәләр күзәткән галим, ул инде Айның өсте тигезле-тигезсез икәнне дә, андагы тауларның Җирдәгә төсле булмыйча, ни сәбәпләдер түм-түгәрәк икәнне дә белә иде. Әнә шул түгәрәк таулар фән

телендә кратер яки цирк дип. атап йөртелә. Ай циркы яисә кратер нинди булганны аңлыйм дисең икән, егерме, утыз, илле, йөз километрга сузылган түгәрәк аланны, ул алан тирәли тезелеп киткән ике-өч километрлы карсак тауларны күз алдыңа китереп кара. Айда әллә ничә меңләп шундый кратер исәпләнә. Араларында ике километрдан узмаганы да, йөз кырык чакрымга сузылганы да бар.

Айдагы ул кратерлар ничек барлыкка килде икән? Бу сорау бик күп галимнәрне кызыксындыра. Шуның аркасында Қояшлы шәһәрнен астрономнары үзара тел-тешле булып беттеләр инде. Бер ишеләре әйтә: айдагы кратерлар вулкан нәтижәсендә барлыкка килгән, ди. Икенчеләре исә: эре метеоритлар төшеп чокырайтканнар, дип бара. Беренче фикердәге астрономнарны вулканчылар дип, икенче фикерне яклаучыларны метеоритчылар дип атап йөртәләр.

Беләмәнгә килгәндә ул бер якка да кушылмады. Айга барып кайтканчы, ул үзенә бер теория уйлап чыгарды. Көннәрдән бер көнне ул, Пыялабай белән берлектә телескоптан күзәткәндә, Айның өстен күпереп, күзәнәкләнеп пешкән беләнгә охшаткан иде. Шул көннән соң ул әйләнгән саен кухняга кереп коймак пешергәнне күзәтә торган булды. Коймак сыек чагында аның өсте гел тип-тигез була икән. Таба кыза төшкәч, коймакның өстенә күперешеп-бүлтәешеп су парлары чыга. Өскә чыгып житү белән ул күбекләр ярылып китәләр дә, коймакның йөзе шадраланып кала.

Шуңа таянып Беләмән китап язды. Китабында болай ди: Бик борынғы заманнарда хәзерге шикелле Айның өсте салкын һәм каты булмаган, кайчандыр Ай кызган-эрегән шар хәлендә булган. Тора-бара аның өсте суына төшкән, берәз куерган һәм камырга охшап калган. Эчтән әле һаман кызу бәрәп торганга, андагы газлар Айның өске йөзенә гажәеп дәү күбекләр булып бүлтәешеп чыкканнар. Өскә чыгу белән ул күбекләр шартлап ярыла барганнар. Тик ул чагында Айның өсте сыек булу сәбәпле күбекләр урыны тишкәләнеп өлгермәгән — яңгыр яуганда су өстендә хасил булган күбекләр урыны да шадраланып калмый лабаса! Ә инде Айның өсте камыр

хәленә житеп үзләшкәч, күбекләр шартлаган урында божра-божра эзләр калган. Телескоптан карап без энә шул божраларны күрәбез.

Астрономнарның барысы да — вулканчылар да, метеоритчылар да — бу теориядән кычкырып көлделәр.

— Моның ише коймак теориясе ниемә кирәк инде? Айдагы кратерларның вулкан икәнлегә әллә каян күренеп тора ич! — диделәр бер ишеләре.

— Айдагы кратерларның вулкан түгеллегә көн кебек ачык. Шулай ук алар коймак та түгел. Метеорит эзләре икәннән һәркем аңлый инде! — диделәр икенчеләре.

Вулканчылар да, метеоритчылар да үз теорияләренә ябышып яталар иде, шуңа күрә алар Беләмәнгә авыз ачарга да ирек бирмәделәр һәм аны мыскыл итеп Коймакчы дигән кушамат тактылар. Ай хәтле Айны әчегән камыр белән чагыштыру искиткеч зур мәгънәсезлек, диештеләр.

Хәер, Айга сәяхәт итеп кайтканнан соң, коймак теориясеннән Беләмән үзе үк баш тартты. Божраланып киткән таулар тезмәсенә кайчандыр кирпечтән салынган стена булып, шуның хәрабәләре икәннән ул үз күзгә белән күрәп кайтты. Андый стеналарны аң-зиһенле жан ияләре генә кора алуына төшенгәч, Беләмән бу хакта китап язып чыкты. Борын-борын заманда Айда аң-зиһенле жан ияләре, икенче төрле әйткәндә, Ай нәнүсләре яшәгән, дип язды Беләмән. Ул чагында әле Айда да, безнең Жирдәгә шикелле, һава булган. Тора-бара һава акрынлап кына әйләнә-тирәгә очып таралып китә башлаган. Һава бетеп һәлак булмагач дип, Ай нәнүсләре шәһәрләрен кирпеч стена белән әйләндереп алганнар һәм пыяладан гөмбәз корыштырганнар. Ләкин Ай тирәсендәгә һаваның бөтенләй таралып бетәчәген, һавасы калмагач, Қояш нурлары чамасыз нык кыздырачагын һәм гөмбәз түбә астында да яшәп булмагачагын Ай нәнүсләре сизенгәннәр. Шуннан соң инде алар Ай кабыгының эчке ягына күчкәнә башлаганнар һәм әле дә булса шунда яшәп яталар икән. Айның эче, резина туп эчедәй, буш икән, шулай булгач Ай кабыгының тышкы ягында да, эчке ягында да яшәргә мөмкин икән.

Беләмәннең ул китабы зур гауга чыгарды. Нәнүсләр аны һәммәсә дә бик яратып укыдылар. Күпчелек галимнәр дә аны кызык итеп язылганга мактадылар, тик менә фәнни яктан тотрыксызрак, дип кенә тиргәделәр. Астрономия фәннәре академиясенә действительный члены профессор Йолдызи, Беләмәннең әлегә китабын укып чыкканнан соң, гарьлегенән нишләргә дә белмәде. Китапмыни бу? Шайтаным ширмәт ич бу, дип игълан итте. Бу профессор бик усал нәнүс икән, дип уйлый күрмәгез. Юк, ул болай үзә хәйран да йомшак табигатьле нәнүс, тик бик-бик таләпчән һәм катгый нәнүс. Аның өчен һәр эштә төгәллек һәм тәртип кыйммәт, фантазияне, хыялны ул бар дип тә белми.

Профессор Йолдызи тотты да астрономия фәннәре академиясенә мондый бер тәкъдим кертте: Беләмән язган китап буенча фикер алышу уздырырга, Беләмәннең үзен борычлап-суганлап кыздырырга — моннан ары андый китаплар язмаслык булсын. Академия моңа ризалык бирә һәм Беләмәнне чакыртып кәгазь жибәрә. Беләмән Қояшлыгы килгәч, фикер алышу башланып китә.

Чакырылган нәнүсләр зур залга кереп утырганнан соң трибунага профессор Йолдызи чыгып басты.

— Хөрмәтле дуслар, Беләмән китабы буенча фикер алышуга багышланган утырышны ачып жибәрергә рөхсәт итегез,— дип башлады ул сүзен.

Шуннан соң ул тамагын кыргандай итте, ашыкмыйча гына кулъяулыгы белән борынын сөртте һәм доклад сөйләргә кереште. Башта Беләмән китабының кыскача гына эчтәлеген сөйләп чыкты, бик матур, бик кызыклы итеп язылуын әйтте. Аннары фәнни күзлектән чыгып тәнкыйтьләргә тотынды. Беләмән ялгыш кирпеч дип язган нәрсә, һичшиксез, берәр төрле тау токымы булырга тиеш, диде. Моннан чыгып шундый нәтижә ясый алабыз: әгәр дә кирпеч дигәнебез чынлыкта кирпеч түгел икән, ул чагында инде Ай нәнүсләре дә юк дигән сүз. Каян килеп булсыннар икән соң алар? Ничек итеп Ай кабыгының эчке ягында яшәсеннәр ди алар? Жирдәге шикелле, Айның да өстендәге әйберләр планета үзәгенә тартылып

торалар, шул сәбәпле, әгәр чынлап та Айның эче куыш икән, аның эчке кабыгында берәү дә тора алмас иде: Айның үзәгенә тартылып, ачтан үлгәнчегә кадәр берни эшли алмыйча тик асылынып торыр иде.

Беләмән, тыңлап утырды-утырды да, урыныннан кубып:

— Айның үзәгендә асылынып торган кебек сөйләгән буласыз! — дип әйтеп ташлады.

— Әллә сез асылынып тордыгызмы? — дип чөметтереп алды профессор.

— Тормасам да, минем ичмаса ракетага утырып очканым, шул чагында әйберләрнең авырлыгын югалтканнарын күзәткәнем бар.

— Авырлык югалтуның монда ни катнашы бар соң әле?

— Менә нинди катнашы бар, — диде Беләмән, — Ракетага утырып очканда, мин шешә белән су алган идем. Авырлыгын югалткач, кабина стенасына беркетелмәгән бүтән әйберләр кебек үк, шешә дә бушлыкта йөзеп йөрде. Суы тулы чагында шешәнең йөзүе аңлашылсын да ди. Менә мин суның яртысын эчкәч, кызык хәлләр башланды: су шешәнең төбөнә төшмәде, шулай ук үзәккә дә жыелмады, шешәнең стеналарына типтигез катлам булып ятты, уртада исә һава куыгы хасил булды. Димәк, су шешәнең үзәгенә түгел, бәлки стеналарына тартылды, чөнки бер әйбер икенче әйберне тарта алса да, бушлык бернинди нәрсәне дә үзенә тарта алмый.

— Әйтте сүз! — дип үртәнеп куйды профессор. — Шешәне планетага тиңли! Шул да булдымы фән?

— Нишләп булмасын? — дип Беләмән исбатларга кереште. — Планетаара бушлыкта үз иркендә йөзеп йөргән шешә үзенең авырлыгын жуйган була һәм планетага охшап кала. Аның эчендәге үзгәрешләр нәкъ планета эчендәге үзгәрешләргә тәңгәл килә. Айның эче куыш булган тәкъдирдә анда да шул ук хәл кабатлана.

— Шул шул менә! — дип аның сүзенә бәйләнде профессор Йолдызи. — Каян килде әле сезнең башыгызга Айның эче куыш дигән фикер? Шуны гына аңлатып бирсәгезче.

Доклад тыңларга атлыгып килүчеләр пырхылдап көлеш-теләр. Эмма Беләмәннең андый нәрсәгә бер дә исе китмәде.

— Бераз уйлап карасагыз, сезнең дә башыгызга килер иде ул фикер. Эгәр дә мәгәр Ай иң әүвәл утлы сыекча хәлендә булган икән, аның бит башта эче түгел, бәлки тышы суына, чөнки аның тышы салкын бушлыкка орынып тора. Димәк, башта Айның тышкы ягы суына дип фараз иттек. Шуннан инде Ай шар сыман савытка охшап кала, аның эчендә нәрсә була әле?

— Суынып өлгермәгән матдә! — дип куйды бер тыңлаучы.

— Бик дәрәс! — дип эләктереп алды Беләмән аның сүзен. — Суынып өлгермәгән матдә, икенче төрле әйткәндә, сыекча була.

— Үзегез акыл сатып ятасыз, үзегез сыекча дисез. — Йолдызи көлемсерәп куйды. — Айның эчендә сыекча булгач, куыш булмый торгандыр лабаса инде?

— Анысын аңлавы артык авыр түгел, — дип сүзен дәвам итте Беләмән. — Айның тышы суынгач, акрынлап эчендәге утлы сыекча да суынганнан-суына бара, аның күләме кимегәннән-кими. Һәр матдәнең суынганда күләме кимегәннен беләсездер ич?

— Беләм дә булсын, — диде Профессор ачулы гына.

— Ул чагында сез барын да аңларсыз, — диде Беләмән, сөенеп. — Эгәр дә сыек матдәнең күләме кимегән икән, шешәдәге һава куыгы кебек үк Айның да эчендә бушлык хасил була дигән сүз. Айның эчендәге сыекча тышкы суынган кабыгына тартылып үзе дә суынып бетә, һәм планетаның эче тора-бара бөтенләй бушап кала, ул бушлыкка һавамы, газмы тула.

— Бик дәрәс! — дип кайсыдыр кычкырып жибәрде.

— Чыннан да шулай бит! Молодец Беләмән! Ура! — дигән тавышлар бөтен залны яңгыратты.

Халык дәррәү килеп кул чапты. Кайсыдыр кычкырып жибәрде:

— Йолдызи үкчәсен күтәрсен!

Ул да булмады, ике нәнүс Йолдызины берсе иңсәсеннән, икенчесе аякларыннан эләктереп алдылар да трибунадан сөйрәп төшерделәр. Берничә нәнүс Беләмәнне күтәрәп трибунага мендерделәр.

— Беләмән сөйләсен!

— Кадерле дусларым! — диде Беләмән үзен трибунага күтәрәп китергәч. — Мин бит докладка әзерләнмәдем.

— Айга очуыгыз турында сөйләгез!

— Авырлыкны жуу турында! — дип гөр килделәр залдагылар.

Беләмән тәмам аптырап калды:

— Ай турындамы?.. Авырлыкны жуу турындамы?.. Ярар алайса, берәз сөйләп карыйк. Космик ракета, жирнең тарту көчен жиңәр өчен, бик зур тизлектә — секундына унбер километр очарга тиеш. Ракета энә шул тизлектә чыккан чагында, сезнең гәүдәгез чиксез нык авырая, кургашын койган төсле булып кала. Сез аяк-кулыгызны кыймылдата алмас хәлгә киләсез. Тын алуы читенләшә. Аның каравы, космик кораб тизлеген әкрәнәйтеп, планетаара бушлыкта үз жаена оча башлагач, сезнең гәүдәгез жиңеләеп кала, димәк, авырлыгыгызны бөтенләй жуясыз.

— Шунда ниләр тойганыгызны сөйләп жибәрегез әле, — дип кычкырды кайсыдыр.

— Утырган урындыгымны сиздермичә генә алган төсле булды. Нәрсәдер югалткан да сымак, тик менә нәрсә икәннен аермачык әйтә дә алмыйм. Башларым әйләнәп китте, кемдер үземне баштүбән әйләндергәндәй тоелды. Гәрчә курку дигән нәрсәнең үзен сизмәсәм дә, нәкъ менә курыккандагы шикелле эчем жуу итеп куйды. Шундый халәттә азмы-күпме торганнан соң, үземә берни булмавын, тын алуымның да элеккечә икәннен сиздем, әйләнә-тирәмне абайладым да үз-үземне кулга алдым. Тирә-ягыма күз салган идем — һәммә нәрсә элеккеге урынында, утырган урындыгымны да алмаганнар, баштүбән дә тормыйм икән. Бу хәлне күргәннән соң башым да әйләнүдән туктады...

Беләмәннең туктавын күрәп, нәнүсләр:

— Сөйләгез инде! Тагын сөйләгез! — дип, ду килделәр.

— Һәммә нәрсә үз урынында икәнне күргәч, ике аягым белән дә идәнгә басмакчы булдым. Ләкин бик кискен хәрәкәт ясаганмын икән, капылт кына өскә менеп киттем дә башым белән түшәмгә бәрелдем. Гәүдәм мамык кебек жиңеләеп калган, хәзер инде мин кабинаның теләсә кайсы төшөндә жаным теләгән кыяфәттә тора ала идем. Тирә-юнемдә ныгытылмый калган әйберләр йөзеп йөри. Шешәне әйләндереп капласаң да, суы түгелми. Ничек житте алай түгәсең икән, су тамчылары бергә укмашып, шарлар хасил була, ул шарлар кабина стөнасына килеп ябышканчы шулай иркендә йөри дә йөри.

Шул чак бер нәнүс:

— Ул шешәдә су идеме соң, әллә югыйсә бүтән берәр эчемлек идеме? Шуны гына әйтеп жиберсәгезче, — диде.

Беләмән сүзне кыска тотты:

— Шешәдә гап-гади су иде. Тагын нинди эчемлек булсын?

— Анысы миңа караңгы бит аның, — диде теге нәнүс. — Ситро-фәлән, керосин-мазар түгелме икән дигән идем.

Зал гөр килде. Тагын бер нәнүс:

— Айдан берәр нәрсә алып кайтмадыгызмы соң? — дип сорау бирде.

— Айның кечкенә генә бер кыйпылчыгын алып кайттым.

Беләмән кесәсеннән күгелжөмрәк кенә бер таш чыгарды.

— Ай йөзөндә бик күп матур-матур ташлар ятса да, метеорит кисәкләре булмагайлары дип, аларны аласым килмәде. Мәгарәгә төшкән чакны кыядан, чүкеч белән ватып, менә шушы ташны алдым. Бер дә шикләнмәгез, бу таш Айның үз кыйпылчыгы.

Ай кыйпылчыгы кулдан кулга күчеп йөри башлады. Һәр кемнең аны якыннанрак карыйсы килде. Ул арада Беләмән Айда күргәннәрен сөйләде дә сөйләде. Халык ихлас күңелдән тыңлады. Беләмән сүзен бетереп төшүгә, аның урынына профессор Йолдызи очып менгәндәй менде.

— Хөрмәтле дуслар, — диде ул, — Ай турында сөйләгәннәр дә, башка төрлө сүзләр дә искиткеч кызыклы булды, мин биредә жыелган нәнүсләр исеменнән атаклы Беләмәнгә чын кү-

нелдән рәхмәт белдерәм. Ләкин...— диде профессор һәм кырыс кыяфәт белән имән бармагын югары күтәрде.

— Житте! — дип кычкырды залдан бер нәнүс.

— Ләкин...— дип кабатлады профессор тавышын тагы да күтәрә төшебрәк.— Ләкин без бирегә Ай турында тыңларга дип килмәгән, без бирегә Беләмәннең китабы турында фикер алышу максаты белән жыелган идек, фикер алышу дигәнебез бөтенләй булмаган икән, димәк, без максатыбызга да ирешмәдек, ә максатка ирешергә кирәк тә кирәк, димәк, шундый хәл икән, фикер алышуны хәзер инде...

Йолдызи фикер алышуны хәзер нишләтмәкче булгандыр, моны берәүнең дә белергә исәбе-ниятә юк иде. Китте тавыш, китте ыгы-зыгы — берни ишетелми башлады.

— Житәр! — дигән сүз генә аермачык булып төрле яктан ява иде.

Тагын ике нәнүс трибуна янына йөгереп килде, берсе Йолдызиның жылкә тамырыннан, икенчесе аягыннан эләктерделәр дә жылтерәтеп урамга ук алып чыгып киттеләр.

— Айга үзең менәрсен дә шуннан соң трибунага басып сөйләрсен, хәзергә шушында утырып тор,— диделәр.

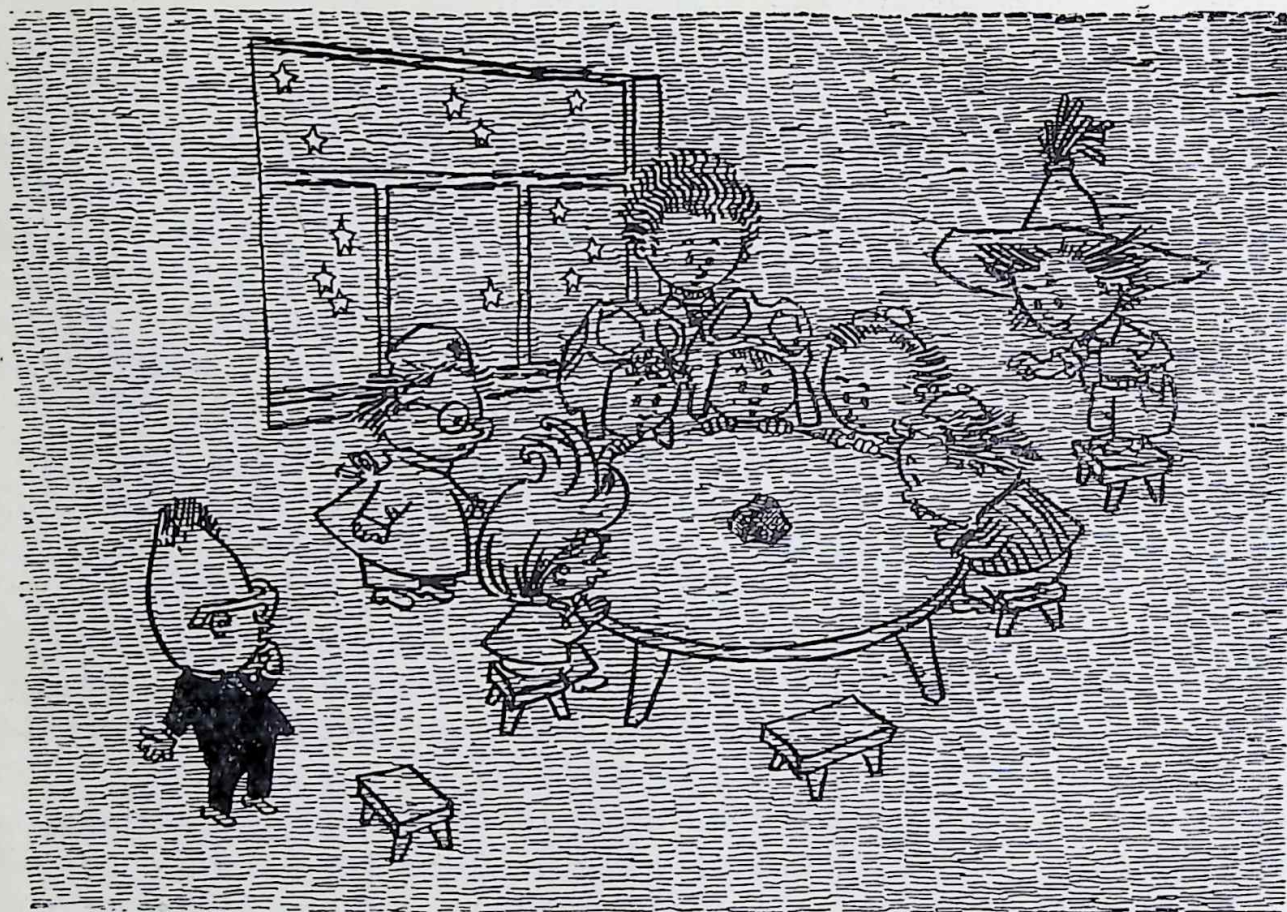
Йолдызи телдән калды. Исенә килгәч, жикеренә башлады:

— Башбаштаклыкка юл куймам! Газетага язам! Профессор Йолдызиның кем икәнен белерсез әле менә!

Ул шулай йодрыкларын болгый-болгый бик озак чәпченде. Тик инде халыкның таралышып бетүен абайлап алгач кына:

— Шушының белән утырышны ябык дип игълан итәм,— диде һәм, утырган жиреннән торып, өенә кайтып китте.

Икенче бүлек

АЙ ТАШЫНЫҢ СЕРЕ НӘРСӘДӘ?

Иртәгесен газеталарда Беләмән китабы турында фикер алышуларның отчеты басылды. Кояшлы халкы моны зур кызыксыну белән укыды. Айның эче куыш булып, анда нәнүсләр яши микәнни? Фикер алышкан чакта сөйләгәнән дә, сөйләмәгәнән дә — һәммәсен түкми-чәчми язып чыктылар отчетта. Аннан тыш әле тагын газеталарда Ай нәнүсләренен кызыклы мажараларына багышланган фельетоннар, ягъни төрле мәзәкләр язылган иде. Мәзәк кенә рәсемнәр дә басылган иде.

Нәнүсләргә аеруча ошаган рәсем Беләмән карикатурасы булды. Ул рәсемдә Беләмән Айның үзәгендә беркая китә алмыйча тыпырчынып яткан итеп сурәтләнгән иде.

Болар барысы да нәнүсләрнең күңелен ачу нияте белән генә басылган булса, бер газетада профессор Йолдызинның фәнни мәкаләсе чыкты. Профессор бәхәс алып барганда үзенң хаксыз булуын язган һәм тупаслыгы өчен гафу үтенгән иде. Айның эче куыш булуы физика законнарына һич тә каршы килми, Беләмән хакыйкәткә якын тора, дигән профессор. Ләкин, дигән, шул ук вакытта бушлык Айның үзәгенә туры килә дип әйтелгән фикер белән килешүе авыр. Чөнки Айның тышкы өлеше каты хәлгә килгәнче үк аның үзәге катып өлгергән булырга тиеш. Югыйсә Айның ул тышкы катлаулары һәрьяклап ясалган гажәеп зур басымга — меңнәрчә, миллионнарча тонна басымга чыдый алмаган булырлар иде. Коточкыч зур басым аркасында Ай эчендәге матдә, физика законы өйрәтүенчә, сыек хәлендә кала алмас иде. Айның тышкы катлаулары утлы сыекча хәлендә булганда да, аның үзәгендә төш булган. Һәм бушлык энә шуның тирәсендә барлыкка килгән. Димәк, Беләмән әйткәнчә, Ай эче куыш резина тупка охшамаган, чөнки ул тупның эчендә янә бер туп бар, аларның араларында һавамы, бүтән төрле газмы урнашкан.

Айда нәнүсләр яисә бүтән төрле жан ияләре барлыгына килсәк, анысы аның тулысынча фантастика, дип язган Йолдызи. Айда нәнүсләрнең яшәвен күрсәтерлек бер генә фәнни дәлил дә юк. Фән ышандырырлык фактларга гына таяна, бер төрле уйдырма да фәнне алыштыра алмый, дигән профессор.

Бу мәкаләне укыган чагында Беләмән оятыннан, гарьлегеннән кая керер жир тапмый. Профессорның сүзе хак: Ай эчендә төш булырга тиеш. Физика законнарын белгән нәнүс моңа каршы авыз ачмас, Беләмәнгә килгәндә, ул инде физика законнарын шәп белә.

— Ничек соң мин шуны истән чыгарып жибәрдем әле? — дип үз алдына сөйләнә Беләмән, гарьләнәп. — Айның эчендә төш булырга тиеш шул. Димәк, бушлык шул төш тирәсендә

генә барлыкка килгән, һич тә башкача түгел. Ишәк тә инде мин! Башсыз да инде! Бу чаклы мыскылга ничек түзеп тормак кирәк!

Мәкаләне азагына чаклы укып бетергәч, Беләмән, күңелсез уйларын куып чыгарырга тырышкандай, башын селкәселкә бүлмә буйлап әрле-бирле йөрөнөп китә.

— Айның үзәге барын да белмәгәч, фикереңнең төпле фикер, уйдырма түгел икәннен исбат итеп кара инде менә! Ни хурлык бит!..

Йөрөп арыгач тагын утыра, исәр нәнүс шикелле, бер ноктага текәлеп тора-тора да тагын йөрөнә башлый.

— Юк, уйдырма түгел икәннен исбат итәм мин сөзгә! — дип кычкырына малай. — Нәнүсләр Айда да бар. Булмый хәлләре юк. Фән ул, абзыкаем, коры факт кына түгел әле ул. Фәнме, фән ул фантастика... эй лә... тфү! Ни сөйлим соң әле? Фән үзе гәрчә фантастика булмаса да, шунсыз яши дә алмый. Фантазия башны эшләтә. Мин исбат итәрмен! — дип, Беләмән йодрыгы белән өстәлгә китереп суга.

Шул чак аның күзенә газетадагы карикатура чалына. Үзенә ахмак итеп сурәтләнүенә түзәр хәле калмый. Көнәсәгә белән Қояшлыдан чыгып китә. Юлның-юл буе сөйләнөп бара:

— Моннан ары фән белән маташмам. Үтерсәләр дә маташмам. Юк-юк! Уйлап та карамам!

Ләкин Чәчкәлегә кайтып җиткәч, Беләмән әкрәнләп тынычланды һәм янә фәнни эшләр, яңа сәяхәтләр турында хыяллана башлады:

«Әх, бер зур гына планетаара кораб төзөп, җитәрлек азыгын һәм һавасын алып, Айга озаклап йөрөргә китсәң иде! Айның тышкы кабыгында мөгарә ише, сүнгән вулканнарның кратерлары ише нәрсәләр бар, шулардан эчкә үтеп була торгандыр. Айның үзәген күрәсең, анда яшәүче нәнүсләрне күрәсең. Айның үзәге белән тышкы кабыгы арасында һава запасы җитәрлектер әле. Нәнүсләргә тагы ни кирәк?»

Тик Қояшлыда булган хәлләр исенә төшкәч кенә, ул тагын:

— Юк! Сүзендә нык торырга кирәк! — дип куйды. Моннан ары фән белән маташмам, дигән сүзем бар бит. Айга бүтәннәр очсын әйдә, нәнүсләрне бүтәннәр тапсын, аннары әйтерләр. Беләмән дөрөс сөйләгән, ул бик башлы нәнүс шул, барысын да алдан ук белеп торган, диярләр. Ә без аңарга ышанмаган идек, без аны рәнжеткән идек, мәсхәрәләп мәкаләләр язган идек, карикатуралар ясаган идек, дип әйтерләр. Шуннан соң аларның оятларына көч килер дә: «Син безне кичер инде, Беләмән жаныкай! Без хаталанганбыз», — диярләр. «Үпкәчел егет түгел мин, кичерәм, теге чакны яман авыр булса да, мин сезгә кинә тотмыйм, — диярмен үзләренә. — Мин әйбәт нәнүс. Миңа ни кирәк соң? Миңа дөрөслек кыйбат. Дөрөслек жиңгәч, үпкәләшеп тормыйк инде».

Беләмән Ай турында башка уйламаска булды. Ләкин бу аңа бик-бик авырга килде. Нигә дисәгез, ул Айдан бер таш алып кайткан иде. Шул таш тәрәзә төбөндә ята һәм әледән-әле моның күзенә чалына иде. Бервакытны төнлә белән күрәп, бу таш үзе дә яктылык сирпи ахрысы, дип тә уйлады. Тик инде тәрәзә янына килеп ташның тулган ай нурларында коенуын күргәч кенә, ул уеннан кайтты.

Икенче вакытны бик озак кич утырып китап укыды. Чишенеп яткач, күзе тагын әлегә дә баягы ташка төште. Бу юлы да таш үзлегеннән якты сирпеп ятадыр төсле күренде. Беләмән тәрәзә янына килеп, тышка күз салган иде — айсыз, кап-караңгы төн икән ич!

Малай ташны кулына алган иде — тонык кына яктылык аның кулына да сибелде. Ташка озаклап карап торгач, бүлмә дә яктыра төшкәндәй күренде. Хәзер инде Беләмән өстәлдә, урындыкларны да, китап киштәсен дә шәйли башлады. Киштәдән китап алып ачты да аның өстенә ташны куйды. Хәрефләрне, сүзләрне күрерлек иде.

Ай ташының ниндидер яктылык энергиясе бирүен төшенде Беләмән һәм үзенә ачышын бүтәннәргә сөйләргә дип чыкмакчы иде, йокыларыннан уятырга базмады.

Иртәгесен ул аларга:

— Бүгөн кич минем янга керегез. Бер кызык күрсөтөм,— диде.

— Нинди кызык? — диештеләр тегеләр.

— Кергәч күрерсез.

Һәммәсенәң дә тизрәк беләселәре килде. Дулкынланудан Тартайның хәтта тамагына аш үтмәс булды. Түземе бетеп, ул Беләмән янына керде, теңкәсен корытып бетерде. Беләмән әйтми котыла алмады. Нәнүсләр серне алдан ук белеп торсалар да, кызыксыну һич кимемәде, алай гынамы соң әле! Караңгыда теге ташны һәркемнең үз күзгә белән күрәсе килде.

Кояш офык артына тәгәрәп төшәргә өлгөрмәде, тегеләр жыйнаулашып Беләмән бүлмәсенә килеп тә керделәр.

— Иртәләгәнсез,— диде аларга Беләмән.— Әлегә бик якты, шуңа күрә таш үзенең нурларын сирпи алмый. Дөм-караңгы кирәк аның өчен.

— Иртә булса, көтәрбез,— диде Ширбәт.— Ашыгыч түгел.

— Ярый алайса, көтә бирегез,— диде Беләмән.— Ул арада мин сезгә ул кызыкның нидән гыйбарәт икәннен сөйләп күңелегезне ача торыйм.

Нәнүсләр өстәл тирәли тезелеп утырыштылар. Беләмән алар алдына Ай ташын китереп куйды да сөйләргә кереште. Табигатьтә кайбер матдәләр элек үзләре яктылык нурларын кабул итеп, соңыннан ул яктылыкны караңгыда тышка чыгара алалар. Андый күренеш люминесценция дип атала икән. Кайбер матдәләр исә ул яктылыкны ультрафиолет, инфракызыл һәм космик нурлардан да кабул итә алалар икән.

— Бу ташта да әнә шундый матдә булса кирәк,— диде Беләмән.

Иптәшләренең күңелләрен ачу нияте белән ул әле тагын аларга үзенең Ай турындагы теориясен дә сөйләп бирде.

Ул арада бүлмә эче караңгылана төште. Нәнүсләр алларындагы ташка чекрәеп-чекрәеп карасалар да, нур сирпелүен күрмәделәр.

Тартай арада бер түземсез нәнүс иде, ул бөтенләй сабырын жуйды, урынында утырып тора алмый башлады.

— Нишлэп нур сипми инде? Кайчан сибэ инде? — дип теңкэлэренэ тиде.

— Чак кына сабыр ит. Эле бик якты бит, — дип тынычландырды Белэмэн.

Караңгылык куерганнан-куера барды, һәм таш та, ул яткан өстэл дә тәмам күренмәс булды. Ә Белэмэн һаман үзенең кабатлады:

— Чак кына сабыр итегез. Эле бик якты бит.

— Чынлап та, егетләр, бу яктыда рәсем ясап була, — дип аның сүзен жүпләде Рәссам.

Кайсыдыр әкрэн генә көлөп куйды. Караңгыда кем көлгәнне каян беләсең.

— Тузга язмаганны соң! — дип бәйләнде Тартай. — Миңа калса, бу таш бөтенләй нур сирпемәс.

— Яктыда нишлэп нур сирпесен, — диде Һөнәрмән.

Тагын кайсыдыр көлөп жибәрде. Бу юлы катырак көлдөләр. Белмәмештер эле. Көлэргә бик ярата бит ул.

— Тартай, син, малай, ашыгасың да торасың, ашыгасың да торасың, — диде Ширбэт.

— Әллә үзең ашыкмыйсыңмы? — дип карулашты тегесе.

— Кая ашыгыйм ди мин? Миңа монда да ярый: жылы, якты, чебен-черки тешләми.

Бу юлы нәнүсләр һәммәсе дә шаркылдап көлештеләр. Ширбәтнең сүзен кабатлаучылар да булмады түгел.

Гөслә генә бер заман:

— Нинди чебен-черки ул тагын? Әллә кайчан йоклый ич инде алар, — дип куйды.

— Дөрөстән дә! — дип эләктереп алды доктор Ачыташ. — Чебен-черки йоклый булыр, безгә дә бик вакыт житкән! Тамаша тәмам.

— Егетләр, үпкәли күрмәгез инде, — дип акланды Белэмән. — Кичә сирпедә, ант әгәр, сирпедә! Бер-бер хәл бар монда.

— Кайгырма сана! Иртәгә дә керербез эле, — диде Көйләрмән.

— Керербез, керербез: монда болай жылы, якты, чебен-черки тешлэми,— дип куйды берэү.

Көлешә-көлешә, караңгыда бер-берсенен үкчэләренә баса-баса бүлмәдән чыктылар. Беләмән электрны юри кабызмады, чөнки иптәшләренен күзенә күтәрелеп карарга оят иде. Алар китеп беткәч, ул гөрселдәп караватка ауды һәм, ике кулы белән башын кысып тоткан хәлдә, мендәренә йөзтүбән капланды.

— Шул кирәк мин тинтәккә, шул кирәк! — дип пышын-пышын килде ул.— Теләңне тыя алмагач, хәзер жәзасын күр инде! Қояшлыда мәсхәрәгә калуың гына житмәгән, инде монда күзеңне ачырмасылар!..

Беләмән үзен үзе кыйнарга житешкән иде, тик инде вакытның шактый соң булуын абайлап, чишенде дә йокларга ятты. Төнлә белән уянып китеп, өстәлгә күз салса — таш яп-якты булып ята, имеш. Малай аны кулына алып караштыра башлады. Таштан күгелжем нурлар сирпелә, гүя ул жем-жем килгән меңнәрчә ноктадан гыйбарәт иде. Берәздән ул тагын да нурлана төште, һәм шул чак аның төсә дә үзгәрде: күгелжемнән алсу-яшькелт төскә керде. Бик якты булып балкып алды да әкреләп сүнә дә башлады.

Шуннан соң Беләмән ул ташның жемелдәвен бик еш күзәтә торган булып китте. Қай көнне иртәрәк жемелди, қайсыбер көндә соңгарак кала. Төнлә ялтырармы, юкмы дип һич алдан әйтерлек түгел. Шуңа күрә Беләмән бу турыда беркемгә дә әйтми торырга булды.

Ай ташының үзенчәлекләрен ныклабрак өйрәнү өчен Беләмән аңарга химик анализ ясарга уйлады. Ләкин монда да көтелмәгән қыенлықлар туды. Ай ташы бер төрле химик матдә белән дә реакциягә керергә теләмәде: ни суда, ни спиртта, ни кислотада эремәде. Қыздырып карады — барыбер фәйдасы тимәде. Яндырмакчы булды — янмады. Утта янмый, суда батмый дигән нәрсә шушыдыр инде алайса. Юк икән, суда бата икән. Ләкин батасы килгәндә бата, әгәр батасы килми икән батмый. Қайбер вакыт ул, шикәр яисә тоз кебек, бата да китә, қайсы чакны, бөке яисә қоры ағач шикелле, су өстендә йөзеп тик йөри. Димәк, вакыты-вакыты белән ул таш-

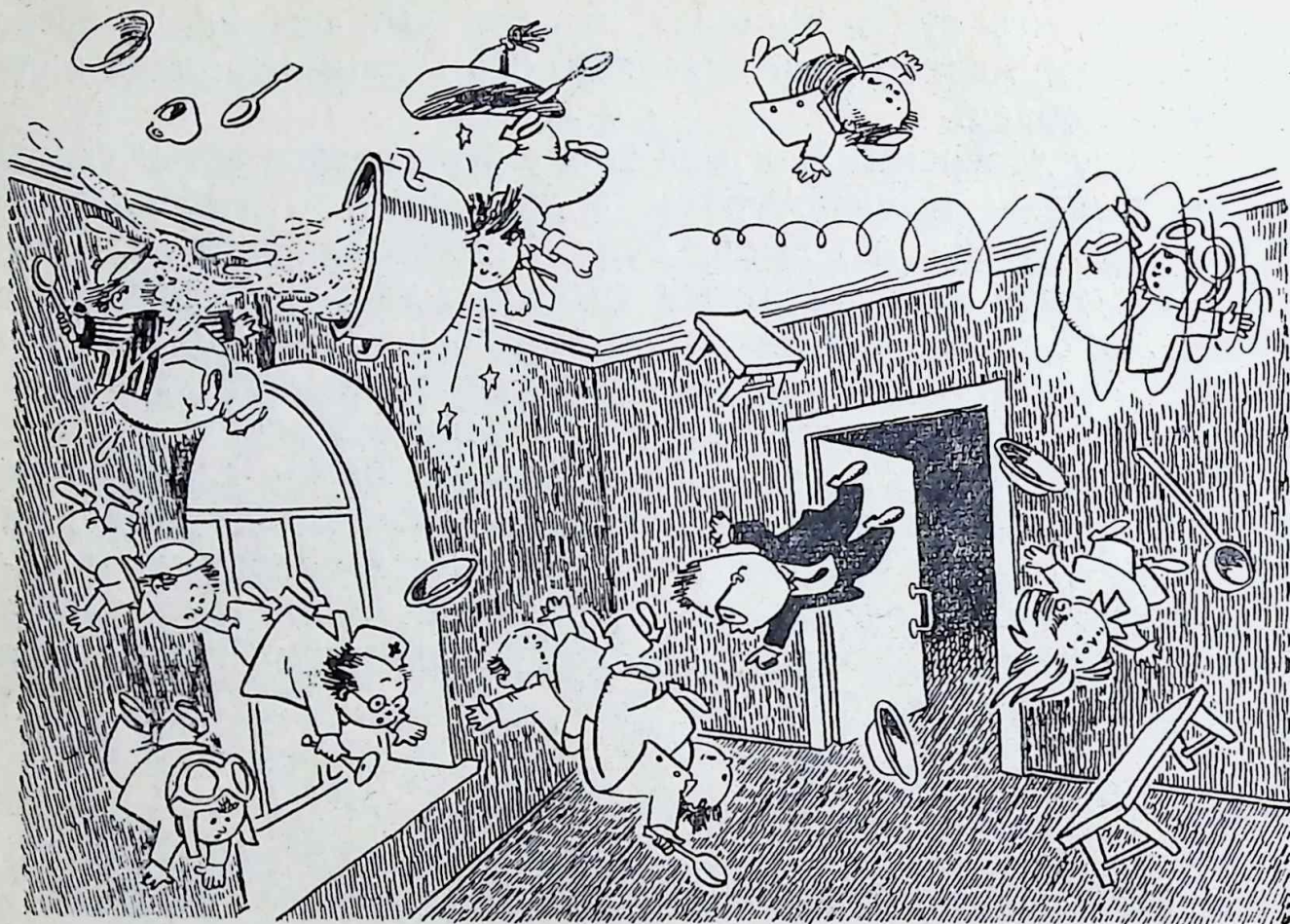

ның авырлығы судан жиңеләя, вакыт-вакыт авырая. Бу үзенә күрә яңалык, чөнки жир йөзөндәге бер генә минерал да алай үзгәрми ләбаса.

Күзәтү дәверендә Беләмән тагын бер нәрсәне ачты: гадәттә ул ташның температурасы әйләнә-тирәдәге әйберләрдән ике-өч градуска жылырак була. Димәк, Ай ташы яктылык энергиясеннән тыш әле тагын жылылык энергиясе дә чыгара икән. Тик бу сыйфаты да үзгәрә тора икән: кайсыбер вакытта аның температурасы башка әйберләрнекеннән түбәнрәк булгалый. Бу исә башка сыймый торган бернәрсә иде.

Мондый сәер хәлләрне күреп Беләмән башта гажәпсенде, тора-бара гайрәте чикте. Ай ташының үзенчәлекләрен аңлай алмыйча тәмам гажиз булгач, Беләмән аны өйрәнүен ташлады, тәмам кулын селтәде. Ай ташы аның бүлмәсендә тәрәзә төбендә беркемгә кирәге юк нәрсә сыман ятып калды, һәм аны әкрәнләп тузан басты.

Өченче бүлек

БАШТУБЭН 'КИЛҮЛӘР

Моннан соңгы кайбер вакыйгалар Беләмәнне Ай ташын беравык онытып торырга мәжбүр иттеләр. Андый могҗиза булганда бернигә яраксыз таш искә киләмәни соң.

Ул көн дә башка көннәрдән бер ягы белән дә аерылмый торган гап-гади көн иде. Тик ул көнне Беләмән үзенең гадәт-нә берәз гына хыянәт итте: йокыдан уянгач та сикереп тормады, иркәләнеп ятты. Башта иренеп ятты, аннары башы авырткан да, әйләнгән дә төсле тоелды. Беркадәр вакыт эллә аунап

ятканга башы авыртамы, эллэ башы авыртканга тормыйча ятамы икәнен дә аңлый алмый азапланды. Ләкин Беләмәннен баш авыртуына каршы үз чарасы бар — аңа игътибар итми ул. Бүген дә шул чараны кулланып тиз генә урыныннан сикереп торды да иртәнге зарядка ясарга тотынды. Аннары ул салкын су белән юынып жибәргән иде, башының әйләнүе дә, авыртуы да беткәндәй булды.

Кәефе әйбәтләнеп киткәч, иртәнге чәйгә хәтле дип, бүлмәсен жыештырырга кереште: идәннен себереп чыгарды, юеш чүпрәк алып шкафларын сөртте. Стенага уеп эшләнгән ул шкафларда Беләмән төрле банкаларда химик матдәләр һәм бөжәкләр коллекциясен саклай иде. Иң әйбәте шул булды — өстәл өстендә, урындыкта һәм тәрәзә төбөндә аунап яткан китапларын алып киштәләргә тезде.

Тәрәзә төбөннән китаплар алган чагында берьюлы шундагы ташны да берәр яры урнаштырырга булды. Минераллар яткан шкафның өске киштәләрендә урын булмау сәбәпле, аскы киштәгә туры килде. Шул чакны иелгән иде — кабаттан башы әйләнеп китте.

— Тагын әйләнә бит! Эллә чыннан да авырып киттем ми-кән югыйсә? Ачыташка әйтеп, берәр төрле дару алырга кирәк булып.

Башы әйләнеп кенә калмады, ничектер аска тарткан шикелле тоелды, ягъни баштүбән торадыр төсле тоелды. Тирәягына күз салып, үзенң баштүбән тормаганына тәмам ышанганнан соң шкафның ишеген япты да аягүрә торып басмакчы булды. Нәкъ шул чакта аны ниндидер көч түшәмгә чөеп торып жибәрмәсенме! Түшәмгә башы белән килеп бәрелгәч, идәнгә барып төште һәм, кабат очып китмәгәем дип, урындыкка ябышты. Аңа карап кына тыелып кала алмады: урындыгы-ние белән бергә яңадан аркасы белән барып бәрелгәннән соң, туп шикелле, икенче стенага атылды. Очып барганда урындыгы люстрага бәрелеп китеп, лампочка ватылды. Ә Беләмән башы белән китап шүрлегенә барып бәрелде — китаплары төрле якка чәчелде. Урындыктан файда юклыгын күреп аны читкә ыргытты. Моның нәтижәсе шул булды: урындык түбән

төшөп китте дә, туп шикелле, түшәмгә атылды. Беләмән үзе әүвәл өскә менеп түшәмгә бәрелде, аннан соң кире төшә башлады. Очкан чагында урындык аның борынына килеп бәрелде. Авыртудан малаең беравык тыпырчына да алмый торды.

Бер заман һушына килсә, ни күрсен — идән белән түшәм арасында асылынып тора, имеш. Аның янында гына дүрт аягын да өскә тырпайткан урындык. Люстра түбән таба салынып төшмәгән, стенага тарттырып куйган шикелле, янтаеп тора. Бүлмә буйлап китаплар очып йөри. Боларның берсенен дә идәнгә шапылдап төшмәгәнән күреп, Беләмән үзенек космик корабка утырып Айга очканын, шул чагында авырлыкны жуйганын хәтеренә төшерде.

— Гажәп инде! — дип сөйләнде ул. — Бик тә гажәп.

Кискен хәрәкәтләр ясамыйча гына ул кулын күтәрәп карарды. Моның өчен бер дә көч куярга туры килмәде. Кул үзеннән-үзе күтәрелде. Ул мамык кебек жиңел. Икенче кулы да жеп-жиңел.

Тынычлана төшкәч, Беләмән бөтен гәүдәсенек ничектер жиңеләеп калганын тойды. Гүя ул, чак кына кулын кыймылдатты исә, күбәләктәй очып йөри алачак иде.

«Ни булды соң әле миңа? — дип уйлады ул аптырап. — Икенек берсе: яисә мин авырлыгымны жуйганмын, яисә йоклап, төш күреп ятам».

Ул уянамакчы булып күзләрен зуррак ачарга тырышып карарды, тик инде йокламавына тагын бер кат ышангач, күңеле төшөп, мескен генә тавыш белән:

— Егетләр, коткарыгыз! — дип кычкырып жибәрде.

Ярдәмгә килүче-фәлән күренмәгәч, Беләмән үзе тизрәк чыгып котылу ягын карарды.

Ике кулын, ике аягын суда йөзгәндәгечә итеп әкрен-әкрен кыймылдаткалый торгач, ул ишек катына килеп житте. Авырлыгыңны югалткач ишек ачуы да бик читен икән. Ишекне көчхәл белән генә ача алды.

Бүлмәдән чыгып, баскычка якынлашкач, инде моннан ничек итеп төшим икән дип баш ватты. Чөнки аны авырлыгы аска тартмый, ул баскыч турысында өстә йөзеп йөри иде.

Шулай да жаен тапты тагын. Кулын сузып култыксага ябышты да түбән төшә башлады: култыкса буйлап кулларын алмаш-тилмәш китергәләп түбән төшә, ике аягы һавада асылынып бара.

Баскычтан яңача төшкәннән соң ул коридорда аш бүлмәсе ишегенә килеп житте. Эчтән зык купкан тавыш ишетелә иде. Беләмәннең иптәшләренә нидер булган. Этә-төртә торгач, ишек ачылып китеп, Беләмән эчкә керде һәм андагы хәлләрне күреп хәйран калды. Бүлмәдәге нәнүсләр өстәл тирәли тезелешеп утырмаганнар, кайсы кайда йөзеп йөри. Алар белән бергә урындык-мазар, савыт-саба йөзә. Кәстрүл белән мантый ботка йөзә.

Беләмәнне күрүгә, нәнүсләр шау-шу кубардылар.

— Беләмән жаный, ярдәм итә күр! — диде Таркаш чәрелдәвек тавыш белән.

— Карале, Беләмән дим, нигәдер без барыбыз да очабыз әле! — диде Ачыташ.

— Мин аяктан яздым! Йөри алмыйм! — дип чәрелдәде Ширбәт.

— Мин дә аяктан яздым! Без барыбыз аяктан яздык! Стеналар дер селкенә! — дип зарланды Сыбызгы.

— Экрән, егетләр, экрән! — дип кычкырды Беләмән боларга жавап итеп. — Мин үзем дә берни аңлый алмый азапланам. Без авырлыгыбызны жуйганбыз, ахрысы. Ракета белән Айга очкан чагында кичергән идем мин бу хәлне.

— Без беркая да очмыйбыз лабаса, — диде Рәссам.

— Берәрсә юри кыландыра булыр әле, — дип кычкырды Тартай.

— Кайсыдыр шаяра! — диде Таркаш, кычкырып.

— Ниткән эш инде ул! — дип чәрелдәде Кабартма. — Житәр, шаярмагыз! Башым әйләнә! Нишләп соң әле стеналар болай апын-төпен килә? Нигә бөтен нәрсә баштүбән әйләнгән?

— Һәммә нәрсә үз урынында, — дип аңлатып бирде аңарга Беләмән. — Син үзең баштүбән торасың, шул сәбәпле бүтән нәрсәләр әйләнгән кебек күренә.

— Алай булгач, мине хәзер үк кирегә әйләндереп куйсын-

нар, югыйсә минем бер-бер эш эшләп ташлавым бар,— дип тузына бирде Кабартма.

— Тынычланыгыз! — диде Беләмән.— Безгә иң әүвәл ни сәбәпле авырлыгыбызны жуйганлыкны ачыкларга кирәк.

Шул чак Беләмәш тә сүзгә катнашты:

— Авырлыгыбызны жуйган икәнбез, табарга да, вәссәлам. Аның нәрсәсен ачыклап торасың ди?

— Рәтләп әйтер сүзең юк икән инде, тик торыр идең, дивана,— диде аңа Көйләrmән, ачуы чыгып.

— Нәрсә син миңа дивана дисең әле? Салып торып жип-пәрсәм!

Янап кына калмады Беләмәш: чынлап та Көйләrmәнгә китереп сукты. Көйләrmән бөтерчек шикеле бөтерелеп бүлмәнең икенче башына ук очты. Беләмәш тә урынында кала алмады — кире, якка очып китте һәм башы белән кәстрүлгә килеп бәрелде. Кәстрүлдәге сыек манный боткасы шул тирәдәге Кабартманың битенә чәчрәде.

— Егетләр, бу ни бу?.. Нахакка!.. Әдәпсезлек бит бу! — дип жикеренде Кабартма, битендәге ботканы изә-изә, төрле якка төкеренә-төкеренә.

Аңардан качабыз дип нәнүсләр кызурак кыймылдый башладылар һәм бер-берсенә килеп бәрелгәләделәр. Беләмәнгә дә берәз өлеш чыкты бугай.

— Тынычланыгыз, егетләр! — дип кычкырды Беләмән, тавышны басарга тырышып.— Кыймылдамагыз. Авырлыкны жуйганнан соң кискен хәрәкәтләр ясарга ярамый. Ты-ныч-лык!!!

Нәнүсләр әкрәнләп төшенә башладылар бугай, артык кыймылдамас булдылар һәм кайсы кайда — бер ишеләре түшәм янында, кайсыберләре идәнгә якин, кайсы башы белән югары, кайсы түбән, кайсы чалыш, кайсы чолыш — катып калдылар.

Моңы күрәп Беләмән сүзгә кереште:

— Игътибар биреп тыңлагыз. Хәзер үзегезгә лекция укыйм. Белгәнегезчә, һәрбер нәрсә жиргә тартыла, бу тарту көченә без авырлык дибез. Авырлык булган чакта без жирдән йөри алабыз. Гәүдәбезнең авырлыгы нәтижәсендә аяклары-

быз жиргә ябыша һәм ышкылу барлыкка килә. Әгәр дә менә хәзерге шикелле авырлык юкка чыга икән, бер төрлө дә ышкылу барлыкка килми һәм аякларыбыз жирдән, идәннән йөри алмый. Нәрсә эшләргә соң мондый чакны?

— Нишләргә соң, нишләргә? — дип нәнүсләр һәр яктан сораулар яудыра башладылар.

— Яңа туган шартларга җайлашырга кирәк, — дип җавап кайтарды Беләмән. — Моңың өчен сезгә механиканың өченче законың үзләштерергә кирәк. Нәрсә ди соң ул закон? Ул закон болай ди: һәр хәрәкәт үзенә капма-каршы юнәлтелгән һәм шундый ук көчкә ия булган икенче бер хәрәкәтне тудыра. Мисал өчен: авырлыгым юк чагында мин кулларымны югары күтәрәм икән, гәүдәм түбән төшә. Күрегез менә...

Беләмән кулларын кисәк кенә югары күтәргән иде, гәүдәсә әкрән генә түбәнгә шуды.

— Әгәр дә мин кулларымны түбән төшерсәм, гәүдәм өскә күтәрелә.

Идәнгә төшөп җитәр-житмәс ике кулын да аска төшерде һәм әкрән генә югары менә башлады.

— Хәзер карагыз менә! — дип кычкырды Беләмән түшәмгә җитеп туктагач. — Әгәр дә мин кулымны уңга селтим икән, гәүдәм капма-каршы якка, сулга бөтерелә башлый.

Уң кулын кисәк кенә читкә селтәгән иде, үзе баштүбән әйләнде дә куйды.

— Күрдегезме? — дип кычкырды ул. — Хәзер мин үзем баштүбән булгач, бөтен бүлмәнең асты өскә әйләнгән төслө күренә. Кире үз хәлемә кайтыр өчен миңа нишләргә кирәк? Моңың өчен кулны читкә селтәргә кирәк.

Сул кулы белән селтәнгән иде, башы югары, аяклары түбән әйләнде дә куйды.

— Күргәнегезчә, кул хәрәкәтләре нәтижәсендә гәүдәгезне үзегез теләгәнчә әйләндерә аласыз. Беренче чиратта безгә нәрсә эшләргә кирәк соң? Беренче чиратта баштүбән торучылар аякларын түбән, башларын югарыга әйләндерсеннәр.

— Аяклары түбән, башлары югары булганнарда баштүбән әйләнергәме? — дип сорап куйды Беләмән.

— Э менэ алай итэргэ кирэкмэс,—дип аңлатты Белэмэн.—
Һәммәгез дә аяклары белән түбән, башы белән югары торыр-
га тиешсез. Чөнки мондый хәл һәрбер нәнүс өчен табигый хәл.
Шуннан соң идәнгә якынарак төшәргә тырышып карагыз. Чөн-
ки һәр нәнүс өчен дә табигый буларак идәндә басып тору хас,
бер дә түшәмгә тиеп тору түгел. Аңлашылгандыр бит?

Нәнүсләр барысы да акрын-акрын кулларын болгый баш-
ладылар. Озакламый һәркем төшөп жите. Бары тик Кабарт-
ма гына һавада бөтерелеп ята иде.

— Әйдә берәз күнегүләр ясасын әле, өйрәнергә әйбәтрәк
булыр,— диде Белэмэн.

— Бер сорау бик борчый мине,— дип куйды Белмәмеш.—
Без бүген берәр нәрсә ашыйбызмы, әллә авырлыгыбызны
югалттык дип ашамый гына торабызмы?

— Ашау-эчү мәсьәләсе үзгәрешсез кала,— дип аңлатып
бирде Белэмэн.— Хәзер менә кухня дежурныйлары ашарга
әзерли башларлар, ул арада без тегесен-монысын эшләп таш-
ларбыз. Иң әүвәл күчеп йөри торган әйберләргә очып йөри ал-
маслык итеп беркетеп куярга кирәк.

Кабартмадан башкалар һәммәсе эшкә кереште. Чүкеч бе-
лән кадка суккан саен каршылык көчә синен үзенә әллә
кая чөеп жибәргәндә, бар син кадка кагып кара! Мондый
шартларда яңача эшләргә туры килә. Бер кадканы өч нәнүс
кага: берәү кадка тотып тора, икенчесе чүкеч белән суга,
өченчесе аның үзен тотып тора.

Кухня дежурныйларына бигрәк тә авырга килде. Әле дә
ярый ул көнне Һөнәрмән белән Көйләрмән дежур торалар иде.
Берәр нәрсә уйлап чыгарырга дисәң, аларны куш инде. Кух-
няга керү белән төрле жайланмалар уйлап табарга тотын-
дылар.

— Эшләр өчен иң әүвәл аягыңда рәтләп басып торырга
кирәк бит,— диде Һөнәрмән.— Һавада асылынып торган ки-
леш ипи кисеп, кәбестә тапап, камыр басып кара син.

— Безнең аякларыбыз жиргә ябышмый, шуңа күрә дә бер
урында тора алмыйбыз,— диде Көйләрмән.

— Ябышмый икән, ябыштырабыз аны. Тотабыз да башмакларыбызны идәнгә кадаклап куябыз.

— Бик төпле фикер! — дип хуплады моны Көйләrmән.

Дуслар шундук аякларыннан ботинкаларын салып идәнгә кадаклап куйдылар.

— Күрдеңме, — дип сөйләнде Һөнәрмән ботинкасын кия-кия, — хәзер инде безне идәннән кубарып алу ансат булмас, терт иткән саен мэтәлчек атарга тормыйбыз. Кулларыбыз буш, теләсәк нәрсә эшли алабыз.

— Ботинка янына урындыкны да кагып куясы иде, — дигән тәкъдим кертте Көйләrmән. — Утырып эшләү җайлырак бит.

— Әйбәт фикер! — диде Һөнәрмән, сөөнөп.

Дуслар шундук идәнгә ике урындыкны кадаклап та куйдылар. Аяклары идәнгә ябышкач, кадак кагуы берни тормый иде. Эшләрнең болай көйләнүенә дуслар куанып бетә алмадылар. Һөнәрмән сыңар аягын ботинкасыннан чыгарып карады:

— Ябышып торыйм дисәм, бер аягым береккән булуы да җитә. Икенчесен алгамы, арткамы, янгамы атлый алам. Янга атладым исә — мич янына барып җитәм.

— Ә мин соң, мин! — дип әйтә куйды Көйләrmән. — Күрче: уңга атласам — шкафка кулым җитә, сулга атласам — водопровод кранына. Болай без синең белән урыннан купмый гына да бөтен кухняны бер итеп рәхәтләнеп йөри алабыз. Техникада зирәклең менә нишләтә!

Шул чакны кухняга Беләмән килеп керде.

— Эшләрегез кай тирәдә, өлгертәсезме инде?

— Өлгерүен өлгермәде дә, аның каравы искитмәле бер ачыш ясадык әле.

Ике дус берсен берсе бүлә-бүлә үзләренең ачышларын сөйләргә керештеләр.

— Әйбәт булган, — диде Беләмән. — Сезнең ачышыгызны барыбыз да куллана-чакбыз. Тик ашарга гына әзерли күрегез. Тамаклар ачты.

— Хэзер булдырабыз аны! — дип куйдылар Һөнәрмән белән Көйләрмән.

Беләмән кухнядан йөзеп чыгып китте, Һөнәрмән белән Көйләрмән аш-су эзерләргә керештеләр. Тик бу эш алар башта уйлаганча ук ансат булмады. Беренчедән, ярманың, онның, вермишельнең һәм шикәрнең пакетлардан салынасылары килмәде; салынган очракта да әле, кирәк жиргә төшмичә, һавада очып йөрде, авызга, борынга һәм күзгә кереп газаплады. Икенчедән, водопроводтан суның кәстрүлгә тулырга һич кенә дә исәбе юк иде. Зур басым белән краннан чыгып кәстрүлнең төбенә килеп бәрелә дә читкә түгелә иде. Эреле-ваклы су шарлары һавада йөзеп йөрде, Һөнәрмән белән Көйләрмәннең авызына, борынына, күзенә керде, чиркәндерә-чиркәндерә муенны буйлап аска тәгәрәде.

Болары гына житмәсә, мичтә утның янасы килмәде. Ялкын булсын өчен бит кислородның килеп торугы шарт. Ялкын үз тирәсендәге һаваны жылыта да жиңеләйгән һава өскә күтәрелә, аның урынына төрле яктан кислородка бай салкын һава агыла. Ә менә авырлыгын жуйгач һаваның жылысы да, салкыны да барыбер. Ялкын тирәсендәге кислород янып бетәдә, ут сүнә. Бернишләтә алмыйсың син аны.

Нәрсәдән тоткарлык килеп чыкканын төшенгәч, дуслар ашны электр плиткасына куеп пешермәкче булдылар.

— Әйдә берни пешермибез, әйдә чәй генә кайнатабыз! — диде Көйләрмән. — Чәйнеккә су тутыруы да жиңелрәк.

— Менә ичмасам фикер! — дип хуплады дуслы.

Ничек житте алай чәйнеккә су тутырдылар да электр плиткасына утырттылар, бер яры да китә алмаслык итеп өстәлгә бәйләп куйдылар. Эш жайланды дип кенә торганда, чәйнек борыныннан куыклар чыга башлады. Әйтерсең эчтән кемдер этеп чыгара инде! Көйләрмән тиз генә чәйнек борынын бармагы белән каплады. Ләкин су аңа карап туктап калмады, капкач астыннан чыгарга тотынды — ул куык зурайганнан-зурая барып чәйнекнең капкачын күтәрде дә һавага чыкты һәм кылтыр-кылтыр килеп йөзеп китте.

Һөнәрмән тиз генә чәйнек эченә күз салды. Чәйнек буш иде.

— Менә кәмит! — дип куйды Көйләрмән.

Дуслар чәйнеккә яңадан су агызып кайнатырга куйдылар. Эмма бер минут узмагандыр, су кабат чәйнектән чыга башлады.

Яңадан Беләмән йөзеп килеп керде.

— Буласызмы инде? Нәнүсләрне ачка интектерәсез.

— Монда безнең чәйнеккә әллә ни булды әле,— дип мыгырданды Көйләрмән.— Суы куыклана.

— Суның куыклануына исегез китмәсен лә,— диде Беләмән һәм чәйнек борыныннан чыгучы куыкларга күз салды.

Бераз уйлап торганнан соң ул:

— Монда бер дә искитәрлек нәрсә юк, фәнгә таянып аңлатырга мөмкин бу хәлне,— диде һәм төшендереп бирде: — Чәйнек төбөндәге су катламы жылына да өскә күтәрелә, аның урынына аска салкыны төшә. Ләкин чәйнектә су катламнарының алай алмашынып торуы авырлык булганда гына күзәтелә. Авырлык югында исә, менә хәзергечә, аскы катламдагы су жиңеләеп өскә менә алмый, бәлки парга әйләнгәнче үз урынында кала. Парга әйләнгәч кенә өскә бәрәп чыга. Димәк, ни дигән сүз була инде?

— Ни дигән сүз булсын?—диде Көйләрмән һәм кулларын жәеп жибәрде.— Куык чәйнектән аерылып китәр дә берәре-безнең сыртына килеп ябышыр.

Беләмәнгә мондый сүз ошап житмәде, һәм ул кырыс кына аңлатып бирде:

— Димәк, авырлык югында суны герметик рәвештә ябыла торган савытта кайнатырга кирәк, дигән сүз була. Су да, пар да чыкмаслык булсын.

— Безнең мастерскойда шундый капкачлы бер казан бар иде бугай,— диде Һөнәрмән.— Хәзер алып киләм.

— Бар алып кил, зинһар, тизрәк була күр. Ашау-эчу режимын һич тә бозарга ярамый,— диде Беләмән һәм бүлмәдән чыкты.

Һөнәрмән ботинкадан аякларын чыгарды да, өстәлдән этелеп, атылган уктан да кызурак очып китте һәм киртәләр артында күздән югалды.

Дүртенче бүлек КӨТЕЛМЭГЭН АЧЫШ

Кухняда ялгыз калгач Көйләрмән үз-үзенә:

— Һөнәрмән казанны табып килгәнче, берәз ял итеп алсам да ярар,— диде һәм ипләп кенә урындыкка утырды, бер аягын икенчесенә салып ял итә башлады. Ләкин бу малайнын тәне ял иткәндә, аның тапкыр зиһене эштән туктый белмәде. Ут шикелле янып торган күзләре әле бер нәрсәгә, әле икенче нәрсәгә төште. Һәрбер әйбер аның башында яңадан-яңа фи-

керләр тудырды. Һөнәрмәннең идәнгә кадакланган ботинкасына күзе төшкәч, болай дип уйлады:

«Кухнядан ялан тәпи чыгарга туры килә, шунысы кызганыч. Чыккан саен ботинканы кубармассың ич инде. Идәнгә галош кадакласаң, ботинканы аяктан салмаска жай булыр иде. Кухняга кергән саен галошка аягыңны тыгасың да — вәссәлам. Бик шәп фикер!»

Көйләrmән башына килгән әлегә шәп фикергә таң калып шактый утырды.

— Галошларны отышлырак итеп файдаланып була бит аларны,— дип куйды ул бер заман үз-үзенә.— Безнең йортта уналты нәнүс яши, һәркайсының берәр киём галошы бар — ул була утыз ике. Әгәр шуларны адым саен берәр-берәр итеп кенә идәнгә кадаклап чыксаң, коридор буйлап та, бүлмәләргә кереп тә рәхәтләнеп йөри аласың. Менә бу фикер, ичмасам!

Көйләrmән яңа ачышын тизрәк барып Беләмәнгә сөйләмәкче булган иде, башында туган яңа фикерләр бу уен оныттырып жибәрде.

— Авырлыкны югалтканнан соң хәзер инде һәммә нәрсә дә үзгәрер. Гади урындыкны гына алыык. Ботинканы идәнгә кадакламасаң, утыра да алмыйсың. Шул да булдымы эш! Киләчәктә өзәнгеле урындыклар эшләп чыгарырлар. Атланып өзәнгегә аягыңны тыктыңмы — беркая очып китмисең. Менә фикер дисәң дә фикер! Ә инде урындыкны әйләнә торган итеп тә эшләсәң...

Көйләrmәннең башында фикер артыннан фикер туа торды, күзләре ут янып, чырае берөзлексез балкып торды.

Бервакытны кухняга Беләмән килеп керде.

— Бу ни дигән сүз инде тагын? — дип кычкырып жибәрде ул, ярсып.— Нигә һаман ашарга өлгертмисез?

— Нәрсә, нәрсә? — диде Көйләrmән, хыялыннан көчкә арынып.

— Күрегез инде аны! — диде Беләмән жан ачуы белән.— Ашарга әзерләргә тиеш икәнлеген дә оныткан! Һөнәрмән кайда?

— Һөнәрмән?.. Ул ни дип... казан апкилергә дип киткән иде.

— Бер сәгать ич инде аның киткәнәнә! Казан алып килүе авыр эшмени?

— Хәзер эзләп киләм үзен,— дип, Көйләрмән ишеккә таба юнәлде.

Һөнәрмәннең болай озаклавы Беләмәнне шиккә төшерде.

— Тукта! Ишегалдына чыгасы булма! — дип кычкырды ул Көйләрмәнгә.

— Ник?

— Сак бул, диләр сиңа. Хәзер бик-бик сакланып кына эш итәргә кирәк. Авырлыгыбыз юк ич безнең. Ишегалдына чыгуың булыр — әллә кая планетаара бушлыкка очарсың да китәрсен.

Беләмән экренләп кенә ишеккә якынлашты, ишек тоткасын кулыннан ычкындырмый гына урамга башын чыгарып:

— Һөнәрмән! Һөнәрмән! — дип кычкырды.

Ләкин теге җавап бирмәде.

— Планетаара бушлыкка очыртып алып китте микәнни? — дип куйды Көйләрмән, коты алынып.

Нәкъ шул чакны Беләмәмеш коридорга башын тыгып карап тора иде. Бу сүзләрне ишетеп, ул:

— Һөнәрмәнне планетаара бушлыкка очыртып алып киткән! — дип бар куәтенә кычкырып җибәрде.— Харап булдык, егетләр! Һөнәрмәнне планетаара бушлыкка очыртып алып киткән.

Ыгы-зыгы купты, һәммәсе дә ишеккә ташландылар.

— Якын килмәгез! — диде аларга Беләмән.— Харап булырсыз!

— Һөнәрмән кайда соң? Һөнәрмәнгә ни булды? — дип сораштыра башладылар малайлар.

— Берни әйтеп булмый әле,— диде Беләмән.— Безгә барытик аның мастерскойга китүе генә мәгълүм. Шуннан кайтмады.

— Барып карарга кирәк,— диде Рәссам.— Бәлки, шундадыр әле.

— Барырсың монда, авырлыгың булмагач,— дип куйды Сыбызгы.

Беләмән озын бау китерергә кушты. Бау китергәч, ул аның бер очын биленә урады, икенче очын ишек бавына бәйләде.

— Карагыз аны, чыгасы булмагыз! Һөнәрмән югалган да житәр.

Беләмән бусагадан атынып мастерскойга таба очып китте. Ныграк атынган икән — өскә үк очып менде. Мастерской турысыннан очып барганда жылнең юнәлешен күрсәтүче флюгерга ябышты. Аннары инде экренләп кенә түбәдән төште дә мастерскойга керде.

— Юк ул монда,— диде Беләмән, чыккач, үзен дүрт күз белән күзәтеп торган нәнүсләргә.— Кермәгән дә булса кирәк. Беседкада юк микән?

Бер сикерүдә беседкага барып житте. Ләкин Һөнәрмән анда да юк иде.

— Өй түбәсенә менеп, тирә-якка күз салудан да яхшысы булмас. Өстән әйбәтрәк күренә ул. Бауны тартыгыз әле! — дип кычкырды ул.

Нәнүсләр бауны тарткалый торгач Беләмәнне ишек төбенә үк китереп житкерделәр. Беләмән шундук яңгыр трубасы буйлап өй түбәсенә үрмәләп менеп китте. Менеп житкәч тирә-ягына күз салмакчы булган гына иде — кисәктән жил исеп куйды һәм аны түбәдән очыртып алып китте.

— Болай очып йөргәндә яхшырак күренә, вертолеттан бер дә ким түгел,— дип сөйләнде Беләмән үз алдына.

Ләкин ул рәтләп күзәтергә өлгерә алмый калды — койма турысына житәрәк, гүя кемдер аны аска тартты, ул таш кебек түбән төшә башлады. Жиргә шапылдап килеп төшкәч тә әле баштарак ул берни аңлый алмыйча ятты. Нишләптер аның тәннәре авыраеп калган иде, ул көч-хәл белән жирдән күтәрелде һәм аягында торуын күреп шаккатты.

— Менә кәмит! Әллә авырлыгым кире кайтты инде?!

Кулын күтәрәй карады, йөрөнөп алгандай итте — куллары һәм аяклары бик нык авыраеп калганнар иде, кургаш тутырганнар диярсең.

Өйнең ачык ишегеннән исләре китеп карап торган иптәшләрәнә ул:

— Егетләр, күрегеҙ менә! — дип кычкырды. — Монда авырлык бар. Тарту көче бар, күрегеҙ менә, аяк өсте басып торам... Йөрөм... Сикерәм...

Беләмән өч-дүрт адым атлады да сикергәндәй итте. Аякларын ғына жирдән рәтләп күтәрә алмады.

Нәкъ шул вакытны койма артыннан ыңгырашкан тавыш ишетелде. Беләмән колак салыбрак тыңласа, кемдер аны ярдәмгә чакыргандай тоелды. Озын-озак уйламыйча, ул койма янына йөгереп барды да өскә үрмәләмәкче булды. Ләкин аның тәне авыраеп калган иде, ул үрмәләп менә алмады. Койма артында кемнеләр ярдәм көтеп ятуына тәгаен ышангач, койманың бер тактасын кубарып алды да теге якка күз салды. Анда Һөнәрмән ята иде.

— Беләмән жаный, ярдәм итә күр, зинһар, аякны сындырдым бугай!

— Ничек монда чыктың әле син? — дип сорады Беләмән, аңарга якынлашып.

— Очып киттем дә, малай, килеп торып төштем...

— Нишләп соң тавыш бирми ятасың? Мин кычкырам, кычкырам.

— Ишетмәдем. Һушсыз ятканмын.

Беләмән Һөнәрмәнне култыгыннан алып аркасына салды да өйгә таба өстерәп алып китте. Койманы чыгып берәз баргач та авырлыгы кими төшкәндәй булды, тагын бер-ике атлаган иде — Һөнәрмәнне тоткан көе һавага күтәрелде.

«Менә кәмит! Авырлык тагын бетте ич!» — дип уйлап алды Беләмән.

Башта берәз шүрләбрәк калса да, бау белән бәйләнгән булуы исенә төшкәч, тиз үк тынычланды, иптәшләрәнә кычкырды:

— Егетләр, тизрәк бауны тарта күрегеҙ!

Боларның күккә күтәрелүен күреп, өй эчендәге малайлар бауның очына ябыштылар да тарта башладылар. Беләмән Һөнәрмәнне иңсәсеннән чытырдатып тоткан. Бер минуттан

инде алар өй эчендә иделәр. Тизрәк Һөнәрмәнне күрәселәре килде, тик Ачыташ куып жиберде:

— Китегез, кит... эй лә, очыгыз моннан, дигәнем! Авыруны хәзер үк яткырыгыз, миңа аны карарга кирәк.

Нәнүсләр Һөнәрмәнне коридор буйлап алып киттеләр.

— Ох, әкренрәк, егетләр! — дип ялварды Һөнәрмән. — Аякларым бик авырта.

Аны бүлмәсенә кертеп караватка салдылар да баулар белән бәйләп куйдылар. Ачыташ аны карый башлады. Бармаклары белән авыруның аякларына, кулларына, башына суккалай-суккалай нинди тавыш чыкканын тыңлады. Аннары болай диде:

— Сиңа, дускаем, нитәргә... ятып кына торырга ни...туры килер... Бер дә хафаланма, куркыныч нәрсә юк. Берникадәр рәвештә аягыңны ниткәнсең.

— Ничек инде ул — берникадәр рәвештә аягыңны ниткәнсең? — дип кабатлап сорады Һөнәрмән.

— Ни инде, ни... аягың белән катырак ниткәнсең... катырак килеп төшкәнсең... Шуннан берникадәр рәвештә ние... сәңгә тартылган да берникадәр рәвештә ниткән...буыннары кузгалган... Озакламый авыртуы бетәр дә, син нитәрсәң... берникадәр рәвештә йөри алырсың... кирәге булса, әлбәттә.

Һөнәрмән сагая калды:

— Ничек инде ул — кирәге булса?

— Ни инде... берникадәр рәвештә очып йөрсәк, тәпи-тәпи йөрергә туры килмәячәк, дигәнем.

— Шулай дисәң генә! — Һөнәрмән каршы килеп маташмады. — Берникадәр рәвештә капкалап аласы иде. Иртәнге якта ашаган юк әле минем...

— Ашарга-эчәргә өлгертәсеңме инде? — дип сорады Ачыташ Көйләрмәннән.

Тегесе аңа коры гына җавап кайтарды.

— Авырлык булмау сәбәпле, ашарга әзерли алмадык. Беләмән авырлык югалмаган бер урын тапкан, шунда учак ягып, тиз генә пешереп алырга исәп.

— Син пешергэлэгәнче төш житәр. Ич югы авыруга мин варенье белән ипи биреп торыйм.

Һәркемнең ашыйсы килә иде. Һәркем ашарга пешерүдә катнашты, ни дә булса эшләде. Авыру Һөнәрмән белән Кабартма гына катнашмадылар. Кабартма әле һаман түшәм янында очып йөри иде. Аның хакында Беләмән, авырлығын югалткач нишләргә белмичә аптырап калган, дисә дә, Кабартма ич тә аптыраганнан очып йөрми: ул хәйлә капчыгы бүлмә буйлап мантый боткасы ашап йөри иде.

— Тамагым туйды, хәзер миңа берни кирәк түгел! — диде ул үз-үзенә, бер кәстрүл ботканы ялгызы ашап бетергәннән соң. — Теләгән нәнүсләр эшләсен әйдә...

Нәнүсләр мәш килеп ашарга пешереп йөргән арада, Беләмән, бауга бәйләнәп, ишегалдында тикшеренү эшләре алып барды. Өй тирәсендә егерме-утыз адым жирдә авырлык югалса да, шуннан ары киткәч авырлык көче яңадан кайта иде.

Шундый фәнни нәтижә ясаганнан соң Беләмән Ачыташны шәһәргә чыгарып жиберде: баштүбән әйләнгән нәнүсләр юкмы икән дип белешеп кайтырга кушты.

Малайлар ачык һавада утырып ашадылар. Бу аларга бик кызык тоелды. Авыру Һөнәрмәнгә алар шулпаны, түгелмәсен өчен, бәләкәй чәйнеккә салып бирделәр. Ботканы сыеграк итеп пешерделәр һәм тәлинкәгә сыладылар. Кесәлә дә Һөнәрмән чәйнек авызыннан гына чөмерде.

Аны ашатканнан соң малайлар Кабартманы да шундый ук юл белән ашаттылар. Чөнки Кабартма, авырлығы белән бергә, намусын да жуйган иде.

Озак та үтмәде, шәһәр әйләнәп Ачыташ кайтып керде. Нәнүсләр тормышында бертөрлөккә дә үзгәреш сизелми, дип хәбәр итте ул. Һәм аның хәбәре Беләмән галимне бик нык уйга калдырды.

— Нәрсәдән башланды соң әле авырлыкны югалту? Инчәүвәл шуны искә төшерик, — диде Беләмән, күзгә күренмәгән халык белән гәпләшкән сыман: — Иртә торып, бүлмәне жыештырдым, аннан соң ай ташын шкапка куйдым, аннан соң... нәрсә булды соң әле? Авырлыгым шунда югалды ич минем!

Беләмәннең башы бик тиз эшлэргэ тотынды.

«Әллэ югыйсэ авырлыкны жүю шул ташка бэйлэнгән инде?» — дигән уй килде аның башына.

«Болай фикер йөртөргэ тулысынча мөмкинлек бар, — дип үз-үзенә жавап кайтарды малай. — Нинди нәрсә соң ул ай ташы? Хәзергә моны беркем белми. Ул матдәнең сәер сыйфатлары барлыгы гына мәгълүм. Бәлкем әле, аның авырлыкка тәэсир итү сыйфаты да бардыр? Алай дисәң, ай ташы байтактан бирле миндә. Нишләп ул үзенәң андый сыйфатын моңарчы яшереп килгән? Бәлкем, аның ул сыйфаты кайда ятуына бэйлэнгәндер?»

Бу фикердән Беләмәннең тыны кысылды. Шул фикерне онытмас өчен, ул үзенәң бар булган сәләтен җикте. Башына килгән башка фикерләргә һәммәсен куды.

— Әгәр дә авырлыкның саклануы яки югалуы ай ташының кайда ятуына бэйлэнгән икән, димәк, без аны шкафтан алып карарга тиеш булабыз.

Бөек ачыш ясауына өметлэнгәнлектән Беләмән хәтта җиңелчә генә калтырап та куйды.

— Шулай итеп, тәҗрибә ясыйбыз!

Малай шкапка таба йөзеп китте. Ләкин ул чамадан тыш дулкынлана иде, шуңа күрә аның хәрәкәтләре бик үк дәрәҗәс булмады һәм аңа бүлмәне бер мәртәбә әйләнәп чыгарга туры килде. Шкапка якынлашканда ул ике куллап аның капкачына ябышты, аяклары һавада асылынып калды.

— Тәҗрибәне ясап карыйк! — дип сөйләнде ул һәм, капкачны ачып, шкафның түбәнгә киштәсендә яткан ай ташын кулына алды.

Моннан соң булган хәлләр Беләмән галимнең фәнни яктан дәрәҗәс фикер йөртүен бик ачык исбатлады: аркасына нидер китереп бәргәндәй, малаең корсагы белән идәнгә ларсылдап килеп түнде. Шул ук секундта шап та шоп төшкән тавышлар ишетелде: моңарчы һавада асылынып торган нәрсәләр һәммәсе идәнгә төште. Өй үзе җир тетрәү вакытындагы кебек калтырап куйды. Түшәм ишеләп төшәр төсле тоелды. Күзен

ачып жибәрсә — бүлмә нәкъ элеккеге хәлендә. Тик идәндә генә китаплар аунап ята.

Аягына торып баскач, Беләмән ай ташына текәлде.

— Менә кайда икән хикмәт! — диде Беләмән, сөенеп. — Ләкин ни сәбәпле ул шкафта чакны гына авырлыкка тәэсир итә? Бәлкем, аңардан чыккан энергия икенче бер матдәнең көченә килеп кушыладыр? Кайсы минералның катнашы барын каян беләсең хәзер?

Беләмән, маңгайларын жыерып, кабат уйга батты. Бик озак баш ватканнан соң мондый фикергә килде:

«Шкафта яткан минералларның һәммәсен дә берәм-берәм алып карарга кирәк. Ай ташына тәэсир иткән матдәне шкафтан алуға, авырлык яңадан кайтачак».

Ай ташын кабат үз урынына куйгач, Беләмәннең гәүдәсе жиңеләеп калды. Шуннан соң ул шкафтагы минералларны берәм-берәм ала башлады. Иң әүвәл ул аскы киштәдәге минералларны алып-алып куйды. Анда тау хрустале, кыр шпаты, слюда, бакыр колчеданы һәм күкерт саклана иде. Өстәрәк пирит, халькопирит ише нәрсәләр ята иде. Аскы киштәдән һәммәсен алып бетергәннән соң, өске киштәдән ала башлады. Ала торгач шкафта бер генә таш та калмады, әмма авырлык һаман әле югалган килеш иде.

Беләмән тәмам аптырады, сөмсере коелды. Ул инде шкафны япмакчы да булган иде, шкаф почмагында моңарчы күренми яткан кечкенә генә бер таш кисәге күзенә чалынды. Магнитлы тимер кисәге иде ул. Беләмән, тәмам өметен жуеп, шул кечкенә тимер кисәген шкафтан алган иде — яңадан идәнгә килеп төште.

— Димәк, тарту көче югалсын өчен магнит энергиясенең ай ташы энергиясенә тәэсир итүе кирәк.

Идәннән торып, ул шундук өстәл тартмасында яткан исәпләү линейкасын алды. Линейканың бер башына ай ташын, икенче башына магнитлы тимер кисәген бәйләде дә аларны экрен-экрен бер-берсенә якынайта башлады. Аралары шкаф-тагыча якынайгач, авырлык яңадан юкка чыкты.

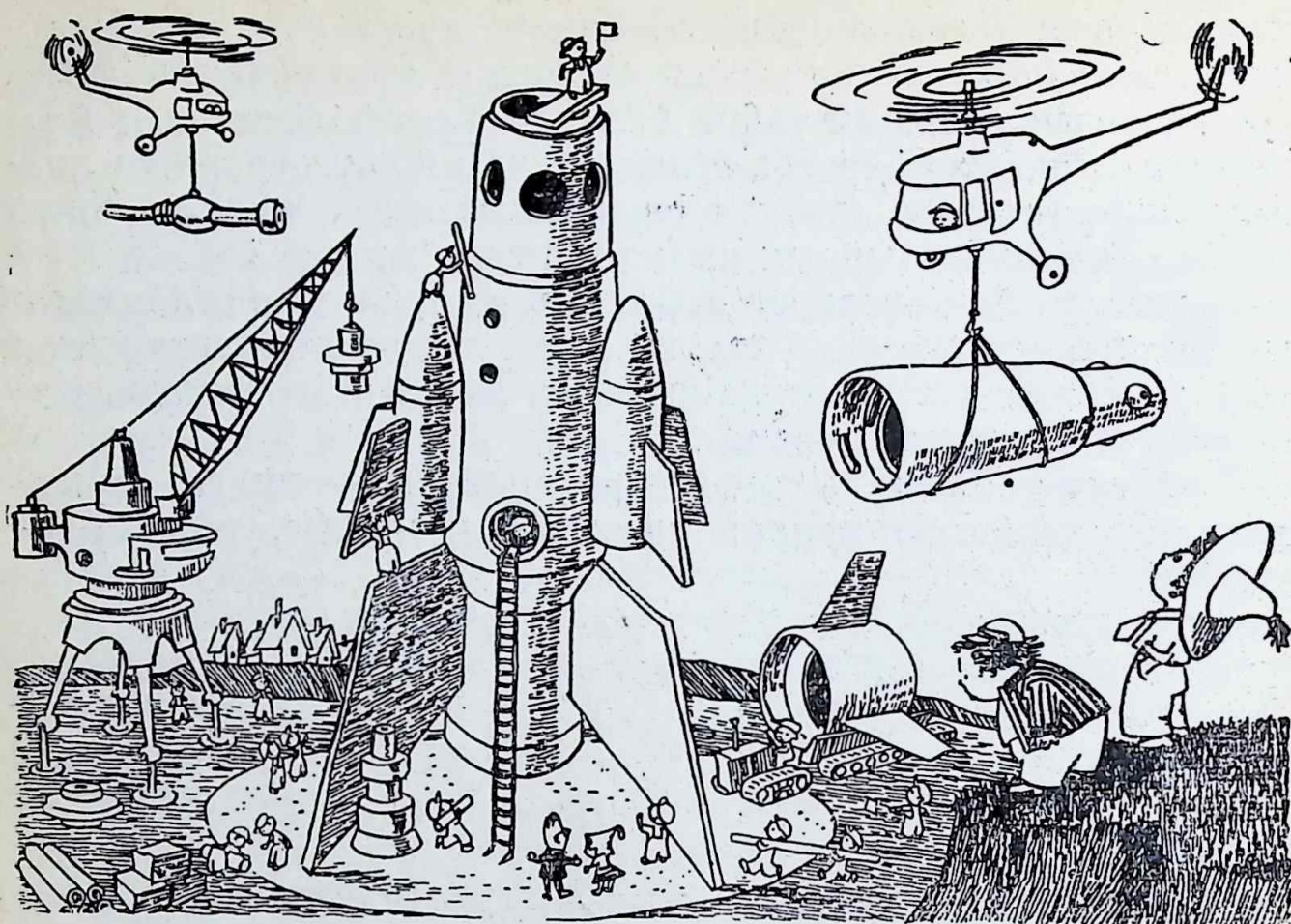

— Күргәнебезчә...— диде Беләмән, күзгә күренмәгән нә-
нүсләргә лекция укыган сыман иттереп,— күргәнебезчә, авыр-
лык югалсын өчен, ай ташы белән магнитлы тимернең бер-
берсеннән билгеле бер ераклыкта булуы шарт. Аларның ара-
лары шуннан артып киткән очракта авырлык яңадан кайта
һәм без энә шул авырлык көче тәэсиренә элгәбез.

Галим, үзенең сүзләрен исбат итәргә теләгәндәй, линейка-
ның ике башын ике якка тартты һәм... лып итеп идәнгә килеп
утырды. Ләкин ул авыртуга-нигә бер дә илтифат итмәде. Ки-
ресенчә, тантаналы елмаеп:

— Менә ул, авырлыкны бетерү приборы! — диде.— Авыр-
лык хәзер үзебезнең кулда: теләсәк булдырабыз, теләсәк бе-
терәбез!

Бишенче бүлек

ЗУР ЭШЛӘР БАШЛАНА

Беләмән шактый вакыт идәндә уйланып утырды. Аның башына бер-бер артлы яңадан-яңа уйлар килде, һәм ул шул уйларының очына чыга алмыйча тәмам буталып бетте, берни аңламас хәлгә килде. Шулай бик озак утырганнан соң гына, аның башына тәгаен ачык бер фикир килеп, башкаларын куып жиберде.

«Яңа ачышымны дусларга чыгып сөйлим, авырлыкны бетерү приборын да күрсәтим, булмаса», — дип уйлады ул.

Идәннән торып, ишекне ачуы булды, аскы каттан елаган-сыктаган тавышлар ишетелде. Ачышы турында да онытып, ул шундук аска йөгерде. Беренче күзенә ташланган нәрсә Кабартманы уратып алган нәнүсләр булды. Кабартма үзе, борынын тотып, креслода утыра. Доктор Ачыташ аның янына килергә итә, кулына бинтлар һәм банка белән йод тоткан.

— Якын килмә! — ди Кабартма чәрелдәвек тавыш белән һәм докторга типмәкче булып маташа. — Якын килмә! Әйткәнне бел!

Ачыташ моңа каршы:

— Миңа бит синең борыныңны бәйләргә кирәк, — ди.

— Аңа нәрсә булган? — дип кызыксынды Беләмән.

— Борыны белән өстәлне тишә язган, — диде Тартай.

— Ничек инде ул алай?

— Һавада асылынып торганда, кинәт кенә шапылдап өстәлгә килеп төшкән. Әле ярый идәнгә төшмәгән, — дип аңлатып бирде Тартай.

— Карале, Беләмән, әйт әле шуңа, туктасын әле, ярты сәтәтәтән бирле күндерә алмыйм үзен, — дип зарланды Ачыташ.

Кабартманың чиный-чиный тибенеп утыруын күреп, Беләмән кырыс кына:

— Тукта хәзер үк! — дип әмер бирде.

Теге шундук тынып калды. Доктор аның борынын канаудан туктатты һәм тукмак шикелле иттереп бәйләп куйды.

— Менә нинди матур булды, — дип сөйләнеп алды үзе ахырдан.

— Ярар ла инде! — дип үртәнде авыру һәм, креслодан төшеп, борынын тоткалап карады.

Доктор аның кулына китереп сукты:

— Мин синең борының борын булып калсын өчен бәйләдем. Кулың белән кагылсаң, ахырдан үзең дә танымассың!

— Белим генә кем аркасында шулай булганымны! Күрмәгәнән күрсәтәм мин аның! — дип янады Кабартма.

Бу янауны ишеткәч, Беләмән үзен гаепле санады. Тәжрибә ясарга керешкәнче, бәрелеп-нитеп имгәнмәсеннәр өчен, иптәшләрен кисәтеп куярга кирәк булган шул. Хәзер менә ни

йөзөң белән, ачыш ясадым, дип, авыз күтәрәп сөйләмәк кирәк? Сабыр итәргә туры килә.

Элеккечә нык басып йөри алуын күргәч, Белмәмеш берәшәһәргә чыгып керергә ниятләде. Ул очраган бер нәнүскә үзләрендә булган хәлне сөйләде. Ләкин аның алдашу гадәтен яхшы белгәнгә, беркем ышанмады. Моңы күрәп малайның гайрәте шинде. Иң ахырдан ул үзенең жан дустаны Тазга сөйләде.

— Авырлыгыңны жуймагансың, акылыңны жуйгансың син,— диде Таз.

Мондый сүзгә өчен Белмәмеш аңа әйбәтләп кенә берне киртерәп ямады. Таз да җавапсыз калмады. Гадәттәгечә тәпәләшәп алдылар. Бу юлы Таз җинде.

— Менә сөйлә син аларга дәрәсәң!—дип мыты-мыты килде Белмәмеш өенә кайтканда.— Һәрвакыт шулай килеп чыга бит: гомердә булмаган берәр нәрсә сөйләсәң—ышаналар, чат дәрәсәң әйтсәң — муен тамырыңны кашып җибәрәләр...

Шулай да Белмәмеш сүзләреннән соң Чәчкәле халкы арасында бәхәс купты. Берәүләр әйтте: авырлыкны моңарчы беркемнең дә жуйганы юк иде әле, булмас, юкны сөйләләрдер, диде; икенчеләр исә: моңарчы булмаган әйберләр дә булгалый тора бит, бу хәлнең дә булуы бик ихтимал, диде; өченчеләр болай диделәр: булса булгандыр, булмаса булмагандыр, ә инде ул булмаса, башка берәр нәрсә булгандыр, югыйсә халык теленә кермәс иде. Аеруча төпченергә яратучы нәнүсләр Беләмәннәргә таба юнәлделәр. Ишегалдында борыны бәйләнгән Кабартманы күрәп, аңардан:

— Сезнең чынлап та авырлыгыгыз югалган идеме? — дип сорадылар.

Кабартманың бу сорауга җен ачулары чыкты:

— Авырлык булса, минем борыным болай да булмас иде.

Нәнүсләр көлештеләр дә өйләренә таралыштылар. Мондый җаваптан соң имеш-мимешкә ышанучы бөтенләй калмады.

Кичке чәй янында Беләмәннең иптәшләре шул турыда гәп куертып җибәрделәр. Авырлыгын жуйгач ниләр тойганын һәм

нәрсә уйлаганын һәркемнең сөйләсе килде. Маҗаралы бу хәл һәммәсенә дә ошаган, тик менә аның болай тиз бетүенә генә көенәләр иде. Серне ачарга Беләмәннең теле бик кычытса да, Қабартманың кыяфәте моңа ирек бирмәде.

Ул төнне Беләмән бик озак йокыга китә алмыйча, уйланып, хыялланып ятты.

«Авырлыкны бетерү әмәленнән бик зур файда киләчәк,— дип уйлады ул.— Моның ярдәмендә безгә иң авыр йөкләрне күтәрергә мөмкинлек туачак. Алай гынамы соң! Тауны ташка актарырга, чөеп кенә йөртергә мөмкин булачак. Зур гына ракета төзеп, космик сәяхәткә чыксаң, начармыни? Хәзерге көндә ракетага кирәкле тизлек бирү өчен әллә күпме ягулык төяргә туры килә. Ракетаның авырлыгы булмаса, ягулыкны чама белән генә алып, пассажирлар утыртасың, ашарларына аласың. Менә инде ул чагында Айда озаграк торып, аның кабырчыгы эченә керергә, андагы нәнүсләр белән танышырга мөмкинлек туачак».

Уйлана торгач йоклап киткәнән дә сизми калды Беләмән. Төшендә ул космик ракетага утырды. Айга сәяхәт кылды, әллә нинди кызыklar күреп бетерде.

Ә иртән ул юкка чыкты. Иртәнге чәй өлгергәч, аның бүлмәсенә чакырырга керсәләр, өстәл өстендә язу гына ята: «Қояшлыга киттем», дигән һәм кул куйган.

Эшлим дигән эшен бервакытта да кичектерми башкара торган нәнүс иде Беләмән. Бу юлы да нәкъ шулай кызу тотты.

Бер-ике ай үткәннән соң гына аңардан телеграмма килеп төште. «Һөнәрмән Қөйләрмән Қояшлыга», диелгән иде ул телеграммада. Тегеләр моның мәгънәсенә төшенделәр һәм, тиз-тиз жыенып, Қояшлыга китеп бардылар.

Алардан шактый гомер хат-хәбәр килми торды. Чәчкәле халкы инде аларның өчесен дә Қояшлыга күчеп киткәнгә санады.

Ләкин бервакытны Чәчкәле нәнүсләре үзләренең шәһәрләре янында, Қыярлы тавы итәгендә ниндидер төзелеш башланганын күрделәр. Йөк машиналары жиңел пенопластмассада

коелган блоклар ташый, күгелжем комбинезон кигән берничә нәнүс ул блоклардан кечкенә-кечкенә өйләр эмәлли.

Нәрсә төзөгәннәрен белергә теләп алар янына иң әүвәл Тартай китте. Аның артыннан башкалар йөгерде. Барып житсәләр, ни күрсеннәр — комбинезонлы нәнүсләр арасында Һөнәрмән белән Көйләрмән дә бар.

— Әй, нишлисез? Монда нәрсә була? — дип кычкырды Тартай.

— Космик шәһәр, — дип җавап кайтарды Һөнәрмән.

— Нигә кирәк ул Космик шәһәр?

— Беләмән кайтып барысын да аңлатыр үзегезгә.

Бу сүзләрдән Белмәмешнең кәефе кырылды.

— Нәрсә, үзебез ясый алмас идекмәни ул Космик шәһәрне? — диде.

Аның кыяфәтенә карасаң, бу малай гомер буе космик шәһәрләр төзи икән, дип уйларлык иде.

— Бер дә кайгырма, эш һәммәбезгә житәр, — диде Һөнәрмән. — Беренчедән, ямьле булсын өчен өйләр тирәли чәчәкләр утыртасы бар; икенчедән, электр станциясеннән алып Космик шәһәргә чаклы электр чыбыклары сузарга кирәк; өченчедән, асфальт юл салмыйча, водопровод үткәрмичә дә ярамый... Бетәсе юк эшнең!

Чәчкәле нәнүсләре шундук эшкә тотындылар. Кайсы асфальт жәя, кайсы электр уздырырга баганалар утырта, кайсы өй тирәсен бизи. Күпчелеге өйләрнең эчке ягын рәткә китерә. Буяу эшләрен һәммәсен Рәссам үз кулына алды: буяулар әзерләде, өйләрнең стеналарын һәм түшәмнәрен нинди төскә буярга кирәклеген әйтеп-өйрәтеп торды.

Космик шәһәрнең үзәгендә бетоннан түм-түгәрәк мәйданчык койдылар да шунда космик ракета җыярга керештеләр. Ул ракетаның аерым өлешләре Қояшлы каласында эшләнеп куелган, һәм хәзер шуларны монда ташыйлар иде. Ташыганда да, бәрелеп-нитеп яньчелмәсеннәр өчен, салмак йөрешле чылбырлы машиналар кулландылар. Ракетаны җыяр өчен үзйөрешле искиткеч дәү кран китерделәр. Шул кран белән ракетаның аерым өлешләрен машинадан алып үз урыннарына утырталар

иде. Ләкин ракета чамасыз биек булып чыкты, һәм аның соңгы бүлекләрен вертолет белән күтәртәргә туры килде. Ракетаны жыю эшләре Фуксия һәм Ай-Йолдыз күзәтүе астында башкарылды.

Берничә көннән ракетаны жыю тәмамланды. Бәләкәй генә өйләр арасында ул галәмәт зур дирижабльдай кукраеп утыра иде. Һавадан, су парларынан һәм төрле газлардан ракетаны тутыкмый торган махсус корычтан эшләнгән тышкы катлау саклый. Аның астында ракетаны радиоактив нурлардан саклай торган космопластмасса катламы. Ул катлам астында өченчәсе — космик кораб эчендә кирәкле температура саклай торган изоляция катламы.

Ракетаны ходка жиберү һәм идарә итү өчен реактив двигателләр куелган. Иң зур двигатель койрыкка урнаштырылган. Ул двигательнең соплосы ракетаның койрыгынан аз гына чыгып тора. Двигатель эшли башлагач, жылынган газ шул соплодан чыгачак, һәм реактив көч барлыкка килеп ракетаны югары күтәрәчәк.

Ракетаның баш өлешендәге двигатель исә борып йөртү өчен хезмәт итә. Ул двигательнең соплосы ракетага аркылы урнаштырылган һәм баш өлешендә әйләнеп йөри иде. Әйттик, ракетаны көнбатыш якка борасы, ди. Ул чагында сопло көнчыгышка борыла, жылынган газ да шул якка этеп чыгарыла һәм ракета үзе көнбатышкарак авыша төшә.

Баш өлешендә тагын тормоз двигателе урнаштырылган. Монысының соплосы өскә карап тора. Тормоз двигателен эшкә жиккәндә, аның соплосынан чыккан эссе газлар ракетаның барышын экренәйтә, кирәк булса, бөтенләй туктата да ала.

Ракета уникале каютага бүленгән. Һәр каютада дүртәрдән — берьюлы кырык сигез нәнүс космик сәяхәткә китәчәк. Ракетаның урта бер жирендә салон бар. Анда кереп сәяхәтчеләр ял итеп, сөйләшеп утыра һәм ашый-эчә алачаклар.

Ракетаның калган буш өлешенә төрле бүлемнәр эшләнеп, кайсында азык-төлек сакланачак, икенчесендә, мәсәлән, химик бүлемдә, һаваны углекислотадан арындырып, кислородка

баету өчен кирәкле аппаратура куелган. Бер бүлемдә исә электр моторларына, вентиляторларга, суыткычларга, жылыткыч һәм яктырткыч приборларга электр энергиясе биреп торсын өчен аккумуляторлар куелган.

Өске бер өлешендә идарә кабинасы булып, анда Беләмән тарафыннан уйлап табылган авырлыкны бетерү приборы һәм электрон идарә машинасы куелган. Ул машина алдан төзелгән программа буенча үзлегеннән корабны очырырга, кирәк чакны тизлеген һәм юнәлешен үзгәртсә, Айга төшереп утыртырга тиеш.

Идарә кабинасы белән янәшәдәге ишеккә: «Керергә ярый» дигән язу элгәннәр. Ул кабинада кечерәгрәк кенә бер өстәлдән гайре берни юк. Өстәл уртасында бердәнбер кнопка. Космик корабның командиры энә шул кнопкага басып электрон идарә машинасын эшкә жигә. Шуннан соң инде ул машина авырлыкны бетерү приборын да, ракетаның дөрес очышын тәмин итү өчен кирәк булган башка приборларны да үзе эшләтә.

Өске өлештә аннан тыш астрономия кабинасы булып, анда телескоп, радиолокатор һәм космоска күтәрелгәч корабның кай төштә очканын билгеләү өчен кирәкле башка приборлар куелган. Айны рәсемгә һәм кинога төшерү өчен фото һәм кино аппаратлары белән жиһазландырылган махсус кабина бар. Айда табылачак минералларга химик анализ ясау өчен янә бер кабина.

Ракетаның койрык өлешендә зур склад булып, анда төрле файдалы үсемлекләрнең орлыклары саклана. Кыяр, помидор, кишер, кәбестә, шалкан, карбыз, кавын, чия, слива, жир жиләге, арыш, бодай, карабодай орлыгы бар анда. Әгәр дә мәгәр Айда нәнүсләр очратсак һәм алар моңарчы анда файдалы үсемлекләр үстөрмәсәләр, бүләк итәрбез үзләренә, дип, Беләмән алды ул орлыкларны.

Салон, каюта, кабина, склад ише нәрсәләрдән тыш, космик корабта әле тагын әллә күпме бүлмәләр булып, аларда нәнүсләрнең әйбәт көнкүрешләрен тәмин итү өчен кирәкле әйберләр, төрле жиһазлар бар иде. Ракета күп катлы бина кыяфә-

тенә керде, һәм аның төрле катларына менеп-төшөп йөрү өчен лифтка чаклы бар иде.

Ракетаны жыеп бетергәннән соң, теләгән нәнүсләргә аның жиһазлары белән танышырга мөмкинлек бирелде. Күреп йөргә теләүчеләр кырык сигезгә тулу белән, аларның һәммәсен дә космик кораб эченә кертәләр. Алар анда салонда утыра алалар, каюталарга кереп койкаларга ятып тора алалар — жаннары теләгән жирдә була алалар. Карап-күреп бетергәннән соң һәр нәнүс космик скафандр кияргә тиеш. Ракетаның ишегенә махсус фотоэлемент куелган, һәм ул скафандрсыз беркемне чыгармый.

Фуксия белән Ай-Йолдыз һәрвакыт ракета эчендә булалар. Тамашачыларны таныштырып, аларның сорауларына җавап бирәләр, һава алмаштыручы приборларның ничек эшләвен күзәтеп торалар.

Белмәмеш тә ракетага кереп, барысын да сорашып, төпчөнөп йөрдө. Башкалар белән чыккач, тагын кырык сигез нәнүс җыелганны көттә дә алар белән бергә янә эчкә керде. Көнөнә эллә ничә мәртәбә керде ул ракетага. Фуксия белән Ай-Йолдыз аны таний башладылар һәм күргән саен елмая торган булып киттеләр. Бер генә мәртәбә дә куып чыгармадылар. Ай-Йолдыз фикеренчә, ракетаның төзелешен әйбәтләп өйрәнергә теләүче була икән, аннан кемгә ни зыян?

Озак та узмады, Космик шәһәр янында зур гына ак бина үсеп чыкты. Ул бина әйләндереп капланган түгәрәк фарфор чынаякны хәтерләтә иде. Ишеге өстенә эре-эре матур хәрәфләр белән: «Авырлыкны бетерү павильоны», дип язып куйдылар. Хәзер инде һәркем бу сүзнен уйдырма гына түгел икәннән ышанырга мәжбүр: павильонга қилеп кергән һәр нәнүс, авырлыгын җуеп, һавада асылынып кала иде.

Павильонның уртасында үтәли күренә торган пластмассадан эшлängән бөләкәй генә кабина бар. Авырлыкны бетерү приборы шунда саклана. Беләмән Чәчкәлегә кайтып, ул кабинага керергә һәм приборга кагылырга ярамаганын аңлаткан иде инде. Хәзер ул прибор кугә зәңгәр пластмассадан эшлängән футлярга урнаштырылган, ә ул футляр утта янмый,

эченә су да үтми. Ай ташы белән магнитны бер-берсенә якынайтасың килсә, кнопкага басасың. Ләкин бу эшне Беләмән һәр көнне үзе башкара.

Ихтимал, кайбер укучылар ай ташы белән кечтеки генә магнит кисәге тарафыннан бүленеп чыгарылган энергиянең гажәеп зур көчкә ия булып, жирнең тарту көчен жиңә алуына ышанмаслар да. Ләкин ул ышанмаучылар, ныклабрак уйлап карасалар, монда бер дә алай искитәрлек нәрсә юклыгын күрерләр. Матдә эчендәге энергиянең иге-чиге юк лабаса. Физиканы өйрәнгән һәркемгә мәгълүм булганча, бер тиен акча кадәрле генә матдәдән алынган энергия уннарча мең тонна ташкүмер ягудан килгән энергияне алмаштыра ала. Атом эчендәге энергия билгеле булмаганда моңа да беркем ышанмас иде. Ә хәзер моңа берәү дә гажәпләнми.

Өстәвенә шуны да әйтергә кирәк: Ай ташыннан чыккан энергия авырлыкны бөтенләе белән юкка чыгармый, бәлки үз тирәсендәге тарту кырын як-якка жәелдерү белән чикләнә. Димәк, Беләмән ясаган ачышка әллә ни шаккатарга ярамый. Ул ачыш тулысынча фәнгә нигезләнгән. Ләкин шулай да аның әһәмияте бик зур иде.

Беләмән житәкчелегендә эшләгән павильон Чәчкәле халкында әйтеп бетергесез кызыксыну уятты. Берничә көн эчендә ул павильонга кереп чыкмаган нәнүс калмады. Кайберәүләр икешәр-өчәр тапкыр булдылар, ә Беләмәмеш исә аннан чыга да белмәде.

Көннәрдән беркөнне Беләмәмеш иртүк торып шунда китте. Павильон тирәсендә нәнүсләрнең булмавыннан файдаланып, эчкә керде. Аннан авырлыкны бетерү приборын алып чыкты да инешкә таба юнәлде. Авырлыкны бетергәннән соң балыкларның нишләгәнән күрәсе бик килде аның. Каян килгәндер аңа мондый фикер? Ихтимал, үзе, авырлыгын жуеп, көннәр буе балык шикелле йөзеп йөргәнгәдер.

Инеш буена килеп житкәч, приборның төймәсенә басты да суны күзәтергә кереште. Балыкларның бер ишеләре койрыклары белән түбән төшеп киттеләр һәм балериналардай бөтерелгә тотындылар; икенчеләре баштүбән төшеп бөтерелде-

ләр; өченчеләре исә чалкан йөзеп йөрделәр. Эмма авырлыкның булмавына алар бик тиз ияләшеп киттеләр, һәм гадәттәгечә тыз-быз килеп йөри башладылар. Менә берсе шунда су өстендә бөтерелгән чебенне эләктерү нияте белән судан сикерде һәм, кире төшә алмыйча, һавада асылынып калды. Аның артыннан икенчесе өскә сикерде, берәздән инде шактый күп балыклар, бакалар, тритоннар, су коңгызы ише жан ияләре кояшта жемелдәшеп су өстендә бөтереләләр иде.

Белмәмеш су өстендә үзенң «тәҗрибәсен» уздырган арада, павильонга Беләмән килеп керә. Кабинада приборның юклыгын күреп, аның коты алына.

— Прибор кайда? — дип кычкырып жибәрә Беләмән. — Кайсыгыз алды? Хәзер үк урынына куегыз!

Приборның кая киткәнен бер нәнүс тә белми. Шуннан ерак түгел эшләп ятучы һөнәрмән белән Көйләрмән генә иртән иртүк Белмәмешне күргәннәрен, аның нигәдер павильонга кереп чыгуын, аннан соң инешкә таба китүен хәбәр итәләр. Моңы ишетүгә, Беләмән жан-фәрманга инеш буена йөгәрә. Аның артыннан башкалар иярә. Кыярлы тавына менеп житкәч, алар су өстендә һавада йөзеп йөрүче Белмәмешне күреп алалар.

— Әнәтерә! Әнә ул! — диешәләр нәнүсләр.

Тавыш килгән якка борылып караган иде, Белмәмеш үзенә таба йөгәрүче иптәшләрен һәм алар арасында җен ачулары чыккан Беләмәнне күрде. Куркып, качмакчы булган иде, беркая китә алмады: һавада тик аяк-кулларын болгап тора бирде. Шуннан аның прибордагы кнопкага басарга акылы җитте. Авырлыгы яңадан кайткач, ул шундук суга килеп төште.

Моңы күреп торган Беләмән түзмәде:

— Коткарыгыз шуны! Коткарыгыз! Прибор аңарда! — дип ачыргаланып кычкырып жибәрде һәм үзе дә суга ташланды.

Нәнүсләр чишенми-нитми суга сикерештеләр һәм Белмәмешкә таба йөзеп киттеләр. Белмәмеш инде ул арада су төбенә китә башлаган иде, әле ярый Беләмән килеп өлгерде. Якасыннан эләктереп алып, ярга таба өстерәде. Башка нәнүс-

ләр дә килеп житеп аңа булыша башладылар. Ул да булмады, юл аптекасын күтәргән доктор Ачыташның болай таба йөгергәнә күренде.

— Салдырыгыз күлмәген! Хәзер мин аны ясалма сулу алдырам! — диде доктор, Белмәмешне ярга чыгарып житкерер-житкермәс.

Аны күрүгә Белмәмеш, сикереп торып, качмакчы булды. Тик Беләмән генә аның чәченнән эләктереп өлгерде:

— Кайда прибор? Кая куйдың син аны? Батыргансын бит, ишәк!

— Жибәр! — дип чәрелдәде Белмәмеш, тибенә-тибенә.

— Әле сугышасыңмы! — дип буыла-буыла кычкырды Беләмән. — Приборны суга салганың житмәгән, сугышып ятасыңмыни әле!

Ул бар куәтенә Белмәмешнең чәченнән тарткан иде, теге бичараның күзеннән яшьләр атылып чыкты. Моңа жавап итеп Белмәмеш аның күкрәгенә китереп төртте. Беләмәннең тыны кысылды, тегенең чәчен жибәрде. Ычкынып киткәч, Белмәмеш аның өстенә очып-очып куна башлады. Шуннан бер-берсен дөмбәсләргә тотындылар. Нәнүсләр генә аерып калдылар. Анда да әле Беләмән, үзен тотып торучылардан ычкынып, Белмәмешкә типмәкче булып маташты.

— Приборсыз ничек итеп Айга очабыз инде хәзер? Бар да бетте! Жибәрегез, мин аңа күрмәгәнән күрсәтәм хәзер! — дип кычкырынды Беләмән.

Белмәмеш тә жавапсыз калмады.

— Кая, жибәрегез әле! Күрсәтим әле шуңа прибор даулаган өчен! — дип, ычкынырга чамалады.

Тыпырчына торгач, ул ычкынып китте. Әле ярый, Тартай аның күлмәк якасыннан чытырдатып эләктереп калды. Белмәмеш бар көченә тартылган иде — күлмәгеннән ычкынып чыкты. Авырлыкны бетерү приборы аның күлмәгә эчендә яткан икән, килде дә жиргә төште.

— Менә ич прибор! — дип кычкырып жибәрде Ачыташ.

— Нишләп соң әйтми торасың аны? — диде Тартай.

— Каргалар кебек, өстемә килеп ябырылгач, мин ничек

эйтим ди? Суга төшә башлауга мин аны тизрәк куенга тык-
тым. Шуның аркасында бата яздым. Алар сиңа рәхмәт әйтәсе
урында сугышкан булалар!

— Моның өчен син Айга очмыйсың менә!

— Очыгыз сана! — дигән булды Белмәмеш. — Бик кирәге
бар иде ди!

— Синең белән сөйләшергә сүз әрәм! — диде Беләмән.
Шуннан артык бер сүз әйтмичә, китеп тә барды.

— Кем булган! — дип кычкырып калды Белмәмеш аның
артынан. — Сезнең Аегызга менмәгәннән әллә ни булмас эле!

Алтынчы бүлек

АЙГА ОЧАЛАР

Белмәмеш ялган сөйләде. Айга бик тә очасы килә иде аның. Баштарак ул, инеш буендагы хәлне Беләмән хәтереннән чыгарыр әле, дип өметләнгән иде. Ләкин Беләмән бер дә онытмады һәм, очу көнен билгеләгәч, Айга очасы нәнүсләрнең исемлеген төзде. Ул исемлектә Белмәмеш, әлбәттә, юк иде. Аннары Кабартманы һәм тагын берничә нәнүсне алмаска булганнар иде.

Белмәмеш хәсрәтләнде, ут йотты. Берәү белән дә сөйләшмәс, елмаймас-көлмәс, ашамас-эчмәс булды. Йокысы качты.

Аның мондый кыяфәтен күреп Ай-Йолдыз кызгана куйды.

— Белмәмешне гафу итеп булмас микән? — дип сүз кушты ул Беләмәнгә. — Моннан ары, бәлки, шаяруларын да ташлар иде. Авырлыксыз да түзә ала, житмәсә. Артыграк зур жәза биреп ташламыйк, диюем.

— Бер дә жәза түгел бу, фәкать саклану чарасы гына, — диде Беләмән, кырыс тавыш белән. — Айга сәяхәт итү күңел ачып йөрү түгел бит ул. Андый сәяхәткә бары тик иң акыллы, иң әдәпле нәнүсләр генә чыгарга хаклы, Белмәмешкә килгәндә, авырлыксыз түзү генә түгел, бөтенләй акылсыз да йөри ала. Менә шунысы кызганыч аның. Берәр ярамаган эш эшләп ташлар да — үзе дә харап булыр, башкаларны да хур итәр. Космос шаяра торган урын түгел ул. Икенче мәртәбә очканчы сабыр итсен, берәз акылга утырмасмы. Соңгы сүзем шул булыр.

Көн артыннан көн үтеп, Белмәмеш экренләп тынычлана төште. Тамагына аш үтә, йоклый башлады. Иптәшләренә иярәп ул да Космик шәһәргә йөрде, анда ракетага сынау үткәргәнне, космоска очар алдыннан нәнүсләрнең көн саен күнегүләр ясаганын күзәтте, Фуксия белән Ай-Йолдызның Ай турында һәм планетаара очыш ясау турында сөйләгән лекцияләрен тыңлады. Айга очуны уйламый да иде шикелле. Аның холкы бөтенләй үзгәреп киткәндәй булды. Еш кына уйга чумып утыра торган булып китте. Андый чакларда, нәрсәгәдер сөенгән сыман, Белмәмешнең йөзенә татлы елмаю чыга. Тик менә аның нигә шул чаклы куануын бер нәнүс тә әйтеп бирә алмый иде.

Беркөнне Белмәмеш Кабартманы очратып:

— Карале, Кабартма, без синең белән бер үк михнәтне кичерәбез бит, — диде.

Кабартма аның әйткәнән аңлап житкермәде:

— Ниткән михнәт ул тагы?

— Сине дә алмыйлар Айга, мине дә.

— Айга очарга ярамый шул миңа. Чамасыз авыр мин чөнки. Ракета күтәрә алмый.

— Сөйләмә сәнә юкны! — дип чәпчөргә тотынды Белмәмеш.—Ракетага утырып очасы нәнүсләрнең авырлыктары бетерелә. Беркемнең дә авырлыгы калмый. Белдеңме шуны?

— Ул чагында нишләп соң әле мине алмыйлар? — дип, ризасызлыгын белдерде Кабартма.— Алай ярый димени!

— Ярамый шул менә! — дип аның сүзен куәтләде Белмәмеш.— Синез белән без энә шул ярамаган нәрсәне җайларга тиеш булабыз да инде.

— Ничек итеп җайлыйсың ди аны?

— Иртәгә очалар дигән төнне без икәүләшеп ракетакә керәбез дә качабыз. Ракета күккә күтәрелгәч кенә, чыгабыз. Безнең өчен генә космик ракетаны кире борып тормаclar әле.

— Андый нәрсәне эшлөргә ярыймыни? — дип сорап куйды Кабартма.

— Нишләп ярамасын ди! Син бигрәк инде! Ракета җирдә чакны төшереп калдырмасалар, космоста төшерә алмыйлар да алмыйлар.

— Кая качып торырбыз соң?

— Азык-төлек бүлегенә. Анда бик җайлы, ашарга да күп.

— Анысы яхшы аның, ашарга күп булуы! — диде Кабартма.— Тик менә ракета нибары кырык сигез нәнүслек итеп эшлөнгән бит.

— Сөйләмә сәнә юкны! — дип аңа каршы төште Белмәмеш.— Каян килгән ул кырык сигез дигән сан? Түгәрәк сан булсын өчен илле кирәк. Кырык сигез сәяхәтче сыйган төшкә илле дә сыя ул. Аннары синез белән безгә каютада урың да кирәк түгел: без бит азык-төлек бүлегендә утырачакбыз. Бер кичкә — кер мичкә, диләр.

— Анда ашау әйберләре барын тәгаен беләсеңме соң син? — дип кызыксынды Кабартма.

— Шушы урынымда җир йотсын менә, үз күзем белән күрдем! — дип карганды Белмәмеш.— Ракетаны мин инде, агаине, җитәрлек өйрәндем. Күз йомып йөри алам.

— Ярар алай булса,— диде Кабартма, ризалык биреп.

Иртәгә сәфәр дигән кичне Белмәмеш һәм Кабартма йокларга ятмыйлар. Башкаларның йоклаганын көтеп торалар

да шыпырт кына өйдән чыгалар. Төн караңгы була, Кабартма куркып дер калтырый. Космоска очудан да бик нык шүрли. Мондый хәвефле эшкә алынуына үкенә башлый, тик куркаклыгын Белмәмешкә генә сиздерәсе килми.

Космик шәһәргә безнең дуслар ай калыкканда гына барып житәләр. Кача-поса гына өй араларыннан бара торгач, алар космик ракета янына килеп чыгалар. Күгелжем ай яктысында корыч ракетаның жемелдәвен күреп, болар аны үзлегеннән шулай яктыра дип уйлыйлар. Менә хәзер талпынып очып китәр төсле дә тоела.

Бетоннан коелган түгәрәк мәйданчыкны алар иелә-бөгелә үтәләр. Ракетаның янына ук килеп чыккач, Белмәмеш койрыктагы кнопкага баса. Бернинди тавышсыз-тынсыз ишек ачылып китә һәм боларның аяк астына жиңел металлдан эшлэнгән баскыч төшә. Кабартманың акрын маташуын күреп, Белмәмеш аны кулыннан әйди. Баскычтан менгәч алар икесе бергә шлюз камерасы дип аталган кечерәк кенә бүлмәгә килеп керәләр. Үзләре артыннан тышкы ишекнең ябылуын күреп Кабартма куркуыннан телсез кала. Нидер әйтмәкче дә була — әйтә алмый.

Ул арада Белмәмеш икенче ишекнең кнопкасына баса. Анысы да тавышсыз гына ачыла. Белмәмеш эчкә атлый. Кабартма үзе дә сизмәстән аңа иярә. Бу ишек тә шартлап ябыла һәм безнең сәяхәтчеләрне моңарчы яшәгән дөньяларыннан мәхрүм итә.

Ул арада инде Белмәмеш, лифт ишеген ачып, Кабартманы кулыннан өстери. Теге бичара дәшми-тынмый гына эчкә керә. Лифт кабинасы жуылдап өскә менә башлый. Боларга кирәк төшкә менеп житкәч, туктый.

— Чык инде! Мәрткә киттеңме әллә? — ди Белмәмеш.

Кабартма лифттан чыккач үзен лифт тирәли эшлэнгән божра сыман коридорда күрде. Шул коридордан берәз баргач, Белмәмеш пароходларда була торган мич капкачыдай түгәрәк ишек алдында туктап калды.

— Менә ул азык-төлек бүлгәе, — дип аңлатты Белмәмеш һәм ишекнең төймәсенә басты. Ишек авызын ачкач, ул эчкә

кереп караңгыда капшана-капшана баскычны эзлэп тапты һәм аска төшөп китте. Төшөп житкәч ул ут яндырып жи-бәрде.

— Әйдә, төш инде!

Кабартма да төшә башлады. Ләкин аның куркудан тез буыннары калтырады, һәм ул, аягы таеп, мэтәлеп барып төште. Авыртуын бер жире дә авыртмады, ник дисән, баскыч та, стена-идәннәр дә йоп-йомшак эластопластмассада эшлэнгән иде. Авырлык югында нәнүсләр бәрелеп имгәнмәсен өчен, ракетаның барлык бүлмэләренә дә шундый эластопластмасса ябыштырылган иде.

Кабартмага зыян-фэлән килмәгәнән күрәп, Белмәмеш түгәрәк ишекне япты һәм:

— Урнаштык шикелле! — диде. — Тап син хәзер безне!

— Ә ничек чыгарбыз? — дип сорап куйды Кабартма, коты алынып.

— Көргәндә аптырамадык бит, чыкканда да әмәлен табарбыз әле. Менә күрәсеңме ишек янындагы кнопканы? Шуңа басасың да, ишек ачыла. Монда һәммә нәрсә кнопкага көйлэнгән.

Белмәмеш кнопкаларга баскалап стенага уеп эшлэнгән шкафларны, жылыткыч һәм суыткычларның ишекләрен ачып-ачып күрсәтте. Кабартма хәтта андагы ашамлыкларга кызыгудан да узган иде.

— Сина ни булды? — дип кызыксынды Белмәмеш, исе китеп. — Әллә инде бер дә сөенмисең?

— Нигә алай дисең? Мин бик сөенәм, — дип сөйләнде Кабартма. Кыяфәтенә караганда ул хәзер үлем жәзасына дучар ителгән зур жинаятчычәне хәтерләтә иде.

— Сөенсән, әйдә алайса йокларга ятыйк. Төн уртасы житкәндер инде.

Шулай диде дә Белмәмеш идәнгә сузылып ятты, мендәр урынына йодрыгын салды. Кабартма да аннан калышмады. Йоп-йомшак пластмассага жайлап кына яткан килеш, ул ныклап торып уйларга кереште. Бу сәяхәттән мин яхшы чакта башымны аралыйм, дигән фикергә килде ул уйлый торгач.

Очу ниятеннән кире кайтуы турында Белмәмешкә әйтмәкче дә булган иде, тик аның мыскыл итүеннән курыкты. Уйлай торгач әйтергә тәмам тәвәккәлләгән дә иде инде, тик шул вакыт дустының гырлап йоклап китүен ишетте. Шуннан соң ул, акрын гына урыныннан торып, ишеккә таба юнәлде.

«Чыгам да өйгә кайтып китәм,— дип уйлады ул.— Айга бик очасы килә икән, Белмәмеш очсын энә».

Кабартма, тын да алырга куркып, баскычтан менде һәм ишек янындагы кнопкага төртте. Ишек ачылды да, малай, аннан чыгып, бормалы коридор буйлап лифт ишеген эзләп китте. Ләкин ул ракетаның төзелешен Белмәмеш күк нык үзләштереп өлгөрмәгән иде әле, шуңа күрә азык-төлек бүлегенең түгәрәк ишеге тирәли дүрт-биш мәртәбә әйләнеп килде. Эзли торгач лифт ишеген тапты һәм, лифт кабинасына кереп, озак уйлап тормыйча, кайсыдыр кнопкага басты. Кабина түбән төшәсе урында югары менеп китте. Ләкин Кабартма аны-моны абайламады һәм, лифттан чыккач та, шлюз камерасының ишеген эзләргә кереште. Эзләгәнә урынына кнопка кабинасына килеп эләкте. Ут яндырмакчы булып, караңгыда кармаша башлады. Эзли торгач, идән уртасындагы бәләкәй генә өстәлгә килеп төртелде. Аның уртасында кнопка тапты. Утны шуннан яндырасыдыр дип уйлап, кнопкага баскан иде — шундук авырлыгын югалтты. Гүләп эшли башлаган реактив двигатель тавышы колагына килеп бәрелде.

Сизгеррәк укучылар төшенгәннәрдер инде: Кабартма электрон идарә итү машинасын эшләтә торган кнопкага басты. Ә ул машина авырлыкны бетерү приборын да, реактив двигательне дә һәм башка механизмнарны да ходка җибәрәп, һичкем уйламаган-көтмәгән бер минутта ракетаны күккә очырды.

Космик шәһәрдә яшәүче нәнүсләрнең берәрсе бу вакытны тәрәзәгә күз салса, ракетаның акрын гына җирдән аерылып, салмак кына, җай гына күккә күтәрелүен күрәп, хәйран калган булыр иде. Тавышы-тыны да ишетелмәде бит, ичмасам. Двигательнең соплосыннан нечкә генә булып кызган газ чыжлап чыкты. Ракетаны кузгатып җибәрү өчен шул газның

реактив көче житте. Ник дисэн, прибор ярдәмендә ракетаның авырлыгы бетә язган иде.

Ракета шактый югары күтәрелгәннән соң, электрон идарә итү машинасы борылу двигателен эшкә жикте. Ракета бер якка авышканнан-авыша барды һәм фотоэлемент куелган оптик прибор Айны «күргәнче» шулай дәвам итте. Фотоэлемент Ай яктысын электр сигналына әйләндерде. Бу сигналны алганнан соң электрон идарә итү машинасы турылау жайланмасын эшләтә башлады. Моның нәтижәсендә ракета туп-туры Айга таба юнәлде.

Бер мәлгә Кабартма үзенен нинди яман эш эшләгәннен аңламый торды. Авырлыгын югалтканнан соң ул, монда гына шундый хәлдер, дип уйлап, кнопка кабинасыннан чыгарга булды. Аякларын-кулларын кыймылдата торгач, ул яңадан коридорга чыгып, яңадан лифт янына килә алды. Бу юлы инде ул кайсы кнопканың нәрсә икәннен башта ныклап өйрәнде, бары тик шуннан соң гына иң түбәнгә төшерә торганына басты. Лифттан чыгып ул шлюз камерасының ишеге алдына килеп туктады. Ишек янындагы стенада кнопканы күреп алды. Ләкин ул кнопкага ничек кенә басмасын, ишекне йодрыклары белән нихәтле генә дөмбәсләмәсен, аягы белән ни рәвешле төймәсен, ишек барыбер ачылмады. Ишекнең скафандрлы нәнүскә генә ачылуын Кабартма бөтенләй белми иде, һәм аның белмәгәне хәерле булды. Әгәр дә мәгәр белсә, скафандр киеп ишек төбөнә килер иде дә, ишек ачылып китеп, Кабартма космик бушлыкка егылып төшәр иде. Ул чагында инде гомердә дә өенә кайта алмас һәм мәңге бакый, планета шикелле, космоста очып йөрер иде.

Ишекне төйгечли-төйгечли аяк-кулларын авырттырып бетергәч, ул Белмәмеш янына кайтырга һәм аңардан өенә жибәрүен таләп итәргә булды. Ләкин Белмәмешнең кайсы катта калганын хәтерләми иде инде. Шуңа күрә, лифтны һәр кат саен туктатып, бүлмә, каюта һәм кабина саен кереп йөрергә мәжбүр булды. Йөри торгач тәмам хәлдән тайды, үлеп йоклыйсы килде, күзләре йомыла башлады. Шулай жәфалана торгач, ул лифт кабинасында килеш йоклап китте.

Ул арада Белмәмеш азык-төлек бүлегендә рәхәтләнеп йоклый бирде. Бервакытны уянып китсә, ракетада йоклап ята, имеш. Авырлыгы булмавын сизенгәч, реактив двигательнең эшләвенә дә колак салды. Шуннан инде ул космик корабның очып баруын аңлап алды.

«Әһә, мин йоклап яткан арада, Беләмәннәр дә утырганнар икән дә корабны җибәргәннәр икән. Һәммәсе дә мин дигәнчә килеп чыга түгелме соң!» — дип уйлады малай.

Аның чыраена шатлыклы елмаю чыкты, куанычыннан күңеле кытыкланып куйды. Беләмәнне эзләп табып, аңа үзенен хәлен сөйләргә дә җыенган иде, тик берәз Җирдән ераклашканчы сабыр итәргә кирәк тапты.

«Беләмәнгә әйтергә кайчан да өлгерермен, качмас әле», — дигән фикергә килде.

Шул чакны Кабартма исенә төшөп, уңлы-суллы карангалады.

— Ай-һай, дуслар, без бит Кабартма белән бергә качкан идек. Ул кайда булды соң әле?

Белмәмешнең күзләре ачык ишеккә төште.

«Әһә! Кабартма уянып чыккан икән ләбаса! Ул чагында миңа да монда ятуның мәгънәсе юк».

Белмәмеш азык-төлек бүлегеннән чыкты. Лифтның ишеген ачып җибәрүгә, дусларын күрәп хәйран калды.

— Син монда икәнсең ич! — дип куйды ул. — Очабыз бит! Сизәмсең шуны?

— Нәрсә? — диде Кабартма, уянып, исни-исни.

— Очабыз! — дип, Белмәмеш үзенен куанычын әйтеп салды.

— Кая очабыз? — диде Кабартма, ике күзен йодрыклары белән уа-уа.

— Айга инде. Тагын кая булсын.

— Нинди Айга?

— Нинди дип инде... Айның нинди икәннен дә белмәскә!

Кабартма шунда гына эшнең нәрсәдә икәнненә төшенә башлагандай булды. Белмәмешкә берәвык карап торганнан соң котчыккыч тавыш белән кычкырып җибәрде:

— Айгамы?!

— Айга! — дип куанычлы тавыш белән кабатлады аның дусты.

— Очабызмыни?!

— Очабыз шул! — диде Белмәмеш һәм, шатлыгыннан нишлэргә белмичә, аның муенына ташланды.

Кабартманың исә куркудан сулуы капты, аскы ияге ямьсез салынып төште, күзлэре акайды һәм Белмәмешкә текэлгән килеш катып калды.

Ләкин Белмәмеш аның хэлен аңламады һәм:

— Калганнар кайда соң? Күрмәдеңме? — дип тинтерәтте.

— Ни-нин-ди кал-ган-нар?

— Башка нәнүслэр соң. Беләмәннэр.

— Алар да мон-мон-дамы-ни?

— Монда булмый, кайда булсыннар? Югыйсә очмас идек. Синең белән без йоклаган арада алар һәммәсе дә килгәннэр дә ракетаны ходка жибэргәннэр. Белдеңме инде?.. Хэзер без синең белән каюталар катына менэбез дә аларны табарбыз.

Белмәмеш кнопкага басты, һәм алар өскә менделэр.

— Безне күргэч, күзлэре шар була инде! — диде Белмәмеш, бер каютаның ишеге төбөндә туктап. — Менэ хэзер керэбез дә: «Исэнмесез-саумысыз!» — дибез. Ха-ха-ха!..

Ул көлэ-көлэ ишекне ачып жибэрде. Каютада бер нәнүс тэ юк иде.

— Нишлэптер монысы буш булып чыкты элэ!

Икенчесенэ күз салды.

— Монысы да буш!

Бу сүзлэрне Белмәмеш һэр каютаны ачып караган саен кабатлады. Һәммәсенэ дә күз салганнан соң:

— Белдем, белдем! Алар салонда булырга тиеш. Анда киңэшмэ-фэлэн уздыралардыр, — диде.

Әмма салон да буп-буш иде.

— Беркем юк ич! — дип куйды Белмәмеш. — Икәүдэн-икәү генэ очабыз инде алайса.

— Ничек инде ул алай? — диде Кабартма, коты алынып.

— Шулай инде менә.
— Ракетаны кем жибәргән булып чыга соң ул чагында?
— Белмим шул.
— Үзлегеннән күккә күтәрелмәгәндер ләбаса!
— Юк-юк,— диде Белмәмеш.
— Алай булгач кемдер жибәргән булып чыга,— диде Ка-
бартма.

— Кем жибәрер икән соң?
— Белмим шул бер дә.
Кинәт кенә Белмәмешнең күңеленә бер шик килде:
— Син үзең жибәргәнсеңдер әле!
— Минме? — диде Кабартма, исе-акылы китеп.
— Син шул!
— Ничек итеп жибәрәсен дә белмим ич мин аны.
— Теге бүлемнән нишләп чыктың соң алайса? — дип бәй-
ләнде Белмәмеш дустаны.— Мин уянганда кая киткән идең?
Әйт дәрәсән.

— Беләсеңме, очмаска булган идем мин, өйгә кайтып
китмәкче идем, адашып йөрдем, аннары соң инде ишекне ача
алмадым да кайтмаска булдым, монда калдым,— дип авыз
эчендә ботка пешерде тегесе.

— Берәр жирдә кнопка-мазарга кагылмадыңмы соң? —
дип төпченде Белмәмеш.— Ракетаны жибәрер өчен бер кноп-
кага басу җитә бит.

— Ант әгәр, бернәрсәгә кагылмадым. Адашып йөргәндә
бер бәләкәй кабинага кергәч кенә өстәлдәге бәп-бәләкәй
кнопкага гына бастым...

— Әһә! — дип коточкыч бер тавыш белән иләрәп жибәр-
де Белмәмеш һәм тегенең якасыннан эләктереп кнопка
кабинасына таба өстерәде.— Әйт дәрәсән, шушында кер-
деңме?

— Шу-шу-шын-да бугай,— диде Кабартма, ярга чыгарып
ташланган балыктай, авызын зур-зур ачып.

— Шушы кнопкага бастыңмы?

— Шу-шу-шы бугай.

— Анда ук уйлаган идем аны! — дип куйды Белмәмеш.—

Ракетаны син жибәрдең инде алайса! Йә, хәзер нишләргә кушарсың?

— Берәр төр-ле эмә-мә-лен табып туктатып булмас ми-ми-кән?

— Ничек туктатасың ди аны?

— Берәр к-к-кноп-кага бассан...

— Биререм мин сиңа кнопка? Син кнопкага басарсың да, ракета шып туктар, шуннан сиңең белән без галәм уртасында асылынып калырбыз. Бер очкан очсын инде.

— Айда бит анда ашарга юк, диләр.

Белмәмеш аңа ачу белән җавап кайтарды:

— Бик яхшы, ябыгырсың берәз. Моннан соң сорамай-нит-ми кнопкаларга кагылмассың.

Тамак дигән нәрсә бер исенә төшкәч, Қабартманың уйлары шул тирәдә әйләнә-тулгана башлады. Аның үлеп ашыйсы килде.

— Карале, Белмәмеш, берәз капкалап алырга булмас ми-кән? Минем бит кичәдән бирле ашаган юк.

— Капкалап алыргамы?.. Сине ашатырга кирәкми иде дә бит, ярар инде,— дип җавап кайтарды Белмәмеш, үртәнеп.

Азык-төлек бүлеменә кайтып, алар термостатны ачтылар. Анда кап-кайнар космик котлетлар, космик кесәл, космик бәрәңге боламыгы ише төрле-төрле космик ашлар саклана иде. Бу ашлар һәммәсе дә целлофан көпшәләргә тутырылган, шуңа күрә космик ашлар дип атала иде. Авырлыгың җуйгач, ашыйсың килсә, көпшә башын авызыңа кабасың да кысып чыгарасың. Берничә көпшә аш ашаганнан соң малайлар космик мороженный белән авызларын тәмләттеләр. Бу мороженный үзе болай бик тәмле булса да, бер кимчелеге бар: салкын көпшәне кыса-кыса кулларың туңып бетә, кысмас иден— бүтән төрле җае юк.

Тамакны туйдырганнан соң, Қабартманың кәефе дә үзгәрәп китте.

— Ракетада болай үзе шәп итеп ашап та була икән!

Шуннан инде аңа алай хәвефләнәрлек сәбәп юк төсле, ракета һаман жирдәдер төсле тоела башлады.

— Карале, Белмәмеш, нишләп әле син, каядыр очабыз, дип уйлайсың? Миңа калса, очмыйбыздыр шикелле.

— Нишләп соң алайса авырлыгың юк? — диде Белмәмеш моңа каршы.

— Бервакыт мин өйдә чакны борыным белән өстәлгә килеп төшкән идем, хәтерендәме икән? Без бит беркая да очмадык, авырлыгыбыз гына югалды.

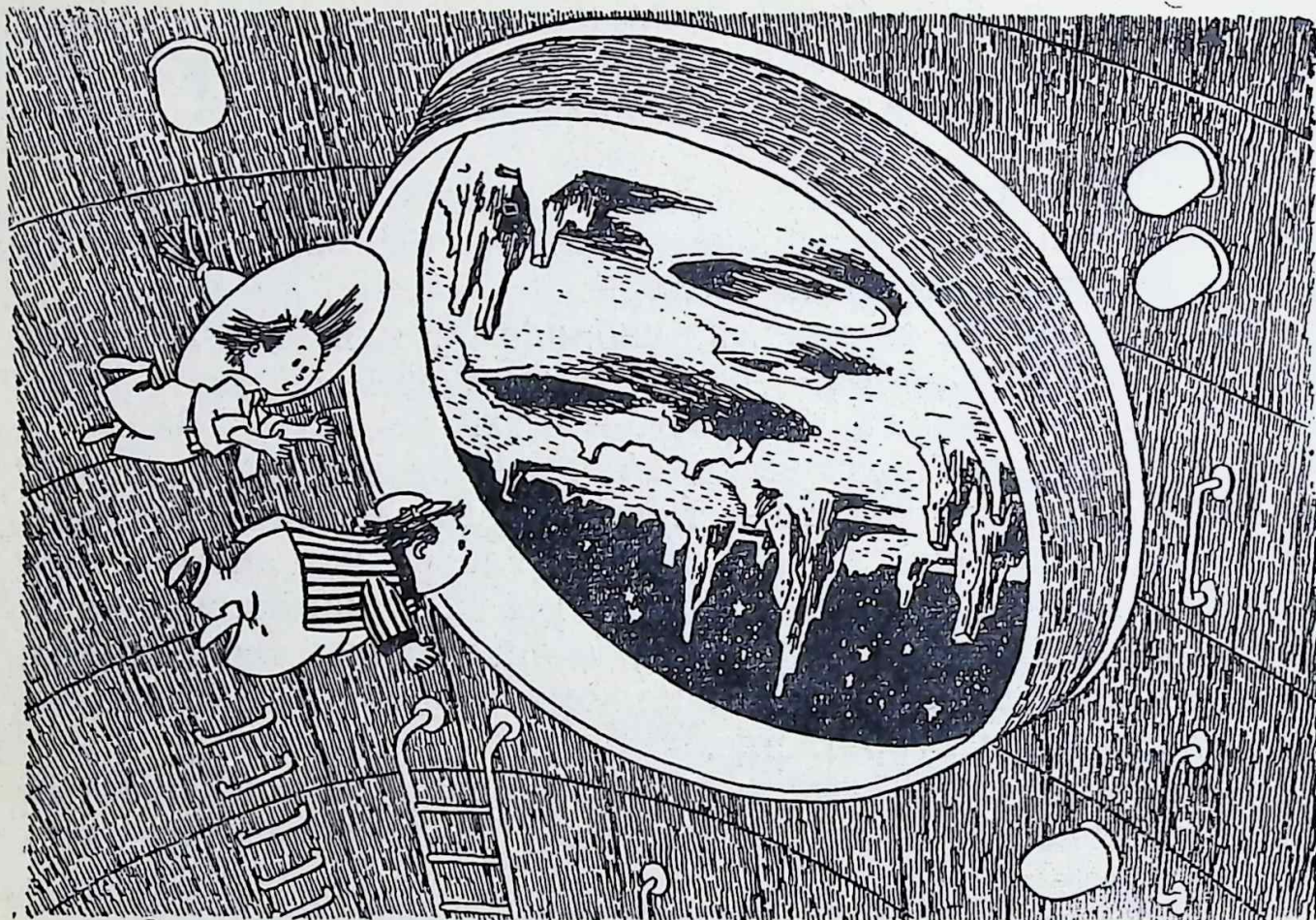
— Менә хәзер астрономия кабинасына менәрбез дә иллюминатордан карарбыз,— диде Белмәмеш.— Шуннан инде кайда икәнбезне дә белербез,— диде.

Ике дус жәһәт кенә астрономия кабинасына менәләр. Иллюминатордан карасалар — тирә-якларында төпсез күк, эре-эре йолдызлар жемелдәшә, кояш күзләрне камаштыра. Бер үк вакытта көн дә кебек, төн дә кебек. Жир өстендә кояш балкыганда йолдызлар күренми, ә инде йолдызлар калыкса, киресенчә, кояш кача. Өстәге иллюминатордан Ай күренә, тик ул гадәттәгедән зуррак иде.

— Бер дә ике уйлайсы түгел, без инде Жирдән шактый ерак киткәнбез,— диде Белмәмеш.— Синең белән без космоста!

— Менә сиңа мә! — дип куйды аның дустан күңелсез генә.

Жиденче бүлек

БЕЛМӘМЕШЛӘР АЙГА ЖИТӘЛӘР

Ракетаны кирегә бордырта алмаячакларына тәгаен ышанганнан соң, Кабартма акрынлап тынычлангандай булды.

— Әгәр дә без Айга очабыз икән инде, кире кайту мөмкинлеген юк икән инде, әлегә дә баягы азык-төлек бүлеменә кереп, әйбәтләп бер тамак туйдырасы кала.

— Яңарак кына ашадык ич әле,— дип каршы төште Белмәмеш.

— Син шуны да ашаганга саныйсыңмыни? Анысы анын күнегү иде бит.

Белмәмеш аның сүзен аңлап житкермәде:

— Ничек инде ул алай?

— Космоста беренче мәртәбә ашап каравыбыз иде ич, аны тагын күнегү димичә ни дисең? Хәзер инде менә, күнегү үткәргәннән соң, ныклап торып ашарга тотына алабыз.

— Тотыныйк соң алайса.

— Ике дус кабаттан азык-төлек бүлегенә керделәр. Белмәмешнең әле бер дә тамагы ачмаган иде, иптәшенә күңелсез булмасын өчен, бер космик котлет ашагандай итте. Ә инде Кабартма бер дә аптырап тормады, үз эшенә ныклап тотынды. Азык-төлеккә ревизия ясап, аның сыйфатын тикшереп карарга кирәклеген әйтеп, һәр аштан авыз итәргә булды.

Ләкин бу чамасыз авыр эш булып чыкты, һәм ул тугыз-ун порциядән артык ашый алмыйча, космик казылыкны чәйничәйни үк йокыга китте. Шулай да моңа бер дә гажәпләнергә ярамый, ник дисең, Кабартмага бит төнлә белән рәтләп йокы тимәгән иде, аннан соң авырлык югында караватка-фәлән ятып та торасы түгел, теләсәң кайда йоклап китәсең.

Белмәмеш аңа комачауламаска булды, астрономия кабинасына юнәлде. Иллюминаторлардан йолдызлы караңгы төн күренә, кояш үзенә нурларын сибә, тик Ай гына ике мәртәбә зурая төшкән иде.

Ракета секундына уника километр очса да, Белмәмешкә ул бер урында торган төсле, Айга ярты бармак хәтле генә дә якынаймаган шикелле тоелды. Башкача булуы да мөмкин түгел, чөнки Жирдән Айга чаклы барлыгы дүрт йөз мең километр очасы. Андый еракка очканда секундына уника километр үтү гади күзгә, әлбәттә, сизелми дә.

Ике-өч сәгать буена Айдан күзен ала алмыйча торды Белмәмеш. Карыны ачкач кына, исенә килде. Тиз генә азык-төлек бүлегенә төште. Ни күзе белән күрсен — Кабартма йокыдан уянып, тәмләп кенә нидер ашап ята.

— Син ашый да башлагансың икән ич! — дип куйды Белмәмеш. — Нигә мине көтмәдең?

— Ашамыйм әле мин... нитәм генә... күнегүләр генә ясыям...

— Алайса күнегүеңне тизрэк бетер дә, ашарга тотыныйк әйдә.

Ныгытып торып тамак туйдырганнан соң, Кабартма, ашны әйбәтрэк сендерү өчен, берәз черем итеп алырга кирәк, дип, бүлмә уртасында аяк-кулларын як-якка жәеп жибәрде дә йокыга талды. Аңардан күрмәкче Белмәмеш тә йоклап алмакчы булды. Ләкин ул үзе йоклап яткан чагында аяк-кулларының төрле якка таралуын теләмәде һәм тезен тезгә чалып, ике кулын күкрәгенә кушырды.

Аны кемдер иңбашыннан селкеп уятты. Күзен ачып жибәрсә — каршысында коты алынган Кабартма.

— Белмәмеш, дим, уянчы тизрэк! Харап булдык лабаса!

— Нәрсә бар? — диде Белмәмеш, уяну белән.

— Ашарга вакыт житкән, без йоклап калганбыз.

— Бетмәде инде шул ашавың! Берәр төрле бәлагә тарыдык дип торам.

— Минем сиңа исем китә,— диде Кабартма.— Ашау-эчү режимын шулай бозарга ярый димени! Вакытында ашарга, вакытында эчәргә кирәк. Тамак дигән нәрсә уен эш түгел ул.

— Ярар ла инде,— диде Белмәмеш, кызып китеп.— Әүвәл син Айга күз сал, аннан соң ашарсың да, эчәрсен дә.

Алар астрономия кабинасына менеп, иллюминатордан караганнар иде — хәйран калдылар. Боларның ракеталары өстендә искиткеч зур, яп-якты шар асылынып тора, йолдызлы күк йөзен бөтенләй томалаган. Куркудан Кабартманың ирен-нәре, яңаклары, колаклары дер-дер калтырый, күзләреннән яшь ага башлады.

— Нәрсә соң ул?.. Кая очабыз?.. Хәзер шуңа килеп бәреләбезме? — дип тәтелдәде ул, дустының жиңенә чытырдап ябышып.

— Әкренрэк кылан! — диде аңа Белмәмеш.— Ай булырга тиеш.

— Ничек инде Ай булсын? — диде Кабартма, гажәпсенең.— Ай бәләкәй бит ул!

— Без аңа якын ук килдек ич инде.

Белмәмеш кабинаның түшәменә үк менде дә иң өске иллюминаторга күз салды. Ай моннан Жир өстеннән торып телескоптан караган төсле, хәтта әле аннан да шәбрәк күренә иде. Айның өстөндә тау тизмәләрен, «цирклар»ны һәм төрле ерганакларны күреп була иде.

— Монда мен, моннан әйбәтрәк күренә,— дип чакырды ул Кабартманы.

Кабартма теләр-теләмәс кенә өскә күтәрелде дә мангай астыннан гына иллюминаторга карады. Ләкин бер дә күнел юанырлык нәрсә тапмады. Ул бары тик бер нәрсәне яхшы шәйләде: Ай бер урында тормый, аларга таба якынайганнан-якыная бара икән. Айның баштүбән күренгән таулары, кратерлары һәм үзәннәре бик якин, кул сузымында гына төсле, менә-менә башыңа ишелеп төшәдер сыман тоелды.

Кабартманың бөтен тәне буйлап чиркәнчек йөгөрдә, шунан ул кабина идәнә тәштә.

— Әем лә! — дип үртәнде ул.— Карыйсым килми шул Айга!

— Нишләп алай?

— Я башка килеп төшәр шунда.

— Шуны да белмисең, без үзәбез Айга килеп төшәбез.

— Ай өстә, без аста лабаса, ничек итеп төшик ди без аның өстенә?

— Нитә бит, Ай безне тартып ала,— дип аңлатты Белмәмеш.

— Алайса без Айның аскы ягына килеп ябышабыздыр инде,— дигән нәтижә ясады Кабартма.

Айга ничек төшәселәрен Белмәмеш үзе дә ачык итеп күз алдына китерми иде, ләкин дустан алдында белдеклелек күрсәтеп:

— Шулайрак инде,— дигән булды.

— Менә сиңа мә! — дип кычкырып жибәрде тегесе.— Димәк, без, ракетадан чыгуга, Айда баштүбән йөриячәкбез?

— Нишләп алай йөрик ди?

— Без аста, Ай өстә була икән, теләсәң-теләмәсәң дә, баштүбән әйләнергә туры киләчәк.

— He! — дип куйды Белмәмеш һәм уйга калды. — Чынан да бик үк шәптән килеп чыкмый бугай шул.

Белмәмеш сүздән туктап тагын берәз уйламакчы булган иде, двигательнең тавышы чыкмавын шәйләп алды.

— Тукта әле, — диде, ул Кабартмага, — син берәр нәрсә ишетәсеңме?

— Мин нәрсә ишәтергә тиеш соң синеңчә? — Кабартма сагая калды.

— Реактив двигатель эшләгәнне.

Кабартма колак салып тыңлап карады.

— Бер төрле дә тавыш ишетелми кебек.

— Менә сиңа кирәк булса! — диде Белмәмеш, тәмам га-жәпкә калып. — Двигатель ватылды микәнни? Айга житәбез дигәндә генә...

Кабартма исә бу хәлгә сөенеп куйды. Ватык двигатель белән ракета очуын дәвам итә алмас та кире кайтырга мәжбүр булып, дип уйлады ул. Эмма ул юкка гына сөенде. Реактив двигатель бер дә ватылмаган, вакытлыча эшләүдән генә туктаган иде. Ракета иң зур тизлеккә житкәч, электрон идарә итүче машина двигательне эшләүдән туктаткан һәм хәзерге вакытта ракета инерция белән оча иде. Двигатель туктаганда дуслар йоклыйлар иде, шуңа күрә алар моны сизми калдылар.

Кабартма яңадан Белмәмеш янына менде дә, алар икәүләп иллюминаторга текәлделәр. Эмма алар ракетаның очамы әллә бер урында гына асылынып торамы икәннен ачыкларга өлгермәделәр — көтмәгәндә: «Чаф-чаф-чаф-чаф!» — дигән тавыш ишеттеләр. Борылу двигателе эшкә тотынды. Белмәмеш белән Кабартма ракета өстендә асылынып торган Айның чайкалып куюын һәм бушлыкка тәгәрәп төшөп китүен күрделәр.

Ракетабыз Айга килеп бәрелде, дип белеп, малайлар чәрелдәп жибәрделәр. Ракетабыз борыладыр, дигән фикер аларның башларына да килмәде. Нәкъ шул чакны үзәктән куу көче аларны читкә этәрде. Кабина стенасына сыланган сәяхәтчеләр түбәнрәк эшләнгән иллюминаторлардан Айның — шул чаклы күп тау тизмәләре, диңгезләре булган Айның —

актык мәртәбә тирбәнәп алганын һәм упкынга чумганын күреп тордылар.

Бичара Кабартма ике кулы белән дә күзен томаламыйча булдыра алмады. Ул күзен ачканда, күк йөзәндә Ай юк иде инде. Барлык иллюминаторлардан да йолдызлар чекрәешеп караганын күргәч, ул, ракета бәреләп, Ай чәлпәрәмә килгән икән дә вак-вак йолдызлар хасил булган икән, дип уйлап куйды.

Бу хәл бик тиз булып алды. Ракета Айга таба койрыгы белән борылганнан соң, борылу двигателе туктады. Бер минут чамасы тын торгачтын, иң зур двигатель кабаттан эшкә кереште. Ракета Айга зур тизлек белән төшөп, ватыла-нитә күрмәсен дип, аның очуын экренәйтү өчен хәзер двигательнең газлары азмы-күпме тоткарлык ясый иде.

Ракета экренрәк оча башлагач, сәяхәтчеләр кабинаның идәнәненә килеп төштеләр. Белмәмеш Айга ни булганны тизрәк ачыкларга тели иде. Дүрт аяклап кына булса да кабинаның стена буена үрмәләп барды да ян иллюминаторга күз салды.

— Карале, Кабартма, ул монда икән ич! — дип кычкырып жибәрде Белмәмеш.

— Кем ул?

— Ай. Аска күчкән!

Авырлыкны көчкә жиңеп, Кабартма да иллюминаторга барып житте. Аннан карагач, исе-акылы китте. Алардан аста, күз күреме төштә, Ай өстендәге кратерлар һәм тау тизмәләре жәеләп ята иде. Ләкин хәзер инде алар баштүбән асылынып тормыйлар, дәрәс урнашканнар иде.

Кабартма әле бу хәлгә һич төшенеп житә алмый азапланды.

— Ай ничек түбән төшкән соң әле? — дип сорады ул.

— Ракета элек Айга башы белән караган иде, хәзер койрыгы белән карый. Шуңа күрә элек безгә Ай югарыда төсле тоелган булса, хәзер түбәндәдер кебек тоела.

— Ә! — дип куйды Кабартма, сөенеп. — Белдем! Ракета Айга таба койрыгы белән борылган икән. Болай булгач ул

Айга очмый инде алайса! Ура! Ракета кирегә очмакчы була! Молодец та соң үзе!

— Нишлэргә икәнен ракета синнән сорамас. Айга очарга кирәген ул бик яхшы белә.

— Ракета өчен кул куеп утырма әле монда. Үзе өчен ул үзе жавап бирер.

— Аска кара әле, күрерсен,— диде Белмәмеш дустына.

Иллюминатордан карагач, Кабартма да Айның ераклашмавын, бәлки якынаюын шәйләде. Хәзер инде ул көл төсөндә дә, көмөшсү төстә дә булып күренми, бәлки төрлө жетелемгә буялган шикелле күренә иде.

Жирдән Айга караган чагында Ай көмөшсү булып күренсә дә, гажәп түгел. Чөнки түм-түгәрәк Жир өсте дә безгә яссы булып күренә, кайберәүлэргә әле хәтта Кояш Жир тирәли йөргөндәй тоела, чынында исә, киресенчә, Жир үзе Кояш тирәли йөри.

Дуслар Айга карап сокланып туя алмыйлар. Хәзер инде Ай аларга, элеккеге кебек, жансыз һәм нәнүссез булып күренми. Бу чаклы матур төшлэрдә нәнүслэр яшәми булмас, дигән фикергә килде Кабартма.

— Айда нәнүслэр яшәсә, алар ни дә булса ашарга тиеш, димәк, аларның ашарларына да бардыр, алайса без дә ач булмабыз шикелле.

Кабартма үзенең фикерләрен әйткөлэгән арада, ракета Айга якын ук килеп житте. Двигатель соплосыннан ургылып чыккан жылы газлар килеп бәрелгәч, Айның өстендә тузан күтәрелде һәм ракетаны, болыт шикелле, уратып алды.

— Нәрсә булыр бу? Төтенме, тузанмы?— диде Белмәмеш, гажәпләнеп.— Төтен каян килсен икән монда? Әллә югыйсә вулкан-мазар микән?

— Анда ук шулай булыр дигән идем аны, вулканга килеп төшәрбез, дигән идем!

— Син аны каян белдең?

Белмәмешнең бу соравына жавап бирергә өлгерми калды Кабартма. Нәкъ шул чакны ракета Айга төшөп утырды. Ул дерт итеп куйгач, Белмәмешлэр икесе дә идәнгә тэгәрәделэр.

Аннары торып утырдылар да бераз вакыт шулай бер-берсенә карашып тордылар.

— Килеп життек! — диде Белмәмеш.

Ул арада тузан акрынлап тарала башлады.

— Тузанмы, томанмы булган икән, — дип куйды Белмәмеш.

— Вулкан эчендә утырмыйбызмыни? — дип кызыксынды Кабартма.

— Бернинди вулкан да юк, — диде Белмәмеш, аны тынычландырып.

— Алайса яшибез икән! — дип, иркен сулу алды Кабартма.

Ә Белмәмеш житди кыяфәт белән аңа кулын сузып:

— Кадерле дустым, Айга исән-имин килеп житүегез белән тәбрик итәм үзегезне! — диде.

— Рәхмәт! Сезде дә тәбрик итәм! — дип җавап кайтарды тегесе, дустының кулын кысып.

— Фәнни хезмәтегездә тагын да зуррак уңышлар казануыгызны телим.

— Рәхмәт! Сезгә дә шуны ук телим, — диде Кабартма, башын иеп.

Үзләренәң әдәпле булуларыннан кәефләре күтәрелеп, ике дус шаркылдап көлеп җибәрделәр һәм кочаклашып алдылар.

Аннары Белмәмеш:

— Я, нәрсәдән башлап җибәрик соң Айдагы фәнни хезмәтебезне? — диде. — Мин үзем, ракетадан чыгып, тирә-юньне өйрәнү ягында торам.

— Ә мин үзем башта ашап алу, аннан соң тирә-юньне өйрәнү ягында торам, — дип куйды Кабартма, ягымлы гына елмаеп.

Белмәмеш тә әдәпле итеп җавап кайтарды:

— Кадерле дус, тәкъдимегез кабул ителә.

Дуслар азык-төлек бүлегенә төштеләр. Анда алар ашыкмыйча гына тамак туйдырдылар. Шуннан соң космик скафандрлар саклана торган бүлемгә менделәр һәм, үзләренә яраклыларны сайлап алып, киенергә тотындылар.

Скафандрларның һәркайсы өч өлөштән: космик комбинезон, герметик шлем, космик итектән тора иде.

Белмәмешкә скафандр аның тәненә сыланып торадыр сыман тоелды. Ә гермошлем чамасыз иркен булып, эшләпәсе-ние белән сыярлык иде.

Скафандрларны киеп алганнан соң дуслар шлемнары эченә куелган радио-телефонның эшләү-эшләмәвен тикшерделәр. Аннары түбән төшөп, шлюз ишеге төбөндә туктап калдылар. Белмәмеш Кабартманы кулыннан алды да кнопкага басты. Тавышсыз-тынсыз гына ишек ачылып китте. Дуслар шлюз камерасына килеп керделәр. Ишек тавышсыз-тынсыз гына ябылды. Хәзер инде сәяхәтчеләрне чит дөньядан фәкать бер ишек кенә аерып тора иде.

Белмәмеш ул ишек алдында ирексездән туктап калды.

Серле һәм ят Ай чакырылмаган кунакларны ничек каршылар икән? Һавасыз бушлыкта бу скафандрлар саклап кала алырмы икән? Бәләкәй генә ертылган жире булдымы, скафандрның һавасы чыгып бетеп, сәяхәтче һәлак булчак иде.

Шундыйрак фикерләр Белмәмешнең башыннан яшен тизлегә белән үтеп киттеләр. Әмма ул куркып калмады. Кабартманы да кыюландырып өчен, ул бер кулы белән аны кочаклады, икенче кулы белән ишек янындагы кнопкага басты. Ләкин ишек, ул көткәнчә, шар ачылып китмәде. Ишектәге кечкенә күз генә ачылып, шлюзның һавасы чыжлап тышка чыга башлады. Белмәмеш белән Кабартманың моңарчы тәннәренә сыланып торган комбинезоннары акрынлап тулганнан-тула барды. Ник дисәң, тышкы һава басымы юкка чыкты, ә инде эчтән һава басымы булу сәбәпле комбинезон киерелде.

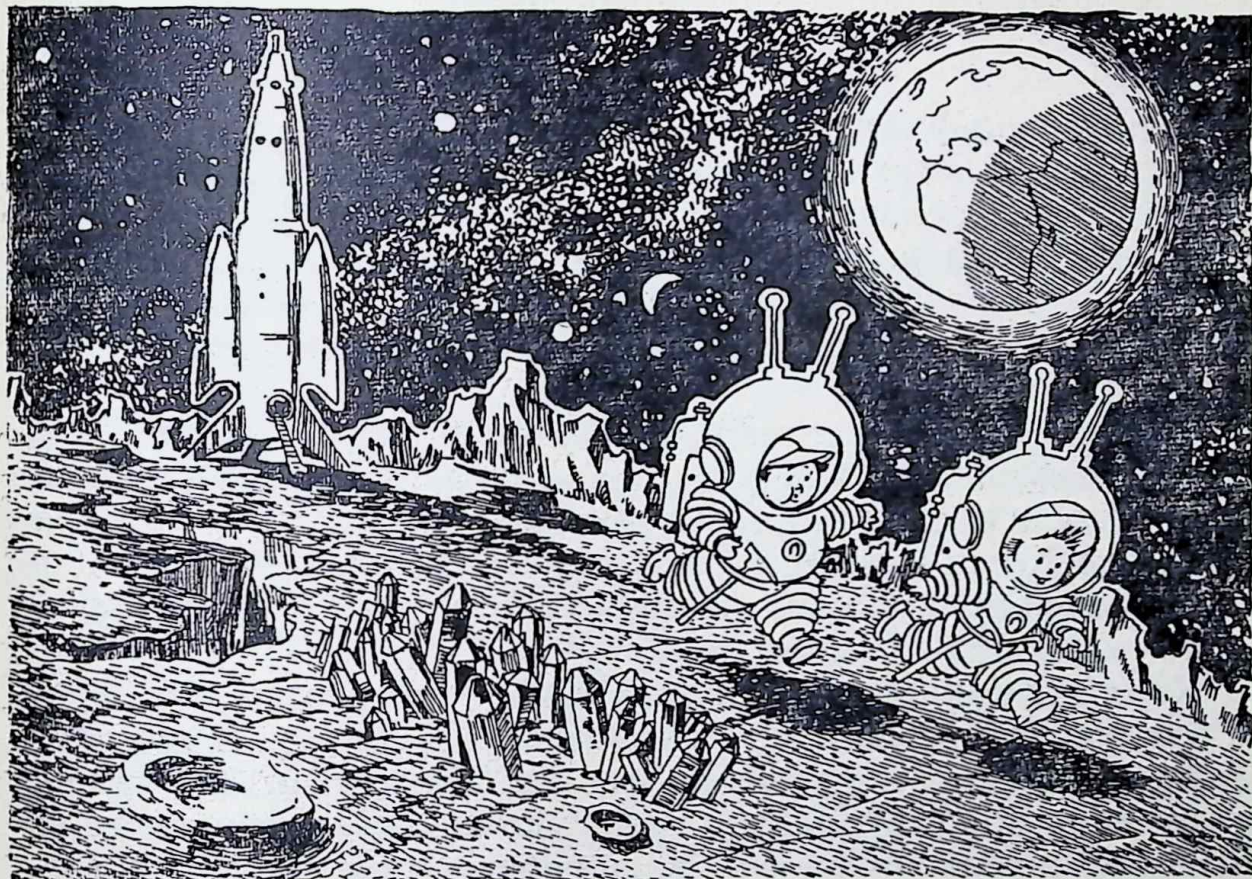
Кабартма бу хәлне аңлап житкермәде һәм, скафандрым шартлады, дип белеп, чайкалап китте, егылырга әзерләнде. Белмәмеш кенә тотып калды үзен.

— Туры гына тор. Алай куркырлык нәрсә юк әле, — дип аңлатты. Ул арада шлюздан һава чыгып бетте, һәм тышкы ишек үзлегеннән ачылып китте.

Алда яктылык күреп, Белмәмеш команда бирде:

— Хәзер — алга!

Сигезенче бүлек

АЙДАГЫ БЕРЕНЧЕ КӨН

Кулга-кул тотынышып, шлюз камерасыннан чыкканнан соң, дуслар Айга төштеләр. Аларның күз алдында пәйдә булган күренеш сокланып туймаслык иде. Сәяхәтчеләрнең аяк астында катып калган диңгезгә охшаган үзәнлек жәелеп ята, кайсы төше берәз уйсурак, кайсы төше берәз калкурак. Дулкынланып яткан жиреннән гүя кинәт кенә катып калган, Айның өсте бу тирәдә нәкъ диңгез суы төсле — күгелжем-яшь-келт, икенче төрле итеп әйткәндә, аквамарин төстә. Арырак,

үзәнлек артында, кашсулыклар, алардан ары жете-кызыл төс-төгө таулар. Ул таулар, гүя сүнгән ялкын телләре, өскә үрмә-лөгәннәр.

Белмәмешләр артка борылып караганнар иде — анда да таулар. Тик болары жирдә тезелешеп яткан болытлар кебек булып тоела, төсләре дә кызыл түгел, аксыл иде. Тау битлә-рендә һәм түбәләрендә хәйран зур кристаллар тырпаешып то-ралар. Қояш нурларында жемелдәшөп алар, салават күпере-дәй, төрле төсләргә бизәлеп, әкиятләрдәгә гүзәл сарайлар ке-бек балкыйлар.

Гажәеп бу дөнья өстендә төпсөз караңгы күк, ә күктә йол-дызлар жемелдәшә. Қиек Қаз Юлы караңгы күк йөзөн икегә-ярып төшкән төсле тоела. Сул кулда, горизонттагы йолдызлар арасында Қояш кыздыра. Уң кулда Жир планетасы йомшак кына яшькелт нур сибә. Аның қояш яктысы төшкән ягы ай урагы төсле булып күренә.

Қараңгы күк йөзе фонында Айдагы һәрнәрсә дә жете буяу-га буялгандай тоела иде. Моңа әле тагын Ай тирәсендә атмо-сфераның булмавы да тәәсир итә иде. Ник дисән, атмосфера, ягъни һава қояш нурларын үзенә йотып, аларның төсен уң-дыру белән генә чикләнми, бәлки әйберләрдән төшкән күләгә-ләрне дә йомшартыбрак күрсәтә. Айда исә әйберләрнең күлә-гәсе тирәнрәк, караңгырак була, шунлыктан төсләр ачыклана, жетеләнә төшә.

Болытлар шикелле тезелеп киткән таулар янында пирами-дага охшаган карасу бер тау күренә. Ул тауның итәгеннән ра-кета утырган калкулыкка таба юл сузылган. Гүя кемдер ком-мы, акбурмы сибөп чыккан инде, ул юл нурланып тора.

— Тикмәгә генә түгелдер бу, — диде Белмәмеш үзенең дус-тына. — Ул пирамиданы Ай нәнүсләре эшләп куйган булырга тиеш. Йөри-йөри юлны да менә таптап бетергәннәр. Минемчә, иң әүвәл әнә шул пирамиданы тикшерөп қарарга қирәк. Син ничөк уйлыйсың?

Белмәмеш жавап-фәлән көтөп тормады, қызу-қызу атлап нурлы юлга таба китте. Қабартма, үзенең жавап бирергә соң-га қалуын күрөп, аңа иярергә мәжбүр булды.

Кайберәүләр, Жир белән чагыштырып караганда, Айда тарту көче алты тапкыр кимрәк булу сәбәпле, Айга менсәк, чикерткәдәй сикереп кенә йөрер идек, дип хыяллана алар. Тик менә Белмәмешләр алай сикереп йөрмәделәр. Айның тарту көче Жиргә караганда азрак иде, ләкин алар бу аерманы сизмәделәр, чөнки моннан алда гына шактый вакыт авырлыкларын бөтенләй югалтып торганнар иде, шуңа күрә Айдагы авырлыклары аларга Жирдәгечә үк табигый тоелды. Һәрхәлдә, алар чикерткә урынына сикереп йөрмәделәр, тәпи-тәпи атлап йөрделәр.

Хәер, Кабартмага тирә-юньдәге һәм нәрсә дә баштүбән әйләнгәндер шикелле тоелгалый иде тоелуын. Ай да, ул үзәдә, аңардан алда атлаучы Белмәмеш тә — барысы да баштүбән торадыр төсле. Айның өсте югарыдадыр, күк йөзәндәге йолдызлар һәм Қояш түбәндәдер, ул үзә космик итекләре белән Айга ябышып баштүбән йөридер кебек иде. Андый чакларны ул, итегемнән чыгып төшмәсәм, планетаара бушлыкка баштүбән очып китмәсәм ярар иде, дип шикләнә һәм әледән-әле итек кунучын тарткалап куя иде.

Аның мондый ялгыш фикердә торуы Айда тарту көче кимрәк булудан килә иде, әлбәттә. Әйберләренң авырлыгы азрак булу сәбәпле, аякларга кан азрак төшә, канның күпчелек өлеше ми аркылы уза торган кан тамырларына ныграк басым ясый — нәкъ менә баштүбән торгандагы кебек. Шунның нәтижәсендә Кабартма үзен баштүбән итеп тоя иде. Ә инде ул үзә баштүбән торгач, тирә-юньдәге башка нәрсәләр дә шулай тоела иде. Баштарак бу хәлдән Кабартманың коты алынса да, тора-бара кул гына селтәде: баштүбән йөрдең ни дә, аякларың белән йөрдең ни, янәсе. Хакыйкәткә каршы барып булмый, Белмәмеш андый хисләр кичермәде, күрәсен, организмынык булуы һәм гәүдәгә Кабартма кебек юан булмавы ярдәм иткәндер инде.

Айда ераклыкны чамалау бик читен эш. Ник дисәң, һава булмау сәбәпле әйберләр ерактан ук аермачык күренәләр, һәм син аларны якын гына дип уйлыйсың. Белмәмешләр бер сәгәтьләп барганнардыр инде, ә пирамидага һаман җитә

алмыйлар иде. Эссе кояш нурлары скафандрларны торган саен ныграк кыздыра. Эмма космик зонтиклардан файдалану дигән нәрсә Белмәмешләрнең башына да килмәде.

— Ашыкма сана шул чаклы! — диде Кабартма ялварулы тавыш белән. — Кечтеки генә булса да ял итеп алырга ярыйдыр лабаса.

— Әллә инде кояшта пешеп үлмәкче буласың? — дип сөйләнде Белмәмеш. — Ничек булса да тизрәк пирамидага барып житеп, күлэгәгә керү ягын карарга кирәк. Житмәсә әле тагын жыен космик нурлар!

— Ниткән нурлар булды ул тагын? — дип кызыксынды Кабартма.

— Син аны болай гына аңлый алмассың, — дигән булды Белмәмеш. — Соңыннан аңлатырмын әле.

Чынлап әйткәндә, Белмәмеш Кабартмага берни дә аңлата алмас иде, чөнки ул үзе дә космик нурларның нинди булганын һәм гади нурлардан кай яклары белән аерылганын белми иде. Ай-Йолдыз белән Фуксиянең үзара сөйләшкәннәре һәм, Айга менгәчтен космик нурлардан сакланырга кирәк булачак, дигән сүزلәре ничектер аның колагына чалынган иде.

Атлый торгач, алар килеп тә життеләр. Ләкин аларның пирамида дигәннәре гап-гади тау, дөрөсрәгә сүнгән вулкан булып чыкты. Ул вулкан яргаланып беткән иде. Үзләре килгән юл аларны тау куышына китереп чыгарды. Кызу кояштан качу нияте белән, малайлар шул мәгарәгә керделәр. Хәзер инде Кабартма да, очып китмәгәем, дип шүрләми башлады. Мәгарә эчендә очып та әллә кая китмәссең, дип юанды ул.

Утырып ял иткән арада күзләр ияләште һәм малайлар мәгарәнең эче иркен булып, шактый еракка киткәнән күрделәр. Белмәмеш, мәгарәне тикшерергә кирәк, дигән тәкъдим кертте.

Ләкин алар тугыз-ун адым атларга өлгермәделәр, дөм-караңгыда калдылар. Кабартма, бу чаклы караңгыда ниткән фәнни эш башкармак кирәк, дип үртәнә генә башлаган иде, Белмәмеш скафандры түшендәге электрофонарен кабызып

жибәрде. Әйләнә-тирә ялт итеп китте. Кабартманың юлны давам итми чарасы калмады. Әле кайчан гына, эсседән качып кERGÄЧ, мÄГÄрÄ салкынына куанып бетә алмаган иде, менә хәзер туңа ук башлады.

Белмәмеш исә бу салкынны гүя сизми дә. Аның алга баруы бару. Күзенә чалынган бер әйберне дә игътибарсыз калдырмый. Юл баштарак тоннель сыман тоелды. Бераз сөзәгрәк булганга, атлавы да жиңел, рәхәт иде. Көтмәгәндә алар тоннельдән икенче мÄГÄрÄгә килеп керделәр.

Аларның күз алдында пәйда булган күренешне суык патшалыгы дип атарга мөмкин иде. Биек гөмбәздән меңнәрчә боз сөнгеләре салынган. Қайсы бәп-бәләкәй, кайберләре сузыла-сузыла идәнгә үк төшеп житкән. Ул сөнгеләрнең һәрбере жемелдәшеп, нурланып, чаткыланып тора. Мәгарәнең стеналарына да суык гажәеп матур бизәкләр төшереп бетергән иде.

Кабартма тагын да ныграк туңа башлады. Бераз жылынып алу нияте белән, ул барган шәпкә биергә-сикерергә кереште, һәм аның сыңар космик итеге, аягыннан чыгып, бер читкә очты. Ул итеген эзләргә тотынды. Қараңгыда ялгыз калгач, коты алынып, ярдәмгә Белмәмешне чакырып карады.

Ләкин дуcты аңа ярдәмгә килә алмады. Ник дисәң, нәкъ шул чакны Белмәмеш мÄГÄрÄдән икенче бер тоннельгә килеп керде, ә бу тоннель тагын да сөзәгрәк, төбе чат боз иде. Бозга керү белән, аягы таеп егылды да — шуып төшеп китте. Төшә торгач тоннель бетеп, ул ниндидер упкынга очты. Бер заман каяндыр астан, упкын төбеннән, яктылык саркылып керә башлады. Жылытып та жибәрде. Янә берничә минуттан эссе булып китте. Яктылык та күзне камаштырды. Белмәмеш инде, утта янып үләм икән, дип белеп, дөнья белән бәхилләшә дә башлаган иде, шул вакытны үзенәң болытлар арасынан очып барганын искәрде. Түбәнгә күз салган иде — томан каплаган, берни күрерлек түгел. Ләкин томан озакка бармады, таралгандай булды, һәм Белмәмеш кырлар, урманнарны шәйләп алды.

— Күр инде син бу хэлне! — дип ул үзалдына сөйләнде. — Алайса Беләмән дөрөс әйткән икән: Ай эчендә бәләкәйрәк шар булып, анысында инде Ай нәнүсләре яшиләр, дигән иде бит. Ихтимал, очрашып та куярбыз әле ул Ай нәнүсләре белән.

Таныш түгел жир якынайганнан-якыная барды. Хәзер инде түбәндә шәһәр урамнарын, майданнарны шәйләп була иде. Бу — Айдагы иң зур шәһәрләрдән санала торган Давилон каласы иде. Ул арада жил Белмәмешне шәһәр өстеннән очыртып алып барды да, шәһәр читенә, яшел бакчалар арасына китереп индерде.

Белмәмеш тирә-ягына күз төшергән иде — эрәмәлектә утыра икән ләбаса. Куакларның кеп-кечкенә яшел яфраклары чайкалыпмы-чайкалалар. Моны күреп Белмәмеш, биредә һава бар икән, дигән фикергә килде.

Шундый фикергә килгәннән соң Белмәмеш космик скафандрын салды. Аңа монда һава Жирдәгегә караганда да яхшырак сыман тоелды. Ник дисәң, скафандр киеп озак йөргәннән соң саф һаваны тансыклаган иде.

Күкрәк тутырып сулу алганнан соң, Белмәмеш үзенң йөрәгә дә тынычрак типкәнне тойды. Аның күңеле рәхәтләнеп китте. Кычкырып көлеп жибәергә дә эзерләнгән иде инде, әмма тыелып калды. Әйләнә-тирәгә берәз күз салып, кая килеп чыкканын белү зыян итмәячәк иде.

Скафандрын әйбәтләп төреп, куак астына яшерде дә як-ягына карангалый башлады. Юньләбрәк караштыра торгач, ул тирә-ягындагы куакларның кәрлә агачлар икәнненә төшенде. Һәр агач Белмәмештән бер-ике мәртәбә генә калкурак. Һәр берендә хәтсез күп булып борчак кадәр генә яшел алмалар үсеп утыра. Белмәмеш берсен эзеп алып, кабып караган иде — шундук төкерде. Яман да эче иде ул алма. Шул тирәдә генә тагын груша агачлары да үсеп утыра иде. Тик грушалар да өлгереп житмәгән булып чыкты, авызны камаштырды.

Айда үскән тәмсез грушаны да читкә тондырып, Белмәмеш берәр кабар нәрсә эзләргә кереште. Берничә адым атла-

ганнан соң ул биек агач койма янына килеп чыкты. Койма буенда чәнечкеле куаклар үсеп утыра, аларда вак-вак жыләкләр кызарып пешкәннәр.

Белмәмеш бер жыләкне кабып караган иде — кәрлә кура жыләге икәннен аңлап алды. Безнең Жирдә үсә торган кура жыләге кебек үк тәмле үзе, тик чамасыз вак. Белмәмешкә аларны берәм-берәм чүпләп авызына тутырырга туры килде. Ләкин тамагы туймады һәм туя да алмаячак иде.

Әгәр дә мәгәр ул чак кына саграк кыланса, куаклар арасынан берәүнең бик текәлеп үзенә карап торуын күргән булыр иде. Ул берәү дигәнебезнең исеме Фикс булып, аның өстендә терсәкләре кыршылып беткән кызгылт-сары пиджак, галифе чалбар, ләкин галифе белән итек кимәгән, ялан аякка сандал киеп жибәргән, башында исә майланып, катып беткән кепка. Фикс кулына урам себерә торган себерке тоткан. Атакага ташланырга әзерләнгән солдат дип белерсез.

Белмәмеш, берни абайламастан, кура жыләге чүпләп торганда, нидер черт итте. Аягы авыртканга малай кычкырып жибәрде. Иелеп караса, үзенә капкынга элэгүен күрде. Нәкъ шул чакны Фикс та яшеренгән жиреннән чыкты, Белмәмеш янына чабып килде дә себерке белән башына китереп кундырды. Аның белән генә чикләнмәде, себеркесен һавада болгый-болгый сүгеп ташлады:

— Менә бит хәшәрәт! Кура кирәктемени?!

— Карагыз әле,— диде Белмәмеш, бу хәлгә ачуы килеп,— шулай себерке белән ярыймыни? Капкын да куйгансыз житмәсә!

Ләкин Фиксның үз тугызы тугыз иде. Ул, Белмәмешнең ике кулын артка қаерып бәйли-бәйли, сөйләнүен белде:

— Өйрәтермен мин сине кура ашарга!

Белмәмеш иңнәрен генә жыерды.

— Берни аңлый алмыйм!

— Қлопс әфәндегә алып барыйм әле менә, ул төшендереп бирер! — дип янады Фикс.

— Нинди Қлопс әфәнде ул тагын?

— Баргач күрерсең. Атла әйдә! — Белмәмешнең кулларын бәйләгән бауны Фикс бар куәтенә тартты. Белмәмеш егыла язды.

— Шул чаклы да башсыз булырсыз икән! Аягым капкында килеш, мин ничек итеп атлайым ди?

— Күр син бу нәзберекне — аягы капкында, имеш!

Фикс, шулай сөйләнә-сөйләнә, иелеп, Белмәмешнең аягын капкыннан чыгарышты.

— Я, күп телеңә салынма, атлавыңны бел! — дип боерды ул, бауның очын тоткан көе. — Качасы булма, барыбер миннән качып котыла алмассың!

Белмәмеш иңнәрен генә жьерды. Аның аягы авырта иде. Шуңа күрә аксый-туксый гына атлады. Жилкәсенә себерке күтәргән Фикс, мыш-мыш килеп, аның артыннан бара. Жимеш бакчасыннан чыккач, алар озын-озын түтәлләр арасынан киттеләр. Белмәмеш, үз хәле хәл булуга да карамастан, күз кырые белән генә түтәлләргә караштырып барды һәм Айдагы помидор-кыярларның, Жирдәгегә караганда, ун-унбиш мәртәбә ваграк икәмен сизде.

Читтәрәк өч нәнүс кыярларга су сибә иделәр. Икесе на-соста эшли, берсе брандспойт белән сиптерә. Брандспойттан су бик югарыга атыла һәм аннан яңгыр булып ява.

Кыяр түтәлләреннән соң жир жиләге түтәлләре башланды. Түтәл араларында берничә нәнүс өлгергәнрәкләрен жыеп түгәрәк кәрзиннәргә тутыралар иде. Эшләүчеләрнең берсе, Фиксларны күреп, ерактан сорап куйды:

— Әй, Фикс, тагын таларга кергәннәрмени?

— Таларга кергән шул.

— Қлопс әфәндегә илтәсеңме?

— Қлопс әфәндегә илтәм шул.

— Тагын этләр белән өстерерсезме? — дип кызыксынды икенчесе, эшеннән бүленеп.

— Анысын Қлопс әфәнде үзе карар. Нәрсә белән өстерергә кушса, шуның белән өстерербез.

— Ерткычлар! — дип куйды эшләүчеләрнең берсе.

— Нәрсә?

— Клопс эфәндегез белән сез ерткычлар!

— Бирермен мин сиңа ерткычларны! — дип әрепләште Фикс. — Менә барып әйтерем дә Клопс эфәндегә — эшләмичә лыгырдап яткан өчен урамга сөрер үзегезне!

Нәнүсләр эшкә керештеләр. Фикс Белмәмешнең аркасына себерке белән төртеп алды да, алар үз юлларына киттеләр. Үргә менгәч, Белмәмеш ачык верандалы, ике катлы матур бер йорт күрде. Йорт тирәли чәчәк клумбалары. Тәрәзә астында сирень куаклары үсеп утыра. Чәчәк һәм куаклар нәкъ бездәге төсле, тик ваграклар гына. Белмәмеш бу хәлгә ияләшә башлаган иде инде, шуңа күрә әллә ни исе китмәде.

Верандада Клопс эфәнде утыра иде. Үзе иләмсез юан, бите кып-кызыл, башында зур гына алсу пеләш, күзләре кысылып бетә язган, кашы юк диярлек. Кыяфәтенә караганда Клопс юаш кына бер күңелле нәнүс булып күренә иде. Өстендә ак буй төшкән карасу-яшел төстәге мул итеп тегелгән пижама. Ул, өстәл артында утырган килеш, берьюлы дүрт төрле эшне башкара: 1) май ягып күмәч ашый; 2) варенье белән чәй эчә; 3) газета укый; 4) бертуктаусыз чебен куа, төкеренә, ә чебеннәр аның өстендә көтүләре белән очалар, пеләшенә куналар, чәенә төшәләр.

— Тырышып-тырышып дүрт эш башкарганга, аның пеләшеннән шабырдап тир ага. Моңа гайрәте чигеп, кресло сыртына эленгән тастымалны ала да юеш пеләшен сөртә, муенын сөртә, аннары баш өстендә бер болгап чебен кугандай итә дә тастымалын кире элә.

Фикс белән Белмәмешне күргәч, Клопс эфәнде чынаяктагы чәен дә эчеп бетерми, аны читкә этәрәп, ни булыр икән дип, көтә башлый.

— Менә, Клопс эфәнде, таларга кергән, мин тоттым, — диде Фикс, бик үк якын килергә жөрйәт итмичә.

Клопс эфәнде, өстәл яныннан торып, веранданың баскычына якын ук килде һәм, симез кулларын корсагына кушырып, Белмәмешне баштанаяк күздән кичерде.

— Капкынга эләккәндер бу? — дип сорап куйды ул, бик озак сүзсез торгач.

— Дөрөс әйтәсез, Клопс әфәнде. Кура жиләге ашап торадырие, капкынга эләкте.

— Алай икән, алайса,— дип куйды Клопс.—Күрмәгәнеңне күрсәтермен мин сиңа! Ник ашадың кура жиләген?

— Ник дип инде... Тамагым ачты.

— Күр инде син ул бичараны! — дигән булды Клопс, мыскыллы елмаеп.— Тамагы ачкан! Күрмәгәнеңне күрсәтермен мин сиңа! Үзеңнекемени соң? Я, әйт әле!

— Нишләп үземнеке булмасын, мин бит аны талап алмадым. Куактан чүпләдем.

Зәһәрәннән Клопс кыска аякларында сикереп куйгандай булды.

— Күрмәгәнеңне күрсәтермен мин сиңа! — дип жикеренде ул.— Әллә күзең чыкканмы, хосусый милек икәнән күрмәскә!

— Ниткән милек соң ул?

— Әллә югыйсә хосусый милекне гел танымыйсыңмы? — дип сорап куйды Клопс.

— Нишләп танымаска? — диде Белмәмеш, уңайсызланып.— Тануын таныйм да соң, нәрсә икәнән генә белмим. Бездә юк бит ул хосусый милек дигән нәрсә. Без барыбыз бергә чәчәбез, бергә утыртабыз да, соңыннан һәркем кирәгенчә ала. Бездә һәммә нәрсә дә күп.

— Кайда ул сездә? Кемнәрдә ул сездә? Нәрсә күп сездә? Мондый сүзләр өчен сине полициягә озатырга кирәк! Анда күрсәтерләр сиңа күрмәгәнеңне! — дип кызып китте Клопс, кулларын бутый-бутый, Белмәмешкә авыз ачып сүз әйтергә дә ирек бирмичә.

Менә ул кулын чәбәкләп алды һәм:

— Фекс! — дип кычкырды.

Өйдән атыла-мәтәлә янә берәү килеп чыкты. Фикс шикелле үк киенгән, башында кепкасы гына юк. Аны күрүгә, Клопс бармак шартлатып куйды һәм аяк астына ишарәләде. Фекс шундук ни кирәген аңлап алды һәм өстәл янындагы креслоны Клопсның артына ук китереп куйды. Клопс ашыкмыйча гына утырды.

— Кая, нит эле...— диде ул.— Милордны китер эле, эйе. Фекс бәрелә-сугыла боерыкны үтәргә йөгерде.

— Бәхетен бар икән эле,— диде Клопс Белмәмешкә.— Мин юаш нәнүс. Мин сине полициягә жибәреп тормыйм. Полициягә, туганкай, эшен төшмәсен. Полициядән сиңа да, миңа да файда юк, шайтан алгыры.

Ул арада Фекс чылбыр белән зур гына бер йөнтәс этне алып чыкты.

— Ярар инде, жибәрсәм жибәрим мин сине,— дип тәмле телләнүендә булды Клопс.— Тик инде кызурак чабарга туры килер, югыйсә этнең ам-ам итүе бар... Чиш кулын,— диде ул Фикска.

Фикс Белмәмешнең кулларын чиште.

— Хәзер элдерт инде, нәрсә торасың? — диде Клопс.— Әллә эт жибәргәнне көтәсеңме? Кая эле, Фекс, жибәр эле этне.

Эшнең болайга борылуын күреп, Белмәмеш йөгереп китте. Нәкъ шул вакыт Фекс этне дә ычкындырып өлгерде.

— Өс, Милорд, өс! — дип, Клопс куанычыннан чинап жибәрде һәм кул чәбәкләргә тотынды.

Этнең куып житүен күргәч, Белмәмеш кисәк кенә читкә бордырды. Эт инерция белән чабып үтеп китте. Эт якынлаша барган саен, Белмәмеш энә шулай читкә каерды, шуның аркасында бер дә тешләтмәде. Алар өй тирәли чәчәк клумбаларын таптап куышып йөри бирделәр.

— Өс шуны, Милорд! — дип бугазы ярылганчы акырды Клопс.— Нәрсә көтәсең инде? Бер каракны да акылга утырта алмыйсың! Сыер кебек чабасың! Күрмәгәнеңне күрсәтермен мин сиңең! Эй, Фекс!

— Барин әфәнде, ни боерасыз? — дип, Фекс аны олылап баш иде.

— Хәзер үк монда нине китер... Цезарьны!

— Баш өсте.

Бер минуттан ул эче-эчкә ябышкан, озын тораклы, кыска көрән йонлы, койрыксыз бер этне алып чыкты.

— Ычкындыр тизрэк! — дип жикерде Клопс. — Кая эле, Цезарь, элэктер эле шуны!

Милордка ярдәм килгәнне күреп алгач та Белмәмеш үрдән иңкүлектә йөгереп төштә һәм жир жиләге түтәлләре өстеннән элдерттә. Ике эт аның артыннан ярсып куып йөрде, алар да юлны бик абайлап тормады, түтәл таптады.

— Нишлиләр бит, нишлиләр! — дип илерде Клопс, пеләшенә ябышып. Ул инде верандадан түбән төшкән иде. — Жиләгемне харап кына итәләр ләбаса! Милорд, Цезарь, элэктерегез шул мәлгуньне! Урап алыгыз! Як-яктан керегез!.. Һэй, ахмаклар, тинтәкләр, башсызлар! Ике тинтәк бер ахмакны эләктерә алмый лабаса!.. Ә сез нәрсә авыз ачып карап тора-сыз? — дип жикеренде ул бакчада эшләүче нәнүсләргә. — Тотыгыз үзен!.. Авыз ерып торалар бит, башсызлар, авыз ерып! Кая эле мин сезне!

Нәнүсләр, эшләрен ташлап, этләр артыннан түтәлләр буйлап йөгөрешә башладылар. Жир жиләгенә моннан бер төрлө дә файда килмәсен күреп, Клопс яңадан гайрәт чәчә башлады:

— Туктагыз! Жиләк таптыйсыз түгелме соң! Күрсәтермен мин сезгә күрмәгәнегезне!

Нәнүсләр туктап калдылар. Клопс үзе Белмәмеш артыннан чабып караган иде, капкынга эләкте. Әрнүгә түзә алмыйча, өзгәләнергә тотынды.

— Бу ни бу тагын? Әй, Фикс, Фекс, нәрсә акаешып тора-сыз, ачык авызлар! Күрсәтермен мин сезгә күрмәгәнегезне! Адым саен капкын куялар димени! Тизрәк коткарыгыз, явызлар, югыйсә мин, беләсез, нишләтермен!

Фикс белән Фекс аның янына йөгөрешеп килделәр дә аягын капкыннан чыгарырга тотындылар. Ул арада Белмәмеш, Милорд һәм Цезарь куыш уенын помидор һәм кыяр түтәлләре өстендә алып баралар иде инде. Бер минут эчендә анда һәммә нәрсә актарылып ташланды, кайда кыяр, кайда помидор үскәнне белү мөмкинлегә калмады.

— Ай-ай-ай! Нишләтәләр бит, нишләтәләр! — дип үкереп жибәрде Клопс, зәһәреннән шартларга житешеп. — Әй,

Фикс, Фекс, нәрсә дип авызыгызны ачып шакраеп катып калдыгыз тагын? Китерегез тизрәк мылтык, мин аны эт урынына атып үтерәм!

Фикс белән Фекс шундук юкка чыктылар, эһ дигәнче мылтык күтәрәп килеп тә життеләр.

— Атыгыз шуңар! — дип жикеренде Клопс, төкереген чәчә-чәчә.— Барыбер миңа аның өчен берни булмый!

Мылтык Фикс кулында иде, ул төзәде дә атып та жибәрде. Пуля Белмәмештән ике-өч адымда гына очып үтте.

— Шулай аталар димени? Шулай аталар димени? — Тамам илереп куйды Клопс.— Китерегез әле үземә. Атып күрсәтим әле мин сезгә!

Фиксның кулынан мылтыкны йолкып алды да атып торып жибәрде. Ләкин пуля Белмәмешкә түгел, бәлки Цезарьга тиде. Мескен эт чинап куйды, өскә сикерде, мәтәлчек атты да сыртына килеп төште.

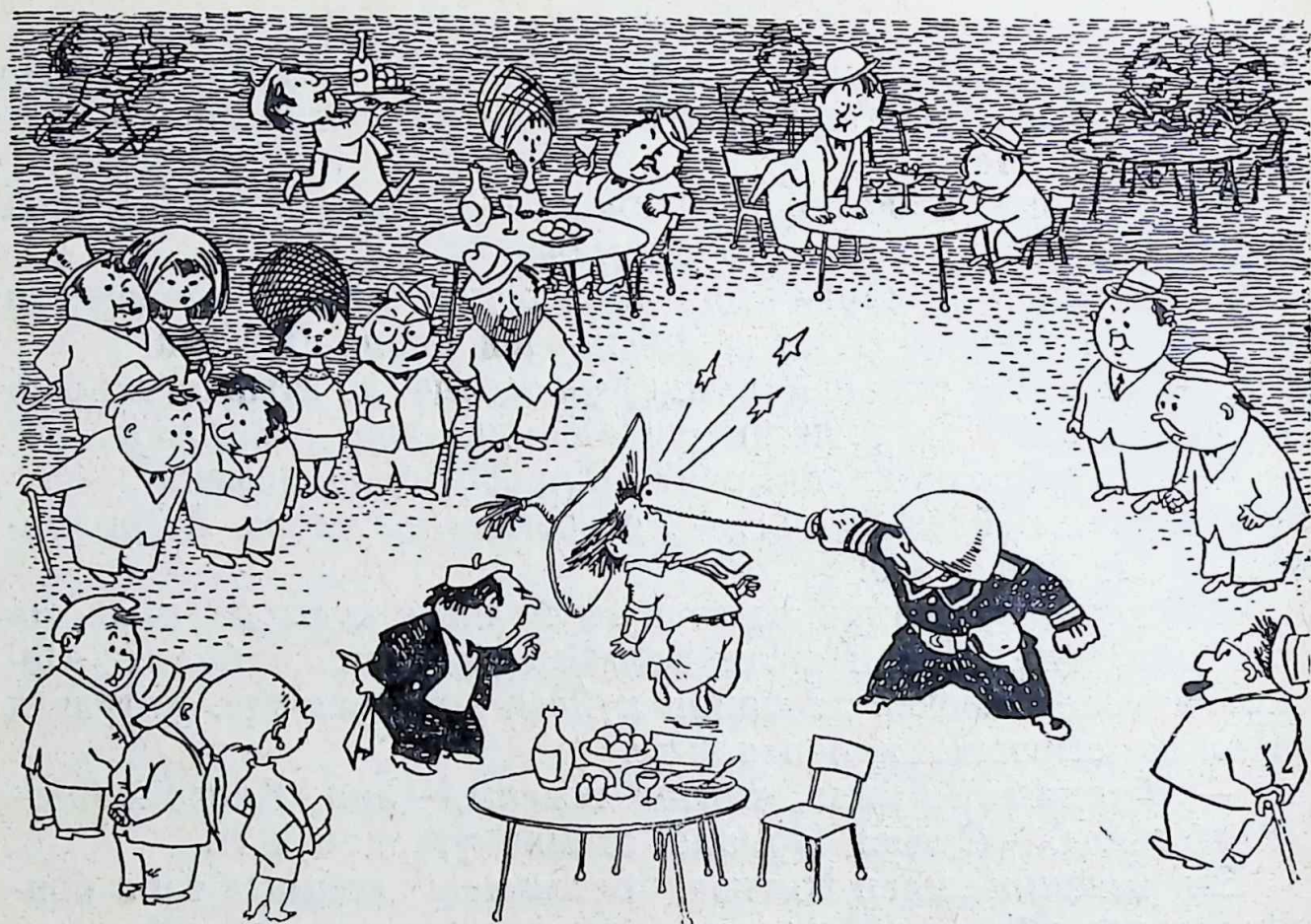
— Күрдегезме инде, тинтәк жыены,— дип, Клопс башына ябышты.— Сезнең аркада этемне үтердем бит!

Эш атышка килеп житкәч, Белмәмеш коймага таба бордырып алды һәм бар куәтенә йөгереп килгән мәлгә койма аркылы сикереп тә чыкты.

— Әле син алаймы! — дип илерде Клопс, зәһәренә буыла язып.— Бу сиңа болай гына калмаячак! Күрмәгәнеңне күрсәтермен әле мин сиңа!

Клопс явызлыктан кызарып-бүртеп чыккан пеләше өстенә йодрыгын күтәрәп селкеде, гарьлегеннән төкереп куйды һәм, Белмәмештән күргән казасын исәпләү нияте белән, өенә кереп китте.

Тугызынчы бүлек

БЕЛМӘМЕШ ФИГЛЬ БЕЛӘН МИГЛЬГӘ ЮЛЫГА

Эзәрлекләүчеләрдән арынгач, Белмәмеш урам буйлап элдертте генә. Ике яклап койма сузылган, койма артыннан берөзлексез этләр өргәне ишетелеп торды, ә Белмәмеш, куа киләләр дип, йөгөрүен белде. Куркудан ул үзенен кая чабуын да абайламый калды. Исенә килгәндә, урамда шактый күп халык йөри иде инде. Артына борылып караса — явыз этләр дә юк икән. Тротуардан үз көйләренә генә Ай нәнүсләре бара, аларның берсе дә йөгәрми, берсен дә кумыйлар.

Утыртма коймалар да эллэ кайчан артта калган, ике яклап биек йортлар тезелгән, аскы катлары магазин.

Ул арада кич тә булды. Һәр жирдә фонарьлар кабынды. Магазин витриналары эчтән йомшак кына яктылык сирпи башладылар. Йортларның стеналарында төрле төстөгә реклама утлары кабынды. Арырак киткән саен, урамнар киңәйгәннән-киңәйде, йортлар биегәйгәннән-биегәйде, магазиннар баеганнан-баеды, реклама утлары яктырак була барды. Урам аркылы металл көймәләр, виадуклар эшлängән, аларга таганнар, карусельләр, «сикермә атлар», «очма велосипедлар», шайтан тәгәрмәчләре асып куелган. Аларның кайсы атына-сикерә, кайсы әйләнә дә тулгана, меңләгән электр лампочкалары яна.

Түбәндә, тротуар буйлап кәкре көзгеләр куелган. Һәрбер теләгән нәнүс, үзенә бозылган кыяфәтен күреп, туйганчы көлә ала.

Ашханәләр һәм кафелар алдына тротуарга ук чыгарып өстәлләр тезеп куйганнар. Ул өстәлләр янында нәнүсләр ашап-эчеп утыра. Кайсыберләре шунда ук танцевать итәләр. Гөрләп музыка уйнап тора. Поднос күтәргән официантлар өстәл араларыннан йөгереп кенә йөриләр: төрле ашлар ташыйлар.

Ай нәнүсләренә ашап-эчеп утырганнарын күреп, Белмәмеш үзенә ашыйсы килгәннен исенә төшерде. Озын-озак уйламастан, буш өстәл табып, шуның янына барып утырды. Шундук аның янына пөхтә генә кара костюм кигән официант килде һәм нәрсә ашарга теләвен сорады. Белмәмеш бер тәлинкә аш китертте, өстенә сыр сипкән макарон, тагын ике порция голубцы ашады, бер чынаяк кофе эчте, иң соңыннан жир жиләге кушып суытылган мороженый ашады. Болар һәммәсе дә гаять дәрәжәдә тәмле булды.

Тамагы туйганнан соң Белмәмеш үзен бәхетле итеп сизде. Аның жырлыйсы, берәр нәнүскә игелек итәсе килеп китте. Ул шулай өстәл янында утырган килеш музыка тыңлады, танцевать итүчеләргә сокланып карап торды, күрше өстәл янында утыручылар ягына да күз салып алгалады. Алар

һәммәсә дә көлә-көлә сөйләшәп утыралар. Кыяфәтләре бик ягымлы. Белмәмешкә ашамлыктар китергән кара костюмлы нәнүс тә аның ягына бик ягымлы итеп карап-карап куя иде.

«Монда ярыйсы икән болай үзе! — дип уйлап алды Белмәмеш. — Күрәсең, Айда да әйбәт нәнүсләр яшидер».

Моңарчы булган хәлләр Белмәмешкә инде аңлашылмаучылык яисә төш кенә булып тоела башлады.

Ул инде, өстәл яныннан кузгалып, официантка ерактан кул болгап, китеп тә бармакчы булган иде. Тик официант кай арада аның янына атылып килеп җитте һәм, әдәпле генә елмаеп, болай диде:

— Дустым, сез акчаны оныткансыз.

— Нәрсәне? — дип кабатлап сорады Белмәмеш, бик ягымлы елмаеп.

— Акчаны, дустым, акчаны!

— Нинди акчаны, дустым?

— Ашаган өчен сез акча түләргә тиештер ич.

— Акча? — Белмәмеш тәмам аптырауга калды. — Дустым, нинди нәрсә соң ул акча? Андый сүзне беренче ишетүем.

Официант шундук елмаюдан туктады. Алай гынамы соң, ул әле ачудан агарынып китте.

— Шулаймыни? — дип сөйләнде ул. — Андый сүзне беренче ишетәсеңмени? Болай гына калдырмам мин сиңа моны!

Белмәмешне кулыннан тотып читкәрәк өстерәде дә, кесәсеннән сыбызгы чыгарып, түрелдәтеп сызгырып та җибәрде. Кай арада караңгыдан озын буйлы бер нәнүс килеп чыкты. Өстендә ялтыравык сәдәфле зәңгәр мундир, башында җиз каска, кулында авыр резин таяк, билендә кабурасы белән пистолет.

Официант аңарга:

— Полицейский әфәнде, менә бу акча түләми, — дип әләкләп тә өлгерде.

Полицейский, симез корсагын киереп, ике кулын бөөренә терәп, яман ачы тавыш белән кычкырып җибәрде:

— Ник акча түлэмисең, хайван?

— Беренчедән, мин хайван түгел,— дип жавап кайтарды Белмәмеш, үзенң бәясен төшерәсе килмичә.— Икенчедән, миндә юк ул әйткән акча. Мин аның акчасын алу түгел, күрмәдем дә.

— Менә моны күрдеңме? — диде полицейский һәм Белмәмешнең борын төбенә үк үзенң резин күсәген күтәрде.

Белмәмеш исә башын артка тартып кына калды.

— Бу ни булыр? — дип сорады полицейский.— Нәрсә исә килә?

Белмәмеш сагаеп кына таякның очын иснәп карады.

— Резин таяктыр...

— Резин таяктыр, имеш! — дип үртәде аны полицейский.— Ишәк икәнәң әллә каян күренеп тора. Моңа электр контактлы камилләштерелгән резин күсәк диләр. Смирно! — дип кинәт кенә команда бирде ул.— Төшер кулларыңны! Күп телеңә салынма!

Белмәмеш, үзе дә сизмәстән, башын артка ташлады, кулларын төшерде. Полицейский күсәге белән аның маңгаена төртте. Шатырт итеп китте. Белмәмешне электр тогы сукты — күзеннән очкыннар чәчелде, башы гүләп авыртырга тотынды, үзе чайкалып куйды — егылганнан калды.

Ул да булмады, полицейский аны иңсәсеннән эләктереп алды да кесәләрен актарырга кереште. Берни тапмагач, ул арада жыелып өлгергән ачык авызлар төркемен ера-ера алып та китте.

— Тар-р-ралыгыз! Күп телегезгә салынмагыз! — дип жикеренде ул, күсәген болгый-болгый.

Халык төркеме шундук юл бирде. Полицейский Белмәмешне урам буйлап алып китте, аннары бер тыкрыкка борылып, кара ябык машина янында туктап калды. Ябык итеп эшләнгән кузовның артка ачыла торган ишеген тутырып ачты да, кашларын жыерып, Белмәмешкә ишарә ясады:

— Фить! Фить!

— Нәрсә дигән сүз соң ул «фить»-«фить»? — дип сорап куйды Белмәмеш, аңламагач.

— Тизрэк утыр, ачуымны китермә, дигән сүз.

Белмәмешнең болай бер дә ашыгырга исәбе юкны күргәч, күсәге белән аркасына китереп төрткән иде, теге бичара машина кузовына мәтәлеп барып төште.

Ул ни булганын аңышырга өлгөргәлэгәнче, ишекне шырталатып ябып та куйдылар. Шакшы идәннән торып, бар куәтенә этеп караса да, ишек ачылмады. Белмәмеш бар куәтенә ишекне төйгечли башлады.

— Әй, ни эшләвегез инде бу? — дип кычкырып та ка-рады.

Ләкин полицейский аңа жавап биреп вакланып тормады, кабинага кереп, шофер янына утырды да:

— Полиция идарәсенә! — дип команда бирде.

Ул полицейскийның исеме Фигль иде. Фигль исә Белмәмешне идарәгә илттеп Мигль дигәнә тапшырды.

Белмәмешне китереп керткән бүлмәнең һәр стенасы буена биек-биек шкафлар тезелгән, аларда төрле жинаятьчеләр турындагы мәгълүмат саклана иде. Идән уртасында авыр имән өстәл тора. Бүлмәдә тагын фоторәсемнәр ясый торган автомат, жинаятьче үзенең урлаган әйберен йотмады микән дип тикшерү йөзеннән үтәли яктыртып карар өчен рентген аппараты бар иде. Жинаятьчеләрнең буйларын үлчәү өчен штафирка да куелган иде.

Өстәл өстендә телефон аппараты, кулга алынган нәнүсләрне регистрацияләү өчен чиста бланклар салынган тартма, бармак эзләрен алу өчен хезмәт итә торган типография буявы, аннары Мигльнең каскасы ята иде.

Дөрөсен генә әйткәндә, Фигль белән Мигль бер-берсенә бик-бик охшаганнар иде: икесе дә табак битлеләр, тар маңгайлылар, кашларына кадәр төшөп үскән карасу чәчләрен кыска гына калдырып кыркытканнар. Эмма тышкы кыяфәтләре белән бер-берсенә охшаш булсалар да, алар арасында шактый зур аерма сизелә иде. Фигль усал холыклы булып, үзе әйтмешли, күп телләренә салынганны яратмаса, Мигль, киресенчә, гәпләшәргә ярата, алай гына да түгел,

шаяртып алудан да тайчынмый иде. Фигль ишекне ябып чыккач ук, Мигль Белмәмешкә үзе башлап сүз кушты:

— Сезгә шуны әйтим дим әле, сөөклем: полиция идарәсендә беренче нәнүс мин үзем булам. Нилектән алай ул, дисәгез, полициягә эләккәч тә сез иң әүвәл мине күрәсез. Хы-хы-хы-ы!.. Шәп әйттем бит, ә!

Ләкин ул Белмәмешкә авыз ачарга да ирек бирмәде, сүзен дәвам итте:

— Минем иң беренче вазифам — ул да булса жинаятьченең кем икәнлеген ачыклау, ягъни мәсәлән, бу очракта сезнең кем булуыгызны ачыклау.

Белмәмеш моңа риза булмады:

— Мин жинаятьче түгел ич! — диде.

Ләкин Мигль аның сүзен шундук бүлдерде:

— И сөөклем, һәркем шулай ди инде анысы. Чөнки һәркемнең максаты бер: полицияне алдап, башын-күзен әйләндереп, сызу ягын карау. Әмма сезне алдан ук кисәтеп куярга тиеш табам: бездән алай тиз генә ычкына алмассыз, чөнки бездә, сөөклем, жинаятьләрне табу-тикшерү эшләре бик төгәл ысуллар белән алып барыла. Хәер, моны сез үзегез үк күрерсез. Исемегезне әйтеп карагыз әле.

— Белмәмеш.

— Менә күрдегезме инде, — дип куйды Мигль. — Сез исемегезне Белмәмеш дисез, әмма ул сезнең чын исемегезме, түгелме икәннен мин каян белим ди? Әллә бәлкем, Белмәмеш дигән исемнән зур бер жинаятьче файдаланадыр. Жинаятьчеләр бит алар исем үзгәртәргә бик яратучан булалар. Мәсәлән, сезне генә алайк. Бүген сез Белмәмеш, иртәгә Көлмәмеш, берсекөнгә тагын берәр Мәмеш буласыз! Хы-хы!.. Шәп әйттем бит, ә? Бар син аның очына чыгып кара! Шулай да без моны бик әйбәтләп белә алачакбыз. Сезнең игътибарыгызны менә шушы өч шкапка юнәлтүне кирәк табам. Анда моңарчы безнең кулдан үткән һәр жинаятьченең билгеләре язылган кәгазьләр саклана. Әмма сезнең билгеләрегезне күрсәткән кәгазьне өч шкафның өчесеннән дә эзли калсак, өч ел эзләр идек. Эшне тизләтү максаты белән без

жинаятьчеләрне өч категориягә бүлдек. Беренче шкафта озын буйлы жинаятьчеләрнең билгеләре, икенчесендә урта буйлыларныкы, өченчесендә исә тәбәнәкләрнеке. Сезнең билгеләрегезне күрсәткән кәгазьне табар өчен без сезнең бугеизны үлчәргә тиешбез.

— Сездә минем билгеләрем язылган кәгазь була алмый, чөнки мин әле сезнең планетагызга бүген генә очып килдем.

— Һәркем шулай ди инде анысы, һәркем, сөеклем! — дип Мигль аның сүзен бүлдерде. — Рәхим итеп менә бирегә килеп штафиркага басыгыз әле. Туры торыгыз. Үкчәләрегезне бергә китереп басыгыз, кулларыгызны төшерегез.

Шулай сөйләнә-сөйләнә, Мигль безнең Белмәмешне утыртма рейка янына арты белән бастырды да аркылы планканы башына кадәр шудырып төшерде.

— Алай икән, — диде ул. — Стандарт үлчәү берәмлекләре белән алганда, сезнең бугеиз житмеш ике була. Димәк, сез урта буйлы нәнүсләр категориясенә керәсез, билгеләрегез язылган кәгазьне икенче шкафтан эзләргә кирәк дигән сүз. Әмма моның белән генә эш бетми әле. Менә күрәсез, безнең һәр шкаф саен өч бүлек бар. Иң өстәгесендә зур башлы нәнүсләр, уртадагысында — урта башлылар, иң аста бәләкәй башлылар саклана. Сезнең баш әйләнәгезне үлчәп карыйбыз... Менә шулай... Утыз берәмлек. Башыгыз дәү икән сезнең, өске бүлектән эзләргә кирәк икән. Әмма эш моның белән генә дә бетми әле: һәр бүлектә өчәр киштә бар. Өске киштәдә зур борынлылар, уртада — уртача борынлылар, аста — бәләкәй борынлылар. Сезнең борыныгызны үлчәп карыйбыз да ике ярым берәмлек икән беләбез. Андый кыска борынлылар аскы киштәдә саклана. Шулай итеп, сезне икенче шкафың өске бүлегендәге аскы киштәдән эзлибез. Күрәсезме, эш ничек җиңеләя? Житмеш һәм житмеш бер берәмлекле жинаятьчеләр безне гел кызыксындырмый; шулай ук башлары егерме сигезле, егерме тугызлылар да кирәкми; бер ярымлы, икеле борыннарны да читкә этәрәбез! Ә менә монысы инде сезнең бланкыгыз, һәммәсе дә туры килә: буге-

гыз — житмеш ике, баш әйләнәгез — утыз, борыныгыз — ике ярым... Беләсезме, сез кем?

— Кем? — дип сорап куйды Белмәмеш, коты алынып.

— Атаклы бандит Чибәркәй! — дип игълан итте Мигль, шатлыклы елмаеп.— Сез уналты тапкыр поезд талагансыз, ун мәртәбә банкларга кораллы һөжүм оештыргансыз, жиде төрмәдән качкансыз. Иң соңгы мәртәбә качканда, ягъни былтыр, сакчыларны сатып алгансыз. Поездлардан һәм банклардан сез жәмгысы егерме миллион фертинг урлагансыз!

Белмәмешкә оят булып китте.

— Ни сөйлесез инде! Ни сөйлесез! Мин түгел ич ул! — диде һәм кулларын селтәп куйды.

— Юк, сез, Чибәркәй әфәнде, сез! Нигә инде оялып торырга? Андый сума булгач, бер дә оялып торасы юк. Егерме миллионнан бер дә калмый булмас. Беразын яшергәнсездер, әлбәттә. Шул миллионнарыгыздан йөз меңне миңа төртегез дә, мин сезне тоткарламыйм. Сезнең атаклы бандит икәнегезне миннән башка беркем белми дә калыр. Ә сезнең урынга мин берәр суык аякны тотып төрмәгә утыртам да шуның белән вәссәлам!

— Хата сүз сөйлесез! — диде Белмәмеш.

— Менә инде! Оялыр идегез бераз, Чибәркәй әфәнде! Шул йөз меңгә калдыгызмы? Сезнекедәй акчам булса, иреккә чыгар өчен, ике йөз меңне дә жәлләмәс идем әле. Ярар инде алайса, илле меңне генә төртегез... Егерме мең генә... Шуннан да ким ала алмыйм, ант итеп әйтәм! Егерме меңегезне бирегез дә — теләсегез кая сыпыртыгыз.

— Сез нәрсә сөйлесездер, һич аңлый алмыйм,— диде Белмәмеш. Һәм ике кулын ике якка жәеп жибәрде.— Мин бит Чибәркәй түгел, минем...

— Беләм, беләм, ни әйтерегезне алдан ук белеп торам,— дип, аның сүзен бүлдерде Мигль.— Сез Чибәркәй дә түгел, сезнең акча да урлаганыгыз юк... Ә менә монда, бланкта билгеләрегез туры килә бит. Бугыз — житмеш ике. Сезнең бугыз шулаймы, әллә түгелме? Баш үлчәвегез — утыз.

Сезнең башмы? Борыныгыз — ике ярым берәмлек... Житмәсә тагын фоторәсемегез дә бар.

Белмәмеш бланкка ябыштырылган фотога күз салуга:

— Бу минем фото түгел,— диде.— Монда төшкән нәнүскә мин бөтенләй охшамаган.

— Дөп-дөрөс! Бөтенләй охшамагансыз! Ни сәбәпле? Чөнки сез үзегезнең тышкы кыяфәтегезне үзгәрткәнсез. Бездә бит, сөөклем, акчаң булса, барын да эшләтеп була. Икенче борын да утыртып була. Андый хәлләрне дә беләбез.

— Минем икенче борын утыртканым юк! — дип, ачу белән ярып салды Белмәмеш.

— Һәркем шулай ди инде, сөөклем. Булмаса булган икән, егермене бирәсегез килмәсә, унны бирегез... Төрмәгә эләксәгез, анда кыйммәтрәк каерырлар. Анда сезне тавык йолкыгандай йолкачаклар. Сез миллионердан йолкыш хәленә төшәчәксез, канлы яшьләр агызып елаячаксыз. Һич югы биш мең бирегез!.. Меңне генә бирегез!.. Нәрсә, эллә инде гел бушлай жиберсен, дисезме? Юк, сезне берәр көнгә таке-лажный камерага ябып асрарга туры килер ахры. Бәлки, анда акылга утырырсыз. Хәзергә без кайбер формальностьларны үтәргә тиешбез.

Мигль тартмадан яңа бланк алып, Белмәмешнең исемен язды, буен, башының һәм борынының зурлыгын язып куйды, фотога төшереп алды, рентген аша карады, аннан соң аның ике кулына да кара буяу сөртеп, бланкка бармак эзләрен төшерте.

— Бармак эзләрегезне тикшертергә жибереп кайтарабыз да Чибәркәйнең бармак эзләре белән чагыштырып карыйбыз. Шул чагында инде сез үзегезнең Чибәркәй икәнлегегезгә ышанырсыз һәм бәхәсләшүдән туктарсыз. Хәзер мин сезнең белән сабууллашырга мәжбүрмен.

Мигль электр звоногының төймәсенә басты. Бүлмәгә шундый ук табак битле, тар маңгайлы, кыска чәчле полицейский Дригль килеп керде. Мигль, Белмәмеш ягына кулын селтәп, кыска гына боерык бирде:

— Каталажкага!

Дригль Белмәмешкә төксе итеп карап куйды һәм ишекне ачты:

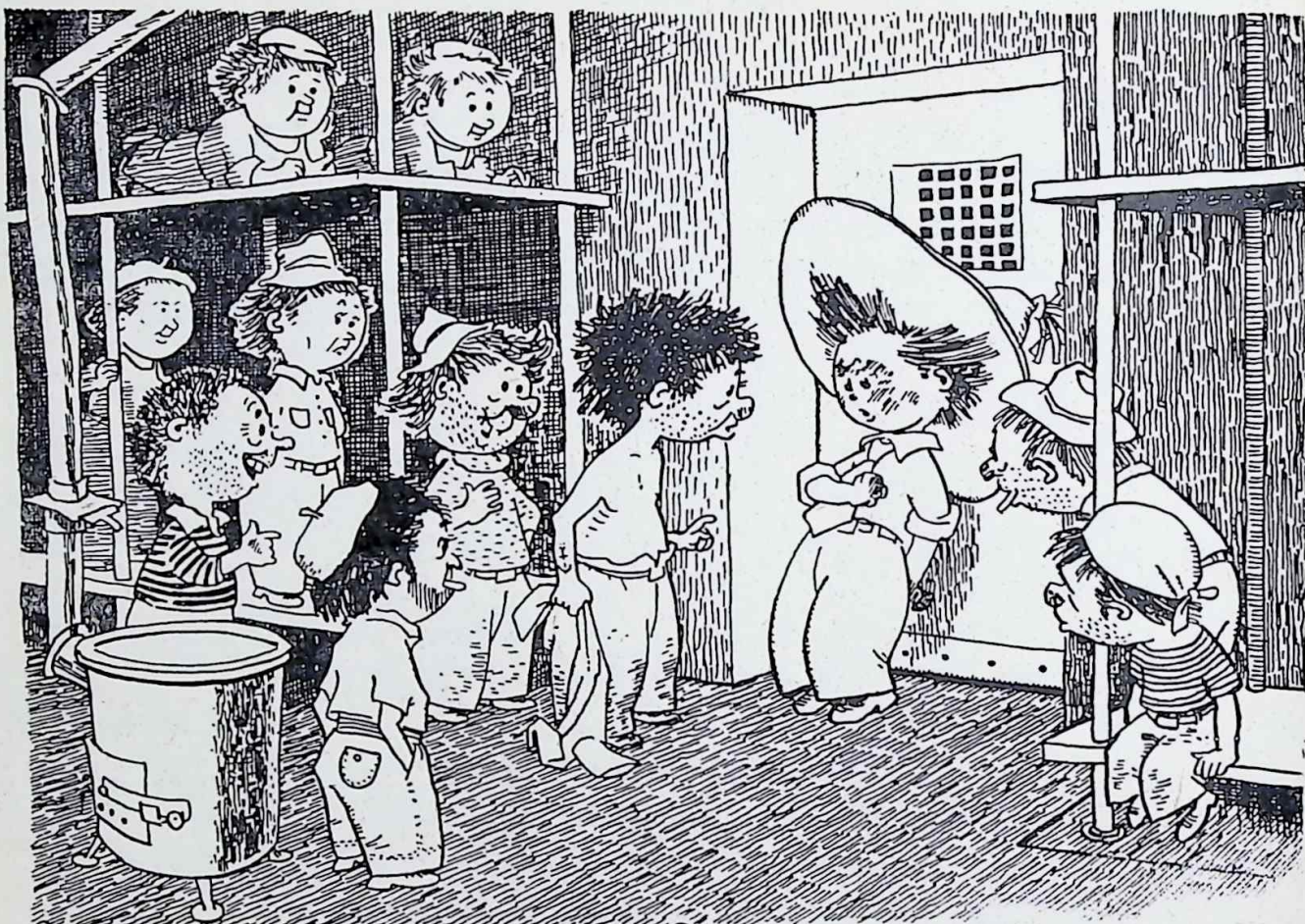
— Фить! Фить!

Белмәмешнең нидер әйтергә теләгәнән күрәп, резин күсәге белән кизәнде дә, карга кебек, каркылдап алды:

— Мар-рш диләр-р сиңа! Күп телеңә салынма!

Сүз озайтып торуның бернинди файда китермәсенә төшенеп, Белмәмеш кул гына селтәде дә ишектән чыкты.

Унынчы бүлек

КАТАЛАЖКАДА

Полиция идарәсендә такелажный бүлек, арестантлар телендә исә каталажка дип аталган бүлмә болай үзе бик зур булып, кораблардагы кладовойга, ягъни кораб өчен кирәкле нәрсәләр, икенче төрле әйткәндә, такелаж саклый торган жиргә охшаган иде. Аерма тик шунда гына: биредәге киштәләрдә кирәк-яраклар сакланмый, аларда гап-гади нәнүсләр ята иде. Каталажканың урта бер жирендә чуен мич бу-

лып, аңардан бөтен бүлмә буйлап калай моржа сузылган иде. Мич тирәсендә берничә нәнүс көлгә күмеп бәрәңге пешереп азаплана. Ара-тирә берәрсе, мичнең капкачын ачып, аннан пешеп житкән бәрәңгене ала да, тизрәк суынсын дип, кулдан кулга тәгәрәтә, өрә башлый.

Қалган нәнүсләр кайсы идәндә, кайсы киштәдә ни дә булса эшләп утыра: кайсы теткәләнеп беткән киemen ямаштыра, кайсы шунда уйный, кайсы үзенә тәржемәи хәлен сөйли.

Бу бүлмәнең тәрәзәсе бер дә юк, түшәм янындагы бердәнбер лампочка тонык яна һәм борын төбен генә яктырта.

Көргән мәлгә Белмәмеш, берәр нәрсә күрә алмаммы дип, күзен уып карады. Ләкин моның файдасыннан битәр зарары килеп чыкты: кулындагы буяу белән битен буяп бетерде.

Яңа нәнүс күренүгә, аеруча кызыксынучылар, киштәләреннән төшеп, аның янына йөгәрешеп килеп тә життеләр. Белмәмеш, коты алынып, аркасы белән ишеккә сыенды, каршы торырга әзерләнде. Тик аның буялып беткән битен күреп, көләшә башлагач кына, бернинди куркыныч юклыгын абайлап алды, үзе дә елмаеп куйды.

Ул арада нәнүсләр:

— Нигә яптылар? Нәрсә өчен утырттылар? — дип сорапшыра да башладылар.

— Үзем дә белмим, туганкайлар! — диде Белмәмеш. — Егерме миллион ни урлаган, диләр... ничек соң әле: фендрикмы, фертикмы шунда...

Бүлмәдәгеләр шаркылдып көләргә тотындылар.

— Фертинг түгелме? — диде берсе.

— Әйе, әйе, фертинг бугай шул. Ә минем ул фертиг... юк ла... фентриг дигән нәрсәләрне күргәнем дә юк.

Фертингның акча икәнән һәркем белгәнгә күрә, Белмәмешнең сүзләрен шаярту дип кабул иттеләр.

— Жор нәнүс икәнсең! — диделәр.

— Ярар, анысы шулай да булсын, берни урламадың да, ди, шулай да нәрсә өчен эләктерделәр соң? — дип кызыксынды түгәрәк такыр башлысы.

— Ант әгәр, гаебем юк иде. Ашханәдә ашадым да теге бәндә килеп бәйләнде бит. «Акча бир!» дигән була, минем аңардан акча алганым да юк.

Янә гөр килеп көлештеләр.

— Ашавын ашадың, акчасын түләмәдең инде алайса?

— Ниткән акча ди ул? Ичмасам, аңлатыр идегез, туганкайлар.

Кайсынындыр түземе бетте:

— Житәр инде! Күпкә китте синең шаяртуың! — диде.

— Шаяртып әйтүем түгел бит, туганнар! Акчаның нинди нәрсә икәннен чынлап та белмим мин.

— Житәр, житәр! Аннары тагын, айдан төштем, ди башларсың.

— Юк, туганкайларым, нишләп Айдан төшим, ди! Мин сезгә Жирдән килдем.

— Моңысы менә батмады инде, — дип куйды такыр башлысы. — Без хәзер кайда сөйләшеп утырабыз соң? Жирдә түгелмени?

— Юк, туганкайлар, сез Айда.

— Сөйләп тә куясың икән үзең! — дип көлөп жибәрде күлмәксезе. — Синеңчә, Ай кайда соң алайса? Ай бит Жирне уратып алган. Өстә ич ул энә! Күк кабыгы лабаса ул. Жиребез Ай эчендә бөтерчәктәй бөтерелә. Һәр китапта бар ич инде бу хакта. Аңыштыңмы инде?

— Моңы мин болай да беләдер ием. Сезнең Жирегез дә Жир дип аталганны гына белми идем. Тик мин сезгә икенче Жир турында әйттем, анысы аның еракта, сезнең тышкы Аегыздан читтә, үзенә бер планета.

Моңы ишеткәч, такыр башлысы, юри, гажәпкә калган кыяфәт белән:

— Син шуннан очып килдеңмени безгә? — дип сораштырган булды.

— Шуннан килдем шул, — дип жүпләде Белмәмеш.

— Алай икән! — дип, башын чайкады теге. — Ул чагында бар тизрәк юынып ал, туганкай, безгә килә-килә пычранып беткәнсең.

Белмәмеш, кран янына барып, юына башлады. Э нәнүсләр арасында бәхәс купты. Берәүләр әйтте: полицияне алдар өчен ул юри жыен такмаза сөйли, диде. Икенчеләре: бер сантый шунда, теленә ни килсә, шуны лыгырдый, диде. Өченчеләре исә: акылдан язгандыр, диде. Күлмәксез нәнүс мондый фикер әйтте: бу Белмәмеш китаплар укый-укый харап булгандыр; китапта бит, чыннан да, тышкы Айдан читтә аерым планеталар, аерым йолдызлар бар, аларда да нәнүсләр яши, диелә; моның башына, мин шуннан килдем, дигән уй кереп утыргандыр; акылдан язганнар бит үзләрен һаман шулай бөөк нәнүсләр, атаклы сәяхәтчеләр дип хыялланалар.

Ул арада Белмәмеш юынып та бетерде.

— Сөлгегез кайда соң? — диде ул.

— Кара син аны! — дип, пырхылдап куйды такыр баш.— Гостиница түгел бу сиңа, каталажка. Аңыштыңмы? Сөлге ише зиннәтле нәрсәләр монда булырга тиеш түгел.

— Нәрсәгә сөртим соң битне?

— Болай да кибәр әле. Менә мич янына килеп утыр.

Белмәмеш мич тирәсендә жылынып утыручыларга елышты. Такыр баш та аның янына чөмәште.

— Син, нәрсә, чынлап та белмисеңмени акчаның нинди булганын? — дип сорапшырга тотынды.

— Чынлап та,— дип җавап кайтарды Белмәмеш.

— Ул чагында сиңа күрсәтми дә ярамас.

Такыр баш кесәсеннән берничә бакыр акча чыгарды.

— Менә кара,— диде ул.— Менә шушы иң бәләкәй бакырга сантик диләр, менә чак кына зуррагына ике сантик диләр; менә тагын ике сантик, янә бишәр сантиклы ике бакыр. Жәмгысы була унбиш сантик. Шулар йөзгә тулса, бер фертинг була.

— Ни эшкә соң ул сантиклар? — дип сорап куймасынмы Белмәмеш.

— Ни эшкә дип инде... теләгән нәрсәңне сатып алырга.

— Ничек сатып алырга?

— Бу чаклы да аңгыра булырсың икән! Сатып алу дигән нәрсәне дә белмисең. Әйтик, менә сиңең эшләпән бар, минем

унбиш сантик акчам бар. Мин сиңа акчамны бирәм дә, син миңа эшләпәңне бирәсен. Килештекме?

— Ник бирим ди мин эшләпәмне? Мин аны ичмасам башыма киеп йөри алам, синең ул сантикларың ни эшкә ярый?

— Сантигы булган нәнүснең жаны теләгән нәрсәне сатып алырга хәленнән килә. Синең, әйтик, ашыйсың киләдер ич?

— Хәзергә килми әле.

— Озакламый килә башлар. Акчаң булса, сатып алырсың, юк икән — башыңны кашырсың.

— Килеш әйдә,— дип аның сүзен жүпләде янәшәсендә утырган тузгак чәчле нәнүс.— Такыр баш дәрәс әйтә. Унбиш сантикка без синең белән бәрәңге сатып алырбыз, аны көлгә күмеп пешерербез. Иллә дә тәмле була инде!

— Бик дәрәс! — диде такыр баш.— Акча биргәндә, алып кал. Унбиш сантик мондый эшләпәгә бик җиткән. Шуннан артыгын беркем бирмәс.

Шулай сөйләнә-сөйләнә, ул Белмәмешнең башыннан күгелҗем эшләпәсен салдырып та өлгерде, учына акча төртте.

— Ал, ал! — диде тузгак чәч, елмаеп.— Хәзер без синең белән бәрәңге сатып алабыз!

— Каян алабыз соң аны?

— Син акчаңны гына бир, мин үзем җайлармын. Төрмә, ничә әйтсәң дә, төрмә булыр инде, гастрономия магазины булмас.

Тузгак чәч Белмәмештән акчаны алып, ун сантикны сиздермичә генә кесәсенә шудырды, калган бишен учына кысып тоткан көе, ишек янына барып, акрын гына ишекне шақыды. Йозак шылтырады, сызык кына булып ишек ачылды, полицейский Дригльнең башы күренде.

— Карале, Дригль,— дип Тузгак баш аңа пышын-пышын гына сүз кушты,— Туганкай гынам, биш сантиклык бәрәңге җибәрә күрсәнә! Яңа кәргән малайны сыйламакчы идек.

— Ярар, китер акчаңны,— диде теге шыңгырдавык тавыш белән.

Тузгак баш акчаны бирде. Ишек ябылды. Беравыктан кабат ачылып китеп, Дригль кәгазь пакет белән бәрәңге сузды.

— Күрдеңме абзаңны? Акча гына булсын, акча булса, яшәп була,— дип мактана-мактана, Тузгак баш пакеттагы бәрәңгене мич алдына идәнгә бушатты.

— Нәрсә бу? — дип, гажәпләнәп, сорап куйды Белмәмеш.

— Нәрсә булсын! Бәрәңге ләбаса, күрәп торасың.

— Нигә бик вак, диюем.

Бу бәрәңге чыннан да бик вак иде. Фасоль борчагы кадәр генә. Белмәмеш карап торды-торды да көләргә тотынды. Такыр баш нәнүсләр белән карашып алды да, Белмәмешкә сиздермичә генә, бармагын чигәсенә төртеп, боргалап алды: ычкынган бу, янәсе.

Тузгак баш исә:

— Бер дә көләрлек нәрсә юк. Әйбәт бәрәңге. Шуннан да яхшысы булмый инде аның,— диде.

— Бездә бит бәрәңге моның ише түгел! Бездә бәрәңге менә нинди эре! — дип, Белмәмеш, фил кочарга теләгәндәй итеп, колачын ике якка жәеп жибәрде.— Бездә хәтсез эре булып үсә ул бәрәңге. Вагракларын казып алабыз да, эреләре шул көе жирдә ятып кала.

— Ярар алайса,— диде Тузгак баш,— боларны көлгә күмик, пешә торсыннар, алар пешкәләгәнче, син әкият сөйләрсен.

— Әкият сөйлиммени мин сезгә! Һәммә нәрсәгез вак сезнең: алмагыз йодрык шае, грушагыз аннан да бәләкәй, кыярыгыз бармак буге, жиләгегез телгә дә йокмый...

— Сездә жиләк эрерәкмәни соң?

— Бездә жиләк менә моның чаклы! Бер үзең күтәрә дә алмыйсың. Кыяр нәнүс буге, помидор да шундый ук. Карбыз исә икешәр катлы йорт кебек.

— Ялганлаганда кызарыр иде, ичмасам!

— Әйе, сибә бу борчакны!

— Бер дә ялган түгел! Менә үзегез күрерсез. Без үзегездә үсә торган үсемлекләргә орлыкларын алып килдек. Кыяры да, помидоры да, кишере дә, шалканы да бар анда.

— Кайда соң ул орлыкларың?

— Безнең ракетада.

— Ракетагыз кайда?
— Тегендә,— диде Белмәмеш, бармагы белән күккә төр-теп.— Сезнең Аегыз кабырчыгында.

Бу сүзләрдән көлми калучы булмады.

— Шәп әйттең дә соң үзең! Менегез дә алыгыз, диген, ә!

— Әллә авырмы анда менүе?

— Синнән башка берәүнең дә булганы юк шикелле.

— Берәр әмәлен уйлап табарга кирәк булыр,— диде Белмәмеш.

— Нишләп соң син үзең монда, ракетаң анда? — дип кызыксынды берсе.

— Без, Айга килеп житүгә, Кабартма белән икәүләп мөгарәгә кердек. Мин бер куыш урынга элгеп, төшөп киттем, шулай итеп, сезнең янда менә.

— Син чынлап та Айдан егылып төштеңмени?

— Чынлап булмыйча ни!

— Төшендә генә күрмәдеңме, диюем.

— Ант әгәр, төшемдә күрмәдем.

— Алайса, бу вакыйганы билгеләп үтәргә кирәк,— дигән булды Такыр баш.— Бәрәңге дә өлгерде. Яңа дусларыңны бәрәңге белән сыйлый торганыңдыр ич? Исең ничек әле?

— Белмәмеш.

— Агай-эне! — дип тантаналы кыяфәт белән Такыр баш белдерү ясады.— Безнең планетага килү хөрмәтенә Белмәмеш һәммәбезне дә бәрәңге белән сыйлай!

Ай нәнүсләре моны хуплап чыр-чу килештеләр. Һәр яктан куллар сузылды, көл эченнән бәрәңгене чүпли дә башладылар. Белмәмеш кулын сузганда, бер генә бәрәңге дә калмаган иде инде.

— Нәрсә, бөтенләй өлешсез калдыңмыни? — дип кайгыртышкан булып кыланды Тузгак баш.— Әйбәтләбрәк эзлә. Бардыр әле анда.

Белмәмеш берне дә таба алмады. Көлгә генә буялып бетте.

— Шул кирәк сиңа! — диде Такыр баш.— Ачык авыз булмасың икенче. Аңгыра син!

Белмәмеш бу сүзне күтәрә алмады, үпкәләде:

— Нишләп аңгыра булайым мин сиңа? — диде ул. — Китер кире эшләпәмне! Синиң белән бүтән уйнамайым!

— Ничек инде ул алай? Саттың лабаса эшләпәнне. Алай-са акчаны кайтарып бир.

— Акчам юк минем.

— Агай-эне, күрегез әле моны! — дип Такыр баш кычкырып жибәрде. — Үзе сатты, үзе кире алмакчы була!

— Юләр сатма син, Такыр баш! Бир аңа эшләпәсен. Тузгак баш белән сез алдадыгыз аны, — диде ябык гәүдәле, кылыч борынлы берәү. Анысының исеме Бәти иде.

— Нәрсә? — дип үкерде Такыр баш, аның өстенә жилеп килә-килә. — Ишеттеңме ни дигәнән, Тузгак баш? Қая беррәне ман әле үзенә!

Тузгак баш, йодрыкларын төйнәп, Бәти өстенә ташланган иде, теге китереп суккач, үзе бер читкә барып төште. Такыр баш дустына ярдәмгә ашыкты, алар икәүләшеп тегене яра башладылар. Моны күреп берничә нәнүс аларга ябышты, берничәсе алар ягыннан төште. Чуалыш китте, гауга купты. Беркем дә читтә калмады. Қызган мәлгә, йозак шылтыраганы да ишетүче булмады. Қисәк кенә ишек ачылып китеп, каталажкага өөрмәдәй атылып дүрт полицейский: Дригль, Вигль, Жмигль, Пхигль килеп керде. Дүртесенә дә өстендә, электр тогыннан саклау өчен, резиналанган, башлыклы плащлар, ә кулларында чамасыз юан күсәкләр иде. Әүмәкләшеп-әүмәкләшеп сугышып яткан нәнүсләр арасына атылып килеп керделәр дә, электр күсәкләрен кемнең маңгаена, кемнең борынына, кемнең муенына — кай жирләре эләкте шунда төрттеләр. Шатырт-шотырт килеп электр очкыннары чәчелде. Нәнүсләр көлтә урынына егыла-ава барды. Белмәмешнең колак төбенә туры килгән иде, мәтәлеп үк барып төште. Янына егылган кара күзле нәнүс аның кабыргасына төртте дә:

— Читкә шуыш! — дип пышылдады. — Киштә астына яшереник әйдә. Тиз бул!

Икесе дә читкә шуыштылар һәм, тараканнар шикелле, киштә астына үрмәләп кереп постылар.

Биш минут үтүгә нәнүсләр һәммәсе, утын пуләннәрэдәй, идәндә тәгәрәшәп яталар иде инде. Полицейскийлар чыгып, ишек бикләнгәннән соң, киштә астына поскан кайберәүләрнең башлары күренде. Электр күсәгеннән егылганнар да акрынлап исләренә килә башладылар.

Такыр баш исә, Белмәмешнең эшләпәсен эзләп-эзләп таба алмагач, аңа үзенең ачуын әйтми калмады:

— Болар бар да синең аркада! Акчамны бирдем, ә эшләпә кайда? Хәзер инде минем ни акчам, ни эшләпәм юк,— диде.

— Бер дә кайгырма,— дип юатты аны Тузгак баш.— Без аны болай гына калдырмабыз әле. Эшләпәнәң каруын кайтарыбыз. Хәзер йокларга вакыт.

Алар икәүләшәп үз киштәләренә менеп яттылар. Ә Белмәмеш янына Бәти килде.

— Син чынлап та аңгы-миңге ахры, Белмәмеш,— диде.— Нигә дип шуңар эшләпәнәңне бирдең? Әллә югыйсә Ахмаклар атавына барасың киләме?

— Нинди атау тагы ул?

— Ахмаклар атавын бер дә ишеткәнәң юкмыни синең? — диде теге, исе китеп.

— Юк шул,— диде Белмәмеш.

— Тыңла, сөйлим алайса. Бездә нишләсәң дә ярый. Ә менә фатирың булырга тиеш. Урамда күлмәксез, эшләпәсез яисә башмаксыз йөрмә. Шул кагыйдәне бозган нәнүс полицейскийлар кулына элгә дә Ахмаклар атавына озатыла. Эгәр дә син тораклык та, киемлек тә акча эшләп ала алмыйсың икән, син ахмак дигән сүз, сине Ахмаклар атавына жи-бәрергә тиешләр! Анда барган шәпкә жаның теләгәнне ашатып-эчертеп, бер дә эшләтмичә генә яткыралар. Тора-бара андый ваемсыз көн итүдән нәнүс чынлап торып аңгыралана башлый, кыргыйланып китә, аның тәнән йон баса, аннары инде ул сарыкка әверелә.

— Булмас ла! — дип каршы төште Белмәмеш.

— Мин сиңа дәрәсән сөйлим инде.

— Нишләп соң нәнүсләр анда сарыкка әйләнәләр?

— Беләсеңме, анда һавасы бозык. Шуннан килә ул. Эшсез-нисез яткан һәрбер нәнүс анда сарыкка әверелә. Ул атауда яшәүче байларга файда. Башта алар нәнүсләрне туйдырып тору өчен акча тоталар, ә инде сарыкка әйләнгәч, үләнгә жи-бәрәләр.

— Байлар дигәнәң кемнәр соң ул? Бездә юк бит алар.

— Акчасы күп нәнүсләр.

— Ул байларга нигә кирәк соң тегеләрне сарыкка әйләндерү?

— Шуны да аңышмаган кебек сөйләшеп торасың! Сарыкларның йоннарын кыркытып, зур табыш алалар... Хәзер йокларга вакыт житте. Әйдә, сиңа урын эзлик,— дип Бәти сүзен очлады.

Алар шулай буш урын эзләп йөргәндә, кемдер Белмәмешнең иңбашына кагылды. Башын күтәрәп караса — бая үзе белән бергә киштә астына алып кергән кара күзле нәнүс икән.

— Монда мен, буш урын бар,— диде ул.

Белмәмеш үрмәләп менеп тә китте.

— Син, Белмәмеш, минем тирәдәрәк йөрергә тырыш. Мин сине рәнжәтергә ирек бирмәм.

— Исемен ничек соң сиңең?

— Мигс минем исем, Мига дисәң дә була.

Белмәмеш йокыга китәм дигәндә генә исенә Кабартма килеп төште.

— Ул анда калды лабаса! — дип куйды.

— Кемне әйтәсең?

Белмәмеш үзләренең икәүдән-икәү ракетада очып килүләрен сөйләп бирде.

Бу хакта беркемгә ләм-мим. Ышануын барыбер ышанмаслар, эшне генә бозарсың. Уйлабрак эш итәргә кирәк булыр. Сине монда озак тотмаслар. Ышанычлы бер нәнүскә хат биреп чыгарырмын. Шунның өендә яшәп торырсың. Аннары бергәләшәп жаен табарбыз тагы. Кабартманы да йолып алырбыз, үз жаебызны да кайгыртырбыз. Минем башта план бар инде...

Мига тагын нидер сөйләмәкче иде, ләкин шул чак Белмәмешнең күзе йомылды, ул йокыга китте.

Белмәмешнең Айдагы беренче төне иде бу.

Унберенче бүлек

БЕЛМӘМЕШЛӘР КОТЫЛАЛАР

Иртәгесен полицейский Дригль кереп, Белмәмешне, Бәти-не һәм тагын берничә нәнүсне судья янына алып китте. Судья утырган караңгырак кына иркен бүлмәгә аларны берәм-берәм генә керттеләр.

Судьяның исеме Вригль иде. Озын өстәл артына утырган Вригль янында полицейский Мигль басып тора, култык асты-

на жинаятьчелэрнең тышкы кыяфэтлэрен сурэтлэгән һәм бармак эзлэрен төшөргән кәгазьлэрен кыстырган.

Каршысына Белмәмеш килеп баскач, судья Вригль со-
рап куйды:

— Монысы нинди кош тагын?

Полицейский Мигль судьяга таба хөрмәт белән иелде дә, Белмәмешкә акаеп карана-карана, пышылдап кына нидер аңлатырга тотынды. Ләкин Вригль аның сүзен тыңлап та бетермәде.

— Кит, кит! Сөйләмә юкны!— диде гайрәте чигеп.— Шул да булдымы Чибәркәй?

— Нәкъ үзе, Вригль әфәнде! — Мигль ялагайланып тагын да ныграк иелә төште.— Менә билгеләре...

Мигль бер папканы ачып, Вригльнең борын төбенә үк китереп төртте.

— Сез барыгыз да акылыгыздан язгансыз ахры! — дип ярсыды Вригль.— Синенчә, кем соң ул Чибәркәй! Ә?.. Чибәркәйне белмәгән нәнүс юк! Миллионер ул Чибәркәй! Ярты полиция аның кулында. Теләсә, иртәгә үк калганнарыбызны да сатып ала... Ә бу кем? — дип чәпчеде судья, Белмәмешкә төртеп күрсәтеп.— Кем, дип сорыйм мин синнән! Нинди жинайте бар аның? Бушлай ашаган, дисеңме? Шунуң өчен бирегә китердегезме? Аңа бит шул гына кирәк тә, аңгы-миңге жыены! Кайчан каталажкага ябарлар да кайчан полиция өстеннән ашап ятармын икән, дип хыялланып йөргән экәм-төкәм ич бу, чын жинаятьче түгел. Кесәсендә жил сызгырып торганда, аның нәрсәсен аласың? Сез миңа чын жинаятьчеләрне китерегез, ә моның ишеләренә үз чарагызны күрегез.

— Мин үз чарамны күрмәкче дә идем инде, шулай да, мәйтәм, Чибәркәй булып куймагае...

Вригль аңа кул селтәде һәм Белмәмешкә таба борылды:

— Ашадым, дисең инде алайса?

— Ашадым шул,— диде Белмәмеш кыюсыз гына.

— Бәлкем, сиңа закускасы да кирәктер, ә? Каяле, Дригль, чаранны күр әле!

Дригль Белмәмешне иңсәсеннән умырып алды да ике аерылы ишеккә каратып бастырды. Жилкә тамырына күсәк белән китереп суккач, Белмәмеш, очып барып, башы белән ишеккә бәрелде, ишек ике якка шар ачылып китте, һәм ул урам уртасына ларсылдап килеп төште. Беравык шулай урам уртасында һушсыз ятканнан соң ул аңына килде, торып басмакчы булды. Шул чакны ике аерылы ишек янә ачылып китте, аннан мәтәлә-мәтәлә Бәти чыкты һәм урамга килеп төште. Белмәмеш тиз генә сикереп торды да иптәшенә ярдәмгә ташланды.

Бәти еламый гына инде:

— Жуликлар! Хәшәрәт жыены! Қирәгегезне биререм әле!

Аягына торып баскач, ул ябык ишеккә йодрык янап куйды.

— Нәрсә өчен эләкте сиңа? — дип сорашырга итте Белмәмеш, кайгыртучанлык күрсәтеп.

— Үзем дә белмим! Өстәл артына утырган теге ишәк әйтә: «Қаталажкада утыру туйдырмадымы әле, акыллым?» — ди. Мәйтәм: «Туйдырды да бит, акыллым, ни хәл итмәк кирәк соң!» — дим. «Срогыңны кыскартмыйкмы соң?» — дигән була теге. «Қыскартыгыз», — дим. «Әшлибез аны, — ди бу. — Дригль, кая, срогын кыскарт әле шуның», — ди. Шуннан Дригль жилкә тамырына күсәк белән китереп тә тондырды.

— Әле ярый сезнең монда тарту көче, Жирдәгегә караганда, алты тапкыр кимрәк. Бездә болай килеп төшсәң, сөяген сынмый калмас иде, — дип куйды Белмәмеш, Бәтине ничек юатырга белми аптырагач.

— Жуликлар! — диде теге, жилкә чокырын ышкый-ышкый. — Бәйләнәсем генә килми инде, юкса мин аларны!.. Ашатмый-нитми куып чыгарырга хаклары юк аларның!

— Қаталажкага нишләп эләктең соң?

— Қлиндер иснәгән өчен, — диде теге. — Қарактыр бу, дип уйлама син тагын. Озак вакытлар эшсез йөрдем. Кесәмдәгене дә, өстемдәгене дә сатып ашап бетердем. Ачка интегә башладым. Бер мәлне ике тәүлек буена тамагыма капмадым. Өченче көнне ипи кибете турынан узып барадыр ием. Кереп күрим

ичмаса булкиның нинди икәнән, күңелем тынычланмасмы, дим. Кибеткә керсәм — анда нинди генә ашамлыklar юк! Һәммәсе хуш ис бөркеп торалар. Ә клиндерләре шунда прилавкада гына. Мин берсен алдым да иснәдем. Хужасы күреп өлгерде. Кулымнан эләктереп алды да полицейскийга кычкырды. «Ашамакчы иде», — дип бара бу хәзер. Шуннан инде мәхшәр купты. Кычыткан жирләремне кашыдылар да өч айга утыртып та куйдылар.

Жиңе белән күз яшьләрен сөртеп алгач һәм берәз тынычлангандай булгач, ул Белмәмештән сорап куйды:

— Хәзер кая барасың инде син?

— Үзем дә белмим әле, — диде Белмәмеш.

— Акчаң бармы соң?

— Юк шул.

— Минем дә юк. Кичкә хәтле берәр жирдә акча эшләп аласы иде. Бездә бит акчасыз эшең харап.

Шул чак Белмәмеш башыннан төшкән эшләпәсен жирдән иелеп алды. Эшләпә эченнән ак конверт килеп төште.

— Әһә! Мига миңа хат биреп жибергән иде бит әле! Шул Дригль явызның күсәге башымны исәртеп жибергән, каһәр.

Бәти жирдән конвертны алып адресын укыды: «Бормалы урам, Елан тыкрыгы, йорт № 6, төрле калибрлы товарлар кибете хужасы Жулио әфәндегә».

— Беләм мин ул урамны, — диде Бәти. — Әйдә күрсәтим, Жулио әфәнде берәр эш бирмәсә үзебезгә.

Белмәмеш, хатны киредән эшләпә эченә яшереп, эшләпәсен баса төшеп киде. Ярты сәгать үткәндерме, юктырмы, безнең дуслар үзләренә кирәкле урамны эзләп таптылар да биек йортлар арасыннан елан шикелле бормаланып кереп киткән тыкрыкка борылдылар. Бер кибетнең: «Төрле калибрлы товарлар» дигән язуын күреп, эчкә керсәләр, шаккаттылар.

Күзләренә беренче ташланган нәрсә махсус агач аякларга рәт-рәт тезелгән төрле системадагы һәм төрле калибрлы мылтыklar булды. Прилавкада бик пөхтә итеп тезелгән пистолетлар, финкалар, кинжаллар, кистәннәр, кастетлар ята. Сте-

на буйларында, эчтән яктыртылган витриналарда, күргәзмәдәге шикелле итеп матурлап тезелгән угры әйберләре: тимер кисә торган пычкылар, бораулар, келәшчәләр, карга борынары, бәләкәй ломнар, янмый торган шкаф һәм сандыкларны актарып ташлар өчен автоген аппаратлары. Ә бер витрина башына «Полиция әсбаплары» дигән язу куелып, төрле фәсондагы электрлы резин күсәкләр, корычтан коелган беләзекләр, богаулар, яндыра торган һәм күздән яшә агыза торган бомбалар, башка шундыйрак әйберләр тезелгән.

Аерым бер витринага төрле маскалар куелган. Болар арасында күзлек шикелле кия торганнары да, очлы башлыктайлары да бар. Маскалардан тыш, монда әле тагын парик, грим, ясалма сакал-мыек ише, кыяфәтне үзгәртү өчен яраклы бик күп нәрсәләр бар иде.

Бу ике нәнүснәң аптырап, авыз ачып карап торуларын күреп, кибетче үзенәң әйберләрен мактарга тотынды:

— Рәхим итегез, әфәнделәр! Безнәң кибеттә ата торганы да, атмый торганы да житәрлек. Эре калибрлы, оптик прицеллы, камилләштерелгән винтовканың яңа моделен тәкъдим итә алам. Искиткеч төз ата. Йөз кырык адымнан чебенә үтерә.

Ул артына борылып, шомартылган агач прикладлы, чемакара көпшәле мылтыкны алып, аңардан төзәгән булып, курокларын шалт-шолт китерде.

— Берөзлексез ата торган мылтыкны кирәксенсәгез, икенче төрлөсән күрсәтә алам,— диде ул, товарын мактый-мактый.

— Без бит беркемгә дә атарга жыенмыйбыз...— дип куйды Белмәмеш курка-курка гына.

— Әһә, төшендем! — диде кибетче.— Ул чагында менә дигән кастет я булмаса кистән тәкъдим итә алам.

— Безгә берни кирәк түгел,— диде Бәти.— Без кибет хужасы Жулио әфәндене күрик дигән идек. Хат тапшырасыбыз бар.

— Ник аны әйтми торасыз? Жулио әфәнде мин булам.

Белмәмеш, башыннан эшлөпәсен салып, анын эченнән хатны алды һәм кибет хужасына бирмәкче генә иде, шул вакыт янә берәү килеп керде. Башында киң козыреклы шакмаклы кепка, өстендә соры фуфайка белән тап-тар шакмаклы чалбар. Без белән төртеп тишкәндәй кечкенә кара күзләре бер урында тормый. Аның кыяфәтеннән үк начар ният белән йөргәнлегә күренеп тора иде. Ул, сүз белән артык мавыкмыйча, жиде атар «Бурбон» пистолеты һәм бер тартма патрон сатып алды. Патроннарын патронташка тутырып, пистолетын биленә такты да чыгып китте.

Белмәмеш аның артыннан коты алынып карап калды:

— Пистолет бирмәскә кирәк иде аңа. Берәрсен атып үтермәгәе.

— Бездә теләсә кемгә теләсә ни сатып алырга яки сатарга рөхсәт ителә,— дип аңлатып бирде Жулио.— Бу пистолеттан атарга да беркем кушмый, атмаска да беркем куша алмый. Бездә теләсә кем теләсә ни эшли. Бу юнәлештә нәрсәне дә булса тыю полициянең өлешенә керү булыр иде. Ник дигәңез, полиция бит ул жинаятьчеләр белән көрәшер өчен генә яши. Жинаятьчеләр жинаять ясаудан туктасалар, полициянең кирәге дә калмый аннары, ә инде полицейскийлар эшсез калса, нәтижәдә безнең жәмгыятьтәге бертөрле гармония бозыла. Әгәр дә мәгәр сез шуны аңламасагыз, зарарлы фикер йөрткән өчен ахрыбер полиция идарәсенә эләгерсез, ә инде эләксәңез, алар анда үз чаралары белән өйрәтерләр. Шуңа күрә аңларга тырышыгыз.

— Ярый, тырышырбыз,— диде Бәти юаш кына.

Жулио әфәнде Белмәмештән алуға, конвертны ertып, хатны укырга кереште. Ул укыган арада, Белмәмеш аның йөзенә текәлде. Яңак сөякләре калкып торган кара тут йөзле, ыспай гына мыеклы, очлаеп киткән кыска сакаллы. Миганыкы шикелле үк йөгәрек күзле.

Хатны укып бетергәч, Жулио:

— Алай икән! — диде.— Миганы фараоннар эләктергән икән алайса!

— Нинди фараоннар? — дип кызыксынды Белмәмеш.

— Полицейскийлар соң.

Ул прилавканың бер читендәге телефон аппараты янына барып, трубканы алды да кычкырып-кычкырып сөйләшергә тотынды.

— Әй, кем бар анда? Полиция идарәсеме бу? Комендантны бирсәгез иде. Сезнең белән Жулио әфәнде сөйләшә, үзара коткарышу жәмгыяте члены. Мигс дигән нәнүсне кулга алгансыз бугай? Әһә, Мигс әфәнде... Үзара коткарышу жәмгыяте аны яклап сезгә мөрәжәгать итә. Ул искиткеч намуслы, инсафлы әфәнде... Залог кертәгез, дисезме?.. Рәхмәт. Хәзер акча китереп житкерәм.

Трубкины куеп, Жулио әфәнде янмый торган кассадан акча алды.

— Күрдегезме инде үзара коткарышу жәмгыятенен файдасын? — диде ул.— Жәмгыятькә кергәндә егерме фертинг түлисең дә ай саен унны өсти торасың. Шуннан инде теләсәң нинди жинаять эшли аласың. Төрмәгә-фәлән эләксәң, жәмгыять синең өчен залог кына кертә, шундук коткаралар. Сезгә дә безнең жәмгыятькә керергә киңәш бирәм.

— Без бик рәхәтләнәп керер идек тә, егерме фертингыбыз юк шул,— диде Бәти.

— Акчагыз булгач керерсез әле. Кибетне ябарга туры килә инде.

Ул тышкы ишекне эчке яктан ачкыч белән бикләп алды, аннары париклар витринасы янына килеп, ян стенадагы яшәрен тәймәгә басты. Витрина шыгырдый-шыгырдый әйләнә башлады, аның артында стенада дүрт почмаклы бер куыш ачылды. Жулио әфәнде үзе шунда кереп китте, боларга да кул изәде:

— Әйдәгез минем белән,— диде.

Алар складка килеп керделәр. Киштәләрдә ящик-ящик мылтык, автомат, пистолет, кинжал ише нәрсәләр саклана икән монда. Стена буйларында идәндә үк берничә пулемет, бәләкәйрәк кенә бер пушка. Складның аргы башындагы ти-мер ишеккә барып, Жулио тагын бер тәймәгә басты. Ишек

ачылып китте. Болар шул ишектән чыгып, караңгырак кына тар коридордан бардылар-бардылар да бормалы баскычтан төшөп киттеләр. Жир асты гаражында Жулио сап-сары ялтырап торган автомобиль янына килеп, юлдашларына утырырга тәкъдим итте. Үзе исә рульгә утырды. Гараждан чыккач, алар жир астыннан сузылган тоннель буйлап бардылар. Ә берәздән автомобиль жир өстенә чыкты һәм урам буйлап китте. Эһ дияргә өлгергәнче, полиция идарәсе янына килеп тә туктады.

— Берәз көтегез инде,— дип, Жулио идарәгә кереп, күздән югалды.

Уникенче бүлек

ТӨНГЕ ЭШ

Биш минут вакыт узгандырмы, юктырмы. Жулио эфэнде Миганы ияртеп тә чыкты.

— Менә без яңадан бергә,— диде Мига, автомобильгә утыра-утыра.— Сез, Белмәмеш, минем амәнәтне иясенә илтеп тапшыргансыз, рәхмәт. Үз чиратымда мин дә сезгә ярдәм итәрмен. Белмәмеш белән танышып өлгердегезме соң әле? — дип сорады ул Жулиодан.

— Өлбөттө, өлгөрдөм,— диде теге һәм автомобильнең моторын кабызып жибәрде.

— Шулай да аның хакында барын да белеп бетермәгән-сездер әле,— дип куйды Мига.— Ул бит безгә икенче планетадан килгән. Үзе белән кыйммәтле бүлөк — гигант үсемлекләрнең орлыкларын да алып килгән. Беләсезме, ничек ярдәм итә алып идек үзебезнең фәкыйрь-фокрага? Аларның бит күбесенең жирләрә аз, алган уңышлары ашарларына да житми. Һәрберсе ун мәртәбә күбрәк уңыш ала башласа, мохтажлык дигән нәрсә тәмам бетәр шәт.

— Ярый, бик яхшы,— диде Жулио төплө фикер йөртеп.— Белмәмеш ул орлыкларны безгә бирсен дә, без аларны ярлыларга сатарбыз. Әйбәт кенә акча эшләп алырбыз. Белмәмешне дә рәнжетмәбез.

— Анысы шулаен шулай да бит, бер төрлө комачаулык чыгып тора әле монда. Аның орлыклары Айның тышкы ягында, ракетада калган. Ә бездә андый югарылыкка оча торган аппаратлар юк. Иң әүвәл безгә шундый аппарат төзөргә кирәк, ә моны акчасыз эшләп булмый.

— Акча мәсьәләсә жайсызрак шул,— дип куйды Жулио.— Акча алырга бүгеннән риза нәнүсләрне белсәм дә, акча бирәм дигәннән бер дә ишеткәнәм юк.

— Анысы шулай инде аның,— диде Мига, елмаеп.— Ләкин минем башта бер бик шәп план туды әле. Кирәкле акчаны ярлылар үзләре үк бирәчәк. Орлыкны бит алар өчен алып кайтмакчы булабыз.

— Бик дөрөс! — диде Жулио, сөенеп.— Алайса без акционерлар жәмгыяте төзөп жибәрәбез. Акцияләр чыгарырбыз... Акциянең нинди нәрсә икәнән беләсезме соң? — дип сорап куйды ул Белмәмештән.

— Юк, бер дә ишеткән нәрсәм түгел,— диде Белмәмеш, яшерми-нитми.

— Акция — акча шикелле үк кәгазь ул. Типографиядә бастырып алырбыз да берәр фертингтан сатарбыз. Жыйган акчаны без очу аппараты ясарга тотарбыз, ә инде орлыклар

кайткач, акциясе булган нәнүс үз өлөшөн алыр. Күбрәк акциялеләр орлыкны да күбрәк ала инде, әлбәттә.

Бу сөйләшү автомобиль шәһәр урамнары буйлап җиллегенә барганда булды. Бервакыт ресторан күреп Мига:

— Акционерлар җәмгыятенә оешуы хөрмәтенә әйбәтләп ашап чыгарга дигән тәкъдим кертәм,— диде.

Берничә минуттан алар инде ресторанда тәмле итеп ашап утыралар иде.

— Хәзер иң кирәклесе безнең акцияләребезне сатып алырга ярлыларны мәҗбүр итү,— дигән фикер әйтте Мига.

— Ничек мәҗбүр итәсең аларны? Әллә кайда орлыктар барына ничек ышандырасың? Дәлилләр кирәк бит,— диде Жулио.

— Анысын да уйладым мин. Иң әүвәл безгә чит планетадан нәнүс килүе турында газеталарда хәбәр бастырып чыгарырга кирәк. Халык шуңа ышангач, ул нәнүснәң орлыктар алып килгәнлегенә турында хәбәр бастырырбыз, аннары инде, акционерлар җәмгыятенә оештырабыз дип, игълан итәрбез.

— Ялган дисәләр, ышанмасалар, нишләребез? Нинди дәлилләргә бар соң Белмәмешнәң? Ул бит безнең кебек үк нәнүс.

— Дөп-дөрөс! — диде Мига һәм шундук Белмәмешкә мөрәҗғәгать итте: — Скафандрыгыз-фәлән юкмы соң? Космоста болай гына очып йөри алмагансыз ич инде!

— Скафандрым барын бар иде дә, Айдан монда төшкәч, бакчада куаклар арасына яшердем шул.

— Кайда ул бакча?

— Клопс әфәнде дигән бер шашканы үземне тотып, этләр өстерде, шуңа күрә хәтерләмим инде.

— Клопсмыни?! — дип куйды Мига, сөенеп.— Бөтенләй өметсез түгел икән әле алайса. Эй, официант, безгә телефон кенәгәсен китерегез әле!

Официант кушканны үтәгәч, Мига телефон кенәгәсеннән үзләренә кирәк фамилияне бик тиз эзләп тапты.

— Карагыз менә: Этләр урамы, йорт № 70. Күз бәйләнгә, без шунда барып, тентү уздырырга тиешбез.

Караңгы төшкөч, ул йорт янына автомобиль килеп туктады, һәм аңардан электрлы күсәкләр белән коралланган дүрт полицейский төште. Зирәгрәк укучылар боларның чын полицейскийлар булмыйча, шуларга охшатып киенгән. Мига, Жулио, Белмәмеш һәм Бәти икәннәрен сизенгәндер инде.

Капка шакуга өйдән Фикс чыкты:

— Кем ул анда?

— Полиция! — диде Мига. — Хәзер үк ачыгыз!

Моңы ишетеп Фикс коелды да төште. Кече капканы ачты, кулыннан мылтыгын төшереп жибәрде.

— Сез кулга алындыгыз! — диде Мига һәм фонарь утын моның күзенә юнәлдерде.

Ул арада Жулио арттан килеп аның кулларын да каерып бәйләп өлгерде.

— Ни-ни-ник? — дип сорады Фикс, дер-дер килеп.

— Ахмак сорау биргәнгә, — дип Мига төшендереп тә бирде.

— Ми-ми-мин...

Фикс шуннан ары бер сүз әйтергә дә өлгерми калды — Жулио аның авызына резин кляп тыгып куйды.

Белмәмеш капка төбөндә сакта торды, калган өчәве Фиксны эткәли-төрткәли өйгә таба алып киттеләр. Өйгә якынлашып барганда Фикс атылып килеп чыкты. Ләкин ул авыз ачып сүз әйтергә өлгермәде — Фикс хәленә төште.

Бу вакытны Клопс әфәнде үзе, аны-моңы искәрмичә, зур күгелжем чынаяктан какао эчеп утыра иде. Кисәк кенә ишек ачылып китеп, өч полицейскийның куллары бәйләүле хезмәт-челәрне ияртеп кереп килүен күргәч, аның коты алынды, чынаягы капланып төште, һәм кайнар какао өстенә үк түгелде.

— Урыныгыздан кузгалмагыз! Сез кулга алындыгыз! — дип игълан итте Мига. — Полицигә хәбәр иттеләр: сез урланган әйберләр саклайсыз, зур жинаятчыларне яшереп асрыйсыз икән.

— Ни сөйлесез! — диде Клопс, кулларын селтәп.

— Инкарь итүдән файда чыкмас. Тентү уздырырга тиеш-без.

Мига сөйлөшкөн арада, Жулио Клопсны бау белән урындыгына бәйләп тә куйды, авызына бөкө тыкты. Клопсның тормакчы булып тыпырчынуын күреп, Жулио аның баш түбәсенә электр күсәген төрттө. Клопс урындыгы-ниә белән мәтәлеп барып төштө. Ул да булмады, Мига хезмәтчеләрнең икесен дә янәшә китереп бастырды. Төз торырга кушып, үзә шундук һәркайсының маңгаена күсәк белән берәр төрттө. Хезмәтчеләр дә идәнгә егылдылар.

— Шунда гына ятыгыз! Полиция тентү алып барганда комачаулык итмәгез! — дип әмер бирде Мига һәм, Бәтигә мөрәжәгать итте:— Сезнең биредә сакта торугызыны үтенәм,— диде.— Берәрсә калкынырга азапланса, полиция инструкциясе нигезендә эш итәрсез — күсәк белән кундырырсыз.

— Тыңлыйм,— диде тегесе.

Мига белән Жулио ишегалдына чыктылар да Белмәмешне дәшеп алдылар. Ярты сәгатьләп эзләгәннән соң, алар скафандрны таптылар, Белмәмеш аны автомобильгә алып китте, Мига белән Жулио өйгә керделәр.

— Бу юлы берни дә тапмадык табуын, әмма икенче килгәч тапмый калмабыз,— диде Мига.— Ә хәзер, полицейский эфәнде, күсәк белән янә берәр мәртәбә төртегез әле үзләренә, полициянең нәрсә икәнән белеп торсыннар.

Машинаның моторын кабызып, могжиза куучылар Клопс йортыннан ике-өч квартал киттеләр дә тыкрыкка борып, телефон будкасы янына туктадылар. Тиз генә киёмнәрен алмаштырдылар, Белмәмеш скафандрын киеп алды. Мига телефоннан гостиницага шалтыратты.

— Алло! «Жәүһәр» гостиницасымы бу? Космос буйлап сәяхәт итүче Белмәмешкә иң шәп номерыгызын әзерләп куегыз... Нәрсәсен аңламыйсыз инде аның? Туп-туры космостан килде. Бер сәгатьтән сезгә алып килеп житкәрәбез. Әйбәтләп каршыларга әзерләнегез!

Шундук тагын бер жиргә шалтыратты:

— Кем әле бу? Телестудияме? «Жәүһәр» гостиницасынан тапшыру оештырасы иде. Озакламый анда космик сәяхәтче Белмәмеш килеп төшәчәк... Нинди булсын... Космик!

Чит планетадан килде, скафандры да бар... Берәү дә шаяртмый! Ышанмасагыз, килмәгез, ахырдан үзегезгә үпкәләрсез. Һәрхәлдә, исегездә тотыгыз: гостиницага без нәкъ бер сәгатътән барып житәчәкбез. Сары автомашинада булырбыз. Саташтыра күрмәгез тик! Алдана күрмәгез! Чын космик сәяхәтче безнең Белмәмеш булыр.

Мига, телефон трубкасын куеп, будкадан чыкты.

— Болар хәзер безнең кулда! Хәзергә әле алар ышанмыйлар, ә менә бер ун минуттан күңелләренә шик керер. Ярты сәгатътән алар, я була, я юк, дип кенә гостиница алдына операторларын жиберәчәкләр. Космонавт булмаган очракта, берәр кызыклырак хәл килеп чыгар әле, дип кенә. Безнең тамашачылар бит сенсация дип үлеп торалар... Әле вакыт житәрлек, очрашуга ныклап әзерләнеп, һәммәсен алдан сөйләшеп куйыйк.

Миганың сүзе дәрәскә килде. Телестудия халкы башта ышанмаган иде, берәздән киностудиягә шалтыратып, шәһәргә космик сәяхәтче килә икән, сез беләсезме бу хәлне, дип сораштыра башладылар. Киностудия халкы бу турыда берни белмәсә дә, моны әйтергә хурландылар һәм, ишеткән идея шул, дигән булып, тегеләрнең серләрен чиштерделәр. Шуннан соң инде үзләре дә төрле газета һәм журнал редакцияләренә шалтыратып, сорашып, үз чиратларында хәбәр таратырга керештеләр. Редакциядәгеләр исә, без генә авыз ачып калган икәнбез дип уйлап, телестудия белән хәбәрләшәргә тотындылар. Телестудиядәгеләр инде шуннан соң, барысы да беләләр икән, без генә шикләнеп ятабыз икән, дип уйлап, гостиницага ашыктылар. Гостиницага инде бу вакытта кинокамералар, фотоаппаратлар күтәреп киностудия халкы, журналистлар, очеркистлар, репортерлар йөгәрә иде.

Сары автомобильгә утырган Белмәмеш һәм аның юлдашлары Иренчәкләр урамына борылу белән, гостиница каршысында халык жыелганын күрделәр. Гостиницаның ишеге төбөндә үк полицейскийлар отряды резин күсәкләрен эшкә жигәргә әзер торалар иде.

Ерактан ук сары машинаны күреп алгач, операторлар кинокамераларын туп-туры шуңа табан юнэлттеләр һәм кинога төшерә дә башладылар. Ишек төбөнә жыелган халык күбәйгәннән-күбәеп, урамнан үтәр хәл калмады. Полицейскийлар исә, команда үтәгәндәге кебек, дәррәү кузгалып, юлны чистартырга тотындылар. Сары автомашинаның ашыкмыйча гына килеп гостиница ишеге турысына туктавын һәммәсә дә күреп торды.

Берничә фоторепортер машина янына йөгереп килде һәм фотоаппаратларының объективын автомобильгә юнэлдерде. Ул да булмады, автомашинаның ишеге ачылып китте, һәм аннан беренче булып Бәти чыкты. Ай халкы аны алкышлап каршылады. Һәркайсы, космонавт шул икән, дип уйлады. Бәти оялчан гына елмайгандай итте. Аның артыннан Мига төште. Моңысын да шау-шу килеп, куллар чабып каршы алдылар. Аннан соң Жулио төште. Бу юлы инде артык шаулашмадылар, чөнки боларның кайсы космонавт икәннен берәү дә белми иде.

Менә бер заман Ай нәнүсләре водолазга охшаган берәүнең автомобильдән төшөп килүен күрделәр. Космик сәяхәтченең нәкъ менә шул икәннен сизеп алдылар һәм шатлыктан үкерергә-кычкырырга тотындылар, кул чаптылар, бүрек чөйделәр. Ә бер кыз Белмәмешкә чәчәкләр бәйләме ыргытты. Фотографлар тыз-быз килеп фотога төшерделәр. Телестудия репортеры исә Белмәмеш янына очып кына килде дә, аның борын төбөнә микрофонын төртеп:

— Безнең тамашачыларга берничә сүз әйтсәгез иде,— дип үтенде.— Космик очышыгыз ничегрәк узды? Хәзер кәефегез әйбәтме? Шәһәребез ошадымы?

Мига телестудия репортеры читкәрәк этеп, аның кулынан микрофонны алды.

— Хөрмәтле тамашачылар! — диде микрофоннан.— Ханымнар, әфәндедәр! — дип тә өстәде.— Безнең планетага килгән космик сәяхәтче үзенең кайбер фикерләрен икенче тапшыруда әйтер. Хәзер ул бик талчыккан, юлдан соң безәз ял итеп алырга тиеш. Космонавтның төшкәннен беренче булып

Жулио эфэнде белән без икәү күрдөк. Жулио эфэнде Елан урамында, 33 нче йортта төрлө калибрлы товарлар магазины тота. Без Жулио эфэнде белән икәүләшеп шәһәр читендәге утарымнан автомобильдә кайтып килә идек. Космонавт эфэнденең парашют ярдәмендә күктән төшөп килүен күрдөк. Менә аның ул парашюты,— дип, Мига Белмәмешнең аркасындагы парашют-башлыкны күрсәттө.— Канат кебек итеп эшләнгән. Жулио эфэнде белән без аны үзөбөзгә кунакка чакырдык, космостан килгән бу хөрмәтлө эфэнде турында кайгыртуны, аңа төрлө ярдәм күрсәтүне, врачлардан каратуны, гомумән бөтен расходларын үз өстөбөзгә алдык. Минем утардан кайтып килгәндә безнең яңда тагын Бәти эфэнде бар иде. Тамашачы эфәнделәр, сезгә Бәти эфэндене күрсәтергә рөхсәт итегез. Қалган мәгълүматларны киләсе тапшыруда тыңларсыз. Илтифатыгыз өчен рәхмәт!

Халыкның торган саен ишәюен күрөп, Мига юлдашларына күз кысты да, Белмәмешне кулыннан алып, гостиницаның ишегенә таба өстөрәдө. Нәнүсләр Белмәмешкә «ура» кычкырдылар, кул чаптылар, елмашып карадылар, кулларын суздылар. Һәркемнең скафандрга кагыласы килдө. Белмәмеш артыннан атлаган зур гәүдәлө полицейский аларның кулларын күсәк белән қашый торды.

Шулай итеп, Белмәмешләр халыкны аралый-аралый гостиницаның вестибюленә керә алдылар. Беренчө күзләренә ташланган нәрсә тәгәрмәчлө искиткеч дәү телевизион камера булды. Ул камерадаң коридор буйлап қалын электр шнуры сузылган иде. Юлчылар қаршысына атлый-йөгөрә күгелжем костюм кигән, ак галстук тагып жибергән түм-түгәрәк юан гәүдәлө берәү килә иде индө.

Гостиница хужасы Хапс эфэнде иде бу. Юлчыларга бил бөгөп баш игәннән һәм күрешөп чыққаннан соң ул аларны үзләренә дип билгеләнгән номерга алып китте. Телевизион камера, табактай зур пыяла күзен бер дә йоммыйча, алар алдыннан китте. Болай булгач, тамашачылар индө Белмәмешнең гостиницага килүен генә түгел, бәлки аның номерга кереп урнашуын да күргәннәрдөр.

Коридорның аргы башына ук килеп житкәч, Хапс әфәнде, тутырып ачып куелган ишекне күрсәтеп, башын иде:

— Номерыгызга рәхим итегез. Моңысы менә кунаклар кабул итү өчен эшләнгән зур бүлмә, сул кулда тагын кечерәге дә, ашау-эчү бүлмәсе дә бар; уң кулда зал, кабинет, йокы бүлмәсе, ванна бүлмәсе. Сезгә уңайлы булыр дип ышанам.

Белмәмеш бусагадан аяк атлауга аптырап калды: гүя ул гостиница номерына кермәде, гүя ул телестудия залына килеп керде. Бүлмә уртасында шундый ук зур камера, почмак саен прожекторлар. Идәндә калын-калын электр чыбыклары, төрле реостатлар, трансформаторлар.

Ул приборлар тирәсендә репортерлар, операторлар тызбыз киләләр. Берсенен кулында микрофон. Белмәмеш күренүгә, ул тантаналы тавыш белән сөйләргә тотынды:

— Хөрмәтле тамашачылар, менә ул керде! Сез аның өстендә металлдан һәм безнең планетада билгесез пластик материалдан эшләнгән скафандр күрәсез. Башында шлем, металлдан эшләнгән ул шлемга пыяла куелган, һәм нәрсәне күрергә мөмкин. Сезнең күз алдыгызда космостан килүче әфәнде белән бу номерга тагын берничә нәнүс керде. Араларында гостиница хужасы Хапс әфәндене аермачык күрәсез булыр. Бу мөлаем нәнүсне һәркем хөрмәт итә. Хапс әфәнденең гостиницасында һәм нәрсә берәгәйле: әйбәт жиһазлы номерлар, зиннәтле ресторан, берәгәйле фонтан, берәгәйле бию мәйданчыгы һәм йөзү бассейны. Төн буе берәгәйле оркестр уйный. Сез биредә берәгәйле ял итә аласыз, берәгәйле ашый-эчә аласыз. Берәгәйле номерларның бәясе...

Телестудия вәкиле Хапс әфәнденең гостиницасын үтереп мактаган арада, Белмәмеш янына ак халатлы, саквояж тоткан бер нәнүс килде.

— Мин доктор Шприц,— диде ул.— Космостан килгән кадрлар кунагыбызга медицина ярдәме кирәктер, дип уйлыйм. Андый ярдәмне мин хәзер үк бушлай күрсәтә алам.

Доктор Шприц кесәсеннән кара агач трубка чыгарып, Белмәмешнең күкрәгенә терәде һәм колагын куеп тыңлый башлады.

— Йөрәк тибүегез скафандр аша да бик шәп ишетелә,— диде ул һәм, телестудия вәкиленең кулыннан микрофонны йолкып алып, агач трубкага якин ук китерде.— Хөрмәтле тамашачылар! — диде ул.— Ханымнар һәм әфәндеһәр! Сезнең белән доктор Шприц сөйләшә. Дөп-дөп иткән тавышны ишетәсезме? Безнең планетага килгән космонавтның йөрәге энә шулай тибә. Мин үзем доктор Шприц булам. Адресым: Холе-ра урамы, унбишенче йорт. Авыруларны һәр көн иртәнге ту-гыздан кичке алтыга чаклы кабул итәм. Авыруның өенә дә киләм. Телефоннан чакырырга мөмкин. Төнлә кабул иткән өчен икеләтә бәя алам. Сөз космик йөрәкнең тибешен ишетә-сөз. Теш кабинетым да бар. Дәвалаган өчен кыйбат сора-мыйм. Холе-ра урамы, унбишенче йорт. Сөз космик йөрәк...

Ул арада бүлмәгә төрлө газета һәм журналлардан килгән корреспондентлар кереп тулды. Алар Белмәмешнең юлдаш-ларын уратып алдылар да сораулар яудырырга тотындылар. Сорауларның һәммәсенә дә Мига җавап бирде. Җаваплары оста һәм зирәк булды.

Әйтик, бер корреспондентның, космонавт безнең шәһәрдә озак яшәячәкме, дигән сорауына ул:

— Кирәгенчә,— дип җавап бирде.

Икенче берәүнең, башка шәһәрләргә дә барырмы соң, ди-гән сорауына:

— Теләсә барыр,— диде.

Сораулар бирә-бирә Миганы тәмам алжытып бетерделәр. Ниһаять, ул түземән жуя башлады һәм гостиница хужасына бүлмәдән һәммәсен дә куып чыгарырга кушты.

Тик берәү дә чыгарга теләмәде.

Моңы күрөп Хапс ишек катында торган полицейскийларга ым какты, һәм тегеләр үзләренең күсәкләрен эшкә җиктеләр.

Тамашачылар, әлбәттә, корреспондентларның электрлы күсәктән өркеп качуларын күрөп утырдылар. Телестудия вә-килләре ул арада трансформаторларын, реостатларын, про-жекторларын һәм башка төрлө аппаратларын алып чыкты-лар. Бүлмәдән иң соңгы нәнүс булып камерасына атланган оператор чыкты.

Телевизион тапшыру шуның белән тәмам булды.

Унөченче бүлек

ГИГАНТ ҮСЕМЛЕКЛӘР ЖӘМҒЫЯТЕ ОЕША

Иртәгәсен барлык газеталарда Ай шәһәре Давилонга космик сәяхәтченең килүе турындагы хәбәр басылып чыкты. Скафандр кигән Белмәмешнең фоторәсемнәре газеталарның түренә урнаштырылды.

Газеталарда шулай ук доктор Шприцның Белмәмешне караган чагында төшереп алынган рәсеме чыкты. Рәсем астына докторның исеме дә, адресы да язылган иде. Шунун нәтижәсендә үз аяклары белән йөри алган авырулар һәммәсе анын

өөнө атлады, түшөктө яткан авырулар исэ аңарга телефоннан шалтыратты. Һәркемнең доктор Шприцта дэваланасы килде. Аның өөнө тезелгән чират Холера урамының буеннан-буена сузылды. Доктор Шприц авыруларның берсен дә кире борып жибермәде, фәкәт дэвалаган өчен бәяне генә күтәрде. Акча аның кесәсенә су урынына акты.

Ай нәнүсләренен холкы шундый инде аларның. Шаккатарлык реклама чыгармаган докторга дэваланырга бармас. Газетада игъланнар бастырмаган фабриканың ипиен, конфетын, мороженыен ашамас. Урамнан барган чагында берәр кызыклырак игълан күрсә, ул үзенә бөтенләй кирәкмәгән әйберне дә сатып алып.

Бу арада шәһәр бер дә умартадан ким гүләмәде. Һәркем иртән йокысыннан уянуга, Белмәмеш хакында берәр яңа хәбәр юкмы икән дип, газеталарга ябыша торган булып китте. Қосмостан килгән нәнүсне сыңар күз белән генә булса да күрергә өметләнеп, көннәр буге гостиница тирәсендә чуалдылар. Чит шәһәрләрдән килүчеләр исэ «Жәүһәр» гостиницасына агылдылар. Қосмонавтны күргәләрбез әле, дип уйладылар алар. Хапс әфәнде шуннан файдаланып номерларына бәяне арттыра төште һәм икеләтә күбрәк табыш ала башлады.

Мига белән Жулио да ятып калмадылар: Хапс әфәндене, икенче гостиницага күчәбез, дип өркеттеләр. Шуннан инде Хапс әфәнде аларны бушлай гына яшәтергә ризалык бирде.

Күпчелек нәнүсләр, Белмәмеш турындагы тапшыруны күрми калмагаек дип, көннең-көн буге телевизор каршында барлык спектакльләргә карап утыралар. Эмма андый тапшырулар һаман оештырылмады. Мига белән Жулио космонавтны бушлай күрсәтергә теләмәделәр, ә телестудия хужасы аларга юклы-барлы акча түләп котылмакчы булды.

Тамашачыларның бу хәлдән тәмам гайрәтләргә чикте, һәм алар студия хужасын телефоннан шалтыратып интектереп бетерделәр: космонавтны күрсәтмисез икән, телевизор караган өчен акча түләүдән баш тартабыз, диделәр. Шуннан студия хужасы Мига әйткән бәягә күнде. Бу шалтыратуларның файдасы тиде, әлбәттә.

Иң әүвәл космик конференция дигән бернәрсә уздырдылар. Аңа газета-журнал халкы һәм галимнәр: математиклар, физиклар, химиклар, астрономнар, Ай белгечләре катнашты. Алар һәммәсә дә телестудиянең зур иркен залына жыелдылар. Қалкурак урынга өстәл куеп, шул өстәл янына Белмәмешне, Миганы, Бәтине һәм Жулионы утырттылар.

Белмәмеш үзе утырып очкан ракетаның төзелеше, идарә итү механизмы хақында бар белгәнән сөйләп бирде. Аннан соң галимнәр һәм журналистлар аңа сораулар яудырырга тотындылар.

Журналистлар Белмәмешнең ракетада нәрсә ашап, нәрсә эчүе һәм нинди төшләр күрүе белән кызыксындылар. Давилон халкы сезгә ошадымы, юкмы, дип сорадылар. Галимнәр исә Белмәмешнең космик сәяхәт вакытында ниләр күрүе, Айның тышкы ягында очраган нәрсәләр белән кызыксындылар. Зур Жир турында сораштырдылар.

Айда яшәүче галимнәр бит үз планеталарын Жир дип яисә Кечкенә Жир дип, ә безнең планетаны Зур Жир дип атыйлар. Ай астрономнары, Зур Жирнең дә тышкы кабыгы бармы, дип сораштырдылар һәм, бертөрле дә кабык-фәлән юк, Жирдәге нәнүсләр ачык космоста яшиләр, дигәнне ишеткәч, хәйран калдылар.

Икенче көнне Белмәмешнең ике галим белән уздырган әңгәмәсен тапшырдылар. Галимнәрнең берсе астроном булып, аның исеме Альфа, икенчесе Ай белгече Мемегә иде. Бу ике галим, Жирдән караганда төнлә белән күк йөзендә ниләр, нинди йолдызлар, нинди планеталар күренә, Қояш ниндирәк тә Ай ниндирәк, дип төпченеп сораштылар.

Белмәмешнең жавапларын тыңлаганнан соң Альфа белән Мемегә тамашачыларга мөрәжәгать итеп рәсми белдерү ясадылар: Белмәмеш әйткән мәгълүматлар астрономиягә генә түгел, гомумән бөтен фәнгә зур өлеш кертәчәк, диделәр.

Белмәмеш үз чиратында Ай галимнәренең Қояшны, Зур Жирне һәм бүтән планеталарны бер дә күрми торып алар турында ничек итеп фикер йөртүләре белән кызыксынды.

Альфа үзенең жавабында төрле күренешлەرگә таянып эш итүләрен айтте. Кече Жирдәге диңгезләренең бер тулып, бер кимеп торуына таянып, Айдан мәгълүм бер ераклыкта Зур Жирнең һәм Қояшның булуын белгәннәр, аларның зурлыгын һәм ераклыгын исәпләп чыгарганнар. Моннан тыш әле тагын астрономнар үтә сизгер приборларга: радиотелескопларга, гравитоноскопларга, нейтриновизорларга таянып эш итәләр һәм күк йөзенең картасын да эшләгәннәр икән.

Белмәмеш тагын Ай кабырчыгы эчендә килеш тә Кече Жирдә көн һәм төннең нилектән булуы белән кызыксынды. Бу сорауга Ай белгече Мемегә җавап бирде. Қояш, күзгә күренә торган нурлар белән беррәттән, күзгә күренми торганнарын да җибәрә, һәм энә шул нурлар Ай кабырчыгы аша үтеп кереп, Кече Жирнең Қояшка таба әйләнгән ягын яктырталар, шуның нәтижәсендә көн белән төн була, дип аңлатты.

Иң ахырдан Белмәмеш, ни өчен астрономнар Айның тышкы ягына очып менә торган аппарат ясамыйлар, дигән сорау куйды. Андый аппарат чамасыз кыйбатка төшәр иде, Ай галимнәренең кулында акча юк, байларда гына ул акча, байлар исә зур табыш килмәслек эшкә акча түкмәү ягын карыйлар, диебрәк аңлатып бирде Мемегә.

— Айдагы байларның бер дә исләре китми ул йолдызларга,— дип куйды Альфа.— Бай ни, чучка ни — башын күтәрәп өскә карамас. Бар белгәннәре акча аларның!

— Әйе, әйе! — дип өстәде Мемегә.— Байлар айтәләр: «Йолдыз — акча түгел, кесәңә сала алмыйсың, ботка да пешерә алмыйсың»,— диләр. Күрдегезме, нинди наданлык! Аларга авызларына тутырырга булсын да кесәләрен дыңгычларга булсын. Әй, шуларга сүз эрәм!

Алда әйтелгәнчә, бу әңгәмәне телевизордан күрсәттеләр. Тамашачылар космос кунагын күрәп кенә калмадылар, бәлки кызыклы фикерләр дә ишеттеләр.

Мига һәм Жулио моннан тыш әле тагын киностудия белән договор да төзеделәр. Белмәмешкә скафандр кигезеп, вертолет белән күккә күтәрделәр дә аска ташладылар. Белмәмешнең парашютта төшкәнән операторлар кинога төшереп алды-

лар. Аннары Мига һәм Жулионың космонавт янына йөгереп килүләрен, торырга булышуларын һәм автомобильгә утыртып гостиницага алып китүләрен төшерделәр. Белмәмеш гостиницага килгәч булган хәлләрне элек үк төшереп алганнар иде, хәзер тамашачыга бары тик аның скафандрын салдырып, үз киемендә күрсәтәсе генә калды.

Моның нәтижәсендә кинофильм килеп чыкты, аны кино-театрларда да, шулай ук телевизордан да күрсәттеләр.

Бер үк вакытны газеталарда Зур Жирдә үсә торган гигант яшелчә, жыләк-жимеш турында мәкаләләр һәм рәсемнәр күренгәли башлады. Ул рәсемнәрдә я нәнүсләр көчкә-көчкә жирдән иләмсез дәү шалкандыр-кишердер казып яталар, я икешәр катлы йорт чаклы кавындыр-кабактыр-карбыздыр үсеп утыра, я уңыш жыялар, һәр жимешне йөк машинасына көчкә сыйдыралар.

Укучыларны шулай котыртканнан соң Мига белән Жулио Ай тышында калган космик кораб тулы гигант үсемлекләренң орлыклары турында, ул орлыкларны аннан алып төшкән очракта бик зур файда киләчәге турында язып чыктылар. Шунда ук, гигант үсемлекләренң орлыкларын Ай кабырчыгына менеп алу нияте белән очу аппараты төзеләчәк, шул уңай белән акционерлар жәмгыяте оешчак, дигән белдерү дә бастырдылар.

Мига белән Жулио акционерлар жәмгыятенен эшләрен алып барыр өчен ике буш бүлмә табып, аларны контора ителәр. Типографиядә биш миллион акция бастырып алдылар да ул акцияләрен янмый торган сандыкларга тутырдылар. Шул көнне үк жәмгыятенң беренче утырышын да уздырдылар. Мига ике миллион акцияне берәр фертингтан сатып, өч миллионын Белмәмешкә, Мигага һәм Жулиога үзара бүлешергә кирәк, дигән тәкъдим кертте. Орлыкларны алып кайтканнан соң, бишкә бүлеп, ике өлешне акция сатып алучыларга бирергә, ә өч өлешен үзебездә калдырырга мөмкин булчак, диде ул.

— Ни эшкә безгә ул орлык? — дип сорап куйды Белмәмеш.

— Сатарбыз,— диде Мига.— Без дә берәз кул жылытып калырга тиештер ләбаса инде. Акча синең дә эчене тишмәс.

— Әгәр дә мәгәр Ай нәнүсләренә орлыктарны исән-сау тапшыра алсак, өске кабырчыкта торып калган Кабартманы коткара алсак, миңа шул бик житкән,— диде Белмәмеш.

— Кирәкмәсә, синең акчаң да безгә булыр,— диде Жулио.

Аннары эш бүлештеләр. Белмәмешне кассир, Миганы казначей, Жулионы председатель иттеләр. Кассир конторада акция сатып утырырга, казначей жыелган акчаны сакларга, председатель исә агымдагы мәсьәләләрне хәл итәр өчен жәмгыятьнең утырышларын билгеләргә тиеш булды.

Бу мәсьәләләр хәл ителеп беткәннән соң Белмәмешнең исенә Бәти килеп төште. Аңарга да берәр төрле эш тапсак, шәп булыр иде, дип куйды. Мига аны швейцар итәргә дигән тәкъдим кертте. Жулио исә, безнең конторада швейцар булмаса да ярар, без аны йомышчы итик, диде. Шуннан бәхәс купты. Мига белән Жулио берсеннән берсе уздырырга тырышып кычкырындылар, жикеренделәр. Бу бәхәс ни белән беткән булыр иде, әйтүе кыен, бер заман Бәти үзе сүзгә катнашты:

— Минем өчен тарткалашмагыз, туганнар!—диде Бәти.— Мин ул эшләрнең икесен дә башкарыйм.

Шуның белән бәхәс тә бетте, акционерлар жәмгыятенен беренче утырышы да тәмамланды.

Ундүртенче бүлек БЕРЕНЧЕ КЫЕНЛЫКЛАР

Акционерлар жәмгыяте оеша, дигән хәбәр газеталарда басылып чыккан көнне Давилон шәһәрндә зур бер вакыйга булып узды: шәһәрдәге промышленность хужалары корпорациясенен банкысын таладылар. Иртәнге якта банк ачылып, берничә минут узгач та кереп талаганнар, ә ярты сәгәтьтән инде һәркем шул турыда гына сөйли иде. Имештер, кырык бандит булган икән дә, пистолет һәм винтовкалардан тыш, пулеметлары да булган икән, дип сөйләделәр.

Бөтен шәһәрдә бу хәбәрне ишетмәгән өч кенә нәнүс булса, алар Белмәмеш, Мига һәм Бәти иде. Иртәдән бирле алар конторада акцияләрен килеп алганны көтеп утырдылар. Акция алырга килүче булмаганга, алар шәһәрдәге яңалыкны да белмәделәр. Әле ярый, Жулио килеп сөйләде.

— Бандитлар күбәеп китте әле,— диде ул.— Безнең контораны да килеп таламагайлары!

— Мин икенче бер нәрсәдән шикләнәм,— дип, Мига аңа каршы төште.— Банк талаучылар турында сөйли-сөйли безнең акцияләрне гел онытып та жибәрүләре ихтимал.

Миганың әйткәне раска килде. Икенче көнне һәр газета банк талаучылар хакында гына язды. Анда басылып чыккан хәбәрләргә караганда, бандитлар кырыгау да, илләү дә булмаганнар, икәүдән-икәү генә булганнар икән. Банкка алар башкалар шикелле үк килеп кергәннәр дә ишекне эчтән бикләп алганнар. Пистолетлар белән янап, анда эшләүчеләрне идәнгә йөзтүбән ятарга мәжбүр иткәннәр, ә кассирга янмый торган сандыкны ачарга кушканнар. Коты алынган кассир сандыкны ачкач, алар кассадагы барлык акчаны үзләре белән алып килгән чемоданнарына тутырганнар да, кассирны сандык эченә утыртып, тыныңны чыгарасы булма, югыйсә эт урынына атып үтерербез, дип янап, чыгып та киткәннәр.

Аларның китүләрен сизеп, нәнүсләрнең берсе идәндә яткан жиреннән үзенең өстәленә сузылып электр звоногының кнопкасына баскан.

Бу сигналны каравыл бүлмәсендә гадәтләренчә домино сугып утыручы полицейскийлар ишетеп алганнар. Шундук уеннан туктап, урамга атылышып чыкканнар һәм ике бандитның автомашинага утырып китеп барганын күреп калганнар. Полицейскийлар үз машиналарына утырганнар да бандитларны куа киткәннәр. Полицейскийларның эзгә төшүен күреп алгач, бер бандит пистолеттан атарга тотынган. Ул полиция автомобиленең тәгәрмәченә тигезгән. Шины шартлагач, машина кызу барган шәпкә бер якка борылып кереп, фонарь баганасына бәрелгән. Дүрт полицейскийның борыны канаган,

бишенчесе урам ташына мэтэлөп барып төшкөн, анысынын муены кэкрэйгән.

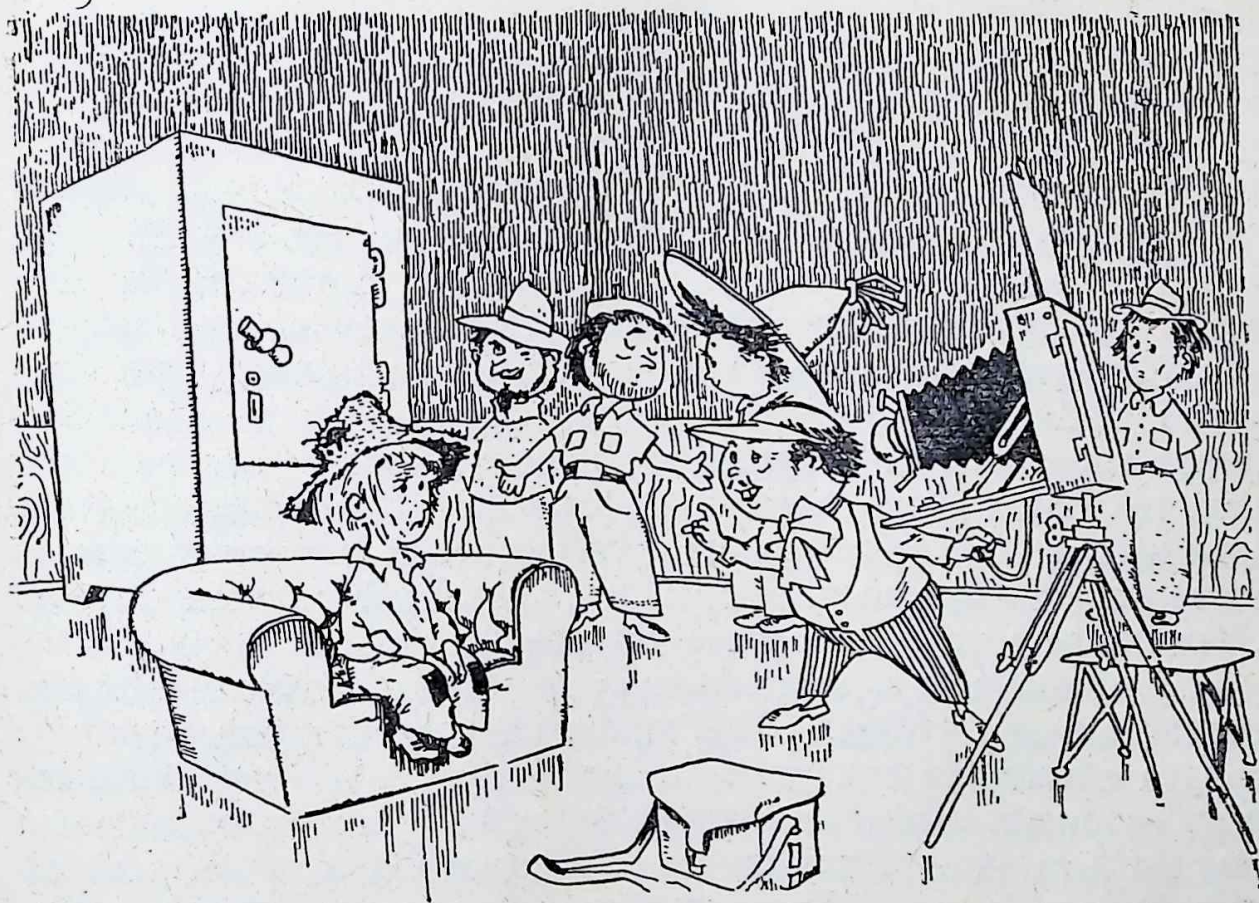
Шулай булуга да карамастан, бандитлар качып котыла алмаганнар. Аларны ээрлекләү эшенә янә ике полиция машинасы алынган. Төз атучы бандит ул машиналарны да эштән чыгарган, шуннан соң инде полиция пулеметлар белән коралланган бронялы автомобильләр жибергән. Ахыр чиктә бандитлар кулга алынган, ләкин, ничек кенә гажәп күренмәсен, урланган акча аларда булып чыкмаган. Машинаның астын-өскә китереп актарсалар да, акча салынган чемоданны таба алмаганнар.

Полиция идарәсендә бандитлар үз гаепләрен инкарь итәләр. Безнең ул чемоданны күргәнебез дә юк, банкны талаганыбыз да, таларга уйлаганыбыз да юк, дип баралар. Полиция комиссары Пшигль, ни өчен ул чагында полиция машиналарына аттыгыз соң, дип сорагач, тегеләр: нинди машиналар куа килгәнән белмәдек, бандитлар куа дип уйладык, дип жавап кайтаралар. Полиция комиссары аларга, шаяртмагыз, полицейскийны бандиттан аеруы авыр эш түгел, ди. Моңа каршы пистолеттан атканы, хәзерге заманда полицейскийлар үзләре дә бандитлар белән бер булып эш итә, еш кына бандитлар, таларга уңайрак булсын өчен, полиция формасын киеп ала, шуңа күрә аларны бер-берсеннән аеруы бик читен, дип жиберә.

Полиция комиссары Пшигльнең кулга алынганнар белән тагын ниләр хакында сөйләшкәнә газеталарга язылмады. Банктан урланган акчаның зур сумма тәшкил итүен, ягъни өч миллион ярым фертинг булуын гына язып чыктылар. Аннан тыш, бандитлар белән бәрелешү вакытында жиде полицейскийның имгәнүе, Шмигль атлысының чалбарын ертуы, һәм ыгы-зыгы купканда каскасын югалтуы язылган иде.

Бу вакыйга тирәсенә имеш-мимешләр өстәлгәннән-өстәлә барып, газеталарда, радио һәм телевидениедә фәкать шуңарга кагылышлы хәбәрләр генә урын алды. Шәһәр халкын бүтән берни кызыксындырмады. Белмәмешне дә, аның космик корабын да, гигант үсемлекләрне дә бөтенләй хәтерләреннән үк чыгардылар.

Унбишенче бүлек

ЭШЛӘР ҖАЙГА САЛЫНА

Мига акционерлар жәмгыяте исеменнән рекламалар җайлап-көйләп йөрде, Жулио исә яна оешкан жәмгыятьнең табыш китерүенә ышанмый башлаган иде инде, шуңа күрә ул конторага әллә нигә бер генә күз сала торган булып китте, күбрәк вакытын магазинында уздырды. Конторада Белмәмеш белән Бәти утырды. Баштарак Белмәмеш акция алырга килүчеләрне өстәл артында галәмәт эшлекле кыяфәт белән көттө. Бәти дә коридорга чыгып бусаганы саклады. Ләкин

акциягә мохтаж бер генә фәкыйрь-фокра да күренмәгәч, Бәти белән Белмәмеш көннәр буе йомшак диванда гәпләшеп утыра торган булдылар. Иптәшенең башыннан кичкән мажаралы хәлләрне Белмәмеш бик зур кызыксыну белән тыңлады.

Көннәрдән беркөнне алар шулай гадәтләренчә тәмләп кенә сөйләшеп утырган чакта, контораның ишеге ачылып китте Мига килде, дип уйласалар, конторага бөтенләй ят бер нәнүс килеп керде. Өстендәге блузасының терсәкләре тишелгән. Ул блуза кайчандыр зәңгәр булып та кия-кия уңып бетә язган, иңбашлары бигрәк тә агарып калган иде. Чалбары нинди төстә икәннен әйтүе дә читен, балак очлары сүсәрәп беткән, тез башларына кара ямау салынган иде. Нәнүснең башындагы салам эшләпәсе иң күзгә бәреләп торган төшеннән тишелгән, ә инде кырыйлары эт талагандай тетеләп беткән. Эшләпә астыннан чал чәче күренеп тора.

Бу чаклы мәзәк киенгән нәнүсне күреп, Белмәмеш ирексездән елмаеп куйды, әмма килеп керүченең кыяфәтенә күз салуга елмаюдан туктады. Ул нәнүснең кара тутлы йөзе корыган-кипкән, кыяфәте гажәп кырыс, чал кашлары салынып төшкән, күз карашында шомлану да, яшерен әрнү дә, үпкә дә чагыла сыман иде. Юк, мондый хәсрәтле күз карашын очраткач, Белмәмеш тә, башка берәү дә көлә алмас иде.

Үзенә текәлеп карап торган Белмәмеш белән Бәтигә сәлам биргәннән соң чал нәнүс кулындагы тармаклы таягын почмакка сөяп куйды да кесәсеннән пөхтәләп төрелгән газета кесәген чыгарды, аны әйбәтләп жәйдә һәм Белмәмешләргә күрсәтте:

— Сездәме бу нәрсәкәй?

Белмәмеш үзләре биргән игъланлы танып та алды:

— Бездә,— диде.

Бәти йомшак креслоны кунакка табарак этеп китерде:

— Бабай, утырып жибәрегез.

Нәнүс рәхмәт әйтә-әйтә креслоның кырыена гына утырды да сорап куйды:

— Дөрөс икән алайса?

— Нәрсә дөрөс? — дип кабатлап сорады Белмәмеш.

— Экияттәгедәй эре орлыктар чыннан да бармыни, диюем.

— Булмыйча ни! — дип куйды Белмәмеш. — Ләкин бит алар гап-гади орлыктар. Экиятнең дә, фантастиканың да монда бернинди катнашы юк.

— Без фәкыйрьләргә нинди зур өмет икәннен белсәгез, бер дә алай димәс идегез әле. Менә без бөтен авылыбыз белән жыендык: шул изге эшкә бездән дә өлеш керсен дибез, ни инде... акционер буласыбыз килә... Кадәри хәл жыйдык менә... салыштык диюем...

Ул шундук култык астыннан кульяулыкка төргән акчасын чыгарды.

— Ничәнә алырга уйлыйсыз соң? — дип сорап куйды Белмәмеш.

— Берне генә, акыллым, берне генә! Килеребез юк бит безнең, фертингка көч-хәл белән тутырдык.

— Күпме генә орлык тия соң ул акциягә! Сезнең авыл халкына житмәс бит ул, — диде Бәти.

— И акыллым, сез ичмаса бер бөртектә орлык бирер идегез. Ичмаса шундый бер кыярыбыз үссен иде. Ашар идекмәни без аны! Орлыкка дип калдырыр идек — күпме барын, һәммәсен. Кирәксә икенче, өченче уңышны да калдырырбыз. Хәерчеләктән котылырга җае гына булсын, без өч ел да, дүрт ел да көтәргә риза. Өмет белән яшәүгә житәме.

Шул чакны Мига белән Жулио әйләнәп кайттылар. Бәти шыпырт кына барып Миганың жиңеннән тартты да колагына пышылдады:

— Акция алырга килгән. Берне ала.

Мига шундук теге нәнүс янына килде, аның кулын кысты, исемен сорады.

— Акбаш минем исем, — диде теге. — Авылда миңа барысы да Акбаш диләр.

Мига аңа тантаналы төстә мөрәжәгать итте:

— Акбаш әфәнде, тәбрик итәм! Капиталыгызны дәрәс эшкә тотасыз. Бу чаклы зур табыш китерә торган җәмгыятьнең әле моңарчы дөньяда да булганы юк. Безнең акцияне

сез беренче булып аласыз, шуңа күрә фотога төшерәчәкбез. Иртәгә сезнең фоторәсемегез газетада басылып чыгачак.

Мига шундук телефоннан фотографны чакырды. Ул арада Акбаш кулъяулыгын чишеп жибәрде һәм өстәлгә бер өем бакыр акча салды.

Акчасын санаганнан соң Жулио Белмәмештән бер акция бирдерде. Акбаш ул акцияне саклык белән генә кулына алды да кызыксынып караштыра башлады. Акциянең бер ягына галәмәт зур карбыз рәсеме ясалган иде. Ул карбыз тирәсендә бәп-бәләкәй нәнүсләр кайнаша, аларның кайсыберсе баудан үргән баскыч ярдәмендә өскә менмәкче булып азаплана. Биш нәнүс инде карбызның өстенә үк менгәннәр, кулга кул тотышып бииләр. Аннан берәз алдарак кыяр түтәлләре. Һәр кыяры нәнүс шае. Алардан арттарак авыл өйләре һәм шунда ук Жирдән килгән бодай урмандай шаулап үсеп утыра. Акциянең икенче ягына космик ракета һәм скафандрлы Белмәмеш рәсеме төшерелгән. Акционерлар жәмгыятенең нинди ният белән оештырылуы язылган. Язуның өстенә бизәкле матур хәрефләр белән мөрәжәгать-өндәмә басылган: «Гигант үсемлекләр акционерлар жәмгыяте муллыкка һәм хөрлеккә юл ача. Бәясе 1 фертинг».

Акбаш дәнъясын онытып акцияне караштырган арада, Мига пышын-пышын гына Жулио белән нидер киңәште дә, ун акция санап алып, Акбашка сузды:

— Без үзебезнең беренче алучыбызга бүләк итеп янә ун акция бирергә булдык. Рәхим итеп алыгыз. Хәзер инде сез үзегез дә акционер булдыгыз, акцияне тиз арада таратырга булышырсыздыр. Таныш-белешләрегезне дә, таныш түгелләрен дә безнең акцияне сатып алырга димләгез, аны алучы нәнүс тиз арада баеп китә, диегез.

Акбаш, рәхмәтен әйтә-әйтә, акцияне алды һәм, пөхтәләп кулъяулыгына төреп, куенына яшерде. Ул да булмады, фотограф килеп житте һәм Акбашка тез чәнчеп утырырга кушты.

— Алай иткәндә бер тезегездәге ямау күренмәячәк, ә монысын эшләпәгез белән томалагыз... Эшләпәгезне менә болайрак борыгыз, тишек жире күренмәсен...

— Бер дә кирәкми алай эшләү,— дип, Мига ике арага төште.— Сез аның һәрбер ямавы күренерлек итеп төшерегез. Фәкыйрьлекнең ни икәнән күрсеннәр. Жыен ярлы-ябага безнең акцияне сатып алганны күреп, ач бүреләр шикелле, безнең конторага ташланырлар... Э сез, акыллым, ямаулы киемегездән бер дә оялмагыз,— диде Мига Акбашка.— Сезде шундый көнгә төшерүчеләр оялсын. Байлар оялсын! Алар бит сезне шыр ялангач калдырганнар. Гомер буе нужда чигеп тә сезнең өстегезгә рәтле киём алып киярлек хәлегез юк.

Мига сөйләгән арада фотограф төшереп тә алды. Акбаш житәргә үк жыенды.

— Сез соң каян белдегез безнең жәмгыять оешканын? — дип сорап калырга булды Мига.— Акция алырга сезне нәрсә этәрде?

— Нәрсә этәрдеме? — диде Акбаш, уйланып кына. Шушы газета кисәге этәрде. Анысы да ничек минем кулга килеп кертәндер инде. Безнең авылда жыен ярлы-ябага бит. Газета яздырмыйлар, китап-фәлән сатып алмыйлар. Алырлар иде — беркемнең акчасы юк. Шулай да ара-тирә без дә газета укыштыргалыйбыз. Кибеттән берәрсенә иске газета сәләмәсенә әйбер төреп жибергәлиләр. Андый газета сәләмәсен без дә берәү дә эрәм-шәрәм итми: үзе укый, башкаларга укырга бирә. Бу юлы да шулай булды. Кайсыдыр берәвесе магазиннан сыр алган, сырны менә шушы газета кисәгенә төреп жибергәннәр. Тотындык без авылыбыз белән гигант орлыклар турында укырга! Аннары акча салышып бер генә акция булса да алырга ниятләдек. Кызыкмаслык та түгел шул! Һәркайсыбызда жир эскәтер хәтле генә. Алган уңышыбыз тамак туйдырырга житми. Байларда жир күп. Аларның каршысына бармый хәлең юк. Ул сиңа жир бүлеп бирә. Шул жирдә син бодай игәсен, шалканмы, бәрәңгеме үстерәсен. Уңышның яртысын үзеңә аласың, икенче яртысын жирендә эшлөткән өчен байга бирәсен. Байга файда. Жирен сиңа-миңа бүлгәләп бирә дә, эшләми-нитми генә бөтен уңышның яртысын себереп ала. Берәүләр кесәсен калынайта, берәүләр ачтан шешенә...

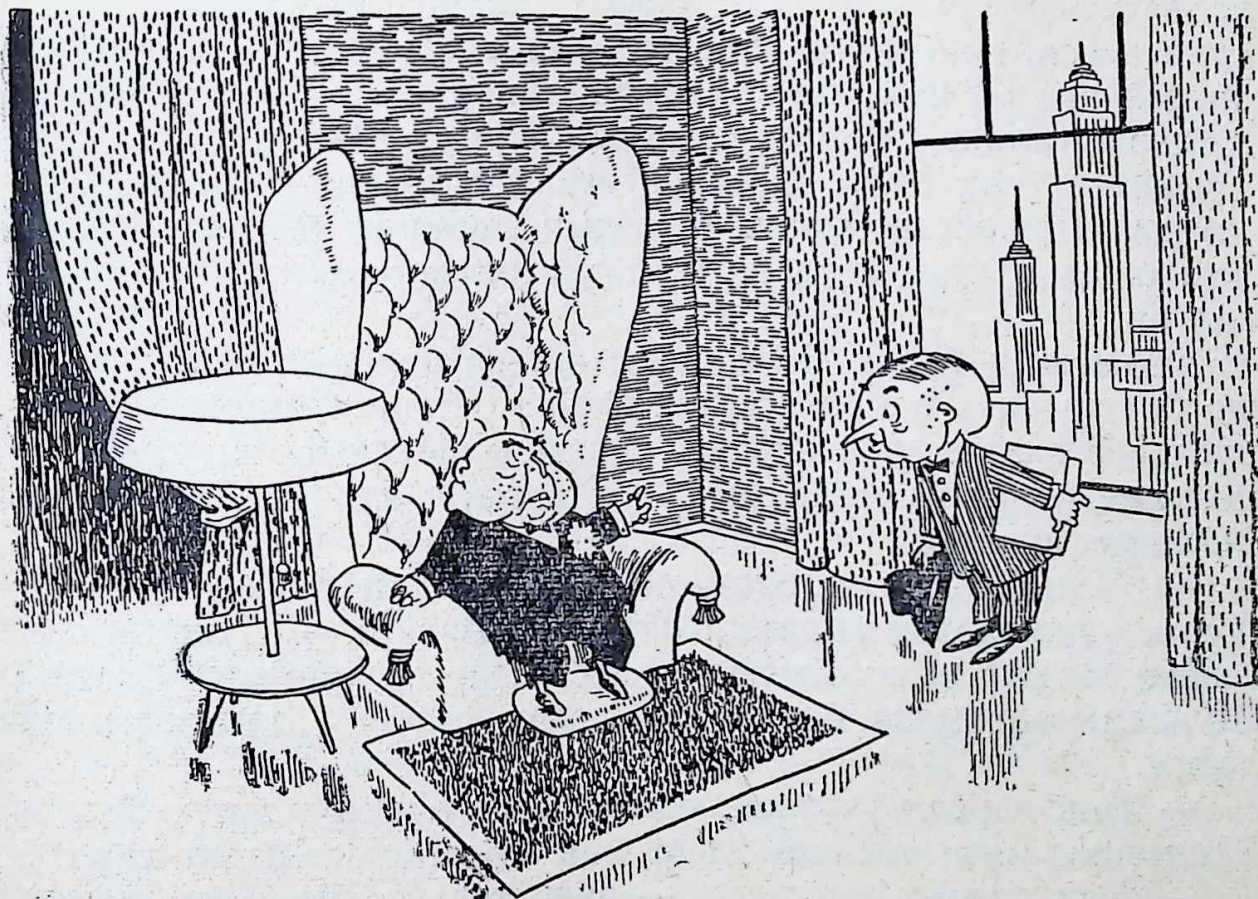

— Әйе шул,— диде Мига, аның сүзен бүлдереп.— Рас әйтәсез. Гаҗәеп кызыклы нәрсәләр сөйләсез, тик инде озакламыйча сез фәкыйрьлектән котылырсыз. Хушыгыз. Юлыгыз уң булсын!

Мига шулай сөйләнә-сөйләнә Акбашны аркасыннан каккалады, ишектән чыгарып җибәрде һәм артыннан кычкырып калды:

— Онытмагыз: дус-ишләрегез кулга акча төшерсә-нитсә, акция алырга безгә килсеннәр!

Уналтынчы бүлек

СӘХНӘДӘ СПРУТС ӘФӘНДЕ КҮРЕНӘ

Акбаш артыннан ишек ябылгач та, Мига учы белән шапылдатып маңгаена сугып алды:

— Без монда жылгә акча очырып белдерүләр чыгарган булабыз, авыл халкы газета укымый икән ләбаса!

— Зур-зур плакатлар эшләтеп, шәһәрдән читкә, юл чатларына, авыл нәнүсләре күрердәй төшкә куярга кирәк,— дигән фикер әйтте Жулио.

Мига белән алар тиз генә машинага утырдылар да мастерскойга рекламалар эшләтергә китеп бардылар. Художник-

ларга кайсы урынга нинди плакат урнаштырырга икәннен әйткәннән соң, конторага әйләнеп кайтсалар, акция алырга дип килгән янә өч нәнүснә очратмасыннармы. Қояшта янган, жылдә яргаланып беткән йөзләре аларның авылдан килгәнлеген әйтеп тора иде. Өсләрендәге киёмнәре — жыен искемоскы, ямау өстенә ямау. Берсенен аягында берни юк диярлек: башмагының өсте ертылган, ә олтаны бөтенләй төшөп калган.

Белмәмеш белән Бәти өстәл өстенә иелеп тырыша-тырыша бакыр акча санап яталар. Санап бетергәч, Белмәмеш нәнүсләргә акцияләрен өләшә. Фәкыйрьләренен артык дулкынланудан куллары калтырый, оltансызының исә күзеннән яшьләре ага иде.

— Мин бит, туган, башмак алырмын дип килгән идем шәһәргә, — дип хәлен аңлатып бирде ул Бәтигә. — Шуннан менә сезнен гигант кыярларыгыз-кәбестәләрегез турында белдем. Шуннан инде менә башмак урынына акция алырга ниятләдем.

— Бик дәрәс иткәнсен, — дип, Бәти аны хуплап куйды. — Башмакны аны ишәк тә алып, син менә акция алып кара!

— Хак сүзгә жавап юк! — диде теге нәнүс, ияк кагып. Тик менә кайчанрак алып булыр икән ул орлыкларны?

— Озакламыйча алырсын, — дип, Мига да сүзгә катнашты. — Кирәкле сумманы гына жыйныйк та, көне-сәгәте белән конструкторларны эшкә утыртачакбыз. Алар оча торган корабның проектын эшләгәннән соң, әллә ни көтәсе калмый инде, очып кына менеп, орлыкларны алып төшәргә мөмкинлек туа. Акча булса, тиз эшлибез аны!

Нәнүсләр тагын нидер сорамакчылар иде дә, Мига сүзнен коры тотты.

— Кадерле дуслар, сезне акционерлар жәмгыятенә керүгез белән тәбрик итәм! — диде. — Тиздән сезнен кайгы-михнәтләрегезгә чик куелыр, таза тормыш кичерә башларсыз.

Мига аларны, һәркайсының кулын кысып, ишектән чыгарып жиберде һәм Белмәмешләренә кочаклап алды.

— Ура! Болай булгач эш пешә дигән сүз!

Эшләр чынлап та жайга салынды. Акция алырга теләүчеләрнең саны көннән-көн артты. Бу хәлне күреп, шәһәр халкы уйга калды: әгәр дә тора-бара акциянең бәһасы күтәрелсә? Нефть жәмгыятенең акциясе нишләде соң? Әүвәл берәр фертингтан сатылган акциянең бәясе икешәр, өчәр, бишәр фертингка хәтле житте, ә инде эзләнүләр нәтижәсендә жир астынан нефть фонтаны атканы билгеле булган көндә унар фертингка менде. Акциясен шул көнне саткан нәнүс, башта үзе туздырган акча белән чагыштырып караганда, ун мәртәбә күбрәк табыш алды.

Шундый хикмәтле сүзләргә ишеткән нәнүсләр, дөнья хәлен белеп булмый, дип жыйган акчаларын кырып-себереп Белмәмешләр конторасына ташыдылар: бәһасы күтәрелгәч, сатып жибәрербез, дип өметләнделәр алар.

Озак та узмады, янмый торган ике сандыктагы ике миллион акция сатылып та бетте. Мига белән Жулио, моны күреп, калган сандыктагыларын да сатарга булдылар.

— Алучы барында сатып калырга кирәк,— диде Жулио.— Орлык сатып әллә табыш итә аласың, әллә юк бит әле.

Хәзер инде чит шәһәрдән килгән нәнүсләр дә акция сатып алырга тырышты. Чамасыз зур байларның гына бу акциягә бик исләре китмәде. Шулай да берсе игътибар итте бит, эй! Грабенберг шәһәрендә яшәүче иң зур байларның берсе — Спрутс әфәнде иде бу.

Спрутс әфәнденең кыяфәтенә килгәндә, аның ике бит алмасы ике якка жәелеп, күпереп киткән, нәп-нәзек борыны ике бите арасында кысылып калган сыман тоела, ә күзләре энә очы кебек кенә.

Спрутс әфәнденең байлыгына килгәндә, ул бер үзе миллиард фертингка хужа, Грабенберг байлары әйтмешли, ул миллиард торырлык нәнүс, ягъни аның бәясе бер миллиард. Аның искиткеч зур мануфактура фабрикасы, утызга якын шикәр заводы бар. Ул фабрика һәм заводларга чималны Спрутс әфәнденең үз жирләрендә житештерәләр: мамык һәм шикәр чөгәндәре үстерүдә меңләгән нәнүсләр бил бөгә. Аннары тагын Спрутс басуларында бик күп арыш-бодай игү белән

шөгылльәнәләр, моннан килгән файда шулай ук бай кесәсә-
нә керә.

Яңа оешкан акционерлар жәмгыяте хакында ишеткәч тә,
Спрутс әфәнде үзенә баш управляющииен чакыртып алды да:

— Карагыз әле, Крабс әфәнде, тагын нинди жәмгыять
оешкан анда? — дип сораштырырга тотынды. — Ниндидер
гигант үсемлекләр диме шунда? Ишетмәдегезме шул турыда
берәр нәрсә?

— Ник ишетмим, ишеттем, — дип җавап кайтарды теге-
се. — Шактый вакыттан бирле күз атып йөрүм мин аңа. Ул
жәмгыятьнең башында дөнья күләмендә танылган ике баш-
кисәр — Мига белән Жулио тора. Мига дигәнә алдашканда
тотылып, берничә мәртәбә төрмәдә дә ятып чыккан икән.
Алар оештырган жәмгыять гади бер хәйлә ятмәсә булырга
тиеш. Космик кораб дигәннәре дә, гигант орлык дигәнә дә
уйдырма гынадыр, бөтенләй юктыр да.

— Булмаса ни әйттең дә бит, ә була-нитә калса?

— Ул чагында ике алдакчы икесе дә бик шәпләп кенә түл
жыйнап калырлар, хөрмәткә лаек нәнүсләр булып китәрләр.

Спрутс кулын гына селтәде.

— Ул түгел әле минем кайгым. Алар баеганнан беркемгә
дә зыян килмәс. Бүтәннәр хисабына баюның тыелганы юк әле
бездә. Тик менә ул гигант үсемлекләр бер заман чынлап та
үсә башламагае дим.

— Ул хакта гел башыма килмәгән, — дип мыгырданып
куйды Крабс әфәнде.

— Уйлагыз соң: жыен ярлы-ябага кечтеки генә жирендә
гигант үсемлекләр үстерә-нитә калса, безгә мамык, бодай,
чөгендер үстерми генә дә тамагы тук булачак бит. Шулай
түгелме?

— Шулайрак бугай шул.

— Андый очракта кемнең фабрикада эшләп ятасы ки-
лер? — диде Спрутс, фикерен дәвам итеп. — Халык авылга
агылып, без табышсыз калырбыз. Һәркем үз көнен үзе күрә
башласа, безгә кем бил бөгәр?

— Катастрофа була ич, алайса! — дип кычкырып жи-
бәрде Крабс.— Әллә мәйтәм, акцияләрен жыеп алып, оча тор-
ган корабны эшлэттермикме?

— Без акцияне жыя башлауга, аның бәясе күтәреләчәк,
барын сатып алу өчен акчабыз да җитмәс аннары. Теге ике
алдакчыны берәр яры сызарга күндерсәк, яхшырак булыр
төсле.

— Гениаль фикер! — дип куйды Крабс.— Әгәр дә рөхсәт
итсәгез, хәзер үк автомобильгә утырам да, Жулиоляр белән
сөйләшүләр алып бару өчен, Давилонга китәм.

— Шулай эшләгез, Крабс әфәнде. Мин сезгә ышанам.

Икенче көнне иртән гигант үсемлекләр җәмгыятенен кон-
торасына Крабс әфәнде килеп керде. Күз буяр өчен генә бер-
ничә акция сатып алган булды һәм Мига белән Жулионы чит-
кәрәк чакырып алды.

— Мин Грабенбергтан, мәшһүр баебыз Спрутс кушуы бу-
енча килдем. Сезгә сүзем бар иде. Кичен күрешә алмабыз
микән?

Атаклы фабрикантның исемен ишетүгә, Мига белән Жу-
лио ризалык бирделәр. Эштән соң алар гостиница номерына
барып керделәр. Крабс әфәнде аларны ресторанга чакырды.

Крабс әфәнде сүзне ерактан башлап жибәрде. Гәптәшләр-
нен Грабенбергта булу-булмаулары белән кызыксынды,
булганнарын белгәч, үз шәһәрән үтереп мактарга тотынды.
Сүз иярә сүз чыгып Спрутс әфәндене күкләргә чөеп мактады:
үзе инсафлы, үзе череп чыккан бай, диде. Бары тик шуннан
соң гына Крабс әфәнде үзенен килү максатын ачып салырга
булды.

— Спрутс әфәнденен ниндирәк йомыш белән мине сезнен
янга жибәргәнән төшенәсез дәдер инде? — дип куйды.

Мига бу сүзләрне ишеткәч:

— Сүз күбрәк акция сатып алу хакында барырдыр ши-
келле,— дип җавап кайтарды. Ләкин Крабсның кыяфәтеннән
ялгышуын сизеп алып:— Кызганычка каршы, акцияләр саты-
лып бетте шул инде, бик аз гына калды,— дип өстәде.— Шу-
шы арада без контораны ябып, аның урынына конструктор-

лар бюросы ачып жибәергә, очу аппаратының проектын эшләтә башларга ниятләп торабыз.

— Спрутсны энә шул мәсьәлә кызыксындыра да инде,— дип элеп алып китте Крабс.— Спрутс әфәнде фикеренчә, сезгә ул очу аппаратын ясап мәшәкәтләнәсе юк. Шундый кыенлык белән жыйган акчагызны әрәм-шәрәм итеп бетерү бер дә ярый торган эш түгел.

— Спрутс әфәнде ялгыша,— диде Мига.— Безнең алай күп акча туздырырга уйлаганыбыз юк. Шул ук вакытны яңа табыш чишмәсе ачылачак. Шундый гажәп очу аппараты һәркемне кызыктырачак. Төзү эшләренә барышы турында газеталарга мәкаләләр бирергә, укучыларны төрле проектлар, конструкцияләр белән таныштырырга мөмкинлек туачак. Без боларның берсен дә бушка эшләмәячәкбез. Газеталарыбыз яңалык дип үлеп торалар, шуңа күрә акча кызганмаячаклар. Ә соң телевидение? Кино? Телестудия белән генә дә бик табышлы контракт төзеп булыр шәт. Ә инде очу аппаратының стартка чыгуын яисә гигант үсемлекләргә үстерү бунча беренче тәҗрибәләргә әйткән дә юк. Менә нәрсә тамашачылар телевизорлары алдында кымшанмый да утырачаклар. Акча безнең кесәгә шаулап агачак. Бу хәл көн кебек ачык.

— Әллә югыйсә Спрутс әфәнде очу аппараты төзүгә үз алынып, табышны да үз кесәсенә салмакчымы? — дигән фикер әйтте Жулио.

— Алынамы соң! — дип куйды Крабс.— Киресенчә, Спрутс әфәнде бу эшкә файдасыз эш, алай гына да түгел, зарарлы эш дип карый. Планетабызда ул гигант үсемлекләр үсә башлагач, нинди хикмәтләр туачагын күз алдыгызга китерәсезме сез? Азык-төлек буа буарлык һәм бик арзан булачак. Фәкыйрьлек дигән нәрсә бетәчәк! Ул чагында сезнең белән безгә кемнәр генә килеп эшләр икән соң? Капиталистларны нинди язмыш көтә? Әйтик, менә хәзер сез баедыгыз, ди. Һәркем сезгә көнләшеп карый. Акчагыз күп. Теләсәгез нәрсә эшли аласыз. Шофер ялларга да, хезмәтчеләр ялларга да хәлегездән килә. Сезгә кемнәр яллана соң? Акчага мохтаж фәкыйрьләр яллана. Мохтажлыгы бетсә, нишләп ул сезгә килеп

ялланып торсын?.. Сезгә һәммә эшне дә үзегезгә башкарырга туры киләчәк. Күрдегезме, нәрсә килеп чыга байлар өчен сезнең ул гигант үсемлекләрегездән? Һәр нәнүс өчен яхшы-рәхәт заман килсә, ул чагында байларның эше мөшкөл булачак. Моңы исегездән чыгармагыз.

Мига белән Жулио уйга калдылар, башта ни әйтерләрен дә тапмадылар. Тик берәздән гына Жулио көлсү кыяфәт белән әйтә куйды:

— Шундый табышлы эштән без баш тартырга тиеш булалармын инде?

— Ул эшнең табышлы түгел икәннен үзегез дә күрә торалармын ич,— дип каршы төште Крабс.

— Нишлик соң алайса?

— Бернәрсә дә эшләмәгез! — Крабсның йөзенә елмаю чыкты.— Сезгә югалу да бик җиткән.

— Ничек инде ул алай? Бушка югалыйкмын? — дип кычкырып җибәрде Мига.

— Нигә бушка булсын? — диде Крабс тыныч кына тавыш белән.— Акция сатып җыйган биш миллионлыгызны кыстыралармын да таялармын.

— Үз акчаларыңны алырга рәхсәт биргән өчен дә рәхмәт инде,— дип куйды Мига төксә кыяфәт белән.— Без әле үзегезгә калса күбрәк табыш алалармын дигән идея.

— Шуннан да артык ни эшкә ул сезгә? Биш миллион ич ул!

— Икебезгә ич ул!

— Һәркайсыгызга икешәр ярым аз түгел шикелле,— дип бик акыллы фикер әйтте Крабс.

— Анысы шулаен шулай да бит, өчәр иткәндә тагын да шәбрәк булар иде,— дип куйды Мига.— Аннары бит әле безнең Белмәмеш белән Бәти исемле ике дусларыбыз бар. Дусларың буш кул белән ташлап калдыру килешеп бетмәс. Аларга аз дигәндә берәр миллион калдыралармын иде. Бәтигә яртысы да бик җиткән инде җитүен...

— Юк, алай килешми,— дип Жулио да сүзгә катнашты,— Бәтинен үпкәләве бар, аңа да бөтен итәргә кирәк.

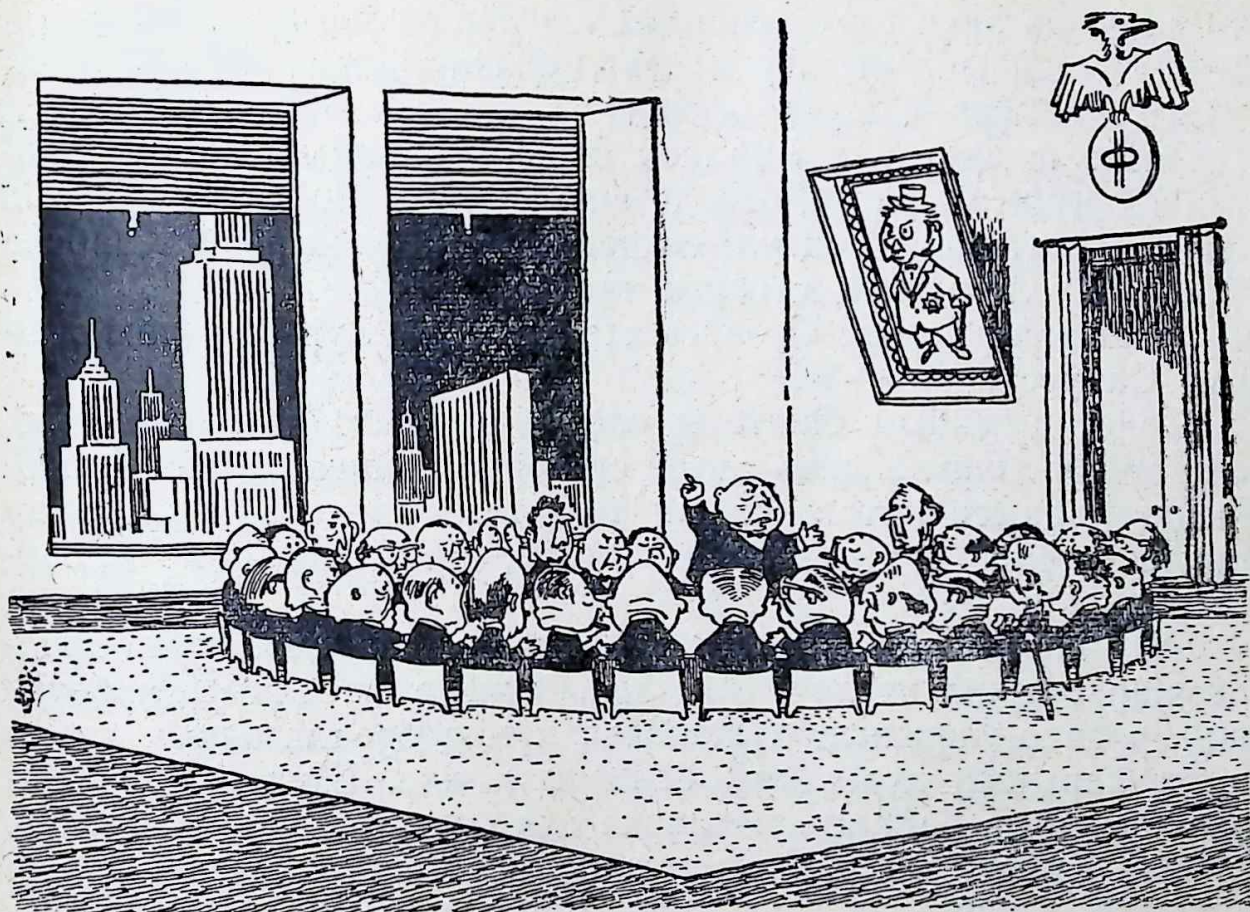

— Сезнең шулай дусларыгызны кайгыртуыгыз анысы бик шәп! — дип куйды Крабс.— Рәхимле нәнүсләр икәнегез күренеп тора. Мин берәр төрле жаен таба алмаммы. Спрутс әфәндедән ике миллион сорап карыйм әле. Тик алдан ук әйттеп куям: мин гажәп авыр эшкә алынам. Спрутс әфәнде бит дөньяда бер саран нәнүс, аның кулыннан акча йолкып алу хәйран да читен эш. Моңа күндөрү өчен, миңа бик күп көч сарыф итәргә туры киләчәк. Әгәр дә инде сез энә шул ике миллионнан миңа да бер йөз мең чамасы өлеш чыгарсагыз, тырышып карар идем шәт.

— Тырышуыгыз бушка китмәс: ике миллион рәтти аласыз икән, йөз меңне шундук чыгарып салабыз.

— Килештек алайса! — диде Крабс әфәнде, сөенеп.— Бүгеннән эшкә тотынам.

Унжиденче бүлек

ЗУР БРЕДЛАМ

Укучыга менә нинди нәрсәне белеп торырга кирәк. Грабенбергтан киткән чагында Крабс үзенең хужасына Миганы һәм Жулионы исемнәре белән атамаска, алдакчылар яисә ишәкләр дип язарга вәгъдә иткән иде. Конспирация өчен, ягъни беркем сизенмәсен өчен, шулай эшләргә кирәк иде. Югыйсә бит Грабенберг байлары бер-берсен астыртын рәвештә күзәтеп кенә йөри, телефоннан сөйләшкәнне тыңлый, хат һәм телеграммаларының ни турында булуын әйтсен өчен поч-

та халкына акча төртә. Мондый яшерен эшләр бер-берсен алдау, төп башына утырту максаты белән эшләнә иде.

Шуңа күрә Спрутс эфәнде:

«Ике ишәккә ике миллион кирәк. Нишлим? Крабс», дигән телеграмма алгач, бер дә аптырамады. Бу хакта ныклап фикер йөрткәннән соң ул, секретаршасын чакырып, Крабска мондый телеграмма сугарга кушты:

«Ашыктырмагыз. Сузарга тырышыгыз. Зур бредлам жыям. Спрутс».

Телеграмманың баштагы өлеше һәркемгә аңлашыладыр, ә инде «бредлам жыям» дигән сүzlәрдән, Мига белән Жулионың тәкъдимен уртага салып хәл итү өчен капиталистлар киңәшмәсендә сүз кузгатып карыйм, дигән мәгънәне аңларга кирәк.

Ай шәһәрләрендә яшәүче байлар үзара берләшеп бредламнар тәшкил итәләр. Мәсәлән, шикәр бредламына бөтөн шикәр заводларының хужалары, күмер бредламына күмер шахталарының хужалары берләшкән иде. Шул бредламнарына таянып, байлар эшчеләрне бил бөгәргә мәжбүр итәләр, күбрәк табыш алалар. Капиталистлар бергә жыелалар да, эшчеләргә күпме эш хакы түләргә дип, киңәш коралар. Шунан соң инде аларның берсе дә эшчеләргә күбрәк түләми. Аннан тыш, бредлам тагын эшләп чыгарылган продукциягә — ипигә булсын анда, шикәргә яки сырга, тукуымага яисә күмергә булсын — бәя куя. Берәү дә бредлам куйган бәядән арзангарак сата алмый. Боларның һәммәсеннән завод-фабрика хужалары бик зур файда күрсәләр, эшчеләр михнәт чигәләр иде.

Кече бредлам дигәннәре шактый ишле булып, алардан тыш, әле тагын зур бредлам дигәннәре дә бар. Моңысына һәр бредламнан берәр генә вәкил керә, Спрутс эфәнде шуның председателе иде.

Зур бредлам Спрутс эфәнденең кабинетына жыелды, дәү түгәрәк өстәл тирәсенә утырыштылар. Спрутс эфәнде мондый ашыгыч рәвештә чакыртуының сәбәбен аңлатты. Гигант үсемлекләренең капиталистлар өчен никадәр куркынычлы нәрсә

булуын ишеткәч, бредлам агзаларының котлары алынды, һәм алар Спрутс әфәнденең фикеренә кушылдылар, икенче төрле әйткәндә, гигант үсемлекләргә булдырмау чараларын күрергә ризалык белдерделәр.

Спрутс әфәндедән соң ук такта яру заводлары, мебель фабрикалары хужасы Аңгырау чыгыш ясады. Ул үзенең кул астында хәйран да сәләтле, алай гына да түгел, талантлы ике нәнүснең булуын әйтте, алар Мига белән Жулионы да, берочтан Белмәмеш белән Бәтине дә эһ дигәнче юлдан алып ташларлар, ягъни үтерерләр, диде.

— Бу очракта без андый юлга баса алмыйбыз,— дип Спрутс әфәнде аңарга каршы төште.— Ни өчен дисәгез, ул Мига белән Жулионы үтерү зыяннан башка берни китермәячәк. Гигант акциялә нәнүсләр, киресенчә, Ай тышыннан ул орлыкларны тизрәк кайтарту чарасын күрәчәкләр. Акционерлар жәмгыяте оештыручыларны түгел, бәлки гигант үсемлекләргә булган ышанычны үтерергә кирәк безгә. Икенче төрле әйткәндә, ул фантастик орлыкларның барлыгына моннан гайре беркем ышанмаслык итәргә кирәк. Мига белән Жулио акция сатудан килгән сумманы урлап качкан очракта, андый максатка ирешә алачакбыз.

— Нишләп качмыйлар соң алай булгач? — дип кызыксынды капиталист Мингерәү.

— Ул Мига белән Жулио чамасыз хәйләкәр нәрсәләр булырга охшый,— дип аңлатты Спрутс.— Аларның китүеннән безгә файда икәнне сизенәләр ахры, шуңа күрә бездән өч миллион сорыйлар.

— Өч миллион нәрсә сорыйлар соң алар? — диде консерв заводлары хужасы Сарани урыныннан кубып.

— Нәрсә булсын, өч миллион иске галош түгел, әлбәттә, өч миллион фертинг! — диде Спрутс, ачуы килеп.

— Алаймыни әле! — дип куйды Сарани әфәнде. Сүзнең нәрсә турында баруына ул хәзер генә төшенә башлады дип уйларлык иде.— Өч миллион фертингны аларга без бирергә тиешмени әле?!

— Без бирергә тиеш шул.

— Алар безгә түгелме?

— Юк, алар түгел, без бирергә тиеш.

— Ул чагында безнең өчен файдасыз нәрсә бу,— диде Сарани.— Алар үзләре безгә өч миллион түләсәләр, ни әйтсәң иде дә, болай бер дә файдасы юк икән шул.

— Нәрсә дип алар безгә өч миллион түләсеннәр соң?

— Шулай икән шул... Ни әйтсәң дә, файдалы эш түгел икән.

Сарани артыннан Комсызи чыгыш ясады. Моңысы Брехен-вильдән килгән миллионер иде.

— Сарани әфәнде бик дәрәс әйтте. Акчаны бирми калуга караганда, бирүе читенрәк. Ә инде бирергә кирәк икән, үз кесәңнән чыгарып бирүгә караганда, бүтәннәр кесәсеннән чыгару жиңелрәк... Дәрәс әйтәмме мин?

Өстәл тирәли тезелешеп утырган байларга каш астыннан гына күз йөртеп алганнан соң ул рәхәтләнеп бер көлдә һәм сүзен дәвам итте:

— Өч миллион аз акча түгел, анысын әйтсә дә юк. Ләкин ул сумманы байларның һәммәсенә бүлеп чыксаң, бер дә күп тимәячәк... Алардан әле өч миллион гына түгел, дүртне дә, бишне дә түләтергә мөмкин. Өч миллионны теге авантюристларга түләсәң, калганын хезмәтебез өчен үзара бүлешербез. Дәрәс әйттемме мин?

— Түгел! — диде Спрутс, аның сүзен бүлеп.— Вак-төяк байлардан акча җыя башласаң, эшебез халыкка сизелер. Байларның гигант үсемлекләргә каршы икәннән белеп алсалар, аннары инде ул фантастик үсемлекләрнең юклыгына берәүне дә ышандыра алмаячаксың. Юк, әфәндедәр, бу эшкә акчаны без үзебез, менә шушында утыручылар гына бирергә тиешбез. Биредә ни хакында сүз барганын бездән башка бер генә жан иясә дә сизенергә тиеш түгел. Ә сезгә, Комсызи әфәнде, эзрәк оят кирәк иде!

Спрутс әфәнде, эш пеште, дип кенә торганда, Скуперфильд әфәнде сүз сорады.

Аны беренче мәртәбә күрсәң, һич тә миллионердыр бу дип уйламассың: шул чаклы да арык; шул чаклы да ябык

булыр икән! Аның пеләш башы да, бите дә корып-кипшереп беткән, иреннәрендә кан әсәре күренми. Саранлыгы аркасында шундый хәлгә төшкән ул. Ә бит үзе миллионер, Брехенвильдә шаккаткыч зур макарон фабрикасы бар. Ләкин бүтән байлар зур байлыкка, акчага хужа булсалар һәм кәеф-сафа кылуга шактый күп акча туздырсалар, Скуперфильд әфәнде үзе акчаның колы иде. Капиталын тырышып-тырышып арттыра, әмма ул байлыкның бер дә рәхәтен күрми иде.

— Ни бит... Әй, нәрсә димәкче идем соң әле?.. Нихәтле ишәк жыелган, тик берсе бер минем нәрсә диясемне белмәсен, имеш... Өч миллион түләргә дип кем чыгарган аны? Ә, нәрсә?.. Крабсмы? Кем соң ул сезнең Крабс дигәнегез? Жулик ул, бик беләсегез килсә! Әллә мин сезнең ул Крабсыгызның кем икәннән белмимме? Ә, нәрсә?.. Мин барысын да беләм! Жулик булмаган нәнүс юк та ул! Сүземне бүлдермәгез!.. Крабс, дүрт миллион түләргә кирәк, дисә, дүрт миллион чыгарып салыр идегезме? Ә, нәрсә?.. Әллә бәлкем, гел өч миллион да түлисе түгелдер, икенеме, бернеме түлиседер? Бәлкем, берне дә түләргә кирәкмидер? Ә, нәрсә?.. Сүземне бүлдермәгез! Мин бит сезне бүлдермәдем! Әллә бу уенны Крабс уйлап чыгаргандыр да өч миллионны үз кесәсенә салмакчыдыр? Сөз берни белмисездер, менә мин беләм!.. Сүземне бүлдермәгез! Менә Давилонга үзем барам да Мигалары белән үзем сөйләшәм. Бушлай гына үкчәләрен ялтыратсыннар! Акция сатып жыйганнары житмәгән икән, безнең кесәгә кермәкчеләр икән! Талау дигән сүз ич бу! Мин аларга күрмәгәннәрен күрсәтермен!

Скуперфильд әфәнде сөяк чукмарлы таягын селеккәләп, идәнне төйгәләп алды да, хәзер үк Давилонга китәргә ниятләп, өстәл артыннан чыга да башлады.

Аның тирәсендә утыручы капиталистлар тынычландырырга тырышып карадылар, тик ул таягын болгаудан туктамады, хәтта кайберсенен башларына да эләктергәләде. Шулай да ахыр чиктә аны урындыгына киредән утырттылар һәм түбәсенә салкын чүпрәк яптылар. Бары тик шуннан соң гына ул берәз тынычлана төшкәндәй булды.

Бүлмәдә тынлык урнашканны күрөп, Спрутс әфәнде утырышны дәвам итте:

— Минем уйлавымча, әфәнделәр, сез һәммәгез дә бу эшенең әйтеп бетергесез четерекле икәнлеген сизенәсез булыр. Мәсьәләне бер сугуда хәл итәргә кирәк. Әгәр дә һәркайсыбыз Давилонга барып, Жулиолар белән сатулаша-нитә калса, казадан башка берни күрмәбез. Үзләреннән котыласыбыз килгәнне сизеп алсалар, күбрәк сорый башламагайлары. Югыйсә, ул ахмаклар бездән чамасыз арзан сорыйлар ләбаса. Тизрәк түлик тә котылыйк үзләреннән, юкка сатулашып тормыйк, дим. Без монда утыз бер нәнүс. Өч миллионны утыз бергә бүлсәң, йөз меңнән дә кимрәк төшә.

— Әфәнделәр! — дип, сикереп торды Скуперфильд. — Әфәнделәр, нигә баш ватып өч миллионны утыз бергә бүлөп азапланасыз! Утызга бүлү ансатрак ич. Мине исәпкә-санга кертмәгез. Сез утызау. Нәкъ йөзәр мең төшә. Югыйсә шуны исәпләп утырып ничаклы вакыт әрәм итәр идегез әле. Ә бит вакыт дигән нәрсә акчадан да кыйммәтрәк: тузган акчаны аны кайтарып була, узган вакытны бар кайтарып кара син...

Шулай сөйләнә-сөйләнә, Скуперфильд, урыныннан кузгалды һәм, башындагы юеш чүпрәкне дә алырга онытып, ишеккә таба юнәлде. Бу маневрны күрөп алган Спрутс:

— Тотыгыз шуны! Качырмагыз! — дип кычкырып жиберде.

Берничә капиталист Скуперфильдны тотмакчы булып караганнар иде дә, теге чамасыз житез булып чыкты: юлына аркылы төшкән бер капиталистны таягы белән чөеп кенә жиберде дә ишекне тибеп ачты.

Сарани белән Комсызинның да урыннарыннан кузгалуын күрөп, Спрутс әфәнде секретаршасына ишекне бикләп алырга кушты.

— Әфәнделәр, иң әүвәл без мондый башбаштаклык кылган өчен Скуперфильд әфәндене үз жәмгыятебездән чыгарып ташларга тиешбез. Бүгенге көннән беркем дә аның белән алыш-биреш итмәсен. Безнең бредлам киләчәктә аны эзәр-

лекләү юлына басачак. Безнең кагыйдәләрне бозуы нәтижә-
сендә ул күбрәк каза күрәчәк... Әфәнделәр, Скуперфильдка
иярергә теләүчеләр күренмиме?..

Байлар кесәләреннән чек кенәгәләрен һәм авторучкала-
рын чыгардылар. Капиталистлар бит һичбер вакытта да ак-
чалата түләмиләр, чек кына язып бирәләр, ул чекка банк-
тан акча алып була.

Унсигезенче бүлек

МИЛЛИОНЕР КАПКЫНГА ЭЛӘГӘ

Спрутс әфәнде чекларны янмый торган шкапка яшерде дә капиталистларны озатты. Шуннан соң ул секретаршасы аркылы Крабска мондый телеграмма суктырды.

«Бредлам жыелды. Ике ишәккә берәү житкән. Риза булырлармы, хәбәр итегез. Спрутс».

Крабс телеграмманы алгач та Спрутсның Мига белән Жулиога ике миллион урынына берне генә биреп котылырга

теләвен анлап алды. Спрутс эфәнденен акчаны әрәм-шәрәм итәргә яратмавын белгәнгә, Крабс бер дә гажәпләнмәде. Әле ярый, бөтенләй баш тартмаган. Бер миллионыннан колак кагарга риза булгач, икесенә дә күнәчәк, дигән сүз.

Төрле яктан исәп итеп караганнан соң, Крабс телеграмма килгәнән берәүгә дә сиздермәскә карар кылды. Югыйсә, Ми-га белән Жулио алдан сөенеп, бәяләрен күтәrmәгәйләре, дип шикләнде.

Спрутс эфәндедән бер төрле дә хәбәр юк бит әле, дигән сүзләренә ишеткәч, Жулио бик нык кайгырды.

— Спрутс эфәнде берәз ашыга төшсә, әйбәтрәк булыр иде. Акция сатуны очлап киләбез, кыякларга бик вакыт...

— Ашыктырырга тырышып карармын,— диде Крабс.

Ул кичне дуслар өчәүләшеп ресторанда тамак туйдырдылар да төнгә театрға керделәр. Ул театрда берәз акча түләсән, актерларга черек алма атып утырырга рөхсәт ителә иде. Дуслар туйганчы күңел ачтылар.

Икенче көнне Крабс телеграмма сукты:

«Ике ишәк икене сорый. Бергә канәгать түгел. Нишлим? Крабс».

Шул ук көнне җавап та килеп төште, анда бер генә сүз язылган иде:

«Үгетләгез».

Крабс янә бер көннән соң гына хәбәр итте, ул җавап: «Үгетләдем. Тартышалар», дигән ике сүздән гыйбарәт иде.

Телеграммалар алышуның нәрсә белән бетәчәген әйтүе кыен иде, тик менә икенче көнне иртән Крабс туктаган гостиницага һич уйламаганда Скуперфильд эфәнде килеп төште. Өстендә һәрвакыт кия торган озын чабулы кара пиджак белән кара чалбар, башында цилиндр дип йөртелгән кара биек эшләпә, кулында таяк.

Гостиницадан чыгып килүче Крабсны ишек төбөндә очратып, Скуперфильд кочагын жәеп җибәрде һәм шыгырдавык ямьсез тавышы белән:

— Исәнмесез, Крабс эфәнде! Сезде күрүемә бик шатмын! — дип чинарга тотынды.

— Саумысез,— диде Крабс, гәрчә бу атаклы саран байны очратуына бер тамчы сөөнмәсә дә, йөзөнә елмаю шикелләрәк бернәрсә чыгарырга тырышты.

Скуперфильдның теле кычытканы әллә каян сизелә иде.

— Хәл-әхвәлегез, кәефегез ничегрәк? — дип сораштырырга тотынды.

— Ал да гөл,— диде Крабс.

Скуперфильд аның жавабын рәтләп ишетеп бетермәде һәм:

— Үземнең дә кәеф юграк шул әле,— дип тезеп алып китте.— Бу шайтан каласы Давилонда, әле ярый, сезне очраттым. Безнең Брехенвиль мең мәртәбә әйбәтрәк. Сез ничек уйлыйсыз?

— Брехенвиль — искиткеч матур шәһәр, тик аңа карап Давилонны да үтереп яманларга ярамый.

— Бик дөрөс әйтәсез,— дип, Скуперфильд баш кагып куйды,— бу чаклы әшәке шәһәрне, чәнчелеп китим әгәр, гомеремдә дә күргәнем юк! Минем сезгә соравым бар. Сез шушында яшәп ятасыз бугай. Ничегрәк соң, әйбәт гостиницаны.

— Искиткеч шәп гостиница.

— Бик кыйбаттыр инде? Ә, нәрсә?

— Бераз кыйммәтрәк шул.

— Менә күрәсезме, чәнчелеп киткерене! Минем бер тәкъдимем бар. Әгәр дә сез каршы килмәсәгез, номер алып тормыйча, сезнең янга гына урнашырга әле исәп. Икебезгә дә яртышар бәя генә түләргә туры килер. Ә, нәрсә?

Крабс әфәнденең бу өйдәш белән торырга бер дә нияте юк иде югын, әмма ул Скуперфильдның Давилонга тикмәгә килмәвен сүз барышында сизеп өлгергән иде инде. Бергә-бергә яшәгәндә бу саран байның серләрен чиштерү бәрабәренә кысанрак яшәргә дә риза булды.

Аны ияртеп, үз номерына кире әйләнеп кергәч, Крабс:

— Урын икебезгә дә житәрлек. Жайлап урнашыгыз,— диде.

Скуперфильд туп-туры ванна бүлмәсенә юнәлде. Анда кергәч тә, башыннан цилиндрын салып, цилиндр эченнән теш порошогы белән теш щеткасы, биш-алты кулъяулык, чиста оекбаш, сөлге, аннары тагын урамнан табып алган ике кадак һәм бакыр чыбыкны бушатты. Күрәсең, Скуперфильд эфәнденең цилиндры баш киеме ролен генә үтәми, бәлки чемодан ролен дә, шулай ук утиль склады ролен дә үти иде.

Боларның һәммәсен дә бәләкәй шкапка яшергәннән соң, Скуперфильд эфәнде цилиндрыннан бит сабыны алып, киштәгә куйды һәм шул чагында Крабсның сабынын да күреп алды. Янәшә яткан ике сабынга шактый вакыт карап торганның соң, үз сабыны белән янәшә яткан сабынны алып, күбекләр чыгара-чыгара кулларына һәм битенә ышкыды. Үз сабынын янга калдырганга бик кәефе килде.

Юынганнан соң ул тешен дә чистартмакчы булды, ләкин бу юлы да үз порошогын тотмады. Тешен чистартып бетергәннән соң, Скуперфильд әле бер тартманы, әле икенчесен ачып, кайсы порошокның исе тәмлерәк икәнне белергә тырышып карады. Шулай эксперимент ясый торгач, ул борынын тартмага тыкканда гына төчкереп жибәрде — тартмадагы порошок болып булып югары күтәрелде.

Саксызлыгы аркасында ничаклы теш порошогын эрәм иткәнән күргәч, Скуперфильдның бөтенләй кәефе кырылды. Тик инде Крабс тартмасы икәнне абайлагач кына тынычланып калды. Тартмада әле тагын берәз порошок барын шәйләгәч исә, ул порошокны үз тартмасына бушатты да, кәефләнеп, бүлмәгә керде.

Крабс аны көтеп утыра иде.

— Әле ярый, сезне очраттым, — дип сүз башлады Скуперфильд. — Иң әүвәл теге тинтәкләрне — Мига белән Жулионы — күреп сөйләшермен дигән идем дә соң, ярар инде, сезнең белән генә киңәшләшим, әллә ни аерма юк шикелле. Икәү бер булып эш итсәк, шактый табыш каера алыр идек. Төшенәсезме?

— Эшегез ниндирәк соң? — дип, Крабс кызыксынып сорап куйды.

— Сезгә билгеле булганча, зур бредлам әлеге ике аферистка өч миллион фертинг түлөргә ризалык бирде.

Крабс әфәндегә өч миллион турында берни билгеле булмаса да, ул бик тиз аңлап алды: Спрутс «ике ишәккә» ике миллион биреп, берсен үзенә калдырмакчы икән. Скуперфильдтан сер ишетүен сиздермәскә тырышып ул:

— Әйе шул, билгеле иде,— дип кенә куйды.

— Бер дә шикләнмичә әйтә алам,— дип сүзен дәвам итте Скуперфильд,— зур бредлам өчнә генә түгел, дүрт миллион да, биш миллион да бирергә риза булачак. Әйдәгез, Мига белән Жулионы биш миллион сорарга котыртыйк та бер миллионнарын үзөбезгә алыйк! Яртышар миллион аз акча түгел бит. Эчебезне тишмәс бит. Ә, нәрсә?

Скуперфильд сөйләгәнне тыңлый-тыңлай, Крабс ул тәкъдим иткән «эш»нең файдалы һәм файдасыз якларын үлчәп карады. Зур бредламга каршы чыгып, капиталистларны үчләндерүең бар. Шул ук вакытта Жулиоларга да ышанып булмый. Аларның биш миллион белән генә чикләнеп калмаулары да бар бит әле. Ул чагында нишләрсен? Сүз иярә сүз чыгып, Скуперфильдның үз өлешен түләмәгәннән, зур бредлам утырышыннан чыгып качканын да белеп алды. Шуннан инде Крабс үзенең ниятләрен сиздермәү ягын карады.

— Мин сезгә бик рәхәтләнеп ярдәм итәрмен, Скуперфильд әфәнде,— дигән булды ул.— Телисез икән, хәзер үк Жулиолар дачасына китәбез. Дачалары моннан ерак түгел, шәһәрне чыккач берәз гына барасы. Минем машинада гына хәзер барып житәрбез. Төшке ашны да аларда ашарбыз.

— Ашыйсы иде шул, югыйсә мондагы рестораннарда чамасыз кыйммәт, бернинди капиталың да житмәс. Чәнчеләп китим әгәр, шулай. Ашыйсы иде.

— Килештек алайса,— диде Крабс.— Рөхсәтегез булса, мин бер минутка гына чыгып керим дә, кузгалырбыз.

Номердан чыккач та Крабс йомышчыны чакырып алды һәм аңарга почтага барып Спрутс әфәндегә телеграмма сугарга кушты.

«Ишәкләр белән араны өзәргә кирәк. Брехенвильдән Скуперфильд килде. Жаваплылыкны өстемнән төшерәм. Крабс», диелгән иде ул телеграммада.

— Мин булдым да,— диде Крабс, номерга әйләнеп кергәч.— Инде кузгалсак та ярар.

Скуперфильд башына цилиндрын киде дә, юлга кузгалдылар.

Берничә борылышны үткәч, автомобиль шәһәрдән чыкты һәм уктай туры асфальт юлдан китте. Юлның ике ягы киң-киң басулар, ул басуларда көнбагышлар чәчәк атып утыра, карабодай бал исләре тарата, бодай диңгез шикелле чайкала. Машина бакчалы авыллар яныннан уза. Скуперфильд табигать матурлыгына исе китеп әле бер якка, әле икенче якка борылып карый. Болында-фәлән сарык көтүен я булмаса бәйләп куелган кәжәне күрсә, Крабсның янтыгына төртә:

— Карагыз әле, кара, сарыклар! — дип кычкыра.— Чәнчелеп китим әгәр, сарыклар! Матуркайлар! Әнә кәжә! Карагыз әле, кәжә! Нишләп карамыйсыз әле сез?

Күлдә йөзеп йөргән казларны күреп, юлдашының колагына ук кычкырды:

— Казлар! Казлар!

Әллә каз күргәнегез юкмы? — диде Крабс, гажәпләнеп.

— Чәнчелеп китим әгәр, күргәнем юк, ант әгәр! Кайчан күргәнемне дә хәтерләмим, дисәм, дөрөсрәк булыр. Турысына әйткәндә, шәһәр читенә чыкмыйм бит мин.

— Чынлап әйтәсезме? — диде Крабс, бик үк ышанасы килмичә.

— Ант әгәр, шулай, Крабс әфәнде. Кайчан йөрим соң? Гомерем буге акча артыннан куам, зоопарктагына да булганым юк. Анда бит әле барсаң да, бушлай кертмиләр. Алай йөрсәң, бөлеп бетәрсәң... Каян уйлап чыгарганнардыр ул акча алуны! Ашамыйм ич мин аларны... Карыйм да китәм.

— Ул жанварларның да ашыйсылары килә бит, акчасыз булмый шул.

— Тилеләр түләсен аларга азыкка,— диде Скуперфильд, үртәнеп.— Минсез дә яши алырлар әле ул жәнлекләр.

Ул арада Крабс олы юлдан урман юлына бордырып өлгергән иде инде. Юлның ике ягынан да эрбет ағачлары, имәннәр, каштан һәм бамбук ағачлары үсә иде. Аларның һәммәсе дә, Айдагы башка үсемлекләр кебек үк, кәрләләр генә тик.

Ағачлар сирәгрәк үскән урынны чамалап, Крабс тизлекне киметте дә машинасын юлсыз-нисез урман эченә борып алып кереп китте.

Машина чамасыз нык селкетә башлагач кына, Скуперфильд исенә килде һәм, як-ягына карангалый торгач, урман уртасына керүләрен абайлады.

— Нишләп без юлдан каердык соң әле?

— Турыдан чыгабыз,— диде Крабс.— Болай тизрәк барып житәбез.

Урман эченә шактый ук кERGәннән соң Крабс машинаны капылт кына туктатты. Аннары капотны ачып моторда казына башлады. Тегенәр сиздермичә генә кабызу системасын аерды да, киредән үз урынына утырып, стартер педалена баскаларга тотынды. Стартер калайга камчы белән чыжлаткан тавышлар чыгарды, тик моторның кабынасы килмәде.

— Бармыймыни? — дип сорап куйды Скуперфильд, Крабсның кайгысын уртаклашып.

— Бармый шул! — дигән булды Крабс.

Машинасынан кабат чыкты, моторында кабат казынды да жибәрмәкче булгандай итте. Шуннан:

— Двигателе кызгандыр,— дип куйды.— Жәяү барырга туры килер. Хәзер ерак түгел инде.

Скуперфильд теләр-теләмәс кенә машинадан чыкты. Крабс багажнигы ачып бау алды, аны сиздермичә генә кесәсенә тыкты да, машинасының ишекләрен ябып, урманның куерак төшенә юнәлде. Скуперфильд исә, адым саен түмгәккә абына-сөртенә, эченнән тиргәнә-тиргәнә, аңа иярде.

Тып-тын гына бер жиргә кереп житкәч, Крабс туктап калды.

— Ялгыш барабыз бугай,— диде.— Сез ни диярсез?

— Мин нәрсә диим соң, акыллым? Мин алып бармыйм ич, сез алып барасыз.

— Анысы шулай инде. Хәзер агач башына менәм дә кайсы якка барырга икәнән карыйм. Менә бу эрбеткә менәргә булышсагызчы миңа.

Биегрәк бер эрбет янына килүгә, Крабс Скуперфильдны аркасы белән агачка сөятөп бастырды:

— Шушында гына торыгыз, хәзер сезнең иңбашыгызга басып агач башына менәм. Сабыр итегез, әүвәл ботинкамны салыйм.

Крабс иелүен иелде, эмма ботинкасын салып тормады, кесәсеннән баягы бауны чыгарды да күз ачып йомганчы Скуперфильдны корсагы турысыннан агачка бәйләргә тотынды.

Скуперфильд:

— Эй! Эй! Нишләвегез бу?— дип кычкыргач:

— Бәйләргә кирәк ич инде, югыйсә мин менгәндә егылуыгыз ихтимал,— дип аңлатты ул.

Сөйли-сөйли, көйли-көйли Скуперфильд әфәндене шытырдатып бәйләп тә куйды.

— Эй, шаярмагыз! Хәзер үк чишегез, югыйсә ярдәмгә чакырам.

— Нигә дип чакырырга? Берәр нәрсә кирәк булса, үзем генә ярдәм итәрмен.

Крабс шулай диде дә Скуперфильдның жирдә тәгәрәп яткан цилиндрын алып башына кигезде, таягын эрбеткә сөяп куйды.

— Чишегез мине, югыйсә төкерәм! — дип илерде саран бай.

— Алай әдәпсезләнү була бит ул.

Скуперфильд аның сүзенә карап тормады, төкерде, тигезә генә алмады.

— Менә бит, хәзер инде мин сезнең авызыгызга әйбер тыгарга мәжбүр булам,— диде Крабс, бер дә исе китмичә генә, һәм кесәсеннән машина сөртә-сөртә шакшыланып беткән чүпрәк чыгарды да, бөгәрләп, тегенең авызына тыкты. Төшермәсен өчен өстән кульяулык белән бәйләп тә куйды. Хәзер инде

Скуперфильд башын гына боргалый һәм аңлаешсыз авазлар гына чыгара ала иде.

Крабс аны игътибар белән карап әйләнәп чыкты да үз алдына:

— Булды бугай,— дип куйды.— Һава сулагыз, табигать-не күзәтегез. Қичкә таба килеп коткарырмын. Хәзергә көчегезне юкка әрәм итеп ычкынырга тырышмагыз. Файдасы тимәс.

Крабс әфәнде сабуллашып кул болгады һәм урман урта-сында калдырган машинасы янына килеп, тиз генә кереп утырды да шәһәргә кайтып китте.

Унтугызынчы бүлек

МИЛЛИОНЕР ЫЧКЫНА

Гостиницага керү белән, Крабсның күзе телеграммага төште.

«Ишәкләр белән араны өзегез. Ике миллионны банктан алыгыз. Нәтижәсен хәбәр итегез. Спрутс», дип язылган иде ул телеграммада.

Аны укуга Крабс шундук Мигалар белән телефоннан сөйләште, аларга үз янына килергә кушты.

— Менә нәрсә, егетләр,— диде ул, тегеләр килгәч.— Хәзер эшне кызу тотарга кирәк. Зур гына бер чемодан алып, акция сатудан жыелган акчагызны тутырыгыз да, Бәти белән Белмәмешегезне ияртеп, монда килегез. Монда сезне янә бер чемодан көтәчәк, аның эчендә ике миллион булыр. Моннан без бергәләшеп Грабенбергка юл тотарбыз, аннан инде жаныгыз теләгән якка китәрсез. Кая китәргә ниятләдегез соң?

— Сан-Комарикка. Дингез буенда шундый шәһәр бар. Берәз яшәрбез дә сәяхәт итәргә чыгып китәрбез,—дип җавап кайтарды Мига.

— Бик шәп! — диде Крабс.— Акча белән кая барсагыз да хур булмассыз.

— Барыбызга берьюлы кузгалу килешеп бетмәс,— диде Жулио.— Шикләнүләре бар. Мига белән без икәү бүген китәбез. Белмәмеш белән Бәтигә билет алып калдырабыз, алар иртәгә китәрләр.

— Алай да ярый,— дип куйды Крабс.— Тәвәккәлләдек. Мин хәзер банкка барып акча алып кайтам.

Мига белән Жулионы кайтарып жибәргәннән соң Крабс туп-туры банкка китмәде. Иң башта «Давилон юморескалары» дип аталган газета редакциясенә сугылды. Ул газетаның хужасы әлеге дә баягы Спрутс әфәнде иде. Икенче төрле әйткәндә, газета Спрутс әфәнде акчасына чыгарыла иде. Газета аңарга үз товарларын мактау өчен кирәк. Ә мактавын алар бик зур осталык белән мактыйлар. Газетада еш кына хикәя дип исемләнгән нәмәрсәкәйләр дә басыла. Андагы геройлар чәй эчәргә утырсалар, автор аларның Спрутс заводында эшләнгән шикәр белән эчүләрен әйтмичә калмый. Уңай геройлар, ягъни хәлләрәк нәнүсләр Спрутс фабрикасыннан чыккан тукумадан киём тегәләр. Шикәрләре чамасыз татлы булганга, аз кабалар; киёмнәре әйбәт тукумадан тегелгәнгә, озак еллар бие кияләр, менә шуңа күрә акчалары янга кала, баеп китәләр, имеш.

Крабс әфәнде кәргәндә газетаның редакторы Кимерәү өстәл артында кәгазьгә күмелеп утыра иде. Қартаеп беткән симез күсене хәтерләтә иде ул редактор: сизгер борыны оч-

лаеп килгән, өске ирене искиткеч ак ике озын тешен каплап бетерми.

Кимерәү әфәнде Крабсны байтактан бирле белә иде, хәзер күргәч тә елмаеп куйды, очлы тешләре иягенә үк җитте. Ул, исәнлек-саулык сорашкан:

— Тиз тотасы берәр зуррак эш бармы әллә?— дип куйды.

— Нәкъ өстенә бастыгыз! — диде Крабс һәм көлеп җибәрде.

— Моңы сизү берни тормый,— дип аңлатты редактор,— вак-төяк боерыкларын Спрутс әфәнде я хатка яза, я телефоннан тапшыра.

— Бу юлы телефонга да, почтага да ышанырга ярап бетми шул.

Крабс артына борылып карады, ишекнең нык ябылган булуын күргәч, редакторның каршысына ук килеп басты да әкрән генә:

— Гигант үсемлекләргә бәйле эш,— диде.

— Әллә югыйсә гигант үсемлек җәмгыяте таркаламы? — дип, редактор сагая калды һәм борынын сүзып иснәнгәндәй итте.

— Таркалырга тиеш,— диде Крабс әфәнде, соңгы сүзенә басым ясап.

— Тиеш дисезме?.. Әһә, тиеш дисез икән! — редактор янә очлы тешләрен иягенә кадап елмайды.— Тиеш икән, бер дә шикләнмәгез, таркалыр! Ха-ха!..— дип көләргә тотынды ул, күсенеке шикелле очлы йөзен югары чөеп.

— Акционерлар җәмгыятенә кара тап төшерердәй берәр мәкалә чыгарырга кирәк,— дип аңлатырга кереште Крабс.— Акция сатып алган нәнүсләрне ышандырырлык итеп әйтергә кирәк: акцияләрнең кыйммәте юк, аны сату эшен жуликлар оештырган, дияргә кирәк. Инкаръ итү кирәкмәс, шик-шөбһәгә төшерү дә бик җиткән.

— Төшендем,— диде редактор.— Акциясен һәркем сатсын дисән, шик-шөбһәгә төшерү инде аның иң җайлысы. Спрутс әфәнде аларны арзан бәягә җыеп алып, кыйбатлана төшкәч сатарга уйлыйдыр инде?

— Спрутс эфэнде миңа үзенең ниятен сөйләп тормады,— дип кырт кисте Крабс.— Иртәгә газетада мәкалә басылып чыкса, бездән башкасын сорамайлар.

— Аңлашылды,— диде редактор, башын кагып.

— Тагын бер шарты бар. Ул мәкалә хакында бер жан иясе дә алдан белмәскә тиеш.

— Аңлашылды. Үзем тотынам бу эшкә.

Крабс редактор белән сөйләшкән арада, аннан соң банка барып акча алып кайткан арада, Мига белән Жулио үз жайларын карадылар. Иң башта алар вокзалга барып, иртәгәгә көн өчен Сан-Комарикка хәтле поездга ике билет алдылар. Кайтышлый универмагка кереп, пуля үтми торган фибролиттан эшлängән ярыйсы ук зур бер чемодан сатып алдылар. Аннары юл уңаенда кинотеатрга сугылып, кинога ике билет алдылар.

Конторага кайткач, Жулио кинога дигән ике билетны Белмәмеш белән Бәтигә тоттырды да:

— Хәзер кинога барыгыз,— диде.— Кинодан чыккач, әйбәтләп ашап алыгыз. Менә сезгә акча. Эшкә иртәгә килерсез. Бүген без генә сатып торырбыз.

Иптәшләрен кинога озаткач, Мига шундук өстәл янына утырып акция сатарга тотынды, Жулио исә янмый торган шкафны кереп ачты да акчаны чемоданга тутыра башлады. Кассаны актык фертингына чаклы бушаткач, куен дәфтәреннән бер бит кәгазь ертып, нидер язды һәм поезд билетлары белән бергә киштәгә куйды.

Эшен бетереп, дустаны янына чыккач, Жулио чемоданга ымлады. Мига аны шундук аңлап алды. Өстәл яныннан кузгалды да, иртәгә килерсез дип, халыкны чыгарып жиберде. Аннары чемоданны эләктерделәр дә, контораны бикләп, китеп тә бардылар.

Ун минуттан алар инде гостиницада Крабстан алган акчаны санап утыралар иде. Ике миллионның очына чыгар өчен шактый озак вакыт кирәк булыр иде, шуңа күрә унар менләп төрөлгән төргәкләрнең кайсыберен генә санаштыргалар. Крабс алып кайткан чемоданда дөп-дөрөс ике мил-

лион икәненә тәгаен ышангач, Жулио йөз меңен Крабска тотырды.

— Монысы сезнең өлеш. Туры юлда эшләп алган акча. Игелеккә китсен.

— Рәхмәт, дусларым,— диде Крабс.—Хәзер безгә шәһәрдән тизрәк таярга кирәк. Юл уңаенда тагын бер табышлы эш көтә безне.

— Нинди эш ул?

— Атаклы миллионер Скуперфильдны коткарасы бар.

— Ни булган соң ул миллионерга?

— Юлбасарлар шайкасы урлап киткән үзен. Хәзер аның өчен бик зур сумма сорыйлар,—дип аңлатып бирде Крабс.—Юлбасарларның Скуперфильдны кайда асраганнары миңа мәгълүм. Хәзер без аны коткарсак, зур гына суммага чек яздырып алып идек.

— Коткарган өчен ул саран байдан күпме сорарбыз соң? — дип кызыксынды Жулио.

— Бер миллион сорарбыздыр.

— Бер миллион дисезме?!

— Бик күпмени соң ул? — Крабс шиккә төште.

— Қаян күп булсын инде! — дип җавап кайтарды Жулио.— Икедән дә кимгә андый эшкә якын бармыйбыз.

— Өчне алыһ та, шул җитәр,— диде Мига.— Һәркайсыбызга берәр миллион тиячәк.

— Менә бу ичмасам төпле фикер! Әйдәгез киттек.

Ул арада Скуперфильд әфәнде котылудан өмет өзгән иде инде. Крабс бәйләгәндә бөтенләй югалып калганга, ул аның нилектән болай эшләвен дә абайлап өлгермәде. Авызындагы чүпрәктән килгән сасы бензин исе аның башына капты. Һуштан язып егылырга баулары ирек бирмәде. Шулай да ул беравык һушын жуеп торды. Исенә килгәч, бауны өзмәкче булып тартылгалап та карады. Ләкин бау өзелмәде, тәненә тагын да тирәнрәк батып керде. Тора-бара инде аның кул-аяклары оеды, тәне бернинди авыртуны да сизмәс булды.

Берәр нәнүс килеп коткармасмы, дип көнөзын көтте Ску-

перфильд. Менә бер заман аяк тавышлары ишетелде. Күтәрелеп караса, ерактан ук өч нәнүсне күреп алды. Берсен Крабска да охшатып куйды. Ләкин әйбәтләп карарга өлгегәнче, тегесе агач ышыгына посты. Қалган икесе моның янына килде.

Мига белән Жулио аны бик жентекләп күздән кичерделәр. Шуннан соң Мига:

— Скуперфильд әфәнде түгелме соң? — диде.

Скуперфильдның эченә жылы йөгерде, һәм ул:

М-м! М-м! — дип мәгрәп алды, башын какты.

— Сезнең юлбасарлар кулына эләгүгез, коткарган өчен аларның сездән зур сумма сораулары шәһәргә ишетелде, — диде Мига.

Скуперфильд янә ияк какты, янә:

— М-м! М-м! — дип мәгрәп куйды.

— Башта аның авызын чишәргә кирәктер, — диде Жулио. — Югыйсә без аңардан рәтле сүз ишетмәбез.

— Бик дәрес, — диде Мига һәм, Скуперфильдка якын ук килеп, аның авызын тарттырып бәйләп куйган кульяулыкны чиште.

Шуннан инде авызындагы чүпрәкне Скуперфильд үзе теле белән этеп төшерде. Төкеренде-төкеренде дә:

— Әфәфе фүфләк! Тфү! Әфәфе фүфләк! — дип сөйләнергә тотынды.

— Берни аңламыйм! — дип куйды Мига.

— Әшәке чүпрәк, ди булыр, — диде Жулио. — Авызына тыккан чүпрәкне сүгәдер.

— Эһе! Эһе! — дип баш какты Скуперфильд. — Әфәфе фүфләк фул! Тфү!

— Ярар, ярар, — диде Мига, аны тынычландырып. — Үзегезне кулга алырга тырышып карагыз әле. Телегезне берәз күнектерсәгез дәрес сөйли алырсыз, дип уйлыйм.

Скуперфильд телен күнектерү максаты белән төрле сүзләр әйтә торгач, теле чынлап та язылды. Хәзер инде ул «р» авазын гына әйтә алмый иде.

— Зарар юк, аңларбыз, — диде Мига. — Сөйләшүләрне

дэвам итсэк тэ була. Сезде бу бэладэн бушлай коткарудан безгэ файда юклыгын үзегез дэ аңлуйсыздыр, эшлекле нэнүс. Дөрес эйтәмме?

— Дөфес, дөфес! Күпме кифэк соң?

— Өч миллион.

— Нәфсә? — дип куйды Скуперфильд. — Өч миллион нәфсә соң?

— Иске галош түгел, билгеле, фертинг.

— Тагын өч миллион фефтингмы? Күфэлэтэ талау бу, чукунып китим эгәф! — дип илереп жибәрде теге.

— Оят кирәк эзрәк, Скуперфильд әфәнде! Нинди талау булсын ди инде? Пычак белән янамыйбыз ич. Юлбасарлар түгел.

— Юлбасафлаф түгел, имеш! — дип үртәнде Скуперфильд. — Мин каян белим, әллә сез юлбасафлафдыф!

— Ояла белер идегез, Скуперфильд әфәнде. Нигә безне рәнжетәсез! Алайга китсә, без үзегезне дэ юлбасар дия алабыз. Югыйсә урманга китереп бәйләмәсләр иде.

— Яфаф инде, — дип сөйләнде Скуперфильд. — Өч миллион фефтинг кыйбат була.

— Күпме түләр идегез соң?

— Күпме дисезме?.. Биш фефтинг түли... юк, өч фефтинг түли алыф идем.

— Нәрсә? — дип жикеренде Жулио. — Өч фертингмы? Ул чаклы безне кем дип белдегез соң? Без аңа калмаган эле. Котыласыгыз килмидер сезнең. Көчләп коткарырга уйламыйбыз.

— Нишләп килмәсен? — дип каршы төште Скуперфильд. — Монда басып тофу беф тә фәхәт түгел.

— Алай булгач нигә соң өч фертинг белән башны катырасыз?

— Яфаф, биш фефтинг итәфем алайса. Шул да бик житкән.

— Киттек лә! — диде Мига, жән ачулары чыгып.

Алар кырт борылдылар да китеп тә бардылар. Скуперфильд алар артыннан:

— Әй! Нигә китәсез инде? Ун фефтинг бифәм! Әй! Туктагыз әле! Егефмене бифәм!..— дип кычкырып калды.— Алмасагыз, ник чәнчелеп китмисез шунда! Мине афзанга да коткафыфлаф әле.

Мига белән Жулионың күздән югалуын күреп, Скуперфильд алар сораганны бирмәвенә үкенеп тә куйган сыман булган иде, кабат аяк тавышлары ишетелде.

«Котылдым болай булгач! — дип уйлап алды ул, куанып.— Кире килерлек булгач, алар шул егерме фертингка риза инде. Ә мин хәзер аларга бирмим. Унбише дә бик житкән».

Скуперфильдның нәрсәгә куануын әйтүе читен. Котылуынамы, әллә биш фертингны янга калдыруына микән?

Әмма аның гажәпләнүенә каршы, Мига белән Жулио бауны чишәргә бик алай ашыкмадылар. Агач янына килделәр дә жирдән нидер эзли башладылар. Скуперфильд моңа бик сәерсенде.

— Нәфсә эзлсез анда? — дип сорады.

— Чүпрәк,— диде Мига.— Без килгәндә нинди хәлдә булсагыз, хәзер дә шул ук кыяфәттә калырга тиешсез. Кемдер тырышып-тырышып авызыгызга чүпрәк тыксын да, без килеп аны алып ташлыйк, имеш. Намуслы нәнүсләр шулай эшләреме, сезнеңчә? Намуссыз булырга кушмассыздыр ич?

Жулио ул арада чүпрәкне эзләп тапты һәм Скуперфильдның авызына дыңгычлап тутыра башлады.

— А-а!— дип илереп жибәрде теге.— Фүфлэк кифәфми! Тфү! Фүфлэк кифәфми!..

— Өч миллион түләрсезме соң? — дип Жулио жан өшөткерлек итеп сорап куйды.

Скуперфильд ияк какты. Жулио аның авызындагы чүпрәкне кире алды. Скуперфильд төкеренергә тотынды. Аннан соң:

— Кызганычка каршы, акчам янымда түгел шул,— диде.

— Чек язарсыз.

— Чек кенәгәм дә килмәгән шул.

— Ялган! — дип кычкырды Мига.— Чек кенәгәсен үзе белән алмыйча бер генә капиталист та бусагадан аяк атламый.

— Ярар инде алайса, чишегез.

Мига белән Жулио күз ачып йомганчы бауны чишеп аттылар. Скуперфильд, агачка ябышып каткан сыман, беравык үз урынында басып торды да шапылдап жиргә егылды.

— Сезгә ни булды? — дип, Мига аңа ярдәмгә ташланды.

— Бер дә белмим,— диде теге.— Аяк тыңламый. Кул да тыңламый.

— Кыймылдамый торганныкыдыр әле,— дип куйды Мига.

Жулио исә эллә ни баш ватмады, Скуперфильдның ике кулын ясалма сулу алдырган чактагы төсле итеп як-якка аергаларга тотынды. Мига ул арада Скуперфильдның аякларын бер күтәрәп, бер төшерәп торды. Берәздән теге кул-аяклары язылганны тойды һәм:

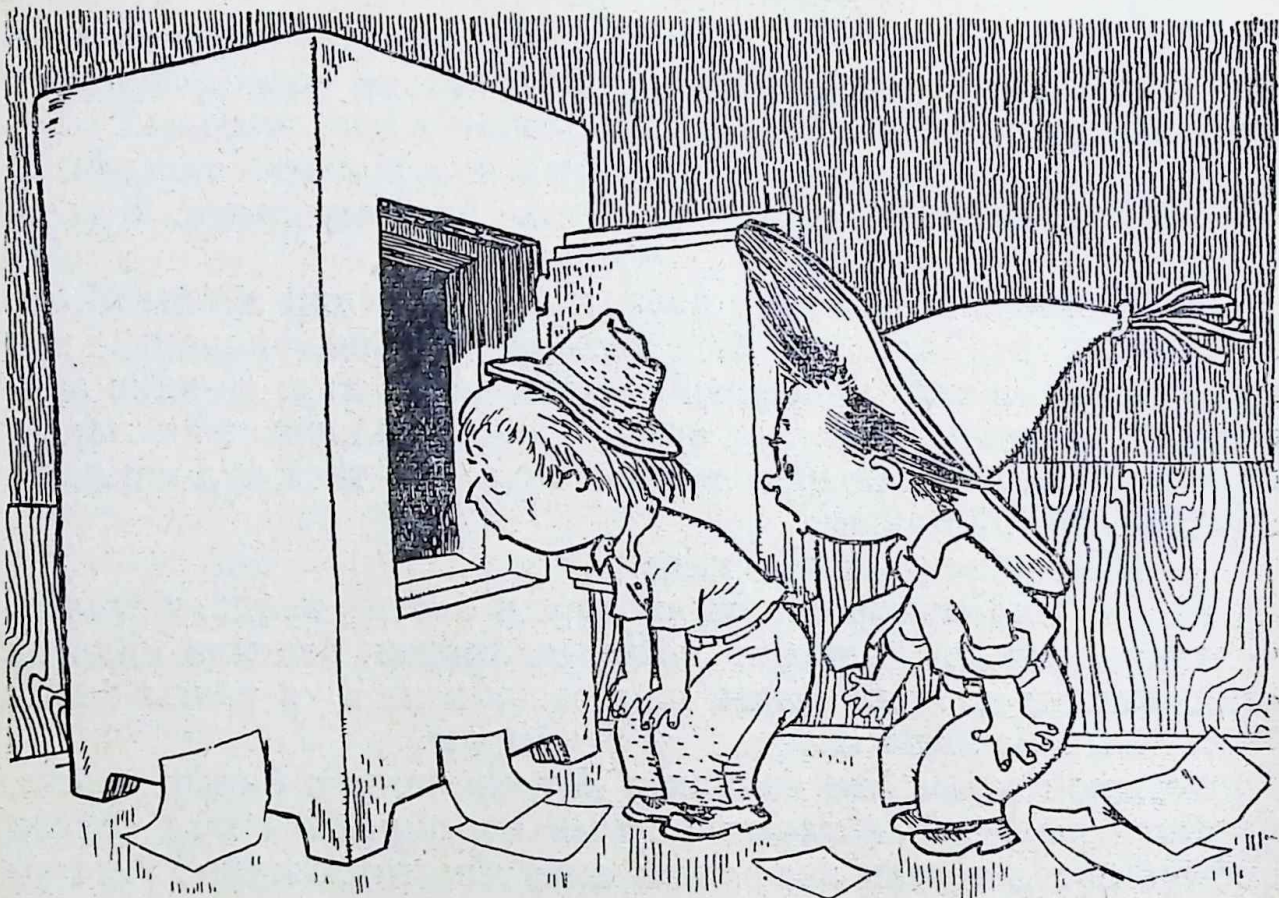
— Жибәрегез, үзем,— диде.

Ыңгыраша-ыңгыраша гына торып басты, иелде, бөгелде, чүгәләде, аннары жирдән алып цилиндрын башына киде дә сөяк башлы таягын алды һәм кисәк кенә шул таягы белән Жулионың башына китереп тә кундырды.

Мондый хәлне һич көтмәгән Жулио чалкан барып төште.

Скуперфильдның качып баруын күргән Мига куа киткән иде дә, бүсеп торган агач тамырына абынып егылды. Ул торганда инде Скуперфильдтан жылләр искән иде. Жулионың һаман да әле хәрәкәтсез ятуын күреп, ул агач артына поскан Крабсны чакырып алды. Шуннан алар автомобильләре янына йөгәрделәр.

Егерменче бүлек

ГИГАНТ ҮСЕМЛЕКЛЭР ЖӘМГЫЯТЕ ТАРКАЛА

Белмәмеш белән Бәти ул кичне начар йокладылар. Саташып беттеләр. Белмәмешне ниндидер жуликлар куды. Алардан ул я чормага, я подвалга качты. Анда гына качып котыла алмагач, буш мичкәгә төште. Аның төшүе булды, мичкәгә мазут агыза башладылар. Чыгып качыйм гына дигәндә, ниндидер кул аның чәченнән китереп тотты да мичкәдән ба-

шын калкытырга ирек бирмәде. Сасы мазутка тончыкмаска тырышып бер талпынган иде — уянып китте. Үзенә мичкәдә утырмыйча, караватта ятуына тәмам ышанганнан соң, кабат йокыга китәм дигәндә генә, тәрәзәсе тавыш-тынсыз гына ачылып, куркыныч нәнүсләр килеп керде. Шакмаклы кепкалар кигәннәр, кулларында пистолетлар. Белмәмеш урыныннан сикереп торды да чыгып чапты. Имештер, ул бер станциягә килеп чыкты. Анда зур-зур цистерналар күрәп, берсен ачып карады. Цистерна буш иде. Шуңа төште. Төшүе булды, цистернага каяндыр мазут тула башлады. Мазут аның биләннән, күкрәгеннән узды, муенына җитте. Белмәмеш йөзеп китте, ләкин мазут һаман арта барды, Белмәмешне бер заман түшәмгә китереп кысты. Сасы мазут аның авызына, борынына керде, күзенә тулды. Тончыга башлавын сизеп, Белмәмеш бар куәтенә кычкырып җибәрде һәм уянып китте. —

Караватта ятуына тәмам ышангач кына, берәз тынычлана төште. Кабат йокыга китәм дигәндә генә, Бәтинең дә ыңгырашканын ишетте.

Караватында яткан килеш, Бәти өзгәләнепме-өзгәләнә:

— Җибәрегез мине, җибәр! — ди.

Белмәмеш аны төрткәләп карады, әмма теге уянмады.

— Җибәрегез! — дип саташып кычкыруында булды.

— Нәрсә акырасың әле? Сине беркем тотмый ла, — диде Белмәмеш.

— Без кинода күргән юлбасарлар үземне тоттылар да буа башладылар, — дип аңлатты Бәти, уянып җиткәч.

— Ә мин мазутка бата яздым.

— Кичә кино караганның ул. Кинога барсаң, төне буе шулай саташып чыгасың.

Кинофильмнарны нигә куркыныч итәләрдер инде, кызыклы итсеннәр иде ичмасам, дип сөйләнә-сөйләнә, ике дус, берәз тынычланып, янә йоклап киттеләр. Әмма тынычлана алмадылар, таң атканчы төшләнеп-саташып чыктылар.

Көндәгедән иртәрәк торып, теләр-теләмәс кенә тамак ялгадылар да йокысыз үткәргән төннән соң ичмаса берәз башыбыз ял итмәсә дип, конторага җәяү барырга булдылар. Урам-

га чыгу белән, урам чатында газета сатучыны күрделәр. Ул бертуктаусыз кычкыруын белә иде:

— «Давилон юморескалары»! Соңгы хәбәрләр! Көлкә хәлләр! Бәясе ике сантик! Гигант үсемлекләр җәмгыятенен таркалуы турындагы хәбәр! Сенсация! Гигант акция хужаларына берни түләнмәячәк! Җәмгыять таркалган! Көлкә хәлләр!..

Белмәмеш белән Бәти, газета сатып алдылар да гигант үсемлекләр җәмгыятенен таркалуы турындагы хәбәрне эзләргә керештеләр, тик андый хәбәрне таба алмыйча җәфаланып беттеләр. Икенче мәртәбә эзли башлагач кына, кечерәгрәк кенә бер хәбәргә төртелделәр. Анда болай дип язылган иде:

Соңгы вакытларда газетабызны укучылар еш кына безгә мөрәҗҗәгать итеп гигант үсемлекләр турында сөйләвебезне үтенделәр. Хәзерге көндә, ул мәкерле үсемлекләр турында уңай һәм кире фикерләр йөргән бер заманда, алар турында нәрсә дип әйтергә мөмкин соң? Алар турында берни дә әйтә алмыйбыз дип әйтүдән башканы әйтә алмыйбыз, чөнки безнең бернинди тәгаен мәгълүматыбыз юклыгыннан башка бернинди дә тәгаен мәгълүматыбыз юк. Кайсыбер беркатлы нәнүсләр, юкка-барга ышанып, хәтта ул шау-шулы үсемлекләрнең акциясен сатып алуга кадәр барып җиткәннәр. Гигант үсемлекләр җәмгыятенә без һич тә тел тидерергә җыенмыйбыз. Акция сатып алган нәнүсләр буш кул белән калалар, дип тә әйтергә теләмибез, чөнки аларның үз көнкүрешләрен яхшыртырга өметләре бар. Ә бит өмет дигән нәрсәне бөтенләй игътибар үзәгеннән чыгарып ташлау мөмкин түгел. Акча түләмичә берни килми, акчаңны түлә дә хыял диңгезендә йөзә бир. Мөмкинлек чыгу белән, газета бу турыдагы сөйләшүләргә кабаттан кайтачак.

Редактор Кимерәү.

Мәкаләне укып бетергәч, Бәти уфтанып башын чайкады һәм:

— Шунның ише мәкалә аркасында безнең акцияне алмый башлаулары бар,— дип куйды.— Берәр бай көнләшеп яздыргандыр инде. Соңрак калдыгыз шул, агай-эне! Акцияне сатып бетереп ятабыз.

— Безнең акцияне алсалар ни дә, алмасалар ни—байлар өчен барыбыр түгелмени?

— Түгел шул менә! Аларның гомумән гигант үсемлекләргә каршы чыгуы ихтимал. Ник дисәң, фәкыйрьләргә файда китергән нәрсә байларга каза китерә. Элек-электән шулай инде ул.

Сөйләшә-сөйләшә атлый торгач, ике дус конторалары урнашкан урамга килеп чыктылар һәм ерактан ук ишек төбенә жыелган халыкны күреп алдылар. Кайсыберләренең кулларында гигант үсемлекләренең акциясе. Алар акцияләрен һавада болгый-болгый:

— Ник безне монда тотасыз? — дип кычкырыналар.— Акчабызны кире кайтарып бирсеннәр! Алдадылар! Гигант үсемлекләр бар, дип алдадылар!

Ишек төбөндә торучы швейцарның үз сүзе сүз:

— Китегез моннан! — ди ул.—Конторалар тугызсыз ачылмый, шуңарчы бина эченә беркем кертелми. Яхшы чакта китеп калыгыз, югыйсә полицейскийларны өстерәм!

Халык төркемен ера-ера Белмәмеш белән Бәти бусага алдындагы басмаларга менделәр. Шуннан Бәти халык ягына борылды да:

— Газетка ышанмагыз, туганкайлар! — дип мөрәжәгать итте.— Алданасыз! Гигант орлыклар бар бит алар! Акчасын кире алырга теләүчеләр булса, хәзер үк кайтарып бирәбез.

— Менә ул алдакчылар! — дип кычкырып жибәрде шул чак арадан кемдер.— Сал берне!

Кайсыбер акционерлар Бәтине өстерәп төшермәкче генә булганнар иде, ишек ачылып китте, һәм аннан бакыр каскалы полицейский атылып чыкты һәм электрлы күсәге белән уңлы-суллы селтәнергә тотынды. Халык төркеме чигенергә мәжбүр булды.

— Сәгать тугызда контора ачыла, керерсез дә акчагызны кайтарып алырсыз, шуңа кадәр авыз да ачмагыз! — диде полицейский һәм, Белмәмешләр ягына ымлап, швейцарга:— Боларын кертеп жибәр,— дип өстәде.

Швейцардан ачкыч алып, Белмәмешләр ашыга-ашыга өченче катка менделәр.

— Акчаларын кайтарып бирүдән дә яхшысы булмас,— диде Бәти.— Капиталларын теләгән чакта кире алу мөмкинлеген күрерләр дә шундук тынычланырлар.

Бәти конторага керү белән эчке бүлмәдәге янмый торган шкафка күз салды. Ни сәбәпледер шкафның авыр ишеге ачык иде. Бәти бер сикерүдә шкаф янына барып житте һәм, коты алынып, кычкырып жибәрде:

Белмәмеш! Акча очкан!

— Кая китәр икән соң? — дип куйды Белмәмеш, бик нык аптырауга калып.

— Белмим шул... Урлаганнардыр...

Шулай диде дә Бәти шкафның бер киштәсендә кәгазь кисеге һәм ике билет күрәп алды.

— Тукта әле, монда язу бар,— диде һәм кычкырып укып жибәрде.

Кәгазьдә тигезле-тигезсез басма хәрефләр белән түбәндәге сүзләр язылган иде:

«Кадрли дузлар! Без кыйак ларго торы киль де. Белет ларно алогоз, поизга утырогоз хәм тис-тис Сан-Комарик шахарина кил игис. Без каршишо ларбоз. Сизгә-якшолок тлйәучо Мига блйан Жулио».

— Менә сиңа кирәк булса! — дип куйды Бәти.— Акчаны алып сызганнар икән ич. Хәзер без монда капкынга эләктек ләбаса.

Ул ике сикерүдә тышкы ишеккә барып житте һәм ишекне эчтән бикләп алды. Шул минутта ук коридордан дөп-дөп йөгергән аяк тавышлары ишетелде. Ул да булмады, акционерлар контораның ишеген үк дөбердәтә башладылар.

— Ачыгыз! Югыйсә бетерәбез үзегезне! Акчабызны кайтарып бирегез!

Бәти озак баш ватып тормады — йөгереп барып тәрәзәне ачып жибәрде. Түбәнгә күз салгач, өченче каттан сикереп я имгәнербез, дип уйлап куйды һәм акцияләрдән бушаган

бауларны алып бер-берсенә тиз-тиз генә ялгарга тотынды. Белмәмеш тә аңа ярдәмгә килде.

Ул арада ишек дер калтырый башлады. Кисәктән генә тавыш тынды. Акционерлар нидер көтәләр иде ахры.

Бәти бауның бер очын тәрәзәдән ишек алдына төшерде һәм, аның жиргә тигәнән күрәп, икенче очын пар трубасына бәйләп куйды.

— Төш әйдә! — диде ул Белмәмешкә.

Белмәмеш ике әйттермәде, баудан төшөп тә китте. Шул чакны коридорда тавыш янә көчәйде. Арадан берсе:

— Китереп бәрик әле! — дип кычкырды.

Ишеккә нәрсә беләндер бик каты китереп бәрделәр.

— Тагын берне!

Бу юлы ишек дерелдәп куйды. Белмәмешнең исән-сау жиргә аяк басуын күрәп, Бәти дә тизрәк качу ягын карады.

— Тагын берне!

Монысында ишек түзмәде, шатырдап куйды, тупсасыннан чыгып, идәнгә килеп төште. Шул ук вакытны язу өстәленең өске тактасын күтәрәп берничә нәнүс атылып килеп керде. Ишекне шуның белән бәрәп ачканнар икән. Ишек кинәт кенә ачылып киткәч, кайсыбер нәнүсләр идәнгә егылып борыннарын канатканнар. Конторага акционерлар тулды. Бер ишеләре янмый торган шкаф янына йөгәрде, икенчеләре янмый торган сандыкларны ачарга кереште. Ләкин аннан кайчандыр акция төргән кәгазь кисәкләреннән башка берни чыкмады.

Акчаны таба алмагач, котырынган акционерлар пыяла шкафны ваттылар, аннан Белмәмешнең скафандрын алып, аны теткәләп ташладылар. Шуннан соң гына тәрәзәгә күзләре төшөп, андагы бауны күрәп алдылар.

— Тәрәзәдән сызганнар! — диде кайсыдыр.

Берничә нәнүс баудан төшә башлады, калганнары баскычтан йөгәрде. Ләкин алар соңга калдылар. Белмәмешләрдән жыллар искән иде. Алар ишегалдыннан икенче урамга чыгып, халык арасына буталып өлгергәннәр иде инде.

— Безгә хәзер Елан тыкрыгына барырга кирәк, анда төр-

ле калибрлы товарлар магазинында Жулио эфэндене очрата алмабызмы,— диде Бәти.

Дуслар Елан тыкрыгына киттеләр, анда барып житкәч, төрле калибрлы товарлар магазинын эзләргә керештеләр. Тик магазинны таба алмадылар.

— Менә сиңа кирәк булса! Магазины кая китте икән соң? — дип сөйләнде Бәти, гарьләнәп.

Урамны кат-кат әйләнделәр, менә бер заман Бәти кондитер магазинны алдында туктап калды.

— Нинди әкәмәт соң әле бу? Элек бит монда төрле калибрлы товарлар магазинны иде шикелле!

Дуслар эчкә керделәр дә сатучы кыздан төрле калибрлы магазинның кая киткәнен сорадылар. Сатучы кыз аларга төрле калибрлы магазин хужасының бик нык баеп, сәяхәткә чыгып киткәнен, ул магазин урынына менә кондитер магазинны ачылуын сөйләде.

Урамга чыккач, Бәти, ачуы килеп:

— Күрдеңме? «Бик нык баеп, сәяхәткә чыгып киткән!»— диде.

Аннары ул кесәсендәге язуны алып кабаттан укып чыкты.

— Нишләп соң әле, безгә качарга туры килде, дип язалар? Бәлки алар газетада нинди мәкалә басылып чыгасын алдан ук сизенгәннәрдер дә, акчаны алып, качып котылмак булганнардыр? — дип сөйләнде Бәти.— Безгә һич тә монда калырга ярамый, Сан-Комарикка юлланырга кирәк. Әйбәт шәһәр ул. Анда яшәгәнем бар минем.

Сан-Комарикка поезд кич белән генә китсә дә, Белмәмешләрнең гостиницага кайтып күренергә йөрәкләре житмәде. Алданган акционерлар кулына элэгүдән курыктылар. Төшкә чаклы шәһәр паркында йөргәннән соң, дуслар кечерәгрәк кенә арзанлы ашханә табып, ныклап кына тамакларын туйдырдылар. Қалган акчаларына юлга дип бер шешә газлы су сатып алдылар, мороженный алып ашадылар.

Вокзалга вакытыннан иртәрәк килеп, вагонга кереп утырғыга ниятләделәр. Проводник, аларның билетларын карап, өске урыннарны күрсәтте.

— Бик шәп,— диде Бәти.— Беркем сизмәс ичмасам. Югыйсә акционерларга тап булуыбыз бар. Мондый чакны танымаганнары хәерлерәк.

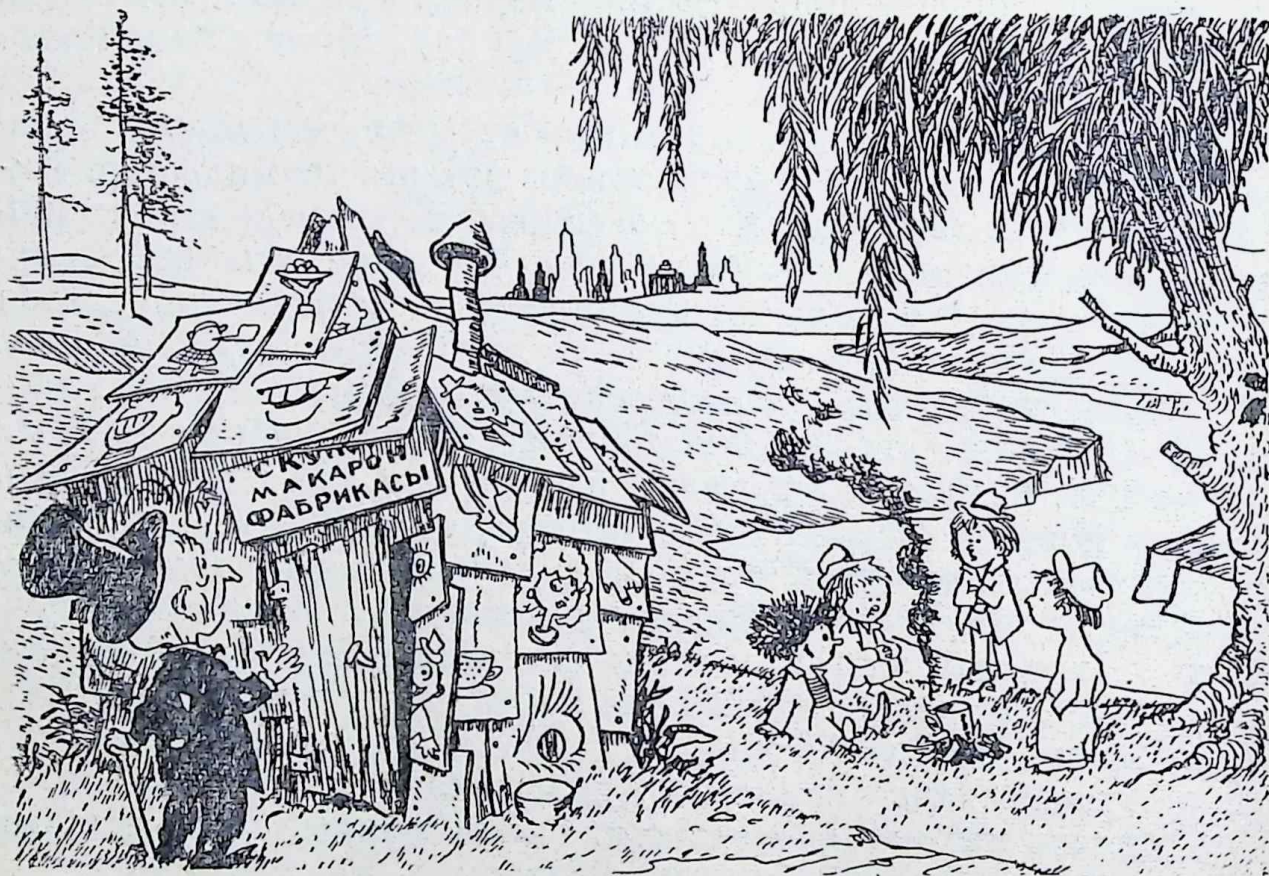
Өске киштәләргә әйбәтләп кенә сузылып яттылар да, кача-поса гына, вагонга керүчеләрне күзәтергә тотындылар. Акрынлап вагон халык белән тула барды. Белмәмеш яткан киштә астына ниндидер юан гына бер нәнүс килеп утырды. Чемоданын эскәмия астына тыгып, кесәсеннән бер кочак газета чыгарды да укый башлады.

Берничә минуттан икенче эскәмиягә дә ия табылды. Монысы баягы пассажирның нәкъ киресе, ягъни хәйран да ябык нәнүс иде. Кыяфәтенә караганда, бу нәнүс әле генә саз ерып йөргән икән дә өстен-башын киптерергә вакыт тимәгән, дип уйларга мөмкин иде. Кара чалбары бөгәрләнәп, тимгел-тимгел кызгылт-сары пычракка буялып беткән. Цилиндр эшләпәсенә дә шундый ук тап төшкән, әйтерсәң кемдер аңа пычрак тондырган. Кара пиджагы арка турысыннан умырылып төшкән. Аркаң белән ботакка яисә стенадагы кадакка эләксәң генә шундый хәлдә каласың. Аркасыннан чак кына түбәнрәк бер урынга кырмавык ябышкан. Тагын шундый ук кырмавык терсәгенә һәм чалбар балагына сарган.

Эскәмиягә утыргач та, бу саз нәнүсә башыннан цилиндрын салды һәм, фокуслар күрсәтүчедәй, аннан төрле нәрсәләр чыгарырга кереште. Цилиндрдан теш порошогы белән теш четкасы, хуш исле сабын, сөлге, берничә кулъяулык, чиста оекбаш, искереп-күгәрәп беткән ике кадак, бакыр чыбык кискәге чыкты.

Белмәмеш боларның барысын да үзенә киштәсеннән күрәп ятты һәм, шуның белән мавыгып, поездның кузгалып китүен дә сизми калды.

Егерме беренче бүлек

СКУПЕРФИЛЬД МАЖАРАЛАРЫ

Китап укырга күнегеп беткән укучылар әлеге кара цилиндрлы ябык пассажирның Скуперфильд әфәнде икәнлеген сизенгәннәрдер инде.

Теге «коткаручыларыннан» качып котылганнан соң үткән бер тәүлек гомер эчендә Скуперфильд ниләр генә күрмәде.

Иң әүвәл урман буйлап куа килгән Мигадан качып котылым дип сулуы капканчы йөгерде. Артына әйләнеп караганнан соң куа килүченең юклыгына ышангач кына, адымын әкрәнәйтә төште, дәресең әйткәндә, атлап китте. Эче тулы

шатлык иде аның. Бер сантик та акча туздырмыйча гына котылуына сөенеп бетә алмады.

Юлның кайсы якта икәннен абайламаганга, ул, урманның бер чиге булып әле дип, турыдан суктырды.

Шундый да зур борчылулардан соң аның ашыйсы бөтенләй килмәде. Моңы Скуперфильд үзе дә сизде. Шуңа рәвешчә тамакны кысып акчаны яңга калдыру мөмкинлегенә булуына куанды. Ашар алдыннан борчыласы гына бар икән. Моңың өчен күңелен сөймәгән берәр нәрсә турында сүз кузгатудан яисә шунда берәрсә белән әрепләшәп алудан да яхшысы булмастыр.

Уйларына мавыгып китеп Скуперфильд яңадан ашыйсы килә башлаганын да сизми калды. Корсагында «бүреләр улы» башлагач кына, исенә килде. Урманда адашкан нәпүсләрнең жыләктер, чикләвектер, гөмбәдер ише нәрсәләр белән тамак туйдыру гадәтә хәтеренә төшәп, күзгә белән тирә-якны айкарга тотынды. Ләкин ул жыләк тә, чикләвек тә, хәтта гөмбә генә дә таба алмады. Ашардай нәрсәләрдән өметен өзгәч, үлән чәйнәп карады. Тик үлән артык ачы булды, һәм ул аны шундук жиргә төкерде. Уңлы-суллы карангалап бара торгач, Скуперфильд сазлыкка кереп киткәннен сизми дә калды. Шуннан, коты алынып, кирегә йөгәрдә, әмма бу юлы сазның күзенә генә туры килде. Сазлык эчендә калуын абайлап алгач та, ул түмгәктән түмгәккә сикергәләп китте. Мең бәла белән сазлыктан котылган иде, кырмавык арасына килеп керде. Аннан чыга-чыга битен-кулын тырнатып бетерде. Моңысыннан да арынгач, берәз ял итеп алу нияте белән жиргә утырды.

Ләкин аңа рәхәтләнәп утырырга туры килмәде: кызгылт эре урман кырмыскалары ябырылдылар. Скуперфильд аларның оясына ук утырган булып чыкты. Башта ул кырмыскаларның кайсын таптап, кайсын таягы белән кыйнап үтереп бетермәкче булган иде дә, тегеләрнең бер дә кимергә уйламауларын күрәп, чигенергә мәжбүр булды. Ул арада урман эченә караңгылык иңә башлады. Көннең кичкә авышуын сизгәч, Скуперфильд адымнарын тизләтә төште. Урманда кунарга туры киләчәк бит, дигән уйдан ул калтыранып куйды. Ара-

тирә урман сирәгәя башлаган сыман, хәзер урман авызына килеп чыгар сыман тоелса да, аның күзенә генә шулай күренә иде. Урманның бетәргә исәбендә дә юк, ә менә эңгер куерганнан-куера бара иде.

Скуперфильд озакламый урман эче дәм-караңгы булагы белә һәм шуңа күрә төн үткәрү өчен жайлырак берәр урын чамаларга тырыша иде. Бер куыш агач күреп, төн үткәрү өчен моннан да жайлысы булмас дип, шуның эченә кереп урнашты.

Агач куышы ярыйсы ук иркен булып чыкты. Аякларын югары күтәрәп, аркасын терәп утырырлык иде. Скуперфильдка башта бу урын бик жайлы тоелса да, озакламый аның аяклары оеп китте, биле сызлый башлады. Сузылып ятарга мөмкинлек юк иде. Шулай иза чигеп кенә утырганда, аның башына тагын бер бәла төште. Бу — төнгә салкын иде. Скуперфильд бөрешеп катты. Аптырагач цилиндр өстенә чек кенәгәсен дә куеп карады — барыбер файдасы тимәде. Ә бит ул, чек кенәгәсе нинди генә бәладән дә коткара ала, дип йөри иде. Чекның да, акчаның да ярдәме тими торган чаклар да була икән шул бу дөньяда.

Төнне йокысыз, ничек житте алай үткәргәннән соң, Скуперфильд ава-түнә, егыла-тора урман буйлап атлады. Урманны чыккач та әле абына-сөртенә шактый барды. Шуннан ул йомшартылган жиргә килеп чыкты. Ниндидер үсемлек тә үсә икән ләбаса. Ул берсен тартып караган иде — үсемлек дигәнә йолкынды, тамырына ябышып ниндидер саргылт түгәрәк нәрсәләр дә чыкты. Кулына тотып карагач, Скуперфильд, бу бәрәңгә түгелме икән, дигән шиккә төште. Моңарчы бәрәңгене пешкән яисә кыздырылган хәлендә генә күреп өйрәнгәнә, ул аны агачта үсә дип уйлый иде.

Берсен туфрактан чистартып, тешләп тә карады. Чи бәрәңгә бик тәмсез булып тоелды. Шулай да ул, ашарга ярамаса, моны беркем үстөрмәс иде, дигән фикергә килеп, биш-алты бәрәңгене пиджак кесәсенә салды.

Йомшак туфрактан, бәрәңгә сабагын ерып бара торгач, ул такыр жиргә житте. Аның борынына төтен исә бәрелде.

«Төтенә булгач — аның уты да булыр, уты булгач — аш та пешерәләрдер», — дип уйлап алды Скуперфильд.

Як-ягына карана торгач, ул еракта куаклык, шул куаклык өстенә күтәрелгән төтенә күрәп алды һәм бар куәтенә шунда чапты. Куаклыкны ырып чыкканнан соң ул яр буенда учак ягып утыручы ике нәнүснә күрдә. Тагын икәве инешкә чума-чума нәрсәдәр эзлиләр иде.

Су янында ук үсеп утырган тал төбөндә әкияттәге өйгә охшаган бер нәрсә дә бар иде. Аның стеналарына тоташтан әллә нинди аңлаешсыз сурәتلәр төшерелгән. Берсендә шакмаклы плащ кигән, авызына трубка капкан бер нәнүс сурәте. Икенче бер урында шул ук рәсем баштүбән ясалган. Ул баштүбән нәнүстән өстәрәк ялтырап торган ботинка кигән олы бер аяк рәсеме. Аның янәшәсендә бер банка кара жиләк, кузаклы яшел борчак, күпереп торган күбеккә баткан баш, икенче берәүнең ялтыравык тешләрен күрсәтеп елмайган авызы, аннары тагын күбекле баш — тик бу юлы ул баш авыша төшкән, булар бөркеп торган бер чынаяк кофе, янә бер банка кара жиләк, галәмәт дәү чебен, янә теге аяк... Бернинди бәйләнеш тә, бернинди мәгънә дә юк.

Эмма боларның берсе дә Скуперфильдны шаккатырмады. Ә менә мәзәк өйнең ишеге өстенә эре-эре басма хәрәфләр белән:

СКУПЕРФИЛЬДНЫҢ МАКАРОН ФАБРИКАСЫ

дип язылган вывесканы күргәч, телсез кала язды.

— Нинди кәмит соң бу! — дип үз алдына мыгырданып куйды Скуперфильд. — Ниткән макарон фабрикасы булды соң әле бу, чәнчеләп киткере! Минем исемне куярга кем рөхсәт биргән аларга? Әллә югыйсә төшемдә күрәмме?

Ул йодрыгы белән күзләрен дә уып карады, тик инеш тә, агачлар да, нәнүсләр дә, язулы өй дә үз урыннарында кала бирделәр.

— Ничек була соң инде бу? Мәсхәрә итәләр түгелме

соң? — Скуперфильдның ачудан йодрыклары йомарланды.

Аны урман буенда, саз ерып, бәрелә-сугыла, ава-түнә йөртүләрә дә менә монда китереп, шушы язуны күрсәтү өчен генә түгел микән әле?

— Хулиганлык ич бу! Шәхесне рәнжетү! Кыргызлык! Мәгънәсезлек!

Бер үк язуны унбиш-егерме тапкыр укыгач, аңа бу таныш язу шикелле тоелды. Кайда күргәнән генә исенә төшерә алмый азапланды.

— Әһә! Исемә төште!— дип сөйләнүендә булды ул.— Үз фабрикама чыгарган макарон ящикларында күрдем ич мин аларны! Чәнчелеп китим, шулай!

Текәлебрәк караса, ни күрсен — чынлап та макарон ящигындагы язу икән. Бөтен өй шуның ише ящиклардан эшләнгән иде: трубка тартучы нәнүс рәсеме төшерелгәнә — тәмәке ящигы, күбекле баш рәсеме төшерелгәнә — сабын ящигы, ялтырап торган тешләрән күрсәтеп елмайган иренлесе — теш порошогы ящигы иде.

Ул арада бая суга чумган ике нәнүс, ярга чыгып, тегеләре янына килгәннәр иде инде. Скуперфильд алар янына бармакчы иде дә, нәнүсләрнең ничек житте алайгына киенгән булуларын күреп, базмыйчарак торды. Чыннан да, берсенен өстендә чалбар, аягында башмак; икенчесенен пиджагы булып та, чалбары юк; өченчесенен аягында башмагы юк; дүртенчесенен башында эшләпәсе юк иде. Шулай да, нәнүсләрнең учак өстенә зур банка белән нидер куюларын күргәч, әдәп саклап тормыйча, яннарына барды да мескен тавыш белән:

— Исәнмесез, дусларым, ашарга берәр нәрсәгез юкмы?— дип сорады.— Ант әгәр, төн буге ашамадым.

Аның сүзләреннән тегеләрнең көлеп эчләре катты. Күлмәксез нәнүс жиргә ятып тәгәри-тәгәри көлдә. Чалбарсызы шәрә ботына чапылдатып суга-суга көлдә. Тик берәздән соңгына ул:

— Ничек әйттең әле? — дия алды.— Төне буге ашамадым, дидеңме? Ха-ха-ха!.. Ачуланма, туган, безнең шартларда биш

минут көлсән, бер бөтен ипи дә кирәкми. Шуңа күрә, без бер көләргә ябышсак, биш минутсыз да туктамыйбыз.

Скуперфильдка бу ошап житмәде:

— Мин көләрлек нәрсә әйттеммени?

— Көләрлек булмыймы соң? Төнлә белән кем ашый? Без тагын сиңа ни булды икән дип торабыз, ә син, төн буге ашамдым, дисең!

Алар янә көләргә тотындылар, Скуперфильд акланып маташты:

— Төнлә генә ашамасам, бер хәер иде әле, мин шул кичә төш чагында да берни капмадым. Крабс чәнчелгере ашатам дип вәгъдә бирде, үзе мине урманга алып кереп, агачка бәйләде.

Бу сүзләрдән тегеләр тагын көләргә тотындылар.

— Нәрсә? Агачка бәйләде, дисеңме? — Шәп сыйлаган бит, ә! Бигрәк мәзәкчел нәнүс икән ул Крабс дигәнең!

Бу юлы да биш минутсыз туктый белмәделәр. Шуннан соңгына өстенә пиджак кигәне телгә килде:

— Үпкәли күрмә тагын, агай-эне! Шәп егет күренәсең, гел мәзәк сөйләсең! Тик менә тамагыңны туйдыра алмыйбыз. Кысла тотып пешерербезме дип тора идек, тоттырмады. Теләгәң булса, әйдә, менә чәй эч. Карале, Чәнти! — диде ул ялан тәпи нәнүскә.— Тагын бер кружка алып кил дә чәй агыза башла. Бүген сиңең чират.

Чәнти күз ачып йомганчы ярты дистә консерв банкасы китереп өстәлгә тезеп куйды да учактан зур банканы алып кайнаган су агыза башлады.

— Өстәл янына рәхим итәсез! — диде ул аннары.

Өстәл дигәннәре бер-берсенә беркетелгән ике зур ящик, урындык урынына кечерәгрәк ящиклар иде, шуларга утырыштылар. Башкалардан күрмәкче Скуперфильд та консерв банкасыннан эчеп карады һәм, чәй урынына коры су икәннен күрәп, тизрәк ачыкларга ашыкты:

— Чәегез кайда соң сезнең?

— Менә ич инде,— дип Чәнти аңарга аңлатып бирде.— Хәзер модасы шундый: чәйсез чәй эчәләр.

— Нем! — дип куйды Скуперфильд. — Ул чэйнең барыбер тэнгә сихәте юк. Шикәрегең кайда соң?

Бу сораудан янә көлөп эчләре катты.

— Үпкәләмә инде, агай-эне, — диде Чэнти, — шикәребез дә юграк шул. Без күптәннән шикәрсез эчәбез.

— Коры су шүрелдәтүдән ни файда? — диде Скуперфильд төксе чырай белән.

Күлмәксез нәнүс аңа каршы төште:

— Алай димә әле син, туганкай. Төнлә син, әйтик, тундың, ди, тәнең суынды, ди. Аны ничек итеп жылытмак кирәк? Менә син кайнар су эчеп жибәрсәң, ул су синең тамырларың буйлап йөгөрер, шулай итеп тәнеңә жылы керер. Ашказаның да гел буш булмас. Файда бар ул судан да.

— Бер чиләк су бер стакан каймакка тора, — диде Чэнти. — Моңың шулай икәне фәнгә күптән билгеле.

Янә көлештеләр.

Скуперфильдның эчми хәле калмады.

— Сез кемнәр буласыз соң, туганкайлар? Нинди эш белән шөгыльләнәсез?

— Без, агай-эне, ыштансыз эшсезләр булабыз, — дип төшендереп бирде күлмәксез нәнүс. — Шундый һөнәр ияләрен ишеткәнең бармы? Элекләре без дә ким-хур түгел идек, эшсез калгач кына менә... һәркайсыбызның берәр нәрсәсе житми. Күреп торасың, менә минем күлмәгем юк. Бу яланаяк. Моңың эшләпәсе юк. Шәһәрдә яланаякмы, яланбашмы күренеп кара әле, фараоннар үзеңне эләктереп алып Ахмаклар атавына жибәргәнән көт тә тор.

— Анысы шулай инде аның, — дип куйды Скуперфильд.

— Димәк, безгә шәһәрдә дә яшәп булмый, шәһәрсез дә яшәп булмый. Хәзер менә мин Чэнтинең күлмәген киям дә шәһәргә китәм. Берәр төрле эш чыгып куймасмы. Иртәгә Чэнти минем ботинканы киеп акча эзләргә китчәк. Икебез эш эзләргә киткәндә, икебез монда утыра. Тормыш та түгел инде! Котыла алмабыз ахры бу бәладән.

Кайнар су эчкәннән соң Скуперфильдның чынлап та эченә жылы кERGәндәй булды. Тамагы туймады туюын, шулай да эче бераз жылынды.

Ул кесәсеннән бәрәңге чыгарып:

— Туганкайлар, мин нәрсәдер тапкан идем, ашарга ярамасмы шунда? — диде.

Нәнүсләр көлөшөп алдылар.

— Бәрәңге ич бу! Пешереп була аны.

— Сез пешерә беләсезме соң?

— Белмәскә ни! — диде Чәнти.

Ул бәрәңгеләрне алып учак янына китте.

— Сез алайса пешерә торыгыз, мин тагын алып килим, — дип, Скуперфильд өстәл яныннан кузгалды.

— Кая киттең инде? — диештеләр нәнүсләр.

— Мин хәзер киләм! — диде Скуперфильд һәм куаклыкка кереп югалды.

Бәрәңге жиренә килеп житүгә, ул берничә төп йолкып, бәрәңгеләрен цилиндрына тутырды. Китәм дип кенә торганда, кемдер аның якасыннан эләктереп алды. Каравылчы кулына элэгүен сизеп, Скуперфильд алга ыргылды һәм качып китмәкче булды.

— Менә үзеңә! — дип кычкыра-кычкыра, каравылчы япле таягы белән берничә рәт моның сырт буена кундырып алды.

Скуперфильд аңардан качканда бәрәңгесен коеп бетерде, үзе гел икенче якка киткән булып чыкты. Еракта юлны күрөп алып, шунда таба атлады.

Юлдан машиналар йөрөп тора иде. Эшләпәсен күтәрөп болгагач, берсе аның турысына туктады. Машина хужасы аңарга ишек ачты. Кузгалып киткәндә:

— Сез кая барасыз соң болай? — дип сорап куйды.

— Брехенвильгә, — диде Скуперфильд. — Хәзер инде миңа өйгә кайтудан да яхшысы булмас.

— Ул чагында сезгә кире якка китәргә кирәк. Мин бит Давилонга барам.

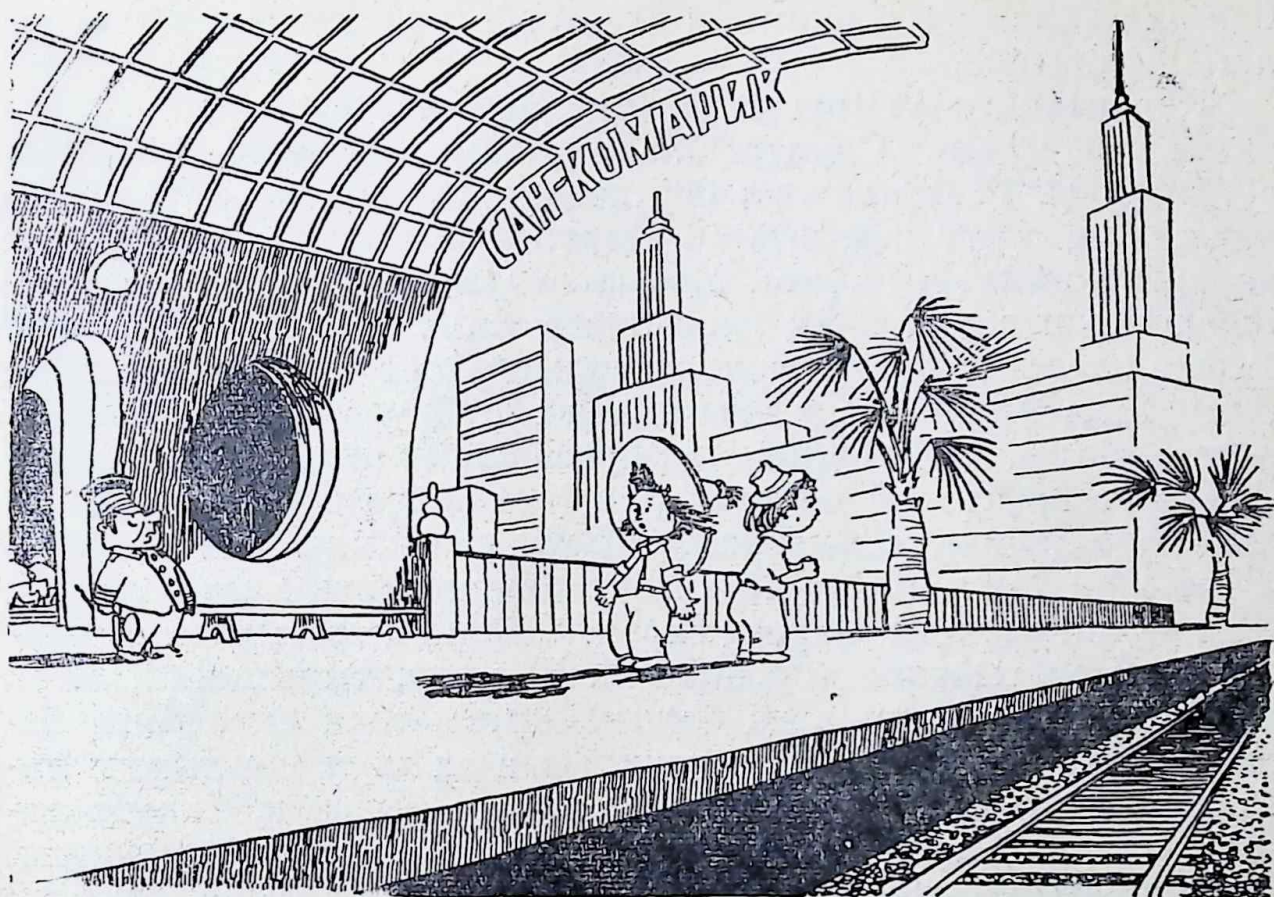

— Барыбер лә! — диде Скуперфильд, кулын селтәп. — Давилоннан поезд белән кайтырмын. Кабахәт Крабсны күрөп, агачка бәйләгән өчен кирәген биреп китәрмен. Аның номерында әйберләрем калган иде, шуларны да аласым бар.

Давилонга килеп житкәч, ул туп-туры гостиницага юнәлде. Анда аңа Крабсның кичә үк Грабенбергга киткәнен хәбәр иттеләр. Шуннан соң ул Крабс номерында әйберләре калганын әйтте. Сабынын, сөлгесен һәм бүтән төрле әйберләрен һәммәсен дә киредән цилиндрына тутырды, күгәргән кадак белән бакыр чыбыкка хәтле онытмады. Аннары ул ресторанга кереп, дүрт порция аш китертте.

Дүрт нәнүслек ашаганнан һәм аш тизрәк үтсә өчен бер шешә минераль суны эчеп бетергәннән соң ул үзенә Брехен-виленә кайтып китмәкче булды. Скуперфильд кайтасы шәһәр Сан-Комарикка бара торган юл өстендә иде. Шуңа күрә ул Белмәмешләр белән бер үк поездга, алай гына да түгел, бер үк вагонга туры килде.

Егерме икенче бүлек

БЕЛМӘМЕШЛӘР САН-КОМАРИККА КИЛӘЛӘР

Скуперфильд проводниктан сорашып Брехенвильгә поездның төнгә өчтә житәчәген белде һәм шул вакытта үзен уяттырга кушты.

Проводник ана:

— Ярый, ярый,— диде.

Скуперфильдны мондый җавап канәгатьләндермәде:

— Ярый, ярый түгел, уятмый калмагыз! Мин хәйран да каты йоклыйм. Тагын берәз гына йоклыйм әле, диячәкмен.

Сез аңа карамагыз, якамнан элэктерегез дә вагоннан төрткөләп чыгарыгыз.

Каршы якта утыручы юантык гәүдәле нәнүснен газета укыганын күреп, Скуперфильд «Давилон юморескалары»н сорап алды. Газетадан ул бер көн эчендә ничаклы урлау-талаулар, ут төртү һәм агулап үтерүләр булганын укып белде, аннары мәзәкләргә күчте. Мәзәкләр укып кәефе бик нык күтәрелгәннән соң зуррак хикәяләргә тотынмакчы гына иде, күзенә әлегә дә баягы мәкалә чалынды. Гигант үсемлекләр турындагы бу мәкаләне укыганнан соң Скуперфильд бик нык уйга калды. «Давилон юморескалары»ның миллиардер Спрутс тарафыннан чыгарылуын һәм байга табыш китерердәй нәрсәләрнең генә басылуын ул белә иде.

«Болай булгач Спрутс гигант акцияләрнең сатылмавын тели,— дип уйлады Скуперфильд.— Бәлкем әле, бәясе төшсен өчен дә тырыша торгандыр... Билгеле, тырыша! Тинтәк димә инде мине: шуңа да башым житми тора бит! Мига белән Жулионың акча урлап качуларын да шул оештырды лабаса. Тегеләр сызгач та, акциянең бәясе төшәчәк. Спрутс арзанга гына барысын жыеп алыр да, кыйммәтләнә төшкәч, яңадан сатып, отыры баеп китәр. Спрутсның юлына аркылы төшеп, гигант акцияне аңардан элек жыеп алсаң, ничек булыр икән? Табышлы булыр бу!»

Шуннан ул, кәефе бик нык күтәрелеп, авыз эченнән генә нидер көйли-көйли, проводник калдырып чыккан жәймәләргә эйбәтләп кенә жәйде дә аякларын сузып менеп ятты.

«Поездда йоклау агач куышында йоклау түгел ул сиңа!» дип куйды ул эченнән генә.

Белмәмеш белән Бәти сироп эчәргә уйлаганнар иде. Йокларга ятар алдыннан шешәдәге суның яртысын эчеп, яртысын төнлә эчәрбез дип калдырганнар иде. Шешәне Бәти үзенә баш очына утыртып куйган һәм, аумасын өчен, мендәр белән терәткән иде. Төнлә вагон чайкала торгач, мендәр бер кырыйга авыша төште, эчендәге суы аска, Скуперфильд өстенә тама башлады. Моңы сизеп алып, Скуперфильд тамчы тамган турыга учын куйды. Учын ялап караган иде — сироплы су.

Шундый тәмле суны эрәм итмәс өчен, Скуперфильд тамчы тамган төшкә авызын куйды.

Ул да булмады, шешә тагын да ныграк авыша төште, һәм сироп агарга ук тотынды. Скуперфильд үзе әлегә баллы суны йота, үзе күпме акчаны янга калдыруын исәпләп ята. Поездга утырган саен бушлай сироп эчәргә җае чыкса, күп-мелек файда килер иде икән, дип хыяллана. Шулай кәефләнеп кенә яткан чагында шап итеп моның башына шешә килеп төшә. Скуперфильд башын уа-уа:

— Һәрвакыт шулай инде менә! — дип сукрана. — Рәхәтен күрергә өлгөрмисең, михнәте өстенә ишелә.

Авыртуы әкреләп тынгач, Скуперфильд йокыга талды. Ә проводник аны Брехенвильдә уятырга онытты, аннан аргы станциягә житеп туктагач кына уятырга тотынды.

Скуперфильд кул гына селтәде дә йокысын дәвам итмәкче булды. Проводникның моңа жан ачулары чыкты.

— Карагыз әле, әфәндем, шаяртуыгызны ташлагыз. Билетыгыз Брехенвильгә кадәр генә. Штраф түлисегез киләме әллә? — диде ул.

Штраф сүзе колагына чалынуга, Скуперфильд ялт итеп сикереп торды һәм йокылы күзләрен проводникка төбәде. Проводник югалып калмады, иңсәсеннән эләктереп алды да перронга чыгарып ташлады. Кире вагонга кереп, идәндә аупап яткан газетаны һәм эскәмия астындагы цилиндрны алып, тегенәр чыгарып тоттырды. Скуперфильд аптыраудан авызын ачып басып калды, поезд китеп барды.

Белмәмеш белән Бәтине исә проводник алдан ук уятып куйды.

Сан-Комарик зур шәһәр иде, анда халык та шактый күп төште. Каршы алучылар да җитәрлек иде. Белмәмеш белән Бәти дә перрондагы халык арасыннан Мигаларны эзләргә тотындылар. Ә инде алар күренмәгәч, Белмәмеш:

— Бүтән вагон янындадыр алар, — диде.

— Эшебез ашыгыч түгел, көтәрбез, — диде Бәти. — Хәзер перрон бушый төшәр дә, безне күреп алырлар.

— Я булмаса без аларны күреп алырбыз.

— Анысы да дөрес.

Озакламый поезд китеп барды, перрон бушап калды. Анда Белмәмеш белән Бәтидән башка беркем юк иде.

— Бу ни дигән сүз инде?— дип куйды Бәти, аптырагач.— Дөресен генә әйткәндә, бу Жулиоларга мин бервакытта да ышанып житмәдем. Безне төпсөз чанага утыртмагайлары, дип шикләндем.

Шул чагында алар янына тимер юлчы формасы кигән бер хезмәтче килде һәм нишләп монда торуларын сорады.

— Безне каршы алырга тиешләр иде, каршыламадылар,— дип аңлатып бирде Бәти.

— Бу юлы каршыламасалар, икенчесендә каршыларлар. Монда торырга ярамый. Кушмыйлар.

— Давилоннан тагын кайчан поезд килә соң?

— Иртәгә шул вакытта.

— Ярый алайса, иртәгә килербез.

Дуслар урамга чыктылар.

— Хәзер нишлибез инде? — диде Белмәмеш.

— Каян да булса акча табасы иде.

— Каян табасың аны?

— Эш эзләп карарбыз. Синең берәр вакыт ресторанда эшлэгәнәң бармы?

— Гомеремдә дә юк,— диде Белмәмеш.

— Ресторанга официант я повар булып урнашудан да яхшысы юк. Мин бер заман швейцарлыкта торган идем. Официантларның ничек эшлэгәнән күрдем. Бер дә авыр түгел. Урнашуы гына менә... Буш урын булмый.

Юлда ресторан күрөп, дуслар шунда керделәр. Хужа янына килделәр.

— Сөзгә поварлар, официантлар кирәкмиме? — дип Бәти сүз кушты.

Хужа, счет төймәләре тартудан туктап, аларга күтәрелеп карады.

— Сөзнең кайсыгыз повар соң?

— Мин повар, ул официант,— диде Бәти.

Хужа моннан көлдө генә:

— Каян килеп син повар буласың ди! Поварлар алар симез булалар, э син арык.

— Алыгыз гына, мин дә симерермен,— диде Бәти.

— Башта симер эле, аннары алырмын!

— Алайса, бәлки, аны алырсыз, ул миннән юанрак шикелле,— диде Бәти, Белмәмеш ягына ымлап.

— Соң син бит аны повар димәдең, официант диден.

— Ул повар да була белә.

— Син чынлап та ашлар пешерә беләсеңме? — дип сорады хужа Белмәмештән.

— Беләмдерме, юктырмы, пешереп караганым юк. Пешереп карыйсы иде.

— Юк, миңа андый повар кирәкми,— диде хужа.— Повар миңа бөтенләй кирәк тә түгел эле. Поварым бар минем.

— Алайса ярдәмче итеп алыгыз.

— Ярдәмче дә кирәкми.

— Алайса официант итеп алыгыз.

— Официантлар да кирәк түгел. Үземнекеләрен дә чыгарып ташларга торам эле. Күрмисезмени, халык йөрми!

— Ич югы савыт-саба юарга алыр идегез.

— Савыт-саба юучым да бар,— диде хужа, кулын селтәп.

Икенче ресторанда да шундыйрак жавап ишеттеләр. Өченчесендә бөтенләй сөйләшеп тә тормадылар.

Белмәмешләр шулай эш таба алмыйча аптырап йөргән арада, кич житеп, шәһәр урамнарында утлар кабынды. Халык гөр килә, типтерә, күңел ача, э безнең дуслар ачка интегәләр.

Бер заман болар урам читендә агачтан эшлэнгән сәхнә шикеллерәк нәрсә күреп алалар. Сәхнә өстенә «Кәмит» дип язып та куйганнар. Сәхнәгә корылган ак жәймәнең урта бер жирендә баш сыярлык кына тишек бар. Шуннан бер нәнүс башын тыгып карап тора. Сәхнә каршысына жыелган нәнүсләр аңа резин туплар тондыралар. Теге бичара, битенә элэктөрмәсеннәр өчен, йөзләрен чыта-чыта, эле уңга, эле сулга

каерыла. Сәхнә алдындагылар кычкырып-кычкырып көлөләр.

Белмәмешләр дә, бу хәлне күрөп, көлөргә тотындылар.

— Нигә соң ул аннан китми? Авыртадыр ич?— дип куйды Белмәмеш, көлә-көлә.

— Авыртса нишләсен, ашыйсы килгәч. Хужа шуның өчен аңар акча түли,— дип аңлатып бирде Бәти.

Шунда гына Белмәмеш кәмитчене күрөп алды. Ак кәрзиндә түбәләмә итеп резина туплар өелгән. Теге нәнүскә туп ыргытырга теләүчеләр кәмитчегә берәр сантик түлиләр. Менә бер тамашачы кызык итеп берьюлы биш туплык түләде дә теге бичараның битенә ыргыта башлады. Теге нәнүс дүрт туптан сакланып калса да, бишенчесе аның күзенә бик каты килеп тиде. Күз кабагы шундук шешеп чыкты, күзе томаланды, берни күрмәс булды. Бичараның коты алынды, кәмитчегә ул бүген эшли алмаячагын әйтте һәм өенә кайтып китте. Кәмитче ялт итеп сәхнәгә сикереп менде һәм жыелган халыкка болай дип мөрәжәгать итте.

— Ягез әле, агай-эне, арада кайсыгызга өч фертинг кирәк? Кәмит ябылганчы эшләүче булса, өч фертинг түлим.

— Әйдә үзең генә барып бас! — дип кычкырды арадан берсе.

Ул да булмады, тамашачыларны ера-ера, сәхнәгә Бәти якынлашты.

— Каяле, үзем басып карыйм.

— Бас әйдә, бас! Тик, кара аны, борыныңа туп тисә, чәредисе булма!— диештеләр.

Мыскыллы сүзләргә дә, көлгәнгә дә карап тормады Бәти, ак жәймә артына кереп, әлегә тишеккә башын тыкты. Ул анымоны абайларга өлгергәнче, «уен» башланып та китте. Беренче туп аның маңгаен көйдереп алды. Яңакларына да тигәләде. Берсе борынына эләкте. Ләкин арада иң авырттырганы колак төбенә утыртканы булды. Күзеннән яшьләре атылып чыкты. Бер-бер артлы очкан туплардан саклану нияте белән ул әле уңга, әле сулга каерылды, күзен чытырдатып йомгалады.

Аның кыланышыннан халыкның көлеп эче катты. Көлгән тавышка яңада-яңа нәнүсләр килеп өстәлә торды. Туплар са- тыла торды — кәмитчегә акча жыела торды.

Әмма Белмәмешкә бу тамаша бер дә көлке булып күрен- мәде. Ул тын да алмыйча дустының чырай сытуларын, уңлы-суллы талпынуларын күзәтте. Дустына килеп тигән туп- лар аның үзенә тигән шикелле үк әрнетә иде. Бәти мескенне рәнжетмәгезсәнә, дип ялварырга да, аңа туп атучыларны һәм акча жыяр өчен генә шушындый вәхшилекне уйлап чыгарган кәмитчене тукмап ташларга да эзер иде ул.

Вакыт туктап тормады. Кичке салкын төште. Тамашачы- лар берән-сәрән тарала башладылар. Озакламый, беркем калмады. Кәмитче иң вак акчасыннан өч фертинг санап Бәти- гә бирде.

Тагы биш минуттан Белмәмешләр инде жылы ашханәдә тәмләп ашап утыралар иде. Бәти сирәк-мирәк кенә тамагын кыргалап, иреннәрен чупылдаткалап, башын селеккәләп, күз- ләрен кыскалап ала, жылы өйгә алып кереп, алдына сөт куй- ган мәче баласыннан бер дә ким түгел инде менә. Белмәмеш тә мондагы ризыкларны мактый-мактый ашады.

Егерме өченче бүлек

«ТУПИК»ТА

«Экономия» гостиницасы иң арзанлы гостиница саналганга, Белмәмешләр кунарга шунда керделәр. Илле сантикларын түләп, икесенә бер номер алдылар. Бәләкәй генә пөхтә бүлмә иде бу. Өстәле, берничә урындыгы, киёмнәр элә торган шкафы, стена буенда көзгеле кульягычы, ә почмакта телевизоры да бар иде.

Моңы күргәч Бәтинен кәефе күтәрелде.

— Кара син,— диде ул.— Илле сантикка телевизорлы мондый бүлмәне тагын каян табарсың икән? Беркаян да таба алмассың. Шуңа күрә дә шул ул «Экономия».

Шкафны ачып, эшләпәләрен киштәгә куярга өлгермәделәр, электр выключателендә нидер зыңлап куйды, кызыл ут кабынды, стенадагы оядан кечерәк кенә калай кисәге чыкты, аның астында «Сантик» дигән язу пәйда булды.

— Күр инде син аны!— дип куйды Бәти, башын кашый-кашый.— Мин төшенә башладым бугай. Электр утына аерым түлэтәләр ич монда. Әнә шул калайга акча салмасаң, ут сүнә дә, без караңгыда калабыз.

Ул да булмады, түшәмдәге лампочка сүнеп, бүлмә эче караңгыланып калды.

Бәти бер сантикны салуга, калай үзенә оясына кереп китте, лампочка яңадан кабынды.

— Менә булды,— дип, Бәти жиңел сулу алды.

Шул чакны Белмәмеш номерда караватлар юклыкны күреп хәйран калды.

— Кайда йокларбыз соң?— диде ул.

— Күтәрмәле караватлар монда,— дип аңлатып бирде Бәти.— Арзанлы гостиницаларда гел шулай эшлиләр. Көндөз аларның барыбер кирәге юк, шуңа күрә стена эченә яшерелә.

Белмәмеш карана торгач, монда караватларның, вагон киштәләре кебек, стенага күтәртеп куелганын абайлады.

Бәти бер карават янына барып, тоткасыннан да тартып карады. Әмма карават стенадан купмады, аның урынына, баягы шикелле үк, калай кисәге сузылды. Аның астына «Сантик» дип язылган иде.

— Күр инде син, ә! — дип куйды Бәти.— Монда карават өчен дә түлисе икән ләбаса!

Калайга бер сантикны куюга, карават идәнгә төшеп басты, аның куышында стенадан язулы өч калай кисәге килеп чыкты. «Жәймә — 1 сантик», «Одеяло — 1 сантик», «Мендәр — 2 сантик» дип язылган иде аларга.

— Әһә! — дип кычырып жибәрде Бәти.— Менә ни сәбәпле гостиницаларын «Экономия» дип атаганнар икән! Монда

теләсән күпме акчанн ыанга калдырырга жае бар икән ләба-
са. Әйтик, бер сантиска экономия ясыйсың килә икән — про-
стынясызмы, одеялосызмы ятып йоклуйсың. Ике сантиска
мендәрсез генә ятасың. Биш сантигыңны янга калдырасың,
килә икән, идәнгә ятып йоклуйсың. Менә бит ул файда кайда!

Кесәсеннән бер уч вак акча алып, Бәти әлегә калайлар-
га өлөшөп чыкты. Акчасын түлөгәч, аңа автоматлар одеяло,
мендәр, жәймә бирделәр.

Үз урынын түшәгәннән соң ул дуствна да шундый ук юл
белән урын эзерләде.

Йоклуйсылары килми иде әле, шуңа күрә телевизор ка-
рарга булдылар. Ләкин телевизор кабынмады, аның өстен-
дә әлегә дә баягы калай кисәгә пәйда булып, биш сантик тә-
лап итте.

— Талыйлар ич! — диде Бәти, ачуы килеп. — Телевизор
караган өчен генә шул чаклы түлөргә!

Күпме генә үртәнеп сөйләнмәсен, ул барыбер кесәсеннән
биш сантик чыгарып салды. Жинаятьчеләр һәм аларны эзер-
лекләүче полицейскийлар турындагы фильмны караганда, иң
кызыклы жирләрендә телевизор сүнеп, аларга янә өч мәртәбә
бишәр сантикларын салырга туры килде. Бишенче тапкыр
акча сорагач кына, Бәти кырт кисте:

— Житәр! Акчаны жылгә ташларга без аңа Скуперфильд-
лар түгел! — диде.

Йоклар алдыннан юынып алу максаты белән Бәти кран
янына барды. Ләкин аңарга монда да суына да, сабынына да,
сөлгесенә дә берәр сантик түлөргә туры килде.

Бәтидән соң Белмәмеш тә юынмакчы булды. Ләкин ул би-
тен сабынларга да өлгөрмәде, нидер шылт итеп куйды һәм су
килми башлады. Белмәмеш кранны төрлечә боргалап та ка-
рады, йодрыгы белән төйгечләр тә алды, тик файдасы тимәде.
Күзен сабын эчеттерә, юып ташларга су юк. Шуннан Белмә-
меш ярдәмгә дуствн чакырды. Ул арада ут сүнде. Караңгы
бүлмәдә Бәти стенада мелт-мелт итеп кабынып киткән кызыл
утны һәм аның астында ялтырап торган калайны күреп алды.

Янадан электр өчен сантик сораганны сизенеп, Бәти акча салды. Бүлмә шундук гөлт итеп яктырып китте. Кульюгыч янына йөгереп килсә, монда да су өчен сантик сорыйлар икән ләбаса.

— Бу чаклы да туймас булырсың икән! — дип, Бәти, үр-тәнep куйды.— Мин сиңа түлэгән идем ич инде! Эз дисең икән, мә, тамагың тыгылсын!

Бары тик шуннан соң гына Белмәмеш күзен әчеттергән сабын күбеген юып төшерә алды.

Кесә төпләрен бөтенләй чистарттырмас өчен, дуслар тизрәк йокларга яттылар. Иртә белән иртүк торып, тизрәк сызу ягын карадылар. Ләкин акча түләмичә гостиницадан тиз генә чыгып та китеп булмый икән. Эшләпәләрен куйган шкафның ишеген ничек кенә тартып карамасыннар, ул барыбер ачылмады. Башка чара калмагач, Бәти кесәсеннән акча чыгарды.

Дуслар аннан-моннан гына тамак ялгап, Мига белән Жулио поездны каршыларга бүген килмәсләрме дип өметләнеп, вокзалга ашыктылар. Поезд килде, Мига белән Жулио күренмәделәр.

— Безне алдап, акчаны урлап качулары шул икән инде алайса,— дип йомгак ясады Бәти.

Алар янә эш эзләргә керештеләр, әмма эш таба алмыйча гажиз булып беттеләр.

— Бүген ашамыйча гына ятарга туры килә икән,— диде Бәти күңелсез генә.

— Акчаң бетте дәмәни?

— Нибары егерме сантик калды. Анысы кунган өчен түләргә кирәк.

— Ул акчага тамакны туйдырып, йоклавын урамда гына йокласак, ярамасмы икән?

— Ни сөйлесең! — диде Бәти, коты алынып.— Ахмаклар атавы турында сөйләгән идем бит мин сиңа, әллә онытып та өлгердеңме? Полицейскийлар кулына эләккәнче, ашамый-эчми ятканың артык.

Шулай сөйләшә-сөйләшә дуслар шәһәр читендәге караңгы бер пычрак тыкрыкка килеп чыктылар.

— Бүгөн «Экономия»гә кермибезмени? — дип сорап куйды Белмәмеш, аптырап.

— Юк, туганкай, — диде Бәти. — Кесә жибәрми. Икебезгә унар сантик акчабыз калды, ул акчага «Тупик»та гына кунып була.

Гостиницага килеп кергәч тә, унар сантиклык ике урын сорадылар.

— Табарбыз, — диделәр аларга. — Минус икенче кат, ике йөз унбишенче, ике йөз уналтынчы урыннар булыр.

Акчаларын түлэгәннән соң аларга «215» һәм «216» дигән ике калай номер тоттырдылар.

— Минус икенче кат дигәннәре нәрсә соң ул? — дип кызыксынды Белмәмеш.

— Бу йорт өскә таба менеп кенә калмый, жир астына да төшә. Өскә менгәннәре плюс булса, түбән төшкәннәре минус дип атала.

— Өскеләренә ярамыймыни соң?

— Аларына баегач менәрбез.

Лайлалы агач баскычтан икенче катка төшкәннән соң, дуслар каралып беткән тәбәнәк, салынкы түшәмле, дәү генә бер бүлмәгә килеп керделәр. Белмәмеш үзен янадан каталажкага эләккәндәй хис итте. Шундый ук склад киштәләре, шундый ук тимер мич, шундый ук караңгы яна торган лампочка. Тик анда чисталык саклыйлар, ә монда пычрак һәм сасы иде. Сәндерәләре дә пластмассадан эшләнмичә, ышкыланмаган такталардан ясалган. Ул сәндерәләрдә тезелешеп яткан нәнүсләр арасына бармак та сыярлык түгел иде.

Бу пычрак һәм сасы бүлмәгә килеп керүгә, Белмәмеш тончыгып үлә язды, башлары әйләнәп китте. Егылмас өчен стенага ябышты. Аның чырайлары агарып калганны күреп, Бәти ярдәмгә килде.

— Күнекмәгәнгә ул. Борының белән сулама, авызың белән сула, — диде ул, Белмәмешне тынычландырырга тырышып.

Белмәмеш борынын кысып тотты. Акрынлап башы әйләндән туктады.

— Хәзер сиңа ятып торырга кирәк,— диде аңа дуcты.

Аннары култыклап алды да сәкеләр лабиринтыннан үз урыннарын эзләп китте. «215», «216» дигән саннарны күргәч туктап калды:

— Менә безнең урыннар.

Белмәмеш күп уйлап тормады, сәкегә үрмәләде. Тик анда матрац юклыгын һәм мендәр урынына ағач бүкән салынганын күргәч, аптырап калды:

— Монда ничек йоклыйсың инде?

— Йокы ястык сорамай ул, ятасың да йоклыйсың! — дип жавап кайтардылар аңа күрше сәкедән.

— Дөрөс әйтәсең, туганкай,— диде икенчесе.— Вакытында бар иде ул матрац-мендәр ише нәрсәләр монда да. Тик менә, ышанырсыңмы, тәкәт тотарлык калмады.

— Нәрсәдән икән соң ул алай? — дип сорап куйды Белмәмеш.

— Кибәк басты. Аннан да яманраклары бар иде. Матрацлар искереп теткәләнеп беткәч, хужа безнең өчен бер изгелек эшләде: кибәге-ние белән утка якты. Ә яңаларын алдырмады. Шул көннән бирле жаннарыбыз рәхәткә тарды.

Ләкин Белмәмеш ятарга өлгермәде, вак кына жанварлар аның өстенә ябырылдылар. Белмәмеш кашынырга тотынды, тик моның бер дә файдасы тимәде.

— Кашынмавың хәерлерәк булыр, туганкай,— диде аңа күршесе.— Югыйсә тәнеңне каезлап бетерерсең дә, алар тагы да ныграк явызланырлар. Кан исен әллә каян сизә ул кибәк дигәнең!

— Кибәкләрне матрацлары белән утка яктылар, дигән идең ич әле.

— Яксалар ни! Алары урынына яңалары үрчеде. Барыбер ул хәтле күп түгел инде. Элек күрсәң иде син! Хәзер жан рәхәте. Кашынма гына. Каныңны эчәрләр-эчәрләр дә бер заман йоклап китәрләр. Кибәккә дә йокларга кирәк бит.

Тик инде Белмәмеш аларның кан эчеп туйганнарын көтә алмады. Чыдар хәле калмагач, тотты да идәнгә төшеп утырды. Минә моннан эзләргә башлары житмәс әле, дип уйлады

ул. Сәкегә аркасын терәп утырды да калгый башлады. Шул чагында нидер аның аягына килеп төртелде. Күзен ачса, ни күрсен — озын мыеклы симез генә бер күсе моның ботинкасын иснәштереп маташа.

— Әй! Кит! — дип, Белмәмеш куркуыннан кычкырып жи-
бәрде һәм аягын тартып алды.

Күсе ашыкмыйча гына бер читкә барып посты да уттай янган күзләрен Белмәмешкә төбәде. Ул да булмады, сәке астыннан икенчесе чыгып, иснәнергә тотынды. Болар янында утыруга караганда кибәкләрне артыграк санап, Белмәмеш үз урынына үрмәләде. Тик хәзер инде ул күршесенен киңәшен тотты, кашынмады.

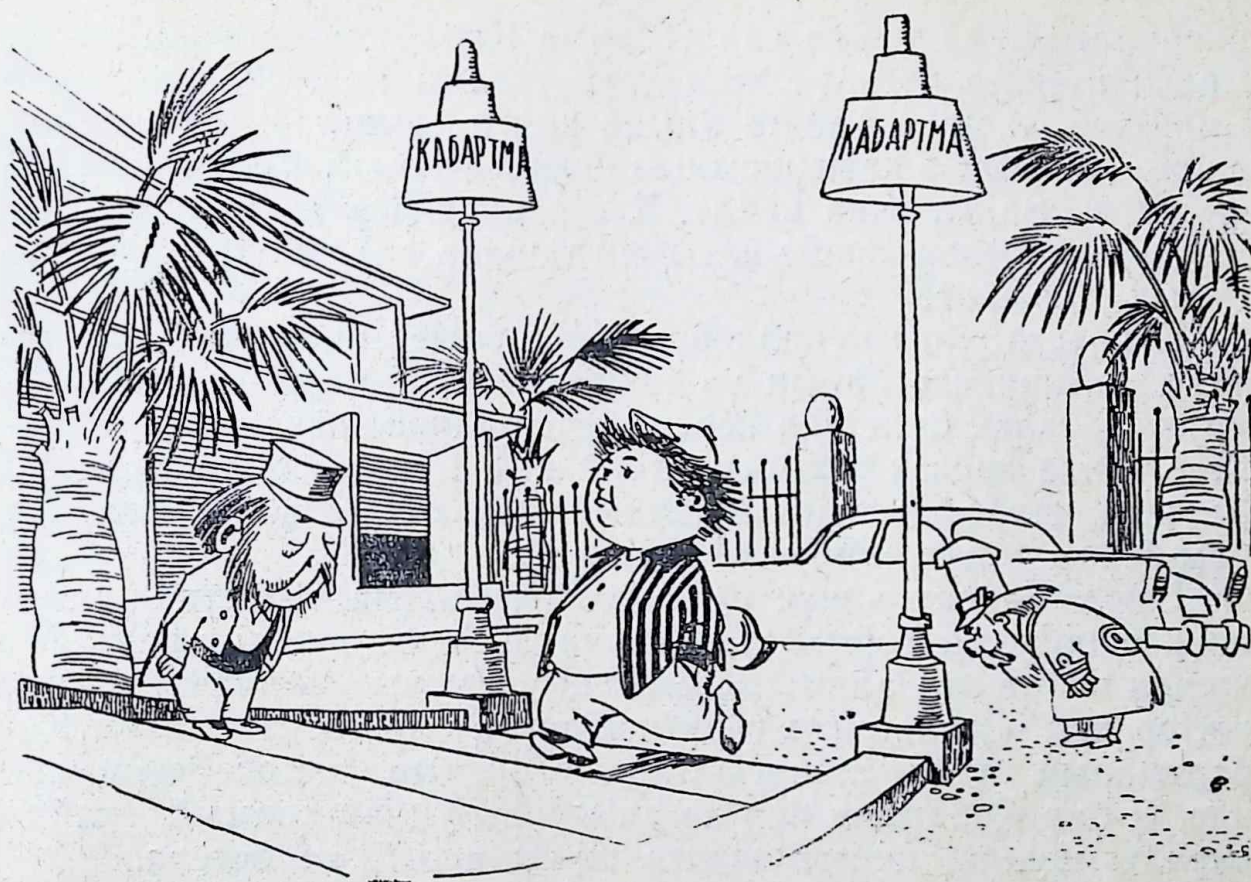
— Бөтенләй башым белән ашап бетерсәгез дә, бер сүзем юк! — дип сөйләнде ул үз алдына.— Болай яшәгәнче яшәмә-
вен артыграк.

Уйлана торгач, нишләптер Кабартма исенә төште. Раке-
тадагы ризык аның берүзенә күпмегә житәр икән, дип исәп-
ләргә кереште.

Кырык сигез сәяхәтчегә ун көнгә житәрлек ризык алын-
ган иде. Бу саннарны Белмәмеш берсенә-берсен тапкырлады.
Шуннан ризыкның бер нәнүскә ничә көнгә житкәнен белде.
Дүрт йөз дә сиксән чыкты. Ел эчендә, түгәрәкләп алганда,
өч йөз алтмыш көн, бер айда утыз көн. Димәк, ракетадагы
азык бер ел да дүрт айга житәргә тиеш.

Кабартманың ачтан үлмәсенә тәгаен ышанганнан соң Бел-
мәмеш тынычлана төште. Ләкин саннарны тапкырлый-тап-
кырлый хәлдән тайды, күзләре йомылды, ул акрынлап йокы-
га талды.

Егерме дүртенче бүлек КАБАРТМАНЫҢ КҮРГӘННӘРЕ

Кабартма нишләде соң, Кабартма? Белмәмеш белән мавыгып китеп, без аны истән үк чыгарганбыз ич.

Белмәмеш Ай кабыгыннан очып төшөп киткән чакта сынар итеген югалткан Кабартма тау куышында ялгызы торып калды. Кычкырып-кычкырып та җавап ала алмагач, дустан эзлисе урынга, коты алынып, кирегә таба йөгәрде. Мәгарәдән чыккач та, аксый-туксый космик корабка таба атлады.

Тик эленке-салынкы гына бара алмады, кояш кызуына түзәр хәле калмыйча, йөгерергә кереште. Шул чагында аның

икенче итеге дә төшеп калды, әмма Кабартма чабудан туктамады: итексез йөгерүе жиңелрәк тоелды аңа. Унбиш-егерме минуттан ул инде ракета янына килеп тә житте, кнопкасына да төртте. Шлюз камерасының ишеге ачылды. Кабартма озак уйлап тормады, эчкә керде. Хәзер инде бер дә куркасы юк, тик менә... Белмәмешне ялгызын ташлап калдыруы гына тынғылык бирмәде.

Күңелсез уйны күңеллерәк берәр фикер яисә эш белән тарату мөмкинлеге барын үз тәҗрибәсеннән белгәнгә, Кабартма азык-төлек бүлегенә кереп, берәз капкалап алырга ниятләде. Анда кергәч термостатлардан, суыткычлардан бәләкәй-бәләкәй целлофан капчыкларны, хлорвинил тубикларны берәм-берәм алып, юк итә башлады.

Бик тамаксау нәнүс булганга, Кабартма теоретик исәпләүнең практик тормыштан ни чаклы ерак торганлыгын бик жиңел исбат итә алды. Белмәмеш ризыкны елдан артыкка житәр дип исәпләгәндә гади нәнүсне күздә тоткан, ягъни Кабартманың күпме ашарга сәләтле булуын истән чыгарган иде. Ә бит Кабартма бер дә аны-моны уйлап тормый, кайда очрады шунда, күпме эләкте шуны ашый да бетерә.

Белмәмешнең ел да дүрт айга житә дип исәпләгәнә чынлыкта исә нибары дүрт тәүлек ярымга гына житте. Ашардай нәрсәне ашап бетергәннән соң, ул ракетаның койрык өлешендәге складта сакланган орлыкларны эзләп тапты, чәйнәштергәләп карады. Ләкин ул орлыкларның бер дә тәме юк иде. Шунда инде хәтеренә кабат Белмәмеш килеп төште.

«Берәр төштә ашамлык тапмаса, Белмәмеш бу чаклы тормас иде, кайтыр иде. Қайтмагач, тапкан дигән сүз. Бүтән жирдә ризык барында мин нишләп монда утырам әле, Белмәмешне эзлиң».

Космик скафандрын киеп алды, үзенә таман яңа итек сайлады да, ракетадан чыгып, таныш сукмак буйлап элдерттте. Мәгарәдә Белмәмеш югалган төшкә житкәч, моның да аягы таеп егылды, куышка төшеп китте. Беравыктан ул үзенәң парашют белән очуын абайлап алды. Аста еракта дингез буена урнашкан шәһәрне күрде. Куәтле жил аны очыртын алып

китте. Ул шулай ике шәһәр өстеннән очып, менә-менә өчен-чесенә житәм дигәндә, жил икенче яктан исеп, аны диңгез өстенә очыртып алып керде. Диңгезгә килеп төшкән очракта да ул батудан курыкмый иде, ник дисән, симез нәнүсләр суга батмыйлар. Аның бар курыкканы акула иде.

Суга шапылдап килеп төшкәч, кулларын-аякларын эшкә жикте. Скафандр кигән килеш рәтләп йөзә алмаганга, ул көчхәл белән скафандрын салып ташлады.

Юеш киemen киптерергә жәеп, үзе ярга ятып берәз ял итәргә булды. Йомшак талгын жылнең иркәләвенә бирешеп йоклап китмәде, 'чит-ят жирләрдә ваемсыз булудан сакланды. Әйләнә-тирәгә күз салды. Күз явын алырдай булып ялтырап яткан комлы яр бие. Яр буенда тагын зур-зур боз кискәкләреме, пыяла ташларымы тезелеп киткән. Текәлебрәк караштыргач, берсен ялап та карагач, Кабартма бу ташларның пыяла да, боз да булмыйча, тоз икәннән, гап-гади аш тозы икәннән аңлап алды. Ике зур кристаллны алып, алар арасына вагракларын салды да төяргә кереште.

Кулына эләккәнне ычкындыру гадәте булмаганга, Кабартма, кесәләренә дыңгычлап тоз тутырды да, бая парашют белән төшкәндә шәһәр күргән якка юл тотты.

Лос-Сасык үзе искиткеч матур шәһәр, табигате йомшак, күңел ачу урыннары күп булу сәбәпле монда башка шәһәрләрдән байлар жыела. Иң зур, иң матур бер яклы урамнары диңгез буйлап сузылган. Урамның бер ягына магазин, ресторан, ашханә, гостиница, кинотеатр, кәмит ише нәрсәләр тезелгән, диңгез ягында исә халык кайнап торган пляжлар, коену урыннары, суга сикерү өчен вышкалар, көймә һәм пароход пристаньнары, йөзмә ресторанныр, таганнар һәм күп төрле күңел ачкыч механизмнар урнашкан иде.

Яр буенда коенучыларга карап йөри торгач, Кабартма кечерәгрәк кенә бер йорт алдында туктап калды. Ишек башына «Азык алу станциясе» дигән язу кадакланган иде. Бер караганда ул бүтән рестораннырдан берни белән дә аерылмый, тик монда автомобиль спорты белән шөгыльләнүчеләрне машиналарында утырган көе ашаталар иде.

Башкаларга ияреп кереп китәм дип кенә торганда, Кабартманың күзенә бер белдерү ташланды:

РӘХИМ ИТЕГЕЗ!

*Бүген акчага, иртәгә бурычка
тәмле ашлар ашарсыз.*

Акчаның нәрсә икәннен белмәгәнгә, Кабартма аптырабрак калды.

— Ашыккан ашка пешкән, башта берәз күз салып алайык,— диде ул үз-үзенә.

Ресторанның ачык верандасы янындагы эскәмиягә барып утырды да күзәтергә тотынды. Ашаганнан соң һәр нәнүс официантка ниндидер кәгазьләр яисә түгәрәк тимерләр биреп, чыгып китә иде. Моңы сизеп Кабартма уйга калды:

«Акча дигәннәре шул микән әллә югыйсә?»

Фикерен раслау өчен ул официант янына барды да:

— Сөз монда нишләптер «Бүген акчага, иртәгә бурычка» дип язгансыз,— дип сөз кушты.— Киресенчә итсәк, ничек булыр икән? Бүген бурычка, иртәгә акчага булса?

— Әнә хужа ханым янына бар, ул аңлатыр, андый мәсьәләне чишәргә мин сиңа философ түгел.

Кабартма, стойка артында акча санап торучы хужа ханым янына барып, сорауын кабатлады.

— Бер тәлинка ботканың нәрсә икәннен беләсең булыр? — дип, ханым сорауга каршы сорау белән җавап бирде.

— Беләм, ник белмәскә!

— Алайса әйдә.

Ул Кабартманы кухня үтәли ишегалдына алып чыкты.

— Сарай янындагы утынны күрәсең булыр? Шуны яксаң, я бер тәлинка ботка, я биш сантик акча алырсың.

Бер-ике сәгать яргандыр Кабартма.

— Нәрсә бирим: акчамы, боткамы? — дип сорады ханым.

— Ботка,— диде Кабартма, ләкин шундук, акча күрәсе килүе исенә төшеп:— Акчалата бир,— дип үзгәртте.

Ханым аңа биш сантикны санап бирде. Кабартма ул акчаны әйләндереп-тулгандырып караштырды да:

— Ботка ашыйсым килсә, нишлим? — дип сорап куйды.

— Акчаңны кире кайтарасың.

Акчасы кире кайтканга хужа ханым сөенеп тә куйды.

Өстәл янына утыргач, Кабартмага тәлинка белән карабодай боткасы китереп бирделәр. Ул кашык алып, ашарга кереште. Боткасы әйбәт, мае да мул, тик шулай да нидер житми шикелле иде. Тозы юк лабаса! Өстәлдә тоз савыты да күренми. Кабартма кесәсенә кулын тыкты һәм бер чеметем тоз алып боткасына сибеп жибәрде. Аның кесәсеннән ниндидер ак порошок алып, боткасына сибүен, шуннан соң бик тәмләп ашавын күрше өстәлдәгеләр зур кызыксыну белән күзәтеп утырдылар. Ә берсе, иң якындагысы Кабартмадан:

— Карагыз әле, сез боткагызга нинди порошок сиптегез? — дип сорарга булды. — Берәр төрле яңа дарудыр әле?

— Ниткән дару булсын, тоз ич ул.

— Нинди тоз?

— Аш тозы, — дип аңлатты Кабартма. — Әллә тоз да күргәнегез юкмы?

Теге иңнәрен генә жьерды:

— Нәрсә дисездер, һич аңламыйм.

— Мондагы халык тозсыз ашый ахры, — диде Кабартма. — Ә менә бездә һәр ашамлыкка тоз салалар. Тәме бөтенләй башка. Менә үзегез дә салып карагыз әле.

Теге нәнүс шулпа ашап утыра иде.

— Моны ничек ашыйм соң? — дип сорап куйды.

— Ашыгызга салыгыз да болгатыгыз.

Теге нәнүс шулпасына тоз салып, болгаткалады да, авызым пешмәгәе, дигәндәй, сагаеп кына кабып карады. Башта ул тораташтай катып калды, үзенә сизү органнарына колак салган кебек, тынып торды, күзләрен генә мелт-мелт иттерде. Аннары йөзенә елмаю чыкты. Янә бер кашык алып капкач:

— Галәмәт бер нәрсә икән! Бөтенләй икенче тәм! — дип кычкырып жибәрде һәм, тамакларын кыра-кыра, авызын чупылдата-чупылдата, ашны мактый-мактый ашарга то-тынды.

Нәкъ шул вакыт официант аңа ботка китерде.

— Боткага да салырга ярыймы ул тозны? — дип сорады нәнүс.

— Ярый-ярый, — диде Кабартма һәм тегеңәр янә бер чеметем тоз сузды.

Нәнүс боткасын тозлап жибәрде дә тәмләп ашарга тотынды. Кабартма ашап бетергән иде инде, ач күз белән аңа карап торды.

Бу хәлне күреп утырган икенче бер нәнүс тә телгә килде:

— Миңа да чак кына тоз бирә алмассыз микән?

Кабартма кесәсенә тыгылды, әмма аның ач күзлелеге саранлык китереп тудырды.

— Кара син аны, ә! — дип сөйләнде. — Үзегез нәрсә бирәсез соң?

— Нәрсә бирим икән соң? — диде нәнүс, аптырап. — Бер сантик биримме соң?

— Әйдә, китерегез акчагызны!

Сантигын алып, Кабартма аңа бер чеметем тоз бирде. Ул да булмады, ресторанда ашап утыручылар һәммәсе дә килеп, тоз сатып ала башладылар. Кабартма үз алдында акча өеменен зурайганнан-зурая баруын күреп сөенде. Берәү төшенеп житмәгән, тозны шул килеш ашамакчы булып, авызына капкан икән дә төкеренергә тотынды. Икенчесе ун сантик түләп, ун чеметем алган икән дә берьюлы ашына тутырган икән. Ашы авызга капкысыз булган.

Кабартма, ашка тәм кертер өчен тозны чак кына салганда аш тәмле була, күбрәк салсаң, чат тозга әйләнә, дип аңлатып утырды. Бу нәрсә һәркем өчен кызык тоелды. Ашап туйган нәнүсләр яңа баштан, бу юлы тозлап, ашарга утырдылар.

Акча төшергәч Кабартма үзе дә төрле ашлар китертә торды һәм яңа килүчеләргә тозлап ашауның ләззәтен ашый-ашый аңлата торды. Ресторанда эшләрнең ипләнеп китүен күреп хужа ханым сөенеп бетә алмады.

Кичкә хәтле Кабартма тозын сатып бетереп, кесәләренә дыңгычлап бакыр акча тутырып китте. Иртәгесен ул кабат диңгез буена төшеп, анда тоз төеп менде. Хужа ханым аның

өчен аерым өстэл куеп, аның турысына: «Тоз сату урыны» дигән язу да куйдырган иде. Кабартма шунда сату итә-итә, әле тегесен, әле монысын китертеп ашап утырды.

Азык алу станциясендә ниндидер әкәмәт ашлар әзерләнә икән, дигән хәбәр ике-өч көн эчендә бөтен шәһәргә таралды. Яңа төр ашлардан авыз итү нияте белән монда халык агылды гына. Хужа ханым ресторанын зурайтып эшләтүне кирәк тапты. Ашны тоз салып пешерсән, тагы да тәмлерәк булуына төшенгәч, ул Кабартмага тозны туп-туры үзенә китереп сатарга кушты.

Ресторанда көнозын тоз сатып утырудан котылгач, Кабартма инде күбрәк табыш алу ягын карады. Башка ресторан хужалары да тоз сатуын сорап мөрәжәгать иткәч, ул яр буенда тоз заводы ачып жиберде. Дингез буендарак элекләре көймәләр сумалалый торган бер сарай булган, тора-бара ул искереп-чәрдәкләнеп беткән, Кабартма энә шул сарайны вакытлыча алып торды. Бакырдан эшлängән зур-зур алты киле сатып алды. Унике эшче яллады. Аларның өчесе дингез ярынан чимал, ягъни тоз кристаллары китереп торды, алтысы аны килеләрдә төйде, калган өчесе вак тозны ашханә һәм рестораннарга ташыды. Кабартма үзе бер эш тә эшләмичә, акча гына алып йөрде. Ул көненә ике йөз кырык — ике йөз илле фертинг акча төшереп, шуның егермедән берен генә эшчеләргә тота торган булды: көненә берәр фертинг түләде. Һәм тиз арада баеп китте. Ә инде тора-бара иске сарай белән янәшә иркенрәк бер бина салдырып, эшчеләренен санын тагын да ишәйтә төште.

Хәзер инде аның көнкүреше дә жайга салынды. Гостиницадан үз йортына күчте, киендерсеннәр-чишендерсеннәр өчен, өйне карасыннар өчен ялчылар яллап жиберде. Башка байлардан күрмәкче, Кабартма эфәндегә әйләнде, эшсезлектән аптырап көннәрен рестораннарда уздыра торган булып китте.

Ләкин Кабартманың мондый гамьсез яшәве озакка бармады. Тоз ясау өчен кристалларны каян ташытканын сизенеп, кайберәүләр дингез буенда тоз заводлары корып жибер-

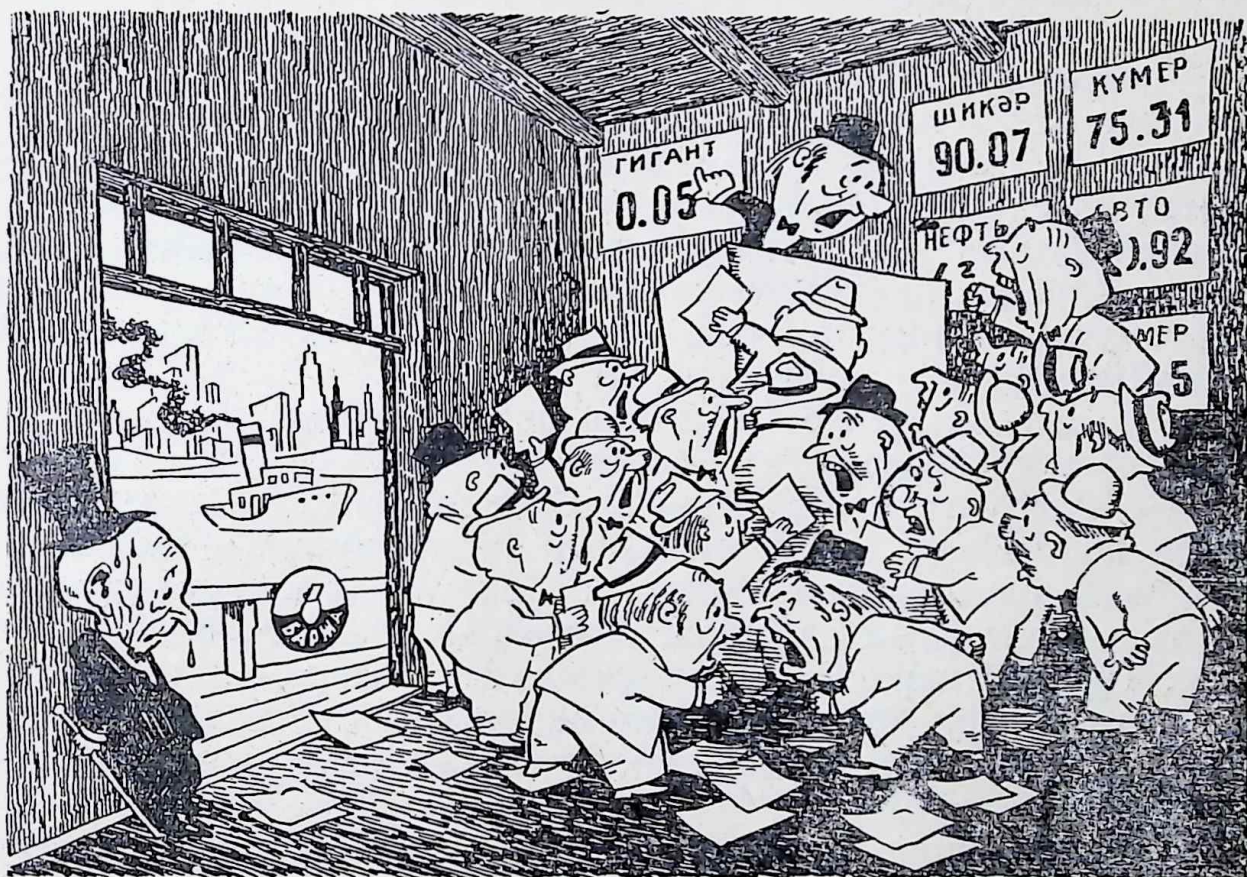
деләр. Моның нәтижәсендә тоз күбрәк эшләнә башлады, һәм аның бәясе төшкәннән-төшә барды.

Тик бәланең зурысы мәшһүр жир биләүче Дракула сәяхәттән кайткач булды. Диңгез буйларына ул хужа икән. Ярда яткан кристалларны заводларга ташып, тоз ясаганны ишеткәч, ул диңгез буена койма койдыртты, кристалларны түләүсез бирдертми башлады. Аның белән генә калмады, үзе искиткеч зур завод төзеп куйды. Аңардан күрмәкче, диңгез буеның башка хужалары да зур-зур заводлар корып, тоз төю эшен машинага көйләделәр. Шул чаклы күп эшләп чыгаргач, тозның бәясе бик нык төште. Вак завод хужалары моны фәкать эре заводлардан күрделәр. Ә инде эре заводныкылар вакларның чамасыз ишәп китүенә сылтап калдырдылар һәм үзара бредламга берләштеләр. Әлеге бу яңа оешкан бредламның беренче утырышында ук алар вак завод хужаларынан тизрәк котылу мәсьәләсен куеп хәл иттеләр.

Шул максаттан чыгып алар тозның бәясен вакытлыча бик нык төшерделәр. Кабартма ише вак-төяк завод хужаларының тапкан табышлары кристалл сатып алуға һәм эшчеләргә хезмәт хакы түләүгә житми башлады. Вак заводлар бер-бер артлы ябылып беттеләр. Иң озак тартышканы Кабартма булды. Очын-очка ялгау максаты белән ул өен сатты, заводының яңа бинасын сатып жибәрде, эмма барыбер акчасы бурычларын түләргә дә житмәде. Кесә төбе такыраеп калды.

Әле ярый, диңгез буендагы күңел ачу йортларының хужасы аны шайтан тәгәрмәче әйләндереп торырга дип эшкә алды. Югыйсә Кабартма ачка интеккән булыр иде.

Егерме бишенче бүлек

ДАВИЛОН БАРЖАСЫНДА ПАНИКА

Башта ук әйтеп китәргә кирәк, акция базары гади базардан бик нык аерылып тора. Гади базарда, әйтик, яшелчә-жигмеш сатучы үзенә алмасындыр, помидорындыр, бәрәңгесендер, кәбестәсендер прилавкага жәеп сала да, аның ни белән сәүдә итүен һәм нәнүс күрәп тора. Акция сатучының исә товары кесәсендә йөри, күрәпми. Шулар сәбәпле аңарга, фәлән бәягә фәлән акцияне сатам, дип кычкырып йөрүдән башка

чара калмый. Алучыга да, фэлэн акцияне алам, дип кычкырып йөрергә туры килә.

Акция базары барлыкка килгәннән бирле кайбер Ай нә-нүсләре акция сатып алганда теге яки бу предприятиенен табышына катнашуны күздә тотмыйлар, бәлки соңыннан кыйммәткәрәк сатар өчен генә ала башлыйлар. Төрле акцияләрне күпләп алырга һәм күпләп сатарга, шуннан зур табыш каерырга өйрәнәп китүчеләр дә була. Андый алып-сатарлар базарга үзләре йөрмичә, анда барып кычкырып йөрсеннәр өчен акырам-бакырамнарны яллыйлар.

Әнә шул акырам-бакырамнар базарга жыелалар да, бер-берсеннән уздырырга тырышып:

— Күмер акциясен житмеш биштән алам! Шикәрнекен туксаннан! Нефть акциясен кырык өчтән бирәм!..— дип акырырга да бакырырга тотыналар. Шул тирәдә яшәүче халык, бу тавышка чыдый алмыйча, шәһәр башлыкларына зарланалар. Түрәләр чарасын күрмәгәч, халык, ташлар, күсәкләр алып үз белдеге белән, акырам-бакырамнар өстенә ташлана. Тегеләр дә күсәккә ябышалар. Китә баш яру, китә күз чыгару!

Түрәләр акция базарын икенче урынга да күчереп карыйлар — барыбер файдасы тими. Аптырагач акырам-бакырамнарның һәммәсен зур гына бер баржага тәйиләр дә күл уртына илтәп, шунда гомергә дип якорь салалар. Акырам-бакырамнар көн саен көймәләр, катерлар белән шул баржага жыелып, рәхәтләнәп сәүдә итә торган булып китәләр.

Мондый баржалар Давилон, Грабенберг һәм Сан-Комарик шәһәрләрендә бар. Телефон уйлап тапкач, ул баржалар телефоннан бер-берсенен хәлен белешеп тора башыйлар.

Бүтән миллионерларныкы кебек үк, Скуперфильдның да ул өч баржаның һәркайсында акырам-бакырамнары бар, һәм ул аларга теләсә кайчан, фэлэн акцияне алыгыз, дип телефоннан боерык та бирә ала. Тик артыграк түләп ташлавың бар бит. Кайчан жыя башларга икәнән иснәнү, тәгаен ачыклау нияте белән Скуперфильд бу юлы Давилон баржасына үзе

барырга булды. Ләкин аңарчы өенә кайтып, макарон фабрикасына сугыласы бар иде әле. Шул исенә төшкәч, Скуперфильд як-ягына күз салды һәм үзенәң чит бер урамнан баруын шәйләде.

— Поезддан төшкәч тә ялгыш борылганмындыр инде, — дип үз алдына мыгырданып куйды. Берәр күз күргәнрәк жир очраганчыга хәтле барыйм да шуннан борылырмын, дип уйлап, юлын дәвам иттерде. Эмма ул озак бара алмады: урам бетеп, ачык кырга килеп чыкты.

— Ниткән нәрсә булды соң бу? Дөнья читенә килеп чыктым лабаса! Акция ди-ди, гел башым катты.

Таныш түгел урам-тыкрыкларда янә бер сәгать йөргәннән соң, ул үзенәң адашканлыгын абайлады. Шуннан инде, Кәкре урамга ничек чыгасы, дип сораштырды. Бер нәнүс аңа, Кәкре урам шәһәрнең теге башында, диде. Скуперфильд, автобуска утырып, шәһәрнең ул башына чыкты, үз урамын эзләп тапты. Ләкин йортларны таный алмый азапланды. Ни арада шул хәтле үзгәрәп өлгергәннәр диген син, ә! Скуперфильд ундүртенче йортта яши иде, ундүртенче йортны күргәч, тәмам телдән калды. Тәрәзәләренә тимер рәшәткә тоткан, бер генә катлы, кечерәгрәк кенә йорт урынына ике катлы мәһабәт йорт көлеп тора, бик матур балконы да бар үзенәң, ишеге төбенә таштан ике арслан ясап куелган.

— Ниткән нәрсә булды соң бу? — дип үз алдына сөйләнде Скуперфильд, күзләрен уа-уа. — Әллә югыйсә берәр төрле сихер-михер микән?

Балконда хужа ханымны күреп, аңардан:

— Карагыз әле, ханым, бу Скуперфильд йортымы? — дип сорар булды.

— Нинди Скуперфильд ул тагын? — диде ханым ачулы тавыш белән. — Бу минем йортым.

— Ә... ә... — Скуперфильд, тыны беткәндәй, авызын мәмелдәтте. — Ә... ә минем йортны нишләттегез соң?

Ханым аңа таба аркасы белән борылды да, ишекне шапылдатып ябып, өенә кереп китте.

Скуперфильд исә бер урында таптанды-таптанды да урам

буйлап китеп барды. Шул чак ул үзе дә сизмәстән кычкырып-кычкырып сөйләнә башлады:

— Ни хэл итмәк кирәк... Йорттан язсам язармын, ичмаса макарон фабрикамы табым. Биш мең нәнүс эшли торган унике биналы фабрика югалмас ич инде!

Скуперфильд урамнан баручы бер нәнүстән, Скуперфильдның макарон фабрикасы кайда, дип сорады.

Теге нәнүс көлеп жавап бирде:

— Иһи! Монда түгел ич ул! Брехенвильдә. Макарон тартмаларына шулай дип язылган.

— Без соң хәзер Брехенвильдә түгелмени? — дип, хафага калып сорап куйды миллионер.

— Нишләп Брехенвильдә булуйк ди? Паноптикумда ла без.

— Анысы нинди нәрсә тагын?

— Шәһәр инде. Паноптикум. Бер дә ишеткәнегез юкмыни соң?

— Ә, Паноптикум! — дип кычкырып жибәрде Скуперфильд, эшнең серенә төшенгәч. — Алайса мин поезддан ялгыш төшкәнмен икән. Әйтәм аны, бер дә безнең Брехенвильгә охшамаган.

Скуперфильд вокзалга чапты. Анда ул Давилонга бүген кичкә хәтле поезд булмасын, кич белән китеп, иртән генә барып житәсен ачыклады. Бу хәлгә аның бик тә кәефе кырылды, чөнки ул акция дигән нәрсәнең бәясе тиз үзгәрүчән булуын яхшы белә иде.

Чыннан да шулай булып чыкты. «Давилон юморескалары»нда әлеге теге мәкалә басылып чыккан көнне акционерлар гигант акцияләрен сатарга керештеләр. Давилон баржасында аның һәрберсенә башта сиксән сантик сораганнар иде, тора-бара алтмышка, иллегә, утызга, егермегә, унга төште. Алучы гына юк иде. Икенче көнне, ягъни Скуперфильд чит шәһәрдә адашып йөргән арада, акциянең бәясе биш сантикка төште, ләкин алучы һаман күренмәде.

Гигант акцияләре булган нәнүсләр хәсрәткә калдылар. Ә менә акча эшләп калу максаты белән акцияне күпләп

сатып алган өч бай — Жмурик, Тефтель һәм Ханаконда — бик тиз чарасын күрделәр. Давилондагы берничә газетаның хужасы Әшәкинз әфәндегә шактый зур сумма акча төрттеләр.

Шул ук көнне ул бай «Давилон мәзәкләре» исемле кичке газета битләрендә мондый бер мәкалә бастырып чыгарды:

ДАВИЛОН БАРЖАСЫНДА ПАНИКА

Кичәге көннән башлап Давилон баржасында котчыккыч паника хөкем сөрә. Гигант акция хужалары үзләренең товарларын тизрәк сатып калырга ашыгалар. Сатучылар күп булып, алучылар аз булганда, акциянең бәясе бик нык төшүе табигый хәл. Давилон баржасында ни сәбәпле паника купты соң? «Давилон юморескалары» дигән әшәке газетаның шапшак битләрендә пычрак мәкаләнең чыгуы моңа сәбәпче булды. Гигант акциянең ияләре әлеге җирәнгеч газетаның Спрутс бай акчасына чыгып ятканын һәм аның өчен файдалы нәрсәләр генә бастырганын сизенмиләр булса кирәк. Шик юктыр ки, туя белмәс Спрутс гигант үсемлекләргә үзе кул сузып ята. Акциянең бәясе төшөп җиткәч кенә, Спрутс һәммәсен үзе җыячак һәм искиткеч зур табышны берүзе көрәп алачак.

Икенче көнне иртән шул ук Әшәкинзнен бүтән газетасында «Кесәләрегеэне саклагыз» дигән мәкалә чыкты. Ул мәкаләдә гигант акция хужаларына Спрутс әфәнденең акция җыярга тотынуы хәбәр ителгән һәм аңардан кесәләрен сакларга киңәш бирелгән иде.

Әнә шушы ике мәкаләнең тәэсире белән гигант акция биш сантиктан иллөгә сикерде. Бу бәяне күпсенеп, Скуперфильд әфәнде янә бер көн көтәргә ниятләнде.

Икенче көнне исә шул ук Әшәкинзнен өченче газетасында Спрутсны тиргәп язылган яңа бер мәкалә басылды. Моның нәтижәсендә акциянең бәясе алтмыш сантикка менде. Бәяләр тагын да күтәрелмәгәе дип шүрләп, Скуперфильд шул бәядән җыярга кушты. Аның акырам-бакырамнары өч баржаның өчесендә дә гигант акция җыярга тотындылар. Болар алганы күрөп, сатучылар бәяне тагы да күтәрә төштеләр.

Жмурик, Тефтель һәм Ханаконда үз акцияләрен сиксәншәр сантиктан сатып җибәрделәр.

Скуперфильд бөтен акчасын туздырса туздырды, акциянең бик күбен кулга төшерде. Бәяләр һаман да шулай күтә-релә барганда, шәп булыр иде, берәр фертингтан саттырыр идем, дип хыялланды. Һәркайсын берәр фертингтан саттыр-ган очракта ничаклы табыш алырмын икән, дип төннең-төн буе исәпләп утырды.

Ләкин ул юкка гына өметләнгән булып чыкты. Иртәнге якта баржа ачылып өлгермәс борын ук «Давилон юмореска-лары»нда гигант үсемлекләр жәмгыятенең таркалуы, Мига белән Жулионың акция сатудан жыелган акчаны урлап качу-лары турында мәкалә басылып чыкты. Икенче көнне шундый ук мәкаләләр башка газета битләрендә дә күренде. Гигант акция белән сәүдә итә торган конторага шашынган халыкның дөбер-шатыр килеп керүен фотографлар рәсемгә төшереп ал-ганнар икән, шул рәсемнәрне дә бастырдылар. Кайбер фото-рәсемнәрдә капкачлары шар ачык тимер сандык һәм сейф-ларны да, шулай ук Белмәмешләр качкан бауны да шәйләп була иде.

Мондый хәлдән соң Скуперфильдның гигант акциясен ар-зан бәягә дә алучы табылмады. Шулай итеп, Скуперфильд-ның көймәсе комга терәлде. Макарон фабрикасына он сатып алырга да чамасы калмады. Эшчеләргә түләрлек рәте дә бет-те. Шуннан ул хәйлә корды: һәр эшчегә бер фертинг урыны-на ярты фертинг белән котылырга булды.

Әле моңарчы берәр фертинг алып та ачлы-туклы яшәгән эшчеләр, бу хәлгә чыдап тора алмыйча, эш ташладылар. Фабрика туктап калды. Хәзер инде Скуперфильдның кесәсенә бөтенләй акча керми башлады. Ләкин ул бирешмәде. Эшче-ләрнең ачтан үләселәре килмәс әле, эшкә тотынмый хәлләре юк, дип уйлады. Ләкин эшчеләр үз сүзләрендә нык тордылар. Бу көрәштә Скуперфильд жиңсә, бүтән фабрикантлар да ко-тырып китмәгәе дип, эш ташлаучыларга башка фабриканы-кылар ярдәм кулы суздылар.

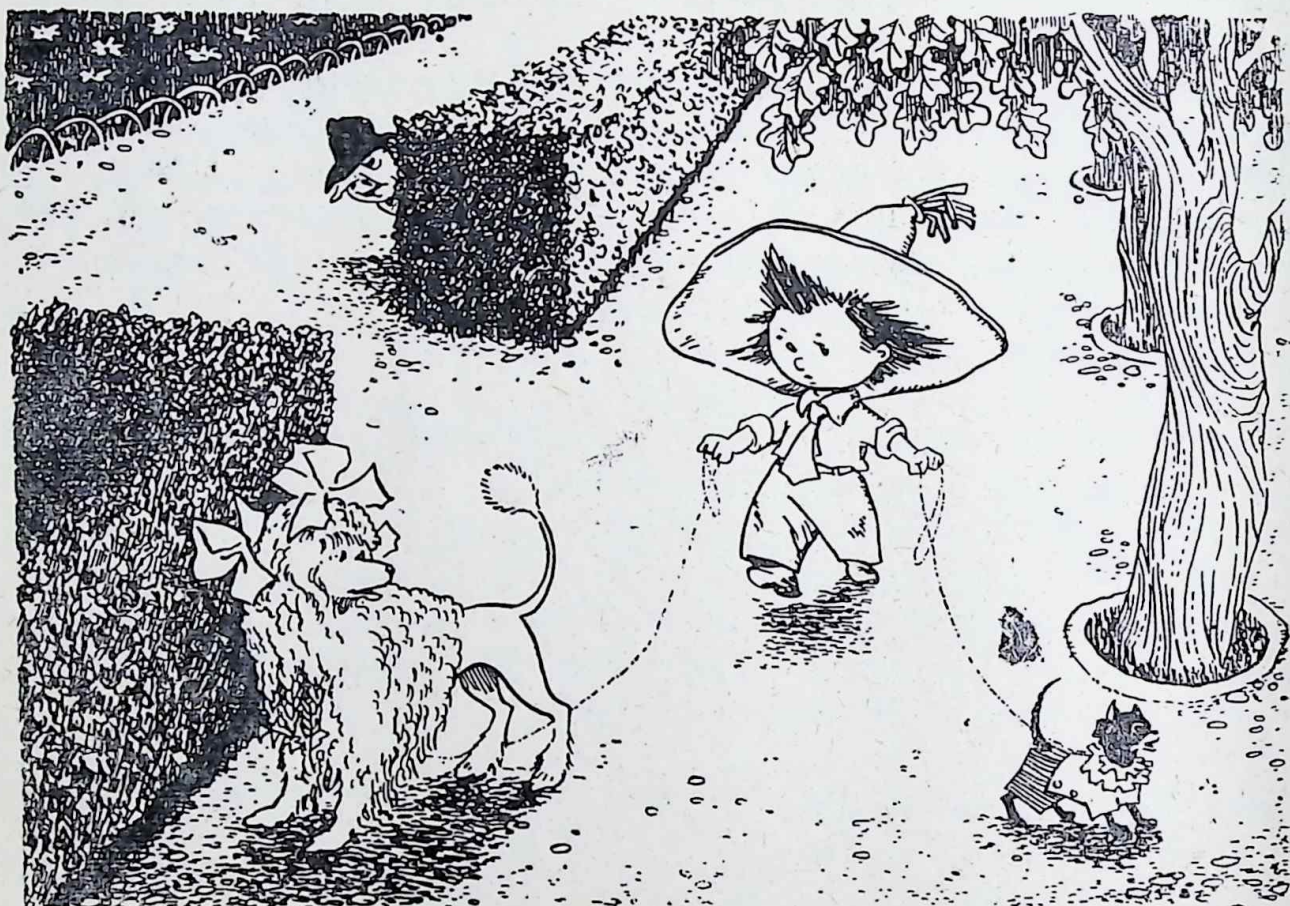
Скуперфильд яңа эшчеләр ялларга да чамалап караган иде, ләкин Брехенвильдә аңа каршы барган көрәш турында

Һәркем белә иде, шуңа күрә бу саран байга беркем ялланмады.

Үз шәһәрендә җайлый алмагач, Скуперфильд икенче бер шәһәргә барып эшчеләр ялларга булды. Сан-Комарикта фабрикантлар эшчеләргә хезмәт хакын чамадан тыш аз түлиләр, анда бөтенләй эшсезләр дә күп икән, дигәнне ишетеп, тиз генә шунда китеп барды.

Егерме алтынчы бүлек

БЕЛМӘМЕШНЕ ЭШКӘ ЯЛЛЫЙЛАР

Белмәмеш белән Бәти бик кыен хәлдә калдылар. Эш таба алмыйча, акчага аптырадылар. Бүтән эшсезләрдән күрмәкче, алар да зиннәтле магазиннар тирәсендә тулгандылар. Берәрсе автомобиль белән килеп туктаса, ялт итеп барып житәләр дә хәллә нәнүскә машинасының ишеген ачалар, чыгарга булышалар һәм аның магазиннан чыкканын сагалап торалар, әйберләрен күтәрәп илтәләр, машинага ипләп урнаштыралар. Байлар шуның өчен вак акча биреп киткәлиләр.

Шундый юл белән эшләп тапкан акчадан кунарга керер өчен ун сантик санап калдыралар да арзанлы гына ашханәгә кереп тамак туйдыралар. Бәти әйтә, көнгә бер генә тапкыр ашаганда кич белән ашарга кирәк, югыйсә көндөз акчаңны туздырсаң, кичен йокларга ятканда барыбер ашыйсың килә, ач карыңга йокы алмый, ди.

«Тупик»ның инде алар минус икенче катыннан минус дүртенчесенә төшөп житкәннәр иде. Ник дисәң, анда бишәр генә сантик алалар. Минус дүртенче кат минус икенче каттан бик аз аерыла: кысанрак та шау-шу көчләрәк, кибәге белән күселәр ишләрәк, исе һәм пычрагы күбрәк тә һавасы эзрәк...

Бәтиненң элек-электән күседән коты алына иде. Бер заман йоклап ятканда күсе аның муенын тешләде. Әрнүдән уянып китеп, бичара, иләрәп жибәрде. Муены шундук шешеп чыкты, башын да бора алмас хәлгә килде. Иртән температурасы күтәреләп, урыннан да тора алмас булды.

Хәзер инде магазиннар алдында Белмәмеш ялгызы йөри. Авыру дустының тамагына ашатыр өчен тырыша. Калганнар да булышалар: кайсы көлдә пешкән бәрәңге китереп бирә, кайсы Белмәмешнең акчасы житмәгәндә, аның урыны өчен түләп куя. Тегеләй итсәң шеше кайтмасмы, болай итсәң шифасы тимәсме, дип һәркем киңәш бирә. Ләкин берсененң дә врач чакырып китерергә хәленнән килми: врачлар бушлай дәваламас ич инде...

Озакламый Белмәмеш әйбәт кенә эш тапты һәм врачка түләрлек акча жыю турында хыяллана башлады.

Белмәмешне этләр караучы няня иттеләр. Аның тәрбиясенә тапшырылган этләрнең берсе бик зур ак пудель булып, исеме Роланд иде; икенчесе кызгылт-сары бөдрә йонлы, бәп-бәләкәй эт булып, анысы Мими исемле иде. Ул иртән торгач та шуларны ванналарда коендырып, махсус парикмахерскийга илтергә тиеш. Анда аларның йоннарын тарак белән тарыйлар, кайчы белән кыркып тигезлиләр, ул гына житмәсә, Мимины әле бөдрәләтеп маташалар, йоннарын ялтыратып бриолин белән майлап та жибәрәләр, кара буяу белән керфекләрен буяш-

тыралар, күзлөре зуррак күренсен өчен күз төплөрөн зәңгәр-лэтәләр.

Парикмахерскийдан өйгә кайтып, Белмәмеш аларны хужа ханымның йокы бүлмәсенә алып керергә тиеш. Минога ханым яңарак кына урыныннан торган була, ул этләргә хәер-ле иртә тели, танауларыннан үбеп ала да ничек йоклаулары турында Белмәмештән сорапшыра. Аннан соң ул аларны ашарга жибәрә, Белмәмешкә күзен ача төшебрәк күзәтергә куша.

Ашатканнан соң Белмәмеш Мими белән Роландны этләр паркына алып китә. Паркта йөртеп кайткач, Мимины кабат коендырасы була. Мими коенган арада Роланд бакчада чикерткәләр куып күнел ача. Ул да булмый, төш житә. Аннары өчәүләшеп этләр ресторанына ашарга китәләр. Ашаганнан соң этләр, якты иркен бүлмәдәге караватларына ятып, берәр сәгать ял итәләр. Ә Белмәмеш алар өстеннән чебен куа. Ял итеп алганнан соң шәһәрдә йөрергә чыгалар. Мими белән Роланд аеруча шәһәрнең үзек урамнарында йөрергә яраталар. Анда алар туйганчы нәнүсләрне күзәтәләр, туйганчы машина тавышларын тыңлыйлар, эт борыны гына сизәрлек төрлө-төрлө исләрне исләп ләззәтләнәләр.

Шәһәрдә йөрөп кайткач, этләр физзарядка ясыйлар, ягъни бакча буйлап Белмәмеш артыннан чабалар, куаклар һәм чәчәк клумбалары аша сикерәләр. Моңың ише күнегүләр эт халкының кәефен күтәрүдә бик файдалы санала.

Физзарядкадан соң этләр ял итәргә яталар, Белмәмеш этләр журналын тутыра. Ул анда Роланд белән Миминың тормышларына кагылышлы нәрсәләрне вагына-төягенә хәтле язып бара.

Кичке аштан соң төрлө көнне төрлечә уздыралар. Минога ханым кунак-фәлән чакырган булса, Белмәмеш Роланд белән Мимины кунакларга алып кереп күрсәтә. Әгәр дә мәгәр Минога театр-фәлән-гә барса, үзе белән бергә Мимины да алып китә, ник дисәң, театр-га бүлмә этләрөн алып йөрү модасы бик нык таралган. Театр-га яисә концерт-ка этсез килүчедән көләләр, хәерчегә саныйлар. Андый кичләрөн Белмәмеш

кулында Роланд кына кала, һәм ул аны ияртеп этләрнең спорт залынамы, йөзү бассейнынамы китә. Анда алар эт ярышын күзәтәләр. Алай да булмый икән, Белмәмеш Роландны ияртеп авыру дустаны янына барып чыга.

Шунысын әйтергә кирәк, Белмәмеш авыру дустаны бервакытта да онытмый. Этләр белән бергә ашаганда ул үз порциясен бетерми, котлетын булсын, ипиен булсын кесәсенә яшерә дә, төшкә аштан соң этләрне шәһәрдә йөртергә алып чыккач, дустаны янына сугылып китә.

Эшкә урнашканның беренче көнөндә үк ул Минога ханымнан хезмәт хакын бер атна алдан бирүен үтенде. Авырып ятучы дустанына ярдәм итмәкче булуын әйтте.

— Иңчбер төрле Бәтине белмим дә, беләсем дә килми! — диде моңа каршы Минога.— Минем алда яисә Роланд белән Мими барын да әдәпсез сүзләр ычкындырсагыз, куармын да чыгарырман. Акча мәсьәләсенә килгәндә, атна башында түгел, бәлки атна азагында алачаксыз.

Чыннан да, атна тулгач, Минога ханым Белмәмешнең кулына биш фертинг тоттырды. Малайның куанычы эченә сыймады. Икенче көнне, этләрне шәһәрдә йөртергә чыккач та, ул дустаны янына доктор алып барды. Авыруны бик җентекләп караганның соң доктор больницага илтеп салырга киңәш бирде. Анда салыр өчен егерме фертинг кирәк буласын ишеткәч, Белмәмешнең сөмсере коелды, ул үзенә атнага бишәр фертинг алып эшләвен һәм егермегә тутырыр өчен бер ай буе җыярга туры киләчәген әйтте.

— Тагын бер айга сузсагыз, авыруга дөвалауның кирәге дә калмаячак,— диде доктор.— Аны фәкать бүгеннән үк дөваларга керешкән очракта гына коткарып калырга мөмкин.

Кесәсеннән карандаш белән кәгазь кисәгә алды да нидер исәпләп язарга кереште.

— Болай итәрбез,— диде ул берәздән.— Авыруга мин атнасына ике мәртәбә килеп укол кадармын. Һәр килүем өчен миңа фертинг ярымшар түләрсез. Калган акчагызга дарулар алырсыз. Ике-өч атнада авыруны аякка бастыра алырбыз, шәт.

Дэвалауның файдасы тиде шул. Ике атна дигэндә, врач Бәтигә торып йөрөргә рөхсәт бирде. Янә дә бер атнадан авыруның тәмам сәламәтләнеп житүен игълан итте һәм яхшырак ашатырга кушты.

Дуслар өчен әйтеп бетергесез шатлыклы көн иде бу. Алар сәндерәдә хыялланып утырдылар.

— Хәзер инде врачка да, шулай ук даруга да түлисе түгел,— диде Белмәмеш.— Тамагыңа әйбәтрәк ашарсың, көч жыйганнан соң, син дә берәр иплерәк эш табарсың.

— Әйтерек бармы! — дип куйды Бәти, елмаеп.

Идәндә аларның сүзенә колак салган кыяфәт белән Мими белән Роланд яталар. Тик аларның нәнүсләрдә эше юк, сәке астына кереп поскан күсене сагалыйлар. Искиткеч зур осталык белән тота Роланд күселәрне. Тоткач та, үтереп житкермичә, Мимига бирә. Анысы чиный-чиный мәйханә килә: жи-бәрә дә үзе читкә караган булып ята, күсе кача-нитә башласа — шап иттереп эләктереп ала. Бәти белән бергә яшәүче нәнүсләрнең моны күргәч көлеп эчләре ката. Белмәмешнең этләр ияртеп килеп керүен алар һәр көн көтеп ала торган булдылар.

Ләкин Белмәмешләрнең куанычы озакка бармады. Сөекле Мимиеннан күсе исә килүен сизеп, көннәрдән беркөнне Минога ханым шиккә төште һәм шымчы яллады. Өч көннән соң ул шымчы Белмәмешнең кайларга барып йөрүен хәбәр итте...

Белмәмеш белән Бәти сәкедә хыялланып утырган бер вакытта бүлмәнең ишеге ачылып китә дә аннан, асравын һәм шымчысын ияртеп, Минога ханым килеп керә. Пычрак идәнгә яткан Роландын һәм авызына күсе капкан Мимиен күрүгә, Минога ханым, чәрелдәп, истән яза. Шымчының коты алына, ул ханымны күтәреп торгыза һәм бар куәтенә селкергә тотына, асрау исә хужасының битенә одеколон бөрки. Беравыктан Минога ханым исенә килә һәм, сөекле Мимиенның әле дә булса күсе белән уйнавын күреп, илереп жибәрә:

— Аһ, зинһар өчен, алыгыз шуның авызыннан коскыныч күсене! Бирегез үземә! Тизрәк бирегез дим!

Шымчы Мими янына атылып бара да, ни үле, ни тере күсене аның авызыннан йолкып алып, ханымга суза.

— Бу ни бу? Хэзер үк китегез! — Минога, дер-дер калтыранып, чинап жибэрэ.— Нигэ сез ул хэшэрэтне миңа сүзасыз? Китегез дим!

— Үзегез әйттегез ич, бир дидегез! Мин бит күсене бирергә дип торам...

— Нигэ миңа ул күсе? Мимины китерегез, дилэр сезгә, аңгыра хайван!

Шымчы күсене идәнгә ыргыта да ханымга Мимиен китереп тоттыра.

— Ах, жаныкаем! Мимикаем! Багалмам! — дип, анысы этне назлый-назлый күкрәгенә кыса һәм танавыннан үбә.— Кайсы бирде сиңа бу хэшэрэтне?.. Улмы? — дип, Белмәмешне күрсәтеп, жикеренергә тотына: — Улмы сине ерткычлар оясына китерүче?.. Роланд! Нигэ син әшәке идәндә ауныйсың? Нинди пычрак икәнен күрмисеңмени, хәерсез хайван! Кил дим бирегә!

Асрау Роландны муенсасыннан эләктереп ала да хужасы янына өстерәп китерә.

— Хэзер үк әйдәгез биредән! — Минога ханым чәпчүен белә.— Шакшы биредә! Микроб оясы! Этләргә авыру йокмагае! Сезне мин, әшәке хайван, эштән куам!— дип жикеренә ул, Белмәмеш ягына карап.— Күземә күренәсе булмагыз! Этләремне жыен юлбасарлар оясына йөртүгә юл куймам! Судка бирәчәкмен мин сезне, явыз!

Ишектән чыгып киткәнче ул шулай чәпчеде. Белмәмешкә авыз ачарга да ирек бирмәде. Хәер, нәрсә әйтә алсын ди соң Белмәмеш?

Егерме жиденче бүлек

КУПЕР АСТЫНДА

Бу хэлгә Бәтинен бик тә кәефе кырылды.

— Минем аркада гына булды инде! — диде. — Әгәр дә мин авырып китмәгән булсам, мондый хәл килеп чыкмас иде.

— Кайгырма бер дә! Бик күрәсем килеп тормый әле шул үжәт Миноганы. Эшне тагын табабыз аны.

Бәти берәз тынычлангандай булды. Ул арада, иртәгә макарон фабрикасына эшчеләр ялларга мәшһүр бай Скуперфильд киләсе икән, дигән хәбәр таралды. «Тупик» халкы

шатланып бѣтѣ алмадылар. Эш табудан ѳметлѣре ѳзелгѣн иде инде аларнын.

Икенче кѳнне чынлап та макарон ташый торган йѳз егер-ме жиде зур-зур автофургоннын алып Скуперфильд килеп тѳште. Шул машиналарына эшчелѣр тутырып алып китѳ иде анын нияте. Ике фургон «Тупик» гостиницасынын каршысына ук килеп туктады. Аларнын берсенѳ, ялланган эшчелѣрне сыйлау ѳчен, кайнар сосиска белѣн икмѣк тутырганнар. Икенчесендѳ Скуперфильд нѣм анын управляющие килде.

Килеп туктауга ук, автофургоннын шоферы машинадан кечерѣгрѣк кенѳ бер ѳстѣл, ике урындык алып жиргѳ куйды. Управляющий портфеленнѣн калын гына дѣфтѣр чыгарып салды. Анын тышына «Макарон журналы» дип язылган иде.

Макарон фабрикасына эшкѳ ялланырга телѳучелѣр ѳстѣл янына чиратлап кына килергѳ тиеш иделѣр. Гарип-горабаны ялламыйк тагы дип коты алынып, Скуперфильд нѣр эшчене ѳзе тикшереп ала иде.

— Гариплѣргѳ акча ѳрѣм итѣсем килеп тормый ѳле,— диде ул кѳкле-ящелле тавыш белѣн.— Минѣм фабрикамда беркем эшсѳз торырга тиеш тѳгел, нѣркем тырышып эшлѣргѳ тиеш. Курортка бармыйсыз бит, макарон фабрикасына барасыз.

Нѣр нѣнѳсне ѳйлѣндереп-тулгандырып караштырганнан соң, ул анын жылкѣсенѳ ныгытып китереп суга, аннары суырып чыгарырга телѣгѣндѳй, кулын селкетеп карый, шуннан соң гына котлау сѳзлѣрен ѳйтѳ:

— Эшкѳ алынуыгыз белѣн тѣбрик итѣм, дускай! Сосиска алыгыз ѳнѳ,— ди.

Кѳчмѳ ларекта утыручы кыз ул эшчегѳ сосискалы бутерброд тоттыра, управляющий анын исемен журналга теркѣп, сосиска алганга кул куйдыра. Бу кѣмитне Скуперфильд эшчелѣр алдында юмарт булып кѳренѳ ѳчен нѣм тегелѣр фабрикада тырышыбрак эшлѣсеннѣр ѳчен оештырган иде. Сосискаларны бер дѳ бушлай ѳлѣшмичѳ, эш хакыннан икелѣтѳ тотып калырга нѣм шуннан да табыш алырга план корган иде.

Нәнүсләрне караштыргалаган арада, аларның уй-фикерләре белән танышырга теләп, Скуперфильд ара-тирә сүз дә кушкалады. Белмәмештән ул кырыс тавыш белән:

— Бунт күтәрерсеңме? — дип сорап куйды.

Белмәмеш бу сүзне аңламады һәм кайтарып сорады:

— Ничек күтәрәләр соң аны?

Скуперфильдның моңар ачуы килде.

— Син кем булдың әле миңа сорау бирергә? — диде ул.— Сорауны мин бирермен, синең эш җавап кайтару. Сораганда син бары тик: «Әйе, әфәндем. Юк, әфәндем», дип кыска гына итеп җавап бирергә тиешсең. Төшендеңме инде?

— Әйе, әфәндем, юк, әфәндем,— диде Белмәмеш карусыз гына.

— Һем! Әллә син тинтәкме югыйсә?

— Әйе, әфәндем, юк, әфәндем.

— Һем! Һем! Ярар, синең тинтәк булуың хәерлерәк. Эшчеләрне эш ташларга котыртмассың. Дөрөс әйтәмме?

— Әйе, әфәндем, юк, әфәндем.

— Ярар, ал сосискаңны.

Ялланган эшчеләрнең һәммәсен автофургоннарга төяделәр дә Сан-Комариктан алып чыгып киттеләр. Йөз дә егерме җиде фургон Брехенвильгә килеп кергәндә, төн урталары җиткән иде инде. Скуперфильдның алдан төзеп куйган планы буенча, фургоннар барысы да макарон фабрикасының ишегалдына керергә һәм эшчеләр казандыр, мичтер, пресстыр, макарон һәм вермишель киптерә торган шкафтыр ише нәрселәр янына басып, бер минут кичекмәстән эшкә тотынырга тиеш иде.

Әмма бу планны элеккеге эшчеләр дә сизеп алганнар икән. Эш урыннарын җыен килмешәккә бирәселәре килмичә, алар фабрика ишегалдына кереп, капканы бикләп куйганнар. Фургоннар капка төбөнә килеп туктауга, койма аркылы сөрән салдылар:

— Туганнар, сезне алдалап алып килгәннәр! Эшкә тотырмагыз! Сезне сатлык жаннар итмәкче булалар! Бу безнең фабрика! Безне эшсез калдырмагыз!

Янадан ялланганнар, автофургоннардан коелышып, аптырап карап тордылар. Скуперфильд үзе дә кабинадан төште.

— Ышанмагыз шуларга! — диде ул. — Ялкаулар алар! Эшләмичә генә акча алып ятмакчылар!

— Бер дә ялкау түгел без! — дип кычкырдылар койма эчендәгеләр. — Скупер безне бушлай эшләтергә итә, без моңа риза түгел. Эшкә тотынсагыз, ул сезне дә алдалар.

— Кая, шуларның ипи шүрлегенә кундырыгыз әле! Нәрсә колагыгызны сәлперәйтәп тыңлап торасыз? Ачыгыз капканы, юкса мин сезнең барыгызны куып чыгарам! — дип жикеренә-жикеренә, Скуперфильд капкага ташланды.

Яңа килүчеләрнең дә кайсыберләре аңарга иярде. Моңа жавап итәп койма эченнән утын пүләннәре, ташлар ява башлады. Койма тышындагылар исә, котлары алынып, артка чыгенделәр. Шул чакны капка ачылып китеп, аннан иске эшчеләр килеп чыктылар һәм яңа килүчеләрне дөмбәсли дә башладылар. Кайсы уклау күтәргән, кайсы таяк, кайсы таш. Яңа килүчеләр шүрли калдылар, төрлесе-төрле якка таралыштылар.

— Туктагыз! Качарга хакыгыз юк! — дип кычкыруын белде Скуперфильд. — Фабрикада эшләргә тиеш сез! Сосисканы бушка ашатты дип беләсезмени? Туктагыз, бичаралар! Сосиска хакын гына булса да чыгарыгыз!

Аның сүзен колакларына да элмиләр. Читтән килүче нә-нүсләр бу шәһәрдә йөри белмәү сәбәпле бер анда, бер монда сугылалар, ят кәбестә кырына эләккән чучка балаларыннан бер дә ким түгел. Кая гына тайпылып карамасыннар, өсләренә барыбер мондагы эшчеләр килеп чыга тора.

Ә Белмәмеш белән Бәтине эләктереп алдылар да елга буена өстерәп алып төштеләр. Һәм икесен дә суга ташладылар.

— Саран Скуперфильдка бик булышасыгыз килеп торса, салкын суда коенып карагыз әле менә! — дип, үзләре ярдан кычкырдылар.

Бичара Белмәмешләр көчкә чыгып котылдылар. Өс-баш-

ларына күз салсалар, ни күрсеннәр — Белмәмеш ботинкасыз, Бәти эшләпәсез икән ләбаса!

— Нинди зур бәлагә тап булдык бит! — диде Бәти, суыктан дер-дер калтыранып. — Хәзер инде полицейскийлар кулына эләгеп, Ахмаклар атавына китәсебез генә калды.

Алар таң атканчы шуннан кузгалмаска, иртәнге якта югалган әйберләрен эзләп карарга булдылар.

Таң ату белән, икесе дә чишенеп суга чумдылар. Күм-күк күгәргәнче эзләсәләр дә, эшләпәнә дә, ботинкаларны да таба алмадылар. Су агызып алып киткәндер инде...

Озак та узмады, шәһәр уянды. Яр бие урамында нәнүсләр күренгәли башлады. Полицейскийларның күзенә чалынмас өчен, Белмәмешләр елга буйлап кына бардылар да күпер астына кереп постылар.

— Мондый кыяфәттә безгә һич тә шәһәргә чыгып йөрергә ярамый, — диде Бәти. — Полицейский шундук эләктереп алыр. Әйдә без болай эшлик: син эшләпәнә миңа бир дә үзәң шушында гына утырып тор, ашарга берәр нәрсә таба алмаммы.

— Юк, синәң ботинканы киеп, мин чыгыйм шәһәргә. Авырудан соң күп йөрергә ярамый бит әле сиңа.

Ләкин Белмәмеш дигәнчә барып чыкмады шул: Бәтинен ботинкасы бәләкәй булды. Ризык табыштырырга Бәти китте, ә Белмәмеш, яланбаш һәм яланаяк көе, күпер астын сакларга калды.

Күпер астында ялгыз башың утыруы күңелсез икән. Шуңа күрә Белмәмеш үзенәң бар булган акылың-зиһенен эшкә жигеп, күңел юатырлык нәрсәләр эзләргә тырышты. Иң әүвәл бар белгән җырларын җырлады, аннары үз-үзенә табышмаклар әйткәләде, табышмакларны тапкач мәкаль һәм әйтемнәргә күчте. Әмма болар барысы да тиз бетте. Шуннан инде Белмәмеш үзенәң башыннан үткән хәлләрне, дус-ишләрен һәм таныш-белешләрен искә төшерергә тотынды.

Теләсә-теләмәсә дә хәтеренә Кабартма килеп төште. Аның күңеленә Кабартма әле дә булса ракетада утырадыр, төсле төелде, ярдәм итә алмавына көенде. Кабартманың бик тамаксау икәнен белгәнгә:

«Мин ярдәм иткәләгәнче барлык ризыкны ашап бетереп, ачка үлмәсә ярый ла!» — дип уйлады.

Озакламый Белмәмешнең үлеп ашыйсы килә башлады, һәм ул инде берни уйлый алмас хәлгә килде. Аның миен бер генә уй бораулады: «Қая китеп олакты соң бу Бәти? Нишләп кайтмый икән инде?»

Ашыйсы килүне басар өчен, Белмәмеш яңадан жырлап карады, мәкаль һәм әйтемнәрне хәтеренә төшерде, табышмаклар әйтте, аларны тапты. Қичкә таба аның түземе төкәнде. Яшеренгән жиреннән чыгып, Бәтине эзләргә генә китмәкче булган иде, нәкъ шул чакны күпер астына бер нәнүснен төшөп килүен шәйләде. Башта ул аны Бәти дип белде, жентекләбрәк карагач ул түгел икәнен күрде. Ул арада ят нәнүс тә Белмәмешне күреп алды.

— Нишлисең монда? — дип сорады.

— Утырып торам.

— Никтер моңарчы бер дә күргәнем юк иде үзеңне.

— Моңарчы утырганым юккадыр.

— Әллә син яңамы?

— Яңа булу ничек була соң ул?

— Яңа инде, күпер астында беренче кунуындыр.

— Кунаммыни мин монда? — дип сорады Белмәмеш, га-
жәпсенеп.

— Нигә монда төштең соң, кунарга түгелмени?

— Кунарга түгел шул.

Белмәмеш нигә күпер астына төшкәнен сөйләмәкче генә булган иде, яңадан аяк тавышлары ишетелде, һәм алар янына тагы берничә нәнүс килеп туктады.

— Әй, Күмәчче, Мүк Жиләге, Чикләвек! — диде баягы нәнүс. — Күрегез әле моны: үзе күпер астында утыра, үзе кунарга төшмәдем, дигән була.

Ул да булмады, нәнүсләр Белмәмешне уратып та алдылар.

— Шикле бәндә күренә, — дип куйды Мүк Жиләге.

— Шымчыдыр әле, юри шулай киенгәндер, — дип сөйләнде Күмәчче.

— Дөмбәсләп, суга ташларга үзен! — диде Чикләвек.

— Туганкайлар, шымчы түгел мин,— дип, Белмәмеш акланмакчы булып маташты.— Жибәрегез! Бәтине эзлисем бар минем.

— Нинди Бәтине? — дип, шикле караш ташлады Күмәчче.— Жибәрмәгез, юкса өскә менәр дә безнең монда кунганны полицейскийларга әләкләр.

Шуннан Белмәмеш Бәти белән үзенә башыннан кичкәннәрне сөйләргә кереште. Тегеләр аның сүзенә ышандылар.

— Ярар инде,— дип куйды Мүк Жиләге.— Мондый кыяфәтең белән сиңа барыбер чыгып йөрергә ярамый. Ни аягыңда юк, ни башыңда. Полицейскийлар хәзер әләктереп алырлар үзеңне. Иртәгә без сиңең аягыңа-башыңа берәр нәрсә әмәлләштерербез, шуннан соң чыгып йөрерсең. Бәти дигәннең алдап качкан булса кирәк.

— Ничек алдасын инде? — дип куйды Белмәмеш, гажәпсенеп.

— Эшләпәңне алган да кыяклаган. Югыйсә бит аңа шәһәрдә йөрергә рөхсәт юк,— дип аңлатып бирде Чикләвек.

— Юк, туганкайлар, Бәти андый егет түгел. Дустым ул минем!

— Күргәләгән без аның ише дусларны! — диде Күмәчче.

Ул арада караңгы төште. Күпердә һәм яр буйларында фонарьлар кабынды. Аларның судагы шәүләсе аз-маз гына күпер астын да яктыртты.

Нәнүсләр ятарга әзерләнгән башладылар. Күпернең чуен аяклары төбәндәгә таш араларыннан һәркем чүпрәк-чапрак тартып чыгарды һәм үзенә ятар өчен урын хәстәрләргә кереште. Ни сәбәпледер Миллион исеме күтәрәп йөргәнненең ике матрацы булып, берсен астына сала, берсен өстенә яба икән. Куык атлысының резин мендәре бар икән. Ташлар арасыннан әллә каян шуны тартып чыгарды, көчәнә-көчәнә өреп тутырды да баш астына салды.

— Искитмәле нәрсә инде! Кадерен белсәң, әлбәттә,— диде.

Белмәмешне беренче күргән нәнүс Чижик исемле булып чыкты.

— Сиңа да кайбер нәрсәләр кирәк булыр. Хәзергә менә моны җайлап ята тор,— диде ул һәм безнең Белмәмешкә бер кочак сәләмә ыргытты.

Белмәмешнең урынны бик ипсез җәюен күреп:

— Өйрән, туганкай, өйрән! — дип куйды.— Озакламый күнегеп тә китәрсен. Саф һавада йоклау файдалы нәрсә ул. Өстәвенә әле кибәк тә юк. Иллә мәгәр, җенем сөйми шул нәҗесләрне! Фараоннар да бимазаламаса, бөтенләй шәп булыр иде дә бит,— диде ул, көрсенеп.— Шул явызлар күпер астында да йокларга ирек бирмиләр.

Тора торгач барысы да урнашып беттеләр, ә инде резина мендәргә яткан Куык исә гырлый ук башлады.

— Урының җайлы булгач, менә бит ул,— диде Мүк Жиләге, моңа төрттереп.

Көтмәгәндә бер читтән кыштырдаган тавыш ишетелде. Кемдер сагаеп кына төшөп килә иде.

— Акрын! — диде Чикләвек пышылдап кына, башын җирдән күтәреп.— Безнең янга кайсыдыр якынлашып килә.

— Фараон булмагае! — диде Мүк Жиләге.

— Әллә сызабызмы?— диде Миллион, матрацы астынан чыга-чыга.

— Эләктерик әле, күз күрер.

Нәнүсләр җиргә сыландылар. Ниндидер кара күлгә аларга таба якынлашып килә иде. Килеп җитүе булды, Күмәчче белән Мүк Жиләге сикереп тә тордылар, аны сугып егып, матрац белән томалап та куйдылар.

Миллион исә матрац өстенә сузылып ятты.

— Хәзер нишләтәбез инде?— дип сорап куйды ул иптәшләреннән.

Чикләвек:

— Дөмбәсләргә дә суга ташларга! — дигән карар чыгарды.

Мүк Жиләге:

— Туктагыз эле, бәлки ул бөтенләй фараон да түгелдер,— диде.

Миллион йодрыгы белән матрацка сугып куйды да:

— Әйт дәресең, фараонмы син? — дип сорады.

Матрац астыннан мескен генә тавыш ишетелде:

— Бәти мин!

Моны ишетеп Белмәмеш тә телгә килде:

— Туганкайлар, Бәти кайткан лабаса! — диде.

Матрацны шундук алып ташладылар. Белмәмеш үзенең дустан килеп кочаклады.

— Нишләп бу чаклы кайтмый тордың, Бәти?

— Беләмсең, кибетләр тирәсендә чуалган ием, берәз акча эшләп ала алмаммы дигән ием. Бер сантик та булмады. Үзем дә ач, сиңа да буш кул белән кайттым.

Нәнүсләр аны күреп сөөнештеләр.

— Без бит аны сызган дип тора идек! — диделәр.

Күмәчче әйтте:

— Туганкайлар, бәлкем, берәрегеңдә ипи кисәге табылыр? — диде.— Берәз капкалап алсыннар иде.

Ул арада Куык та уянып китеп, як-ягына аптырап карап тора иде. Куенынан ипи кыерчыгы тартып чыгарды да, аны икегә сындырып, Белмәмеш белән Бәтигә сузды. Ике дус тәмләп-тәмләп ашарга керештеләр. Қалган нәнүсләр аларга елмашып карап утырдылар.

— Күрегең инде, туганнар,— диде Мүк Жиләге,— болай булгач, дөнъяда дуслык бар дигән сүз ләбаса!

Бу сүзләр һәркайсының күңеленә май булып ятты, күзләреннән йокыларын качырды. Куык кына башын резин мендәргә салуга тагын гырлап йоклап китте.

Ике дус ипине ашап бетергәннән соң гына, һәммәсе дә яттылар да йоклап та киттеләр. Озак та үтмәде, яр буендагы фонарьлар да сүнде. Күпер асты тоташ караңгыга күмелде. Автомобильләр дә торган саен сирәгрәк уза башлады. Берәздән хәрәкәт бөтенләй туктады.

Ә инде тагын ярты сәгатьтән күпер янына тавышсыз-тынсыз гына полициянең кара фургоны килеп туктады. Кеп-кеч-

кенә тәрәзәләренә калын-калын тимер рәшәткәләр тотылган машина иде бу. Фургоннан ялт итеп ун полицейский сикереп төште. Башлыклары Рвигль, ғырылдавык тавышын карлыктырып, боерыклар да бирергә тотынды:

— Бишең аннан, бишең моннан! Барыгыз да күпер астына марш! Тыныгызны чыгарасы булмагыз! — диде, өстәвенә электр күсәге белән янап та куйды.

Полицейскийлар дәшми-тынмый гына икегә бүленделәр. Бер отряд күпер астына юлның сул ягыннан, икенчесе уң ягыннан төшә башлады. Күпер астына төшеп житкәч кенә, Рвигль электр фонарен кабызды һәм ысылдавык тавыш белән:

— Алга! — дип боерык бирде.

Полицейскийлар да фонарьларын яндырдылар, алга уртылдылар.

Жирдә йоклап яткан нәнүсләрне күргәч:

— Туктагыз! — дип боерды Рвигль карлыккан тавыш белән.— Уратып алыгыз!.. Күсәкләрегезне эзер тотыгыз!.. Чшш! Эләктерегез үзләрен! Тыныгыз да чыкмасын!

Полицейскийлар йоклап яткан нәнүсләр өстенә ике яклап һөжүм иттеләр. Мүк Жиләге беренче булып уянып китте һәм үзен полицейский кулында күрде.

— Туганкайларым, сызыгыз! — дип кычкырып жибәрде ул.— Фараоннар!

Шулай дияргә өлгермәде, полицейскийның электрлы күсәге маңгаена тиеп, һушын югалтты. Калган нәнүсләр дә качмакчы булып талпынып караганнар иде дә соң, электр тогы аларны бик тиз акылга утыртты. Куык кына югалып калмады. Үзен тоткан полицейский Пнигльнең кулыннан күсәген йолкып алды да тегенең борын төбенә төртте. Шатырт итте. Полицейскийның борыны белән күсәк арасында яшел ялкын күренеп алды. Пнигль көлтә урынына ауды да төште. Куык аңа ярдәмгә ашкынган Скригльгә дә күсәк белән төртте, үзе шул арада өреп тутырылган мендәрен эләктерде дә, ике сикерүдә суга төшеп, йөзеп тә китте. Полицейскийлар авызларын ачып карап калдылар.

— Бер дә кайгырмагыз! — дигән булды Рвигль. — Башка вакыт анысын да эләктерербез. Хәзергә марш, тыныгыз чык-масын!

Полицейскийлар, әллә ни каршылык күрсәтми башлаган нәнүсләрне һәм борынына яшел очкын тигәннән соң әле һаман исенә килә алмаган Пнигльне өстерәп, өскә менеп киттеләр.

Биш минуттан полиция фургоны китеп барды, күпер астында исә төрле якка саламнарын тырпайтып ике матрац һәм чүпрәк-чапрак кына ятып калды.

Егерме сигезенче бүлек

РАКЕТА ЮККА ЧЫККАЧ

Бүгөн Айга очабыз дигән көнне иртә белән уянып киткәч, Беләмән хәйран калды. Ул тәрәзәдән караган саен өйләр өстеннән калкынып, дирижабльдәй күккә омтылып торган космик ракетаны күрергә күнеккән иде. Төпсез күкләргә, космоска очып китәргә ашкынадыр төсле иде ул мәһабәт ракета.

Шундый гүзәллеккә рәхәтләнеп бер карар өчен, Беләмән кайвакытларны барысыннан да иртәрәк тора. Кулларын күкрәгенә кушырып, әрсез карашын күкләргә текәп, ачык тәрәзә

янына баскан килеш, хыялга чума. Ракета гүя иртэнге кояш нурларында коена — корыч кабыгы жем-жем килә. Иртэнге салкын жыл битенә бәрелгәч, Беләмәннең көче арткандай, тән-нәре жиңеләеп киткәндәй, иңнәренә канатлар үскәндәй була. Андый чакта Беләмәннең кычкырып жырлап жибәрәселәре, берәр төрлө бөөк фәнни ачыш ясыйсылары, талпынып торып Айга очып китәселәре килә иде.

Ә менә бүген ракетаны күрмәгәч, ул әллә нишләп китте. Моңарчы булып узган хәлләр — ай ташын табу да, авырлыкны жуу турындагы ачышы да, космик ракета төзү дә — һәммәсә дә төштә генә булган да, хәзер менә, уянып киткәч, юкка чыккандыр төслә тоелды.

Ләкин Беләмән бу тойгыдан бик тиз арынды, чөнки ул төш күрүнең алай озака сузыла алмавын һәм төшнең бу хәтлө ачык булмавын яхшы белә иде. Күзенә ялгыш күренмә-венә тәгаен ышангач, ул ракетаны жыл-давыл яки жир тетрәү шикелле берәр нәрсә аударып ташлагандыр, дип уйлап алды. Бүлмәсеннән атылып чыкты да, баскычтан йөгереп төшөп, кече капкага ташланды.

— Менә бәла! Менә бәла! — дип, үз алдына сөйләнә-сөйләнә йөгертә ул урамнан. — Ауган чакны берәр нәрсәсә ватылмаган булса гына ярар иде!

Биш минут эчендә ул Космик шәһәргә барып житте, янә дә бер минуттан түгәрәк мәйданчыкка йөгереп керде һәм тораташтай катып калды. Әлегә хәтлө ул ракетаны мәйданда тәгәрәп ятадыр дип өметлängән иде. Әмма бетон мәйданда ни басып торган, ни ятып торган, ни төзөк, ни ватык ракета юк иде.

Аякларын көчкә сөйрәп Беләмән старт мәйданчыгын жентекләп тикшереп чыкты. Мәйданчыкка беринди зыян-фәлән тимәгән иде. Тирә-якта да шундый ук хәл. Жирдә дә, ракета төшөп китмәдә микән, дип шикләнәрлек бер генә ярылган-ниткән урын да күренми иде. Ни уйларга да аптыраган Беләмән як-ягына карангалап тора бирде. Бер заман ул үзенә таба йөгөрүче Фуксия белән Ай-Йолдызны күрәп алды. Кызлар икесә дә бик борчулы, икесенә дә күзләре шар булган.

Беләмән янына йөгереп килеп житүгә нидер сорамакчы булып авызларын ачканнар иде — артык дулкынланудан бер сүз дә әйтә алмый тордылар.

Башта Беләмән дә аларга дәшми-тынмый карап торды, әмма шулай да ул беренче булып сүз кушты, чәрелдәвек та-выш белән:

— Ракета кайда? — дип сорады.

Бер төрле дә җавап ала алмагач, Ай-Йолдызны иңнәрен-нән тотып җилтерәтте.

— Ракета кайда, дип сорыйлар сездән, сан-сан-сантий-лар!

— Без сан-сан-сантийлар түгел! — диде Ай-Йолдыз, еларга җитешеп. Ул, мондый тупаслыкка түзә алмыйча, Беләмәннең кулларын этеп җибәрде дә горур кыяфәт белән китеп барды. Фуксия дә башын югары күтәрде, һәм иреннәрен бөрештереп иптәш кызына иярде. Беләмән аларның якындагына урнашкан өйләренә кереп-китүләрен сәерсенеп карап калды. Нинди ахмаклык эшләгәнән ул шундагына аңлап алды һәм тегеләрнең артларыннан йөгереде.

— Гафу үтенәм! — дип кычкырды ул, өйгә керү белән. — Сез мине гафу итәргә тиешсез. Мин тәмам аптырадым, миңгерәүләндем. Ракета кая китте икән, шуныгына әйтә алмас-сызмы?

— Бу хакта без дә сезнең чаклыгына беләбез шул, — диде Фуксия. — Әле үзебез сездән сорашмакчы идек.

— Соң мин бит берни белмим, — дип, ике кулын ике якка җәеп җибәрде Беләмән. — Мин аны күрмим, бары менә шуныгына беләм. Элек күрә идем, хәзер берни күрмәвемне күрәм. Урлап киткәннәр, диярсең!

— Акылыгызга килегез! — диде Фуксия. — Ничек итеп урласыннар ди ул ракетаны? Авыр ич ул!

— Хаталанасыз, — диде Беләмән. — Сез авырлыкны жуу дип аталган бер нәрсәне хәтерегездән чыгарасыз. Әгәр дә авырлыкны бетерү приборын эшкә җигәсең икән, ракета җиңеләеп кала, шуннан инде аны теләсәң кая алып китәргә мөмкин.

— Алай иткәндә бит сез үзегез дә авырлыгыгызны жуясыз. Андый хәлдә ничек итеп ракетаны алып китәрсез икән соң?

— Хәтерегездән чыгармагыз,— дип каршы төште Беләмән аларга,— авырлык билгеле бер жирлектә генә югала. Шул зонадан чыктыгыз исә, бау тагып, ракетаны бик жиңел генә күчерә аласыз. Мин болай уйлыйм: хәзер безгә халыктан сорашырга кирәк, төнлә берәр төрле шау-шу ишетмәделәр микән яисә ракетаны урлаганны күрмәделәр микән?

Болар шулай үзара сөйләшкән арада, космик корабның күккә күтәрелгәнән күрергә теләүче халык жыела башлады. Ракетаның юклыгын күргәч, алар инде, Беләмәннәр очып киткәннәр икән, дип уйладылар. Һәммәсе дә космик ракетаның һавага күтәрелгәнән күрә алмауларына көенделәр. Кайберәүләрнең хәтта ачулары да чыкты. Қояшлы шәһәрәннән махсус шуның өчен килгән профессор Йолдызи аеруча нәфрәт орды.

— Башбаштаклык бу! — дип кычкырынды профессор.— Ракетаны сизгәдә очыртырга диелгән иде, хәзер әле жиде дә тулмаган. Беләмән юри шулай үзгәрткәндер әле.

Яңадан-яңа нәнүсләр килә торды.

— Бу Беләмән чаклы да әшәке нәнүс булыр микән! Без күрмәсен дип, вакытыннан алда очып киткән бит! — дип гайрәтләнде Йолдызи.— Әләксен генә кулыма, мин ул Беләмәннән котлет ясаячакмын!

Бүтәннәр дә:

— Ничек була инде бу? — диештеләр.— Шулай ярый димени! Кем уйлаган Беләмәнне шул хәтле, шул хәтле әшәке булыр дип!

Нәкъ шул вакыт барысы да Беләмәннең, Фуксия һәм Ай-Йолдыз белән бергә, өйдән чыгып килүен күрәп алдылар. Кайсыдыр шундук:

— Карагыз әле, Беләмән! — дип кычкырып та жибәрде.

Һәммәсе дә аңа таба ташландылар. Каршыларына килүче хәтсез күп ачулы нәнүсләрне күрәп, Фуксия белән Ай-Йолдыз хәтта качмакчы да булдылар. Кача гына алмадылар: халык төркеме аларны уратып өлгерде.

— Нишлэп сез очып китмәдегез? Без бит сезне очканнар дип торабыз! — диештеләр нәнүсләр.

— Кем әйтте безне очып киткәннәр дип? Кемнең башына килде шундый ахмак сүз? — Беләмән хәйран коры сөйләште.

— Кем дип инде... Ракета урынында булмагач, без әйткән идек... Қайда соң ракета?.. Юк бит! — диештеләр нәнүсләр.

— Ракета урынында булмагач та, безне очып киткән дип әйтергә дигәнмени? — Беләмән бик төпле фикер йөртте. — Я берәрсе ахмаklarча шаярткан, яисә минем башыма сыймый торган берәр этлек эшләнгән булырга тиеш. Сез һәммәгез дә безгә ярдәм итәргә тиешсез, ракетаны эзләү эшенә катнашырга тиешсез...

Нәнүсләр көннең-көн буена шәһәр буйлап: төнлә берәр шикле нәрсә күрмәдегезме, дип сорашып йөрделәр. Әмма төнлә һәркем йоклаган булу сәбәпле, андый шикле нәрсәне күрүче дә, ишетүче дә булмаган икән. Шулай итеп, сорашып йөрү бертөрле дә нәтижә бирмәде.

Ләкин төшкә таба тагын бер яңалык билгеле булды: Беләмеш юкка чыккан икән ләбаса. Озак та үтмәде, Кабартманың да югалуы беленде. Бу хәбәрләрне ишеткәч, Беләмән эшенең нәрсәдә икәннен сизенеп алды.

— Аңлашыла болай булгач! — дип кычкырып жибәрде ул, башына ябышып. — Ике сантый ракетага төнлә белән кереп утырганнар да рөхсәтсез-нисез очып киткәннәр!

Гарьлегеннән Беләмән чәчен йолкырга житеште.

— Кем уйлаган бит шундый хәл килеп чыгар дип! Беләмеш ярый да инде, ә менә Кабартмадан мондый этлекне һич көтмәгән идем.

— Әллә бәлкем, алар ялгыш кына эшлэгәннәрдер аны? — диде Ай-Йолдыз.

Беләмән мыскыллы көлеп:

— Ялгыш булмаган кая инде! — дип куйды. — Сезнеңчә, төнлә белән ялгыш кына кача-поса торганнар да ялгыш кына ракетага кереп утырганнармыни?

— Юк, ракетага утырулары анысы уйлап эшләнгән эш булырга тиеш, — диде Ай-Йолдыз. — Тик менә кнопкага ялгы-

шыпмы, шаярыпмы гына баскан булырга тиешләр. Ракета Айга оча башласын өчен бер кнопкага басу да житә ич.

Эмма бу сүзләр генә әле Беләмәннең ачуын сүрелдерә алмады:

— Ничек булганын хәзер әйтүе читен, тик алай шаярган өчен күрмәгәннәрен күрсәтер идем мин аларның!

Бүтәннәр исә борчыла калдылар.

— Беләмәш белән Кабартма нәрсә эшләрләр икән инде? — диештеләр...

— Нәрсә эшләсеннәр! — дип куйды Беләмән ачу белән. — Айга очарлар. Алар өчен генә әллә ракета кирегә борылыр дисезме? Борылмый гына торсын әле!

— Айда нишләрләр соң алар? Анда һава юк ич! — диештеләр нәнүсләр.

— Теләсәләр нишләсеннәр! Үзләре гаепле. Кушмаган төшкә талкышмасыннар!

Моңа каршы Фуксия, шелтә белән:

— Бер дә килешми алай сөйләү! — диде. — Алар ялгышлык эшләп ташлаганнар да бәлагә тарганнар. Шундый хәлдә ташлап куймабыз ич инде аларны! Без ярдәм кулы сузарга тиешбез.

— Ни генә эшли алабыз соң без? — дип сорап куйды Беләмән. — Артларыннан очыйкмы? Нәрсә белән очыйк соң, шунысын да әйтмәссезме?

— Яңа ракета ясарга кирәк, — диде Ай-Йолдыз.

— Алай ук жиңел эш түгел ул, — дип жавап кайтарды Беләмән. — Авырлыкны бетерү приборыбыз юк ич хәзер. Күпбуынлы ракета ясаган очракта гына Жирнең тарту көчен жиңә алачакбыз.

Дөрәс сөйли Беләмән. Жирнең тарту көчен жиңәр өчен ракета иң әүвәл секундына уника километр чамасы тизлек белән кузгалып китәргә тиеш. Ә бит тизлеккә ирешү өчен ракетаның үз авырлыгыннан да авыррак реактив ягулык алырга туры килә. Шуңа күрә космик ракета күпбуынлы итеп эшләнә, ягъни берничә ракета ясалып, алар бер-берсенә ялгана. Беренчесе иң зур ракета булып, аңа гел реактив ягулык кына

тутырыла. Аңарга ялганган икенче ракетага да ягулык тутырыла. Анысына шундый ук өченче ракета ялгана. Фэкать шуннан соң гына янэ бер ракета кушылып, аңа инде, ягулыктан тыш, төрле аппаратлар, идарэ итү өчен кирэкле приборлар, азык-төлек алына һәм сәяхәтчеләр утыра.

Күпбуынлы андый космик корабны очырганда иң әүвэл беренче ракета кабына. Ягулыгы янып беткәннән соң, ул өзелеп кала, икенчесе эшли башлый. Космик корабның авырлыгы кимеп, ул инде торган саен кызурак оча. Икенче ракета, ягулыгы бетеп, өзелеп калганнан соң, өченчесе эшкә жигелә. Кораб жиңеләйгәннән-жиңеләя барып, аның тизлегә үскәннән-үсә, һәм соңгы буыны инерция белән, ягъни реактив двигатель сүнгән хәлдә, Айга житә. Ракета Айга төшөп утырганда тормоз салу өчен дә, шулай ук Жиргә кире кайту өчен дә соңгы буын ракетага шактый гына ягулык алырга туры килә.

Алларында торган бурыч нинди генә катлаулы булмасын, Беләмән, Фуксия, Ай-Йолдыз һәм алар белән бергә профессор Йолдызи да бер көн тормый космик кораб проектын төзү эшенә керештеләр. Төннең-төн буе берсе бер керфек какмады. Иртәнгә космик корабның проекты караламада эшләнеп беткән иде. Профессор тәкъдиме белән, корабны уника сәяхәтче утырырлык итәргә булдылар. Шуннан да артык пассажир алырга мөмкин булмаячак, нигә дисәң, Айдан Жиргә кайтканда житәрлек күләмдә Ай ташы төяргә кирәк булачак иде.

Беләмән тәкъдим иткәнчә, ракетаның актык буыны ике төрле идарэ итүгә көйләнде: авырлык барында очу белән бергә, авырлык югында да очарга мөмкин булачак иде. Ни әйтсәң дә, Айга барып житкәч, берәр мәгарәдән бик күп итеп Ай ташы табуларына өметләнә иде Беләмән. Андый ташның кечкенә генә бер кисәге дә авырлыкны бетерергә һәм Беләмешләрне эзләп Ай тирәли әйләнеп чыгарга мөмкинлек бирәчәк иде.

Проектның эскизын тәмамлауга, Фуксияләр минуты-сәгатә белән фәнни шәһәрчеккә китеп бардылар. Анда бу эшкә бер төркем инженер-конструкторлар тартылды, алар ракетаның аерым өлешләренә төп-төгәл итеп сызымнар сызарга ке-

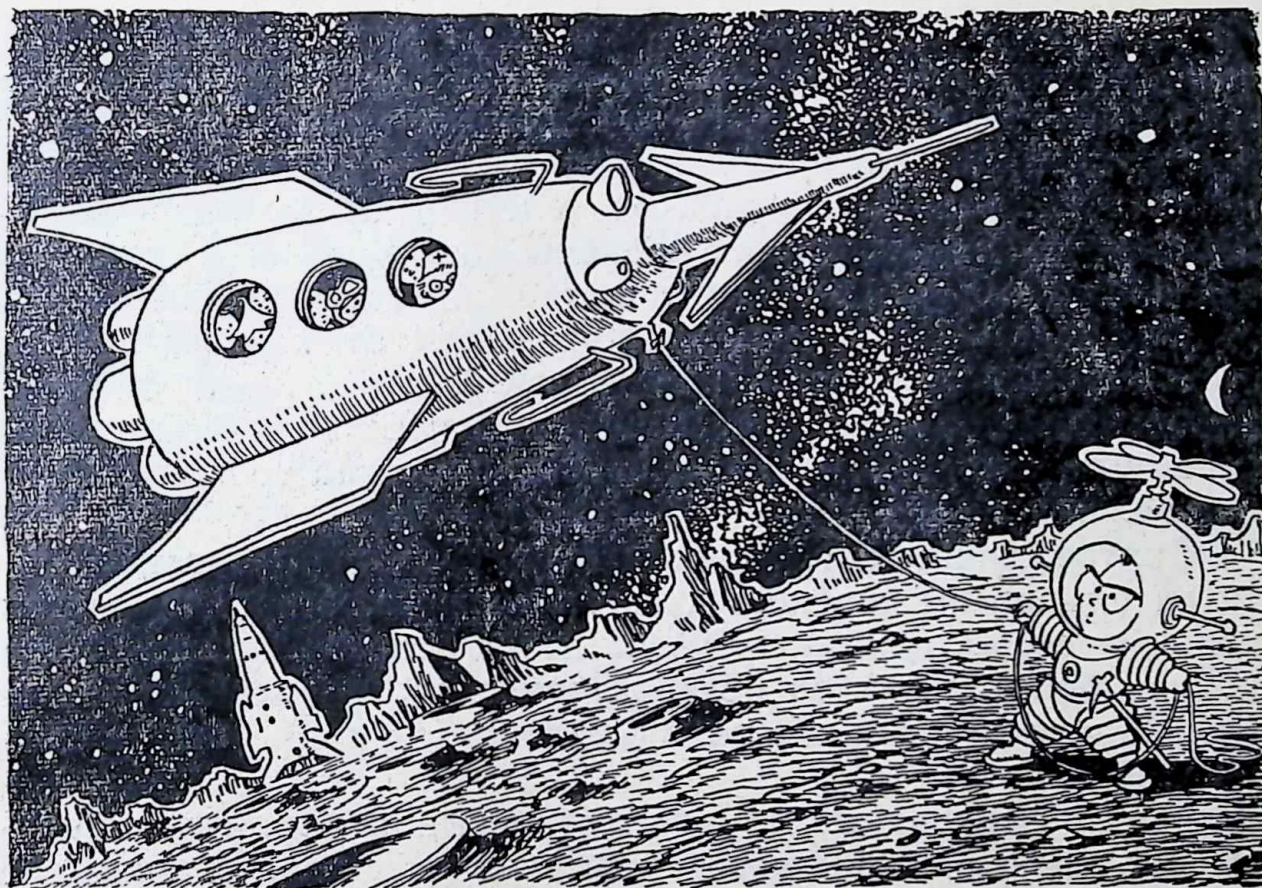
рештеләр. Ул сызымнарны шундук заводларга жибереп, төр-
ле детальләрне койдыра, чүкетә башладылар. Космик кораб-
ны идарә итү өчен кирәкле жиһазларны хәстәрләделәр.

Детальләрне эшләтү буенча житәкчелек итүне инженер
Чәпимгә тапшырдылар. Анысы инде тиз йөри, сикерә, йөзә
һәм оча торган автомобиленә утырып, Кояшлы шәһәренен
бер башыннан икенче башына, ут капкандай, чаптырып
йөрде...

Беләмән һәм Йолдызи Айга сәяхәткә чыгасы көнне зары-
гып көттеләр. Әмма ракетаның беренче детальләре Космик
шәһәрчеккә фәкать ике айдан соң гына китерелә башлады.
Ул детальләрне бер-берсенә турылап ябыштыргалаганчы-
жыйгалаганчы, төрле приборлар-жиһазлар куйгалаганчы һәм
аларның эшләвен сынап карагалаганчы, янә дә ике ай гомер
узды. Тик инде соңгы ике ай Беләмәнгә дә, шулай ук Йолды-
зига да артык ялыктыргыч булып тоелмады, ник дисәң, алар
икесе дә ракетаны жыюда һәм сынау уздыруда үзләре кат-
наштылар. Ә бит эшен булганда вакытның сизелми узганы
һәркемгә мәгълүм.

Озакламый Беләмән Космик шәһәрнең үзәгенә урнашкан
старт мәйданчыгыннан мәһабәт күтәрелеп, кояшта жем-жем
итеп торган ракетага тәрәзәсеннән карап соклана ала иде
инде. Ракетаның беренче һәм икенче буыннары бер-берсенә
кигезелгән озын-озын корыч цилиндрларны хәтерләтә иде.
Өченче буыны да шундый ук, әмма ул цилиндрның очы шешә
муены шикелле сузылган иде. Ерактан караганда шешә муе-
нына охшаган нәмәрсә нәкъ менә дүртенче буын булып, кос-
монавтлар кабинасы да, азык-төлек бүлегә дә, ракетаны идарә
итү приборлары да нәкъ энә шунда урнашкан иде. Ракетаны
ерактан күрә торганда, аның өскә талпынып очып китәчәге,
Жирнең тарту көчен жиңеп, озакламый космик сәяхәткә
юнәләчәге һәркемгә ачык иде.

Егерме тугызынчы бүлек

БЕЛӘМӘН ЯРДӘМГӘ АШЫГА

Гигант үсемлекләр жәмгыятен туздырганнан соң Спрутс әфәнде жиңеләеп калгандай булды. Башта ул, гигант үсемлекләрнең орлыклары Ай кабырчыгындагы ракетада торып калыр, шулай булгач инде фәкыйрь-фокрага тәтемәс һәм ул халык байларга буйсынмыйча булдыра алмас, дип уйлаган иде. Ләкин тора-бара аның башына тагын бер яңа фикер килде: әллә кайдагы Жир дип аталган планетадан Айга бер космик кораб жибәргән халык яңасын да жибәرمәгәе. Жир кил-

мешәкләрен Айга якын китермәскә ант итеп, иң шәп астрономнарны үз янына чакырттырды һәм алардан, астрономик приборлар ярдәмендә, Айга якынлашып килүче космик корабны сизә алу-алмауларын сорады.

Астрономнар, аңа, гравитон телескоп ярдәмендә бәп-бәләкәй метеорны да, космик корабны да сизә алабыз, дип җавап кайтардылар. Гравитон локатор дип аталган икенче бер прибор ярдәмендә космик корабка чаклы булган араны һәм аның кайсы юнәлештә, нинди тизлек белән очуын билгели алачакларын белдерделәр. Шуның нәтижәсендә читтән килгән корабның кайчан һәм Айның кайсы ноктасына төшәчәген алдан белеп торырга мөмкин булачак, диделәр.

Спрутс әфәнде астрономнарга зур сумма бәрабәренә Җир дигән планетаны өзлексез күзәтеп торырга, әгәр дә мәгәр шикле нәрсә күренә икән, үзенә хәбәр итәргә кушты. Шул көннән бирле Давилон обсерваториясендәге гравитон телескоп Айның иң якын күршесенә, ягъни Җир планетасына таба юнәлдерелде.

Кыска гына вакыт эчендә астрономнар берничә метеорны күрделәр. Тик аларның күләмнәре дә, очкан тизлекләре һәм юнәлешләре дә бернинди шик тудырмады. Озакламыйча Җир планетасы янындарак бер төрле сәер нәрсә пәйда булды. Үзе Җирдән ераклаша, үзенә тизлеге, кимисе урынга, арта бара. Ә бу хәл исә күк механикасына сыймый иде. Ник дисәң, механика законнары буенча, планета янындагы әйбернең тизлеге ул әйбер планетага якынаеп барган очракта гына арта ала. Ә инде ул әйбер Җиргә якынлашмыйча, Җирдән читләшкән очракта аның тизлеге кими барырга тиеш. Әгәр дә Җир янында бүтән бер планета булып, шул планетага тартылса, ул әйбернең очу тизлеге артса да ярар иде. Ә бит Җир янында бертөрле дә планета юк, шулай булгач, ул әйберне үз эчендәге берәр көч йөртми микән, дип шикләнәргә урын кала. Андый көчнең, әйтик, реактив двигатель булуы бик ихтимал, әгәр шулай икән, димәк, ул космик ракета дигән сүз.

Давилон астрономнары күзәтә торгач, ул әйбернең очу тизлегә үскәннән-үсә баруын һәм Айга юнәлтелгән булуын шәйләп алдылар. Бу хакта Спрутс әфәндегә хәбәр иттеләр. Спрутс әфәнде күзәтүне дәвам итәргә кушты да полициянең баш комиссары Ржигльгә телефоннан шалтыратты. Ул аңа озакламыйча космик кораб килеп төшәчәген, космонавтларның гигант орлыклар чәчеп һәм байларга каршы коткы сөйләп йөриячәкләрен, шуңа күрә аларны тиз арада кырып бетерергә кирәклеген әйтте.

Полициянең баш комиссары Ржигль чара күрәчәген белдерде, тик ул корабның кай тирәгәрәк төшәчәген, космонавтларның күпме икәнлеген ачыклайсы килде.

— Бу мәгълүматлар булганда без аларны каршыларга әзерләнебрәк торыр идек, исләренә килергә дә ирек бирмәс идек,— диде Ржигль.

— Кирәкле мәгълүматларны вакытында сезгә хәбәр итеп торырга кушармын,— диде тегесе.

Ул арада Ай астрономнары күзәтү алып баруны дәвам иттеләр. Менә космик кораб Жирнең тарту тирәлегеннән чыгып та китте. Ләкин ул бик үк туры очмый иде, бер араны хәтта Айга эләкмәс бу, дип тә уйларлык иде. Ә берникадәр вакыт очканнан соң ул акрыная төште, берәз болай табарак борылды, һәм туп-туры Айга оча башлады. Космоста андый маневрларны фәкать ракета гына ясый ала иде. Хәзер инде аның комета яисә метеорит түгеллегенә бер төрле дә шик-шөбһә калмады.

Ракета Айга якынлашканнан-якынлаша барды. Гравитон приборлар ярдәмендә аның күләмен һәм авырлыгын билгеләргә мөмкин иде. Шуның нигезендә Давилон астрономнары, космик корабта уннан алып егермегә хәтле, иң күбе утызлап пассажир оча, диделәр. Тик алар аның кайсы тирәгәрәк төшәсен тәгаен белә алмадылар. Ник дигәндә, ракета Айга төшеп утырырга ашыкмады, Ай тирәли уратып очты да очты. Жайлырак урын сайлайдыр инде, диештеләр астрономнар.

Ай астрономнарының фикере дөрөс иде. Космонавтлар, Белмәмеш белән Кабартма очып килгән ракетаны эзләп

тапмый торып, утырмаска алдан ук үзара сүз куешканнар иде. Теге корабны Аязык дингез тирәсеннән эзләргә кирәклеге белгән өстеннән, ташка әйләнгән дингез ярында утырган ялгыз ракетаны тапканчы, аларга Ай тирәли унбиш-егерме урарга туры килде.

Икенче ракетада Беләмән, Фуксия һәм Ай-Йолдыздан кала, механиклар Һөнәрмән белән Көйләрмән, профессор Йолдызи, астроном Пыялабай, инженер Чәпим, архитектор Кубик, художник Рәссам, музыкант Гөслә һәм доктор Ачыташ та бар иде.

Тегесе янына ук төшереп утыртканнан соң, космик корабның командиры Беләмән дүрт нәнүскә — Һөнәрмән белән Көйләрмәнгә, Фуксия белән Ай-Йолдызга — скафандрлар киеп, разведкага барып кайтырга боерык бирде.

Разведка отрядына иң әүвәл беренче ракетаны тикшереп кайтырга кушылды. Алар белән бергә Беләмән дә чыкты.

Белмәмешләрне беренче ракетада тапмагач, азык-төлекнең тәмам ашалып бетүен күргәч, ризык эзләп киткәннәрдер инде, дип уйладылар.

Разведка отрядына бу ракетаның механизмнары ничек эшләгәнне бик ныгытып тикшерергә кушканнан соң Беләмән ракетадан чыкты. Чыгуга тирә-ягына каранырга тотынды. Кайсы якка юл тоттылар икән соң? Алда катып калган дингезне хәтерләткән үзәнлек, еракта жете-кызыл таулар да күренә. Уң кулда да шундый ук таулар. Сул тарафта горизонткача катып калган дулкыннар сузылган. Артына әйләнеп караса — жиргә түшәлгән ап-ак болытлар да төсле, сабын күбеге дә төсле сөзәгрәк таулар, тау башларында хрустальга охшаган ап-ак ташлар жемелди. Шулардан бер кырыйдарак пирамида шикелле очлаеп киткән биек таулар күренә. Ул тау итәгеннән болай таба ялтырап торган туп-туры юл сузылган.

«Ракеталарын ташлап берәр яры китсәләр дә менә шул юлдан киткән булырга тиешләр», — дигән уй килде Беләмәннең башына.

Шуннан ул радиотелефоннан боерык бирде: Кубик, Рәссам, Йолдызи, Пыялабай һәм Чәпимгә үзегез белән тау

түбәсенә менү өчен бөтен кирәк-яракларны алырга да миңа иярергә, диде.

Тегеләр күз ачып йомган арада скафандрларын киделәр, альпенштоклар алдылар, билләренә сөмәннәр кыстырдылар, төргәк-төргәк таза һәм нык капрон шнур ише нәрсәләрнең берсен дә калдырмадылар. Пыялабай әле моның белән генә дә чикләнмәде — аркасына телескобын да асты.

Рәссам, Кубик, Йолдызи, Пыялабай чыккалаганчы, Беләмән шактый ара китеп өлгергән иде инде. Болар аның артынан кызу-кызу атлап киттеләр. Чәпим исә шлюз камерасынан чыккач та, ракета аша сикереп чыгарга теләгәндәй, аның тирәли сикергәләнеп алды, аннары юл буйлап элдертте. Биш-ун сикерүдә Беләмәнне куып житеп, узып та китте. Айда алай бик атынырга ярамаганны, тыелыбрак йөрергә кирәклеке ул яхшы белә иде, тик Жирдә чакны да тыныч кына утыра алмый торган бер нәнүс булганга, Айга эләккәч, аның гел йөгәрәсе, сикерәсе, мэтәлчек атынасы, очасы һәм тагын әллә нинди башсызлыктар эшлиселәре килеп тора башлады. Ихтимал, авырлыкның алты мәртәбә кимүе нәнүс халкына шундый тәэсир ясыйдыр.

Моңы күргәч, Беләмән аны Айга алып килүенә үкенеп бөтә алмады һәм аңарга ракетага кайтырга кушты. Чәпим исә бу боерыкка әйләнеп тә карамады, мэтәлчек атуын дәвам итте.

— Қосмоста болай тәртип бозу һич тә килешә торган нәрсә түгел! — диде Беләмән, гайрәте чигеп. — Тукта, мин сине ракетага утыртырмын әле, шунда сикерерсең микән!

Шул вакыт Беләмән юлдан берәз читтәрәк Қабартма ташлап калдырган сыңар космик итекне күреп алды. Башта Беләмән ул әйбернең ни икәнен дә аңламады, кулына алгач, аның скафандр итеге икәнен абайлады һәм дусларына күрсәтеп:

— Без дәрәс юл сайлаганбыз, егетләр! — диде. — Бу табыш Беләмәш белән Қабартманың шушыннан үткәнлеген сөйли. Эзләүне дәвам иттерәбез.

Чәпим аның кулыннан итекне тартып алды да, альпен-

штогына кигезеп, флаг урынына күтөрөп алга йөгөрдө. Мондый шуклыкка Беләмән башын чайкап куйды.

Озакламый сәяхәтчеләр пирамидага охшаш тауның итәгендәге куышка барып керделәр. Мәгарәгә эчкәре үтеп, боз сөнгеләре арасыннан эзләп карадылар. Шунда Рәссам Кабартманың икенче итеген дә табып алды. Беләмәннәр аның янына килделәр.

— Безнең бу табышлар нәрсә турында сөйлиләр? Димәк, тиздән без бу итекларнең хужасын да табачакбыз. Алга, дусларым! — диде Беләмән.

Тагын беравык барганнан соң алар боз идәнле тоннельгә життеләр. Аның алга таба сөзәкләнә төшүен күрөп, Беләмән иптәшләренә альпинистларча бер-берләренә бау белән бәйләнергә кушты. Һәм аларның бу чаралары хәйран да вакытлы булды. Шуннан соң озак та бармадылар, иң алдан атлаучы инженер Чәпимнең аягы таеп китте, һәм ул, чалкан егылып, үзе артыннан башкаларны да сөйрәде.

— Тизрәк альпенштокларыгызны кадагыз! Урыныгыздан кузгалмагыз! — дип боерык бирде Беләмән.

Һәммәсә дә альпенштокларының корыч сөнгеләрен бозга кададылар. Шуның аркасында тәгәрәми калдылар. Беләмән Чәпимне бавыннан тартып китерде һәм иң койрыкка бәйләргә, алга чыгармаска кушты.

Янә бераз барганнан соң, боз тагын да ныграк текәләнде. Шуннан ары төшүе куркыныч була башлады.

— Барыбызга да төшәргә ярамый, — диде Беләмән. — Бауга бәйләнеп беребез генә төшсән.

— Минә төшерегез, телескоптан карап берәр нәрсә күрә алмаммы, — диде Пыялабай.

Бозга киртләчләр ясарга кушып, Беләмән капрон бауларының барысын бергә ялгады һәм, бер очын Пыялабайның биленә бәйләп, аны акрынлап кына түбәнгә төшерә башлады. Өстә калганнары исә, боз киртләчләргә баскан килеш, бауны аз-азлап кына бушата тордылар.

Ниләр күргәнән Пыялабай үзенң иптәшләренә радиотелефоннан хәбәр итә торды.

— Тоннель отыры текэлэнде! Стеналары да киңәйде... Хәзер базга төшкән күк... Аста яктылык... Томан аста... Болытлар йөзә... Болыт араларыннан нидер күренә...

Түземсезләнеп көткән Беләмән:

— Нәрсә күренә соң? — дип кычкырып куйды.

— Нидер күренә, нәрсә икәне генә күренми... Бик болганчык... Телескоптан карап карыйм әле.

Шактый вакыт аның тавыш-тыны чыкмады. Бер заманны ул:

— Жир!.. Ура! Жир күренә!.. Елга! Яшел басу! Агачлар күренә! Урман! — дип кычкырып жибәрде.

Бераз тынып торганнан соң янә тавыш бирде:

— Ура!! Йортлар күренә!.. Ниндидер шәһәр бугай. Ура! Моны ишетеп Беләмән һәм Йолдызи да:

— Ура-а-а! — дип кычкырып жибәрделәр, аларга башкалар да кушылды.

Куанычтан алар бер-берсенен кочакларына ташланырлар иде — бауны гына кулдан ычкындырырга ярамый.

Ул арада Пыялабайның тавышы яңадан ишетелде:

— Болытлар яңадан куерды... Берни күренмәс булды! Эсселәтә дә башлады! Кире тартыгыз мине!

Беләмәннәр аны өскә тартып менгезделәр. Аннары барысы бергә ракетага кайтып киттеләр. Анда Беләмән киңәшмә уздырды. Пыялабай үзенен күргәннәрен сөйләп бирде.

Ул сөйләп бетергәч, Беләмән:

— Шәһәре булгач халкы да булмый калмас, — диде. — Без кичекмәстән шунда очарга тиешбез. Менә шушы ракетабыз тоннельгә сыяр, дип уйлыйм.

— Сьюын сыяр да бит, ракетаны ул тоннель янына ничек итеп алып барырбыз? — дип куйды Йолдызи. — Айда аның авырлыгы алты мәртәбә кимеде кимүен, тик без аны һәммәбез бергә жигелеп тә урыныннан кузгата алмаячакбыз.

Аңарга Беләмән көлебрәк җавап бирде:

— Авырлыкны бетерү приборын әллә оныттыгызмы, душтым? — диде. — Теге ракетадан алабыз, ул шунда.

— Ул бар бит әле! — дип куйды профессор.

Шуннан Фуксия ул ракетаның Айга утырган чагында бер дә зарарланмавын, механизмнарының эшләвен сөйләде. Авырлыкны бетерү приборы да үз урынында, диде.

Беләмән ул приборны алып килергә боерык бирде.

— Приборны эшләтә башласаң, ракета әйләнәсендә бер егерме-уыз адымда авырлык бетәчәк,— дип аңлатты ул.— Әгәр дә без ракетага бер кырык-илле адым озынлыгындагы бау таксак, һава шары сыман алып барырга мөмкинлек тугачак.

Шулай эшләделәр дә. Бик озын бау бәйләп, Беләмән читкә китте һәм радиотелефоннан команда бирде. Фуксия приборны эшләтә башлады. Авырлыгы беткәч, ракета акрын гына югары күтәрелде. Бауны тартып Беләмән ракетаны яны белән яткызды һәм жиңел генә өстерәп алып китте. Ракета бер дә карышмады.

Эчтә утыручы нәнүсләр бу хәлне иллюминатордан күреп сөенеп бетә алмадылар.

Ләкин иртәрәк сөенгәннәр икән әле. Тау куышына житкәндә генә ракета түбән төште, бау белән тарткан якка бармый башлады. Иптәшләре шаяртадыр дип уйлап, Беләмән ачуланып кычкырды:

— Эй! Нәрсә шаяртасыз анда? Нигә приборны эшләтмисез?

Фуксия аңа:

— Прибор эшли. Беркем шаяртмый,— дип җавап кайтарды.

— Үзем барып карыйм әле менә.

Беләмән, ракетага кире кайтып, үзе тикшереп карады. Тик ул күпме генә тырышмасын, авырлыкны барыбер бетерә алмады.

— Нәрсә булды икән?— дип, Беләмән соң дәрәжәдә аптырап калды.— Икенек берсе: я ташның энергиясе беткән...

— Я нәрсә?— дип Йолдызи түземсезләнеп сорап куйды.

Аңа ияреп башкалар да:

— Я нәрсә? Я нәрсә?— диештеләр.

Жавап урынына Беләмән приборны элэктерде дә ракетадан чыгып чапты. Ул ракетаның элеккеге урынына таба йөтерде.

— Тотыгыз, тот! Кайгыдан акылына зыян килгәндер!

Инженер Чәпим белән Йолдызи ракетадан чыктылар да Беләмәнне куа киттеләр.

Ул арада Беләмән бер йөз адым чамасы йөгереп барганнан соң кинәт кенә туктап калды һәм приборны тоташтырды. Үзенә авырлыгы бетүен тою белән бергә, ул Чәпимнең һәм Йолдызиның күккә сикерүләрен күреп алды. Авырлыкны яңадан кайтарган иде — тегеләр Ай кабырчыгына килеп тә төштеләр. Жирдә булса, һичшиксез, имгәнерләр иде, монда авырлык көче кимрәк булу сәбәпле зыян-фәлән килмәде татын үзләренә.

Аларның аягүрә торып басуларын күргәч, Беләмән кирегә атлады. Нәнүсләр, һәммәсе дә ракетадан чыгып, аның ни әйтерен көтеп торалар иде. Ләкин ул авыз ачып бер сүз әйтмәде. Пирамида сыман тауга таба йөгереп барды да янә приборны тоташтырды. Бу юлы авырлык бетмәде.

— Я, нәрсә, Беләмән? Син ничек аңлатырсың бу хәлне? — дип ябырылдылар нәнүсләр аның өстенә.

— Нәрсәсен аңлатып торасың аның? — диде Беләмән һәм ике кулын ике якка жәеп жибәрде. — Үзегез күрдөгез бит, энә тегендә авырлык бетә. Димәк, ташның энергиясе бар әле. Ә менә монда, тауга якынарак килү белән, авырлык бетми. Якын тирәдә берәр матдә булып, Ай ташының энергиясен шул алып, авырлыкның бетүенә шул тоткарлык ясып түгелме икән, дим.

Профессор Йолдызи аның сүзен дә тыңлап бетермәде, янына очып килде дә сөйләнә-сөйләнә кочакларга тотынды:

— Һичбер шөбһәсез шулай, кадерле дустым! Сез, дускайгынам, бөек галим икәнсез! Авырлыкны бетерү ташын ачкан кебек үк, авырлык ташын да сез ачтыгыз: яңа матдәне шулай атарга дигән тәкъдим кертәм.

Моңа каршы Беләмән:

— Ул матдәнең ачылганы юк бит әле, — дип каршы төште.

— Ачылган, кадерле дустым, ачылган! Авырлык ташын сез теориядә ачтыгыз! Хәзер инде аның чынлап та бар булуын практикада бергәләшеп күрсәтергә генә кала. Фән дөнъясында моңарчы да күп ачышлар нәкъ әнә шулай була килде. Теория практиканың юлын яктырта. Ансыз практика берни тормас иде.

— Кайдарак ята икән соң ул авырлык ташы? — дип сорап куйды Кубик. — Кайсы төштән эзлик, диюем.

— Безнең аяк астында, Ай эчендә ятуы да ихтимал аның, шулай ук тау эчендә дә, — диде Беләмән.

— Алайса эзләргә кирәк аны! — дип Чәпим кычкырып жиберде. — Көрәкләр алыһк та жәтрәк казый башһыйк. Нәрсә көтәбез соң?

— Кызганычка каршы, мин сезнең дәртегезне сүрелдерергә тиешмен, — диде Ай-Йолдыз. — Нинди ашыгу ди ул? Нигә кирәге булды әле жир казуның?

— Нигә дип инде... Авырлык ташын табу өчен, — диде Чәпим.

— Нигә кирәк соң ул?

— Нигә булсын? Авырлыкны кире кайтарып өчен.

— Безгә бит, хөрмәтлем, авырлыкны булдырасы түгел, киресенчә, бетерәсе. Югыйсә без ракетаны урыныннан да кузгата алмаячакбыз, Белмәмешләргә эзли алмаячакбыз.

— Белмәмешләргә мәсьәләсен берәз кичектереп торырга туры килә, — диде профессор Йолдызи. — Авырлык ташыннан безнең һәммәбезгә дә нинди файда киләсен гәрчә белмәсәк тә, ул могжизалы матдәне без барыбер табарга тиешбез. Иң әүвәл без фән өчен тырышырга тиешбез. Фән корбансыз булмый инде.

— Нинди корбан ул тагы? — дип Фуксия дә сүзгә катнашты. — Сезнеңчә алайса, Белмәмешне фәнгә корбан итикмени?.. Итми торыйк әле! Иң башта югалган дусларыбызны табыйк, аннары авырлык ташыгызны эзләрсез.

— Авырлык ташы безнеке генә түгел ул, сезнеке дә...

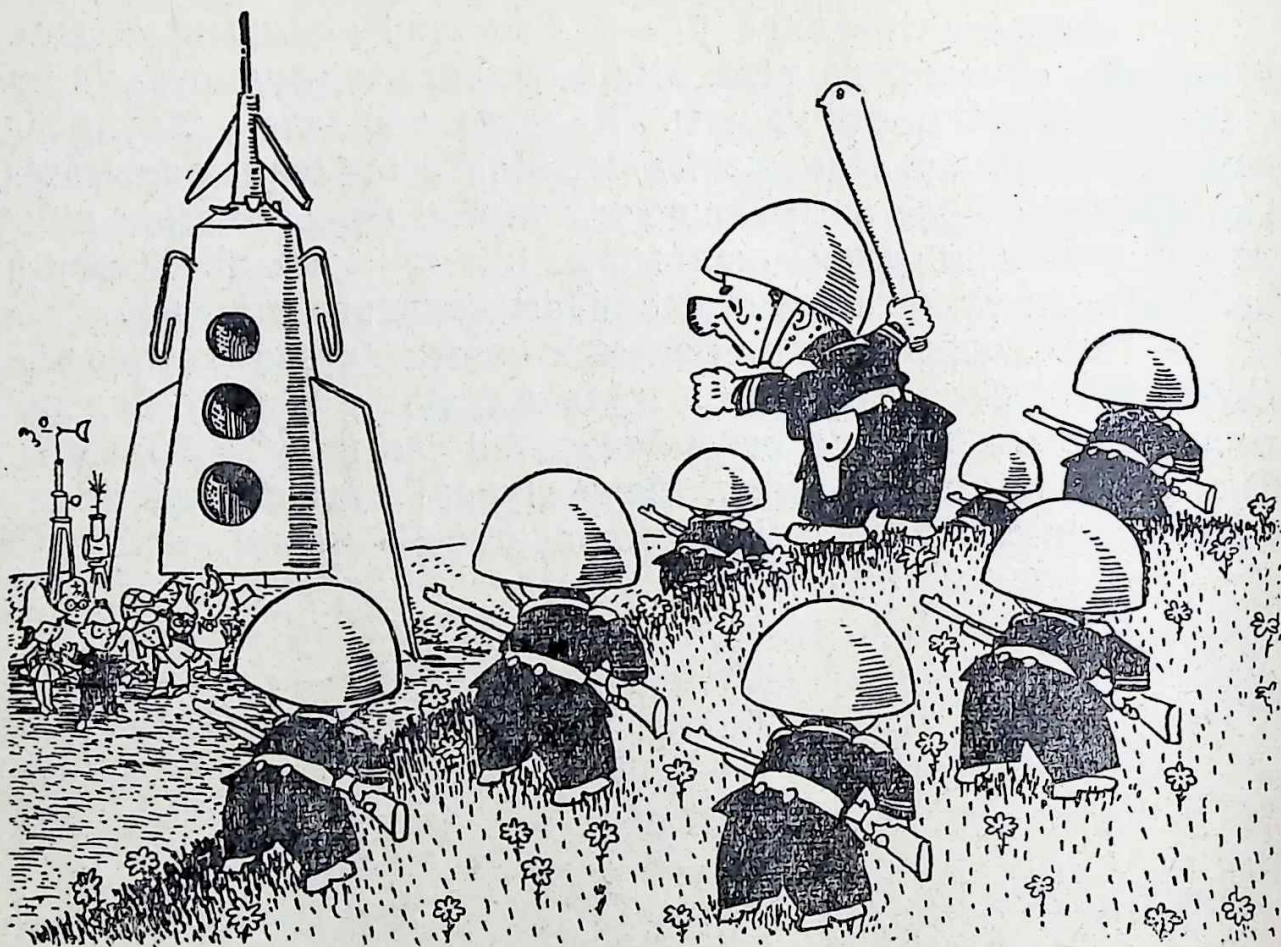
Бәхәс кызып китеп, ни белән беткән булып иде, анысын әйтүе кыен, әмма арага доктор Ачыташ килеп керде.

— Дусларым! — диде ул.— Төшке аш вакытын уздырып жибәрдек, кичкесе дә үтте. Мондый тәртип бозуларга мин тешем-тырнагым белән каршы. Жирдәге шикелле үк, Айда да режимны сакларга кирәк. Вакытында ашамасаң, вакытында ял итмәсәң, төрле авырулар йога торган була. Космос шартларында моның белән шаярырга һич тә ярамый. Хәзер үк һәммәгез дә ашарга керегез, аннары йокларга ятарсыз.

— Бик дәрәс! — дип, Беләмән аның сүзен жүпләде.— Сөйләшүләргә түктатыгыз! Айда иң әүвәл тәртип булырга тиеш. Барыгызның да сафка тезелүен сорыйм. Тиз булыгыз! Тиз! Ачыташ, син дә бас... Менә шулай! Барыгыз да булдымы? Хәзер тамак ялгау өчен ракетага — марш!

Утызынчы бүлек КӨРӘШ БАШЛАНА

Беләмәннәрнең Айдагы беренче көннәре энә шулай үтте. Фән әйтүенә караганда, Айның бер көне бездәге ундүрт тәүлеккә тиң икән. Шуңа күрә, без «көн» дигәндә андый озын көн булмыйча, бәлки Жирдәге ярты тәүлектән дә узмаган үзөбезнең көн күздә тотылганын укучылар аңлап алгандыр инде.

Тамакларын туйдырганнан соң космонавтлар беренче ракетага күченделәр. Унике урынлы кабинада кысылып утыр-

ганчы, һәрберенә аерым каютага ятып йоклавы рэхәтрәк инде анысы. Гәрчә иптәшләре һәммәсе бергә жыелган чагында аларны күзәтүе ансатрак булса да, доктор Ачыташ, рэхәтләнәп ял итсеннәр өчен, үзенә көйсезрәк юлны сайлап алды һәм:

— Исегездә тотыгыз: мин ара-тирә барыбер уянгалармын, йоклау-йокламавыгызны тикшереп йөрермен,— дип янады.— Бернинди режим бозуны күздән ычкындырмамын! Доктор Ачыташ әйтте диярсез менә!

Шулай кисәткәннән соң доктор үз каютасына кереп ятты һәм сигез сәгать эчендә бер генә мәртәбә дә уянады.

Аның каютасыннан гырлаган тавыш ишетелә башлагач та, һәркем яткан жиреннән торып, үз эшенә тотынды.

Рәссам Ай пейзажлары ясарга кереште. Аның инде күптәннән бирле, скафандрын салып ташлап, бу соклангыч күренешләргә кәгазьгә төшерәсе килеп йөри иде.

Гөслә үзенә флейтасын алды да миен бораулаган көйләргә сызгырта башлады. Онытылмасын өчен, кәгазь алып, кәгазьгә дә төшерде. Иң өскә әйбәтләп «Космик симфония» дип язып куйды, аннары берәз гына сызгыртып алды да язды, сызгыртты да язды. Ачыташ уянып китеп, аның көйләрен ишетсә, элэгә иде инде үзенә элэгүен.

Кубик озак уйлап тормады, Ай мәгарәсен яшәү өчен яраклаштыру буенча архитектура проекты эшләргә кереште.

Һөнәрмән белән Көйләрмән ракетаны ничек итеп мәгарәгә илтеп житкерү һәм Ай эченә төшерү чараларын уйлап баш ваттылар. Уйлый торгач ракетага койрык һәм тәгәрмәчләр куеп, аны труболет шикелле иттерергә булдылар. Тик менә Айда тәгәрмәчне табу дигән нәрсә генә тоткарлык китереп чыгарды.

Скафандр кигән килеш, Айда сикерә-сикерә гажиз булган инженер Чәпим исә проект-мазар төземәде, бәлки Айга эләккән нәнүснән нинди жайлылыклар һәм нинди уңайсызлыklarга тап булуы турында уйларга тотынды. Ныклап уйлаганнан соң ул мондый нәрсә исәпләп чыгарды: Айда нәнүс егер

ме дүрт яктан отса да, ике йөз илле алты төрле көйсезлеккә тап була икән.

Ул арада Беләмән һәм профессор Йолдызи икенче нәрсә турында баш ваттылар: яңа ачылган авырлык ташының үзенчәлекләрен белеп куярга тырыштылар.

Фуксия белән Ай-Йолдыз исә яңа шартларда авырлыкны бетерү приборын эшләтү ягын кайгырттылар. Исәпли торгач алар, авырлык ташының куәтен жиңү өчен, зуррак Ай ташын һәм көчлерәк магнит алырга кирәк, дигән фикергә килделәр.

Икенче көнне Беләмәннәр мәгарә эченнән Ай ташын күп итеп казып алдылар. Шулай ук авырлык ташын да таптылар. Анысы чакма таш кебек каты шәмәхә төстәге бер таш булып чыкты. Шунуң бәләкәй генә кыйпылчыгын кесәңә салсаң, тирә-юньдә авырлык беткән очракта да, син авырлыгыңны саклап каласың икән.

Ул көнне Беләмәннәр кичкә хәтле таш чокадылар. Табып алган ташларының бер өлешен мәгарәдә калдырып, башкаларын ракеталарга ташыдылар. Беренче ракетадагы орлыкларны да икенчесенә күчерделәр.

Иртәгесен юлга кузгалырга ниятләделәр. Ракетаның авырлыгын бетереп, үзләренң авырлыкларын саклап калганнан соң, космонавтлар аны мәгарәгә бик ансат алып керделәр, ә инде аннан Ай эченә төшә торган боз тоннеленә үттеләр. Шуннан һәммәсе үз урыннарына кереп утырдылар да төшә башладылар.

Иң әүвәл Беләмән ракетаның баш өлешендәге иң дәү прожекторны кабызып жибәрде, аннары авырлыкны кире кайтарды. Шуннан соң ракета, үз авырлыгы белән аска тартылып, боздан шуып төшә башлады.

Тоннельнең боз идәне торган саен текәләнә барды һәм ракета кызуланганнан-кызулана барып, оча ук башлады. Төшә торгач Айның кабыгын үтеп, иркенгә чыктылар. Беләмән сәгатенә карап, тоннельдән чыккан вакытны минутына-секундына кадәр борт журналына язып куйды һәм прожекторны сүндерде. Ансыз да якты иде. Болытларны үтеп чыккач, космонавтлар жирне, жир өстендәге яшел үзәннәрне, калкулык-

ларны, шулай ук төрле якка сузылган туры юлларны һәм бормалы зур бер елганы күрделәр.

Пыялабай үзенң телескобыннан карап горизонтта шәһәр күрүен хәбәр итте. Әмма бу шәһәр Белмәмеш төшкән Давилон түгел, бәлки Фантомас иде. Гәрчә Белмәмеш белән Кибартма төшкән тоннельдән төшсәләр дә, Ай эчендәге Жир өзлексез рәвештә әйләнәп тору сәбәпле, башка урынга туры килделәр.

Беләмән бору механизмы ярдәмендә ракетаны әлеге шәһәргә таба турылады да төп двигателне эшләтә башлады.

Берничә минуттан космик Ракета Фантомас шәһәре өстеннән әйләнәп чыкты. Идарә пультыннан читкә китмәүче Беләмән ара-тирә дәү призмалы бинокльдән караштыргалап барды. Ул шәһәрнең йортларын гына күреп калмыйча, урамнардагы автомобильләре, трамвайларны, автобусларны һәм хәтта кайбер жәяүлеләре дә күрә алды. Нәнүсләр өйләреннән йөгәрешеп чыгалар да, башларын артка ташлап, кул болгарга тотыналар.

Моңа сөенеп, Беләмән:

— Күрәләр безнең ракетаны! Кул болгыйлар! — дип кычырып жибәрде.

Озак та үтмәде, нәнүсләр урамнарда чыгып тулдылар. Хәзер инде аларның нәрсә эшләгәннән дә аерып булмый башлады. Урамнар тоташтан кайнап торган шикелле күренә иде. Һәм Беләмән бинокльдән караган көе иптәшләренә:

— Нишләгәннәрен әйтә алмыйм, — дип кычкырды.

— Сугышалар түгелме? — диде Пыялабай.

Аның телескобы ныграк зурайта иде, шунлыктан ул каяндыр отряд-отряд ялтыравык калай каскалы полицейскийлар килеп чыгып, күсәк белән кыйный-кыйный халыкны кире өйләренә куып керткәннән күрә алды. Ул бик нык дулкынланып:

— Әй-йе! Берәүләр икенчеләрен дөмбәсли бугай! — дип үз сүзләренә аныклык кертте.

Беләмән космик корабны түбәнгәрәк төшергән иде, Пыялабай полицейскийларның винтовкалар белән коралланып өй

түбэләренә менгәнен күрде. Башта ул аларның кулларында таяклар гына дип уйлаган иде, шул таяк дигән нәрсәкәйләрдән ут сибелүен һәм төтөн бөркелүен күргәч, серенә төшөндө.

— Мылтык ич аларның кулында! Кемнәргәдер аталар!

— Кемгә булсын! Безгә атып яталар ич! — диде Беләмән.

Ул да булмады, арадан бер полицейский ракетага тигезде. Пуля чыңк итеп килеп тиде. Ракета калтырап куйды һәм әйләнә-тулгана башлады. Пуля корычны тишүен тишә алмаган иде, шулай да ракета авырлыгын жуеп очканга пуляны сизми кала алмады. Кинәт булган бу хәлдән космонавтлар егылышып киттеләр, югалып кала яздылар.

Беренче булып Беләмән исенә килде һәм тиз генә бору механизмын кабызды. Ракетаны турайтканнан соң, полицейскийларның һаман да әле атып ятуларын күргәч, Беләмән тизлекне арттыра төште.

Ракетаның Фантомас шәһәренә килеп чыгуы Айдагы астрономнар өчен көтелмәгән хәл түгел иде. Алар инде ракетаның Ай кабырчыгына кай тирәгә төшкәнен тәгаен белгәнгә күрә, төрле шәһәрләрдәгә гравитон телескоплардан шул ноктаны күзәтеп тордылар. Ул арада Спрутс эфәнде космик корабның төшү ихтималы булган шәһәрләрдә полиция отрядларын ыгытып куярга кушты. Шунун нәтижәсе буларак Фантомас шәһәренең полициясе вакытына житеште, өлгерлек күрсәтте.

Шәһәрдән ераклашкан, Беләмән ракетаны утыртыр өчен жайлырак урын эзләргә тотынды. Югарыдан аңа бәләкәй генә басулар, кеп-кечкенә авыл өйләре, ямь-яшел бакчалар күренде. Космик кораб урман өстеннән оча башлады. Аны чыккан та Беләмән калкулыклар уртасында ямьле генә яшел алан күреп алды.

— Иң жайлы урын шул булыр, — диде Беләмән. — Бу тирәдә беркем яшәми, берәүгә дә зыяныбыз тимәс.

Алан өстен бер әйләнгәннән соң Беләмән тормоз двигателен эшкә жикте һәм тизлекне бетерде. Шуннан ракетаны койрыгы белән түбән каратып борды да төшерә башлады.

Кораб аланга төшөп житү белән, авырлыкны яңадан кайтарды. Ракета шулай койрыгына ипләп кенә төшөп утырды.

Космонавтлар берәм-берәм кабинадан чыктылар да кулга-кул тотышып, рәттән өч тапкыр «ура» кычкырдылар. Скафандрсыз-нисез генә саф һавага чыгу үзе ни тора! Сәяхәтчеләрнең аяк асларында яшел чирәм, анда-санда чәчәкләр үсеп утырганы күренә. Ләкин ул чәчәкләрнең дә, шулай ук үләннең дә артык вак булуы сәяхәтчеләрне таңга калдырды.

Як-якларына карана торгач, алар урмандагы агачларның да чамасыз тәбәнәк булуын исәрдәләр. Жирдәге агачлар төсле үк, әмма үзләре бәп-бәләкәй.

— Әгәр Айда һәр үсемлек тә шундый бәләкәй булса, без алып килгән орлыкларга сөенеп бетә алмаячаклар,— дигән фикер әйтте Беләмән.

— Әйтерен бармы! — дип Ачыташ та анын фикерен жүпләде.— Рәхмәт яудырырга тиешләр.

Моңа каршы Көйләрмән:

— Хәзергә пуля гына яудыралар әле, рәхмәтләре бер дә сизелми,— диде.

— Аңлатып биргәч, атмаслар,— дип куйды Ай-Йолдыз.

Ашаганнан соң Беләмән, тирә-юненә берничә казык кагып, ракетаны шуңа бәйләп куярга кушты.

— Күрмәгән-белмәгән урын, зилзилә кубып, ракетаны аударып ташламагае.

Инженер Чәпим аңа каршы төште:

— Тирә-якта гел калкулыклар, монда зилзилә купмаска тиеш,— диде.

— Саклануның зыяны юк,— дип җавап кайтарды Беләмән.— Әллә бәлкем, монда Жир тетрәү... әй лә, Ай тетрәү дигәнәм... була торгандыр.

Бу боерыгы үтәлгәннән соң Беләмән ракета янынарак Ай тетрәүләренә исәпкә алу өчен сейсмограф куярга, авырлык көчен үлчәү өчен гравитометр, магнит катнашмаларының тарту көчен үлчи торган магнитометр, һаваның дымлылыгын һәм температурасын үлчәү өчен термогигрометр, җилнең юнәлешен

һәм тизлеген үчләү өчен канат рәвешендә эшлэнгән анемометр, аннары тагын фотометр, барометр ише метеорология эсбаплары куярга кушты.

Берничә агач кисеп, һәммә прибор өчен тумраннар эзерләп бетереп кенә ятканда, Ачыташ Айда авыру таратучы микробларны табу нияте белән микродөньяны өйрәнергә теләп микроскобын алып чыгарга гына торганда, Рәссам бер калкулыкта өсләренә зәңгәр мундир, башларына ялтыравык җиз каскалар кигән нәнүсләр отрядын күреп алды. Отряд артыннан ачык автомобильгә урнаштырылган искиткеч зур телевизион камерасы белән оператор килә иде.

— Карагыз энә, Ай нәнүсләре! — дип кычкырып җибәрде Рәссам, кулы белән полицейскийлар ягына күрсәтеп.

— Артыбыздан килеп тә җиткәннәр! — диде Беләмән, гаҗәпләнеп. — Нишлисең бит, шулай яхшырак булып куймасмы әле. Белмәмешләрне сорап карарбыз.

Шул чакны полицейскийлар отряды башлыгы Ригль, авызына кулын куеп, ерактан ук кычкырып җибәрде:

— Әй! Ни пычагым кирәк сезгә? Элдертегез моннан, сүз озайтып маташмагыз!

— Безгә Белмәмешне, Кабартманы табасы иде!

— Сезнең ул чәнчелгән Белмәмешләрегез юк бездә!

— Табарга ярдәм итсәгез, без үзегезгә Җирдәгә үсемлекләрнең орлыгын бирер идек, — дип вәгъдә итте Беләмән. Ригль бугазын ерта-ерта:

— Очыгыз моннан шул чәнчелгән орлыгыгыз белән! — дип җикеренде.

— Белмәмешләрне тапмый торып без бер кая китмибез!

— Шул чәнчелгән ракетагыз белән яхшы чакта китеп калмасагыз, атарга кушачакмын! — дип ачыргаланып кычкырып җибәрде Ригль, үз-үзен тыя алмыйча. — Өчкә хәтле саныйм! Таегыз моннан — бер!.. Таегыз моннан — ике!..

Полицейскийларның мылтыкларын күтәрә башлаганын күреп, Беләмән дусларына:

— Тизрәк ракетага кереgez! Иң әүвәл Фуксия белән Ай-Йолдыз керсен! — дип команда бирде.

Кызларны үткэргәннән соң малайлар да берәм-берәм ракетага керә башладылар.

Ул арада Ригль:

— Таегыз моннан — өч! — дип жикеренде һәм кулындагы күсәген селтәп торып жибәрде.

Шундук мылтык аткан тавыш ишетелде. Тирә-якта пулялар безелди башлады. Моңарчы гел иң алдан йөгөргән Чәпим бу юлы арткарак калган иде, терсәген нидер көйдереп алгандай булды. Иң азактан кереп утырырга дип торган Беләмән Чәпимнең чырае сытылганны күрәп алды. Ә инде ак күлмәгенң жиңенә кызыл тап бәрәп чыккач, вакыт әрәм итмәстән, Чәпимне качаклап күтәрде дә, кабинага алып кереп, ишекне ябып куйды.

Доктор Ачыташ Чәпимнең жәрәхәтләнгән булуын күргәч, юл аптекасын алып аңа ярдәмгә атылды. Пуляның сөяккә тимичә үтәдән-үтә чыгуын ачыклагач, кан агуын ул бик тиз туктатты, бинт белән бәйләп куйды. Чәпим түзеп утырды.

Пуляларның корычка шап та шоп бәрелүен ишетеп, Беләмән иллюминатордан тышка күз салды. Полицейскийлар һаман да кайсы ничек атып яталар иде әле.

Атып кына ракетага зарар килмәячегенә төшенгәч, Ригль янә күсәген селтәде:

— Алга!

Полицейскийлар ата-ата алга йөгөрделәр. Космик ракетага якынлашу белән, әйләнә-тирәдәге приборларны жимергә-ватарга тотындылар.

— Монысы тагын нинди вәхшиллек инде! — диде Беләмән, жән ачуы белән. — Туктагыз әле, мин сезне!

Шулай диюе булды, авырлык бетерә торган приборны кабызуы булды. Аны-моны көтмәгән полицейскийлар һавага күтәрелделәр. Ни булганын аңлый алмыйча, кулларын, аякларын селкеп карадылар, әмма бу хәлдән һич кенә дә котыла алмадылар. Бер-берсенә килеп бәреләләр дә як-якка атылып китәләр, өскә күтәреләләр, түбән төшәләр; жиргә килеп бәреләләр дә, резин туп шикелле, янә югары очалар.

Оператор утырып килгән автомобиль дә һавага күтәрел-

де, аннан очып төшкән оператор исә камерасының аягына ябышкан хәлдә мэтәлчек атына иде.

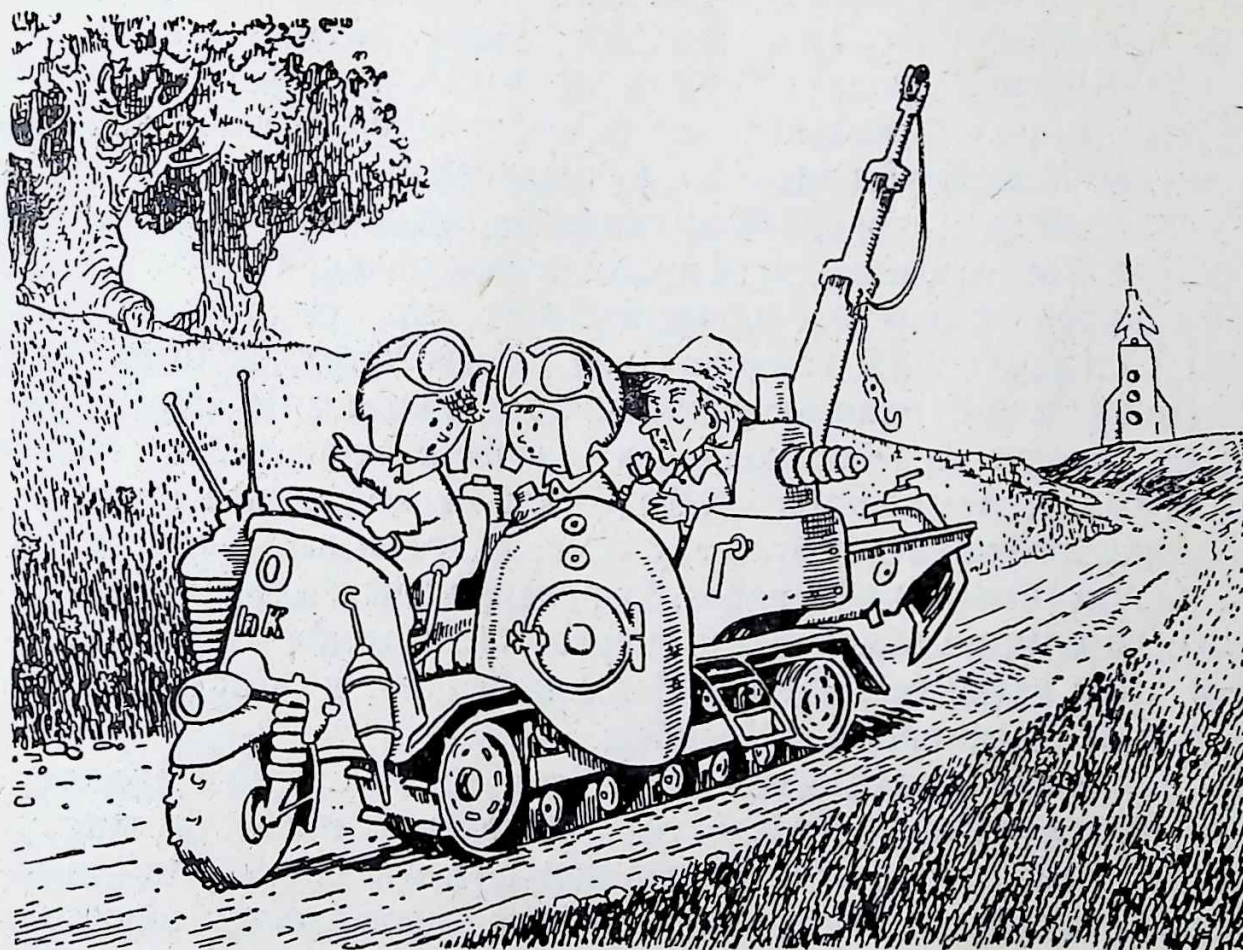
Нәкъ шул вакытны беренче отрядка ярдәмгә икенчесе дә килеп житте, һәм алар утырган йөк машиналары дүртесе дә авырлык беткән зонага килеп керә тордылар, һавага күтәрелеп, аслы-өсле каплана тордылар. Полицейскийларның котлары алынды, куркудан нишләргә дә белмәделәр.

— Хәзер төшерсәң дә буладыр инде каһәрләргә,— дип куйды Ай-Йолдыз.

— Куркынычрак шул,— диде Беләмән.— Авырлыкны кире кайтарсаң, алар хәзер түбән төшәчәкләр, өсләренә машиналар төшеп сытмагае үзләрен. Бераз сабыр итсәк, хәерлерәк булырдыр.

Дөрөс әйткән Беләмән. Жил кузгалып, һавадагы полицейскийларны бер якка очыртып алып китте һәм алар озакламый, автомашиналарына төялешеп, урман артында күздән югалдылар.

Утыз беренче бүлек

БАШАК ГИГАНТ ҮСЕМЛЕКЛӘРНЕҢ ОРЛЫКЛАРЫН АЛЫП КИТӘ

Полицейскийларның һөжүмен кире кайтарганның соң космонавтлар иркәнләп бер ял итеп алдылар. Озакламый караңгы төште, кич булды. Ракетада гына йокларга яттылар. Андый-мондый хәл булмагае дип, авырлыкны бетерү приборын эшләтеп калдырдылар. Үзләренең һәркайсында авырлык ташы булганлыктан, бу хәл аларга йокларга комачаулык итмәде.

Иртән ашап-эчкәннән соң ашыгыч киңәшмә жыйдылар. Ул киңәшмәдә Беләмән мондый сүзләр әйтте:

— Кадерде дуслар! Бездән хәзер бик тә сак эш итүебез сорала. Биредәге халык безне ни сәбәпледер дустанә каршыламады. Минем уйлавымча, бу мөнәсәбәт Белмәмеш белән Кабартманың (аеруча Белмәмешнен, әлбәттә) ахмакларча эш итүе нәтижәсендә туган булса кирәк. Алар, бирегә бездән элек килеп, үзләренә эшәкелекләрен күрсәткәннәрдер. Минем уйлавымча, Ай нәнүсләренә ачуын китермәс өчен, безгә вакытлыча беркая очмаска, шунда яшәп ятарга кирәк. Без хәзер беренче Космик шәһәрчек төзәргә керешчәкбез. Үзебез өчен өйләр, ә инде ракетабыз өчен ангар салып куярбыз, отрядка азык запасы булдыру өчен, Жирдән алып килгән орлыкларны чәчеп җибәрербез. Биредәге халык, безнең берәүгә дә начарлык эшләмәвебезне күреп, безгә мөнәсәбәтен үзгәрттер. Шул чагында инде без Белмәмеш белән Кабартманың кайда икәнлекләрен ачыкларбыз.

Беләмәннең тәкъдимен яхшы дип таптылар һәм архитектор Кубик җитәкчелегендә төзү эшләрен башлап та җибәрделәр. Һөнәрмән белән Көйләрмән шундук чылбырлы-тәгәрмәчле универсаль мотоцикл җыярга керештеләр: аның детальләре ракетаның махсус бүлегендә ята иде. Ул мотоцикл, утырып йөрергә яраудан тыш, тагын әллә ничаклы эш башкара иде. Аның су кайнатыйм дисәң багы, җир тишим дисәң боравы, кер юыйм дисәң машинасы, җир сөрим дисәң сабаны, үсемлекләргә су сиптерим дисәң насосы, һаваны чистарта торган аппараты, электр энергиясе алу өчен динамомашинасы, кыска дулкынлы радиостанциясе, канау казый һәм тузан чистарта торган машиналары бар иде. Болардан тыш әле тагын мотоциклның алгы тәгәрмәче алынып, аның урынына пычкы куела, бу пычкы белән исә агачлар кисеп, аларны ботакларыннан арчырга, бүрәнәләр эзерләргә һәм такта ярырга мөмкин иде.

Һөнәрмәннәр әнә шул мотоцикллары белән урманга барып кергәннән бирле төзелеш урынына бертуктаусыз бүрәнәләр, борыслар, такталар, планкалар, рейкалар һәм башка

төрле материаллар кайтып кына торды. Өстөвенә әле тагын башка эшләр дә авырлыкны бетереп эшләнде, болар эштә бик зур жиңеллек китерде.

Төрлесе-төрле эш белән мавыгын киткәнлектән, безнең дуслар кулындагы кәгазьне селки-селки, калкулык артыннан килеп чыккан ят нәнүсне сизми дә калдылар. Менә ул авырлык беткән зонага килеп керде һәм көтмәгәндә-уйламаганда югары күтәрелде. Аның ачыргаланып кычкырганын Беләмән-нәр ишетеп алдылар.

— Артык тыпырчынмаска тырышыгыз! — дип кычкырды Беләмән аңа.— Хәзер ярдәмгә килербез!

Ул авырлыкны бетерү приборын эштән туктатты, Рәссам белән Ачыташ ят нәнүсне жиргә төшкән чагында тотып калдылар. Ай нәнүсенең авыр тын алуын күреп, Ачыташ аны саклык белән генә жиргә утыртты да наштагы спиртны иснәтте. Шуннан соң нәнүснең чырае берәз ачылып киткәндәй булды. Нидер әйтмәкче иде, теле әйләнмәде, дәшми-тынмый гына гигант үсемлекләр жәмгыяте чыгарган акцияне сузды.

Ул арада аны уратып алдылар да акцияне караштырырга тотындылар. Акциядә исә безнең жирдә үсә торган эре-эре кыярлар, карбызлар һәм бодай башаклары ясалган иде. Ачыташ аның икенче ягын әйләндерде. Шул вакыт һәммәсе дә космик корабны, аның янында скафандр кигән Белмәмешне күреп алдылар.

— Егетләр, бу безнең Белмәмеш түгелме соң! — дип кычырып жибәрде Рәссам.

— Туктагыз әле, монда ниндидер язуы да бар,— дип, Ачыташ укып жибәрде.

Ул арада теге нәнүс тәмам хәл алды. Космонавтларга ул үзенең исеме Башак булуын, якындагы Туймады авылында яшәп ятуын әйтте һәм эчәргә су сорап алды. Шуннан соң болай дип сөйләде:

— Бер мәлне мин газетта ерак планетадан гигант орлыклар төягән космик кораб килгәнен укыдым. Ул мәкаләдә, акцияне сатып алган һәр нәнүскә орлык биреләчәк, диелгән иде. Авылыбыз гәрчә фәкыйрь булса да, жыеныбыз бергә салышып, акция сатып алдык. Фәкыйрь-фокра ул чакны шулай

жыйнаулашып булса да алады ие ул акцияне. Э менэ байларга бу хэл ошамады. Гигант үсемлекләр үстерә-нитә калсалар, бөлгенлектән чыкмагае бу ярлы-ябага, безгә эшләүдән туктамагае, дип шүрләделәр. Космик корабның да, гигант үсемлекләрнең дә булганы юк дөньяда, ярлыларны алдау нияте белән жыен жулик уйлап чыгарган нәрсә ул, дип яза башлады газеталар. Бик күпләр шуннан акциясен сатарга тотынды. Э менэ кайсыбер фәкыйрьләр һаман да әле өметләрен өзмиләр.

Аның сөйләгәнән тыңлап утырган нәнүсләр берни аңлый алмадылар. Ник дисән, алар бит акциянең нәрсә икәнән дә һәм аны ничек итеп сатып яки алып булуын да белми иделәр. Күпне белгән Беләмән генә барын да аңлады. Шуңа күрә ул болай диде:

— Фәкыйрьләр өмет өзмичә бик дөрөс итэләр. Без чынлап та орлыклар алып килдек.

Куанычыннан Башак бөтенләй балкып китте.

— Күктә ракета кургач тә, бу безгә орлык китергән космик корабтыр әле, дигән ием аны!

Башакка алып китәргә орлыкның төрлесен эзерләргә кушып, Беләмән аңардан Беләмәмеш һәм Кабартма хакында сорапшыра калды.

— Беләмәмеш турында күп ишеттем мин,— диде Башак.— Әүвәл аны космостан очып килгән кыю батыр дип сөйләделәр. Телевидениедән күрсәттеләр. Киносы да булган ие. Гигант үсемлекләрнең орлыгын алып килгән, имеш, дип тә зурладылар. Ул бик әйбәт нәнүс, безне бөлгенлектән чыгармакчы икән, дип тә сөйләделәр. Соңыннан, ул бөтенләй герой да түгел, бер каян килмәгән дә, алдакчы ул, ярлыларны алдап акчаларын алу өчен генә юри уйлап чыгарган ул орлыкларны, дип сөйләргә тотындылар. Газетлар исә, аны эләктерәсе дә, әйбәтләп өйрәтеп, курузкага ябасы,— дип язган булдылар.

— Эләктерделәрме соң? — дип сорап куйды Беләмән.

— Эләктерерсең бар! Кыяклап өлгергән. Соңгы вакытта аның хакында ул-бу ишетелми. Әллә бәлкем, байлар ябып та куйганнардыр үзен. Аның иректә булуы, гигант орлыклар ту-

рында очраган бер нәнүскә сөйләп йөрүе байлар өчен файдамыни? Әле менә бу арада гына, ул хакта сөйләү түгел, хәтта уйлау да жинаяткә саналырга тиеш, чөнки бездә ансыз да көнкүреш әйбәт, дип газетка язып чыкканнар ие. Янәсе, ул хакта уйлаучы нәнүс көнкүрештән канәгать түгел, шулай булгач аны кутузкада черетергә кирәк.

— Кайда соң ул кутузкагыз? — дип сорады Беләмән.

— Бер генәме соң бездә кутузка! Бик күп ул! Шәһәр саен.

Ул арада нәнүсләр биштәргә төрле-төрле орлыктар тутырып китерделәр. Беләмән Ай нәнүсенә аларны ничек утыртасын һәм ни рәвешле тәрбиялисен өйрәтте. Шуннан соң Башак биштәрне аркасына асты да кайтырга әзерләнде.

Сабуллаганда аңа Беләмән:

— Башка авылныкыларга да әйтегез, орлык килеп алсыннар,— диде.

Башак җырлый-җырлый китеп барды.

Ачыташ:

— Хәзер инде Ай нәнүсләре киләчәкләр,— диде.— Шулардан сораша-сораша, әллә бәлкем, Беләмәшләрне каян эзләргә икәннен ачыктарбыз.

— Беләмәшләр үзләре үк килеп чыкмагыйлары әле,— диде Беләмән.— Ракета төшкән дигән хәбәр бик тиз таралачак. Шуны ишетсәләр, безнең ярдәмгә килгәнне абайлап алырлар.

Моңа каршы Ай-Йолдыз:

— Иректә булсалар, килерләр дә бит...— дип куйды.— Ул юньсез байлар чынлап та ябып куйган булсалар?

— Ул чагында без тапканны көтәргә кала,— дип җавап кайтарды Беләмән аңа.

Көтмәгәндә мылтык аткан тавышлар ишетелде. Шулар якка борылып карасалар, ни күрсеннәр — Башак йөгәрә-йөгәрә кире килә. Ул да булмады, сыртта биш полицейский күренде. Калкулыкның итәгенә төшеп тә життеләр, бишесе бергә шып туктап, атарга да әзерләнде. Бу хәлне күрәп Беләмән тиз генә авырлыкны бетерү приборын тоташтырды. Тегеләр залп

бирделәр дә, авырлыклары югалу сәбәпле, реактив көчкә буйсынып, артка очып киттеләр. Бер секунд эчендә күздән үк югалдылар.

— Икенче атмассыз нәнүсләргә! — дип Беләмән ачулыгына сөйләненп куйды.

Башакның кабат һавага күтәрелгәнән күргәч, ул авырлыкны кире кайтарды. Теге бичара, жиргә төшеп, берәз башкүз алганнан соң, башкисәрләр, пиратлар, бандитлар, хайваннар дип полицейскийларны тиргәргә тотынды.

— Юл буйлап кайтып барадыр ием, урман эченнән бу хәерсезләр килеп чыкмасынмы! — дип сөйләде ул. — Әле ярый вакытында абайлап алдым, югыйсә каталажкага ябалар ие үземне.

— Кемнәр соң ул полицейскийлар! — дип Ай-Йолдыз кызыксынып сорап куйды.

— Бандитлар! — диде теге, жен ачулары килеп. — Ант әгәр, бандитлар! Үзләре халыкны талатмый сакларга тиешләр, үзләре байларны гына яклыйлар. Соң байлардан да яман талаучы бармыни дөньяда! Закон чыгарып, шул законга сылтап талыйлар. Законлы талыйлармы, законсыз гынамы — барыбер ләбаса!

— Хәйран калырсың сездәге хәлләргә? — дип куйды Һөнәрмән. — Нишләп соң сез шул полицейскийларның сүзен тыңлыйсыз, нишләп байларга буйсынасыз?

— Жир дә, фабрикалар да, акча да, әлегә мылтыклар да шулар кулында булгач, ничек итеп буйсынмыйсың ди?! — Башак хәсрәтләнеп авыр сулап куйды. — Хәзер өемә кайттым исә, эләктерәләр дә кутузкага озаталар инде үземне. Орлыкны талап алырлар. Анысын инде аның әйткән дә юк. Син гигант иген-яшелчә үстергәнне байлар тыныч кына карап ятмас ич инде. Хәерчелектән арынырга язмагандыр инде!

— Бер дә кайгырмагыз, — диде Беләмән аңа. — Авырлыкны бетерү приборы биреп жиберербез дә, якын килә алмаслар.

Һөнәрмән белән Көйләрмән приборны ялт иттереп ясап та өлгерттеләр. Ничек эш итәргә икәнән өйрәттеләр.

Башак аптырый калды:

— Болай булгач, миңа гел һавада асылынып торырга туры киләмәни?

— Юк,— диде Беләмән, көлемсерәп.— Без сезгә авырлык кристаллары да бирербез. Ул сезгә жирдә калырга ярдәм итәр.

Беләмән бер уч вак кристалл бирде.

— Шундый кристаллны кесәсенә салган нәнүс һавага күтәрелми. Тик инде сак була күрегез. Берсе дә теге полицейский дигән, бай дигән бандитлар кулына элэгә күрмәсен. Югыйсә безнең серне ачулары ихтимал.

Авырлык ташын сынап караганнан соң, Башакның кәефе бөтенләй үзгәрәп китте.

— Байлар белән алышып карыйбыз икән әле болай булгач! Телиләрге, теләмиләрге, гигант игенне игәчәкбез, яшелчәсен үстерәчәкбез! Өйгә генә кайтып житим!

— Көйләргән белән хәзер илтеп куярбыз үзегезне,— диде Һөнәргән.

— Өчәүләшәп, аллы-артлы мотоциклга менеп утырдылар. Башак юлны өйрәттә. Орлык салган биштәргә ул күкрәгенә кысып тоткан иде.

Сәяхәтчеләр урманга житәбез дигәндә генә, тагын мылтык аткан тавышлар ишетелде.

— Полиция! — дип кычкырып жибәрде Башак һәм куркуыннан мәтәлеп төштә.

Көйләргән прибор кнопкасына басты. Мылтык аткан тавышлар шундук өзелде.

Мотоциклын туктатып, Һөнәргән юл тузанында жәйрәп яткан Башак янына йөгерде.

— Жәрәхәтләнмәдеңме?

— Юк бу-бу-гай,— диде теге, куркудан сакауланып.

Аны житәкләп алып килделәр дә урынына утырттылар. Ә инде яңадан кузгалып киткәч, ул түзмәде:

— Кая б-ба-ра-ра-быз? Урманда полицейскийлар лабаса! — диде.

— Тыныч бул! Аларда хәзер безнең кайгы түгел.

Башак урман ягына колак салды. Аннан елаган-сыктаган тавышлар ишетелә иде.

Якына килгәч карасалар, ни күрсеннәр — агач ботакларына ябыша-ябыша, үкереп елый-елый, полицейскийлар навада асылынып торалар.

— Агачларга ябышып тормасыннар, куып төшерергә кирәк, — диде Һөнәрмән. — Жил очыртып алып китсен үзләрен.

— Бик дөрес! — дип җүпләде Көйләрмән.

Ул тиз генә бер агач янына атылып барды да селкетергә тотынды. Агач башындагы полицейский:

— Коткарыгыз! — дип акырып җибәрде.

— Хәзер коткарам мин сине! — диде Көйләрмән.

Бар куәтенә агачны селкеткән иде, теге полицейский, сабын күбегедәй, очты да китте. Аның иптәшләрен дә шундый ук язмыш көтә иде. Жригль дигәне, арада бер юаны гына озак тартышты. Агачка чытырдап ябышуын күргәч, Һөнәрмән шунда ук очып йөргән бер мылтыкны кулына алды һәм, агач башына менеп, мылтык көпшәсә белән полицейскийның симез корсагына төрткәли башлады.

— Эй-эй-эй-эй! — дип илереп җибәрде полицейский. — Нишләвегез бу? Мылтык ич ул кулыгызда!

— Булса ни!

— Атып җибәрмәгәе...

— Исең киткән икән! — диде Һөнәрмән, көлемсерәп. — Үзегез атасыз ич әле.

Полицейский ул арада җаен табып Һөнәрмәннең маңгаена тибеп җибәрде.

— Әле син алаймы? — диде Һөнәрмән, ачуы кабарып. Мылтык белән ныграк итеп кундырган иде, чытырдап ябышкан ботагы сынып, полицейский күккә күтәрелде һәм иптәшләре артыннан урман өсләтеп очып китте.

Аның артыннан Һөнәрмән:

— Өйрәтермен мин сине тибенергә! — дип кычкырып калды.

Туймады авылына барып җиткәнче башка берни булмады. Авыл нәнүсләре, мотор тавышы ишетеп, урамга атылып

чыкканнар иде, күз күрмэгән, колак ишетмэгән машинаның якынлашып килүен күргәч, котлары алынды, кире чигенделәр.

— Курыкмагыз, туганнар! Бу мин! Орлык алып кайтым! — дип сөрән салды Башак.

Аны шундук сырып алдылар.

— Кая, нинди орлык ул? — дип сораулар яудыра башладылар.

— Менә ич инде! Гигант орлыклар! Күрегез менә!

Шуннан соң башланган хәлләрне сөйләп кенә бетерерлек түгел. Һәммәсе куанычтан шау-гөр килде, биеп китүчеләр дә булды. Берәү исә жиргә утырып, башын кысып тотты да кычырып елап жибәрде.

— Нигә елыйсың? Бер-бер хәл булдымы әллә? — дип сорады Һөнәрмән.

— Шатлыктан елыйм, жаныем, шатлыктан. Бу бәхетне күрә алмабыз инде дигән ием!

Халык аз-маз тынычлана төшкәч, Башак янына Куак исемле нәнүс килде дә экрен генә болай диде:

— Иртән безгә полицейскийлар килгән ие.

Полиция исләренә төшкәч авылдашлары да боегып калдылар.

— Әйе шул! — диештеләр.— Күбәү килгән иделәр. Отрядлары белән. Ракета очканны күрмәдегезме, дип теңкәгә тиеп беттеләр. Күргәнне белгәч, синең орлык алырга киткәнеңне әйткәч, яман да нык ачуландылар. Урамга чыкмыйча, өйдә генә утырырга кушып киттеләр.

— Яшелчә үстерергә ирек бирмәсләр шикелле тоела әле,— диде Куак.

Башак моңа каршы:

Без алардан сорап та тормабыз,— дип кенә җавап кайтарды.— Хәзер инде полициядән курыккан юк: авырлыкныгына бетерәбез.

— Ничек итеп бетерәсең аны? — диештеләр авылдашлары.

— Менә шушы төймәсенә бассам, тартма эченнән иски-

мәле көч чыгып, полицейскийларны күккә генә чөеп жибәрә. Менә үзегез дә тик кенә торыгыз әле. Бик тиз төшендереп бирермен.

Нәнүсләр, һавада тыпырчына-тыпырчына, жиргә төшә алмыйча гажиз булгач, Башактан бу фокусны бетерүен үтенделәр.

— Юк, дусларым, фокус кына түгел бу! — диде Көйләрмән.

— Әйе-әйе, фокус-мокус юк монда, фэнгә нигезләнәп эшләнгән,— дип Нөнәрмән дә аның сүзен раслады.

Башак һаман сөйләнүендә булды:

— Әйтик, менә сез полицейскийлар, ди, мине тотмакчы буласыз, ди. Я, тотыгыз, тот!.. Ник тотмыйсыз соң?.. Ха-ха-ха!

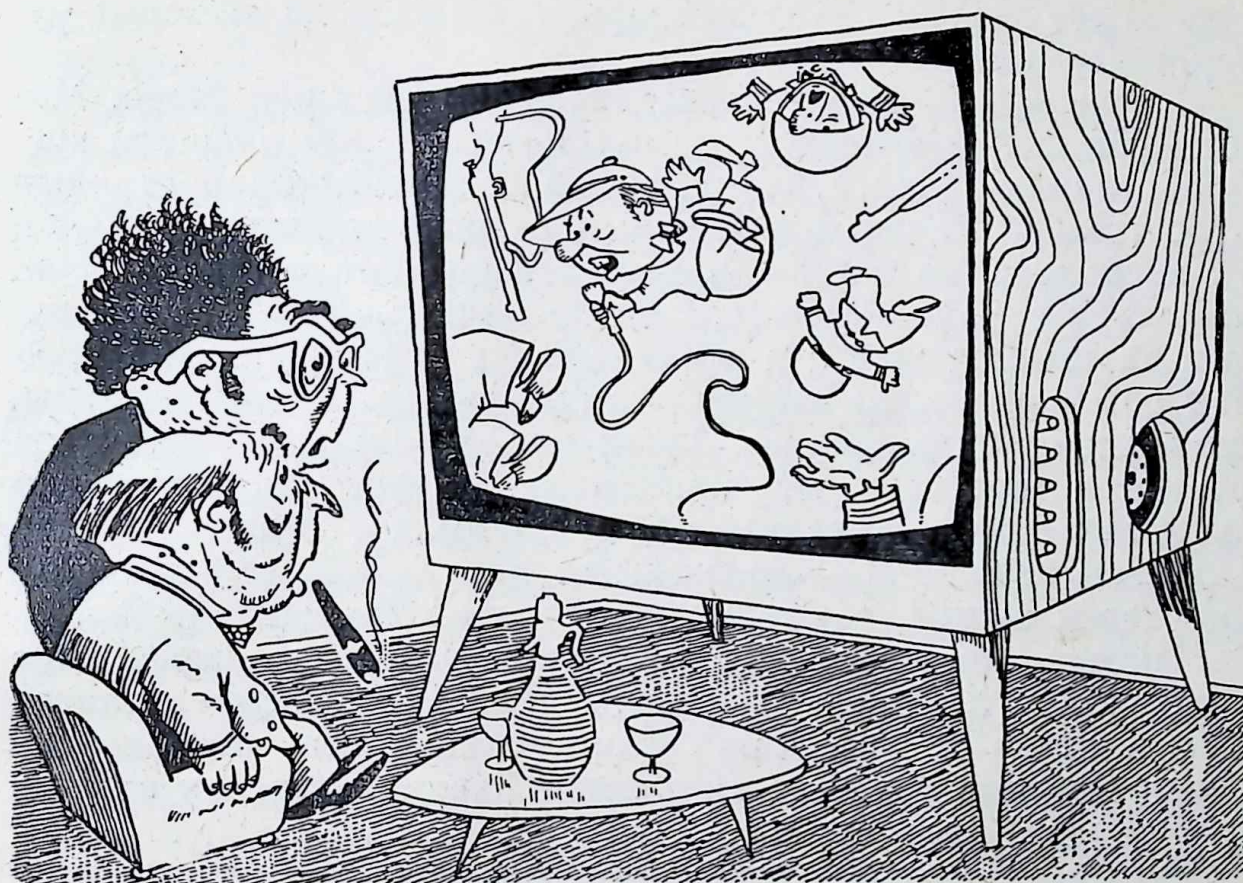
Авылдашларына бер дә көлке түгелен күргәч, ул тизрәк авырлыкны кире кайтарды.

Нәнүсләр шундук жиргә түнделәр. Бераз хәл алганнан соң чирәмгә торып утырдылар. Нинди галәмәт хәл булганын аңлый алмыйча, бер-беренә карангалап тордылар. Иң әүвәл Куак торып басты. Башын чайкый-чайкый:

— Хәйран да куәтле нәрсә икән! — дип куйды.

— Әйе, туганкайлар, коточкыч нәрсә. Безнең полицейскийларның күңелләренә бик үк хуш килмәстер, мөгаен!

Утыз икенче бүлек ЯҢА МОГҖИЗАЛАР

Фантомас каласы өстендә космик ракета күренгәннән бир-
ле, Айдагы телевизион станцияләр эледән-эле шуңа бәйлә-
нешле хәбәрләр тапшыра тордылар. Телевизион фильм күр-
сәттеләр. Операторлар космик корабның ни рәвешле очканын
да, шәһәр халкының урамга агылуын да, кисәк кенә полицей-
скийларның каяндыр килеп чыгып, бернинди гаебе булмаган
нәнүсләрне электр күсәкләре белән кыйнавын, ут сүндерә тор-
ган брандспойтлардан салкын су сиптерүләрен һәм күздән

яшь агыза торган газ бомбалары ташлавын да төшереп өлгергәннәр иде.

Кичкә янә дә бер телевизион фильм эшләнеп бетте. Монысында шәһәр читендәге урман авызына килеп төшкән космонавтларны, аларга һөжүм иткән полицейскийлар отрядын күрсәттеләр. Полицейскийларның ут ачканнарын да, шулай ук космонавтлар космик ракетага кереп бикләнгәннән соң, шул тирәгә урнаштырылган төрле приборларны кырганнарын да тамашачылар үз экраннарында күрделәр. Эмма шуннан соң башланган экәмәт тамашачыларны шаккатырды, аларның котларын алды. Чөнки һич уйламаганда, күзгә күренмәгән ниндидер көч аркасында, полицейскийлар күккә күтәрелә, һавада мәтәлчек ата башладылар. Яңа отрядлар китергән йөк машиналарының да һавада әйләнеп-тулганып китүләрен күргәч, тамашачылар тәмам хәйран калдылар.

Икенче көнне телевидениедән гыйльми конференцияне күрсәттеләр. Ул конференциягә алдагы көнне космонавтларга һөжүм итүдә катнашкан полицейскийларны чакырдылар. Эмма аларның берсе дә ни сәбәпле һавада мәтәлчек атынып йөрүен аңлаешлы итеп сөйләп бирә алмады...

Әңгәмә вакытында телевизион ательега янә дүрт полицейский килеп керде. Кайсының кулы яралы, кайсының аягы, кайсының борынына, кайсының күзенә пластырь ябыштырылган, һәрберсенең башы бәйләүле иде.

Тапшыруны алып баручы диктор, боларны күргәч, нинди бәлагә юлыгуларын сорады. Бу отрядка шәһәр тирәсендәге авыл халкы космонавтлар белән бәйләнешкә кермәгәе дип саклап торырга кушылган булган икән. Бер авылдан Башак дигән нәнүснең әлегә дә баягы космонавтларны эзләп, гигант орлык сорарга киткәне мәгълүм булган. Шуннан бу отряд аның кайтыр юлында сагалап утырган. Тик Башакны эләктәрә генә алмаганнар: ул кире йөгергән. Ракетага якын барырга курыкканга, болар Башакка төзәп бер залп биргәннәр, һәм энә шулчак ниндидер тылсым көче аларны артка ташлаган. Берничә секунд эчендә алар шәһәргә житкәннәр һәм

шәһәр өстеннән очып, ниндидер бер сазлыкка барып төшкәннәр...

Янә полицейскийларның космонавтларга һөжүмен тасвирлаган телевизион фильм күрсәттеләр. Фильм беткәннән соң чираттагы репортаж башланды, экранда кулына микрофон тоткан мәшһүр телевизион репортер Болтик пәйдә булды.

— Хөрмәтле тамашачылар! Ханымнар, әфәнделәр! — дип башлады ул сүзен.— Безнең телекамера Туймады авылы янында. Бу авылның нәнүсләре космонавтлар белән танышканнар, гигант үсемлекләренең орлыкларын кулга төшергәннәр. Авыл мужикларының мондый башбаштаклыгы полиция начальнигына, әлбәттә, ошап бетмәде. Суперинтендантның әйтүенә караганда, байлар бездә болай да... Эй лә!.. Тамашачы әфәнделәр, гафу үтенәм! Бездә бер байлар гына түгел, ярлылар да рәхәттә яшиләр, безгә бернинди гигант үсемлекләр дә кирәкми...

Репортер тамак кырды да як-ягына карангалап сүзен дәвам итте:

— Игътибар белән каравыгызны үтенәм! Сез хәзер авыл халкын күрәчәксез... Әнә алар. Көрәкләр белән жир казылар, туфракка ниндидер орлык күмәләр. Нәкъ әнә шул гигант орлыклар булуы ихтимал... Хәзер сез полиция отрядын күрәсез. Экранда полициянең обер-атаманы Үчлегль. Менә ул! Обер-атаман үзенә ярдәмчеләренә зур отрядны группалар итеп бүлүргә куша. Сезнең күз алдыгызда ул группалар агач артларына, куак төпләренә хәйран оста поса-поса авылны камап алалар. Берничә минуттан сез чит планетадан китерелгән зарарлы орлыкларның юкка чыгарылуын, ә инде буйсынмаган нәнүсләрнең полиция идарәсенә жибәрелүен күрәсез... Хәзер менә ракета атып сигнал биреләчәк, полицейскийлар һөжүм итәчәк... Авыл халкын гына күрегез әле. Өсләренә афәт ишелеп төшәсен дә абайламыйлар — казынуларын беләләр... Менә сигнал ракетасы. Кораллы полицейскийлар һәр яктан авыл өстенә ябырылалар. Кулларында мылтыклар. Игътибар итегез: авыл халкы полицейскийларны яңа күреп алалар. Йөгәрешә-чабыша башлыйлар!..

Туктагыз эле, бу ни бу?.. Нәрсә булган полицейскийларга?.. Никтер алар һавага күтәреләләр! Мәтәлчек атыналар! Тамашачы әфәнделәр, гафу үтенәм! Миңа нидер булды ахры. Аякларым жиргә тими башлады. Ниндидер тылсым көче мине һавада тотта. Әфәнделәр, гафу итә күрегез! Мин баштүбән әйләнәм! Күңелләрем болгана! Моңа чаклы минем янда басып торган телеоператор Күзи, телекамерасы-ние белән бергә, һавада мәтәлчек атына. Сезнең экраннарыгыз шаяра башлаган булыр.

Тамашачылар эле жир өстендәге өйләрне, агачларны күрделәр; эле күктәге болытларны күрделәр; ул да булмый, полицейскийларның куркынган йөзләре чагылып киткәләде.

— Тамашачы әфәнделәр! Сез берәүнең кычкырганын ишетәсез. Обер-атаман Үчлегль шулай тузына. Ул полицейскийларны мылтык ташлаган өчен, ангыралар, ачыкавызлар, дип тирги. Обер-атаман һавада йөзеп йөргән мылтыкларны тотып алырга да авыл халкына атарга куша. Менә Үчлегль әфәнде үзе бер мылтыкны эләктерергә чамалый. Тәки эләктерә бит! Менә ул атарга әзерләнә... Бах! Мылтык атканны ишеттегезме, әфәнделәр? Ни булды соң, диярсез. Пропеллер тавышына охшаган бернәрсә ишеткәнсездер. Минем колак төбемнән генә нидер жуылдап очып китте. Обер-атаман әфәнде иде бу. Дүрт канатлы вентилятор шикелле, әйләнә-тулгана очып, ике-өч секунд эчендә тәмам күздән гаип булды. Мондый шартларда чыннан да атарга ярамый икән!.. Әфәнделәр! Полицейскийларны, кара болыт шикелле итеп, жил куып йөртә. Оператор Күзи эле һаман да элементәне рәтләп бетерә алмый азаплана. Күчмә телестанциябез урнашкан автомобиль дә һавага күтәрелде. Кызганычка каршы, автомобиль агачка элгеп туктап калды. Ә бит безнең телекамера, микрофон күчмә телестанциягә шнур белән тоташтырылган. Шул сәбәпле без полицейскийларга ияреп оча алмыйбыз. Әгәр дә инде шнур өзелсә, безнең репортажыбыз да туктаячак. Жил көчәйгәннән-көчәя, минем кулдагы микрофон торган саен ныграк тартыла. Шнур түзмәс кебек тоела...

Болтик шулай дияргә өлгермәде, нидер чытырдап китте. Экраннарда ут сүнде...

Ул көннәрдә радиодан да, телевидениедән дә космонавтлар гигант үсемлекләр хакында яңа хәбәрләрне бик еш тапшыра торалар иде. Арада иң нык тәэсир иткәне полицейский Елагль турындагы тапшыру булды. Авырлыгын жуйганнан соң ул полицейский еракка ата торган эре калибрлы винтовкадан атып жибергән, һәм реактив көч үзен искиткеч зур тизлек белән очыртып алып киткән дә, ярты сәгатътә Ай эчендәге ядрә тирәли әйләндереп, аткан урынына китереп төшөргән. Бу хәлдән бичара Елагль шактый вакыт исен-акылын жыя алмыйча яткан. Ә инде телестудиягә китереп, үзенең дөнья тирәли ничек сәяхәт итүен сөйләргә кушкач, ык-мык итүдән уза алмады.

— Ниттем мин... Пух!.. иттердем. Аннары пыш-пыш иттем...

Чырайлары качкан Елагль кулларын болгый-болгый ни рәвешле очканын күрсәтте.

Диктор, шәһәрдән ерак түгел аның винтовкасын табып алуларын хәбәр иткәч кенә, полицейскийга берәз жан кергәндәй булды. Винтовкасын китергәч, ул утырган урыныннан сикереп торды, күзләрендә шатлык нуры чагылып китте. Тик инде винтовканы кулына алуга, тагын чырайлары сүрелде, электр тогы жибергәндәй, дер-дер калтыранырга тотынды. Агарынган иреннәре нидер әйтмәкче булып кыймылдады, винтовкасы кулыннан төшеп китте. Ул, йодрыкларын йомарлап, кемгәдер янаган сыман, коточкыч тавыш белән иләрәп жиберде:

— Юк! Булмас! Булмас!

Аннары винтовканы почмакка тибеп очырды да урындыкларны аудары-аудары чыгып чапты. Шуннан соң аны күрүче булмады.

Бу хәл тамашачыларга да, ул көнне телевизор тапшыруларын караучы полицейскийларга да искиткеч нык тәэсир итте. Моннан ары теләсә кемгә ату дигән нәрсәгә чик куелганын, искечә яшәргә мөмкин булмаячагын һәркем аңлады.

Полицейскийларның хәзер инде ракетага якын барырга котлары алына, ату дигән нәрсәне гел оныттылар. Авылныкылар бер дә шикләнми-нитми космонавтлар янына киләләр дә гигант орлыклар алып китәләр. Орлык белән бергә аларга авырлыкны югалту приборы да биреп җибәрәләр.

Озакламый космонавтлар янына Скуперфильдның макарон фабрикасыннан берничә эшче килде. Алар фабрикадан Скуперфильдны куарга ниятләүләрен һәм фабрикада үзләре генә эшләячәкләрен хәбәр иттеләр. Полицейскийлар килеп җәнжал чыгармасыннар өчен, аларга авырлыкны бетерә торган прибор кирәк булган икән.

Берникадәр вакыт үткәч, моңарчы ризыкка акча җиткәрә алмыйча азапланган халык арзан бәяле фабрика продукциясенә кинәнде.

Утыз өченче бүлек

КАБАРТМА АКЫЛГА УТЫРА

Авыр эштә жәфа чигеп, Кабартма арып-талып кайта. Кайткач койкасына ава да кыймылдый алмыйча ята. Бераз хәл алганнан соң гына урыныннан торып утыра да бераз капкалап ала. Ашауның да элеккегечә тәмен тапмый. Малайның дөньяда бернинди рәхәте калмый.

Чит планетадан космонавтлар очып килү хәбәрән ишеткәч, Беләмәннәр килгәнән ул шундук аңлап ала. Фантомаска барып космонавтларны эзләп тапмакчы да була, тик менә

рөхсәтсез-нисез Белмәмеш белән икәү генә очып киткән өчен эләгер, дип курка. Шуңа күрә генә Лос-Сасыкта торып кала.

Ул арада космонавтлар һәм гигант үсемлекләр турында газетада яңадан-яңа хәбәрләр басылып чыга. Макарон фабрикасы эшчеләренен Скуперфильдны сөрөп жибәрүләре һәм авырлыкны бетерүләре мәгълүм була. Мондый хәбәрне ишеткәч, Кабартма белән бергә миһнәт күрүче эшчеләр хыялланьрга тотыналар.

— Авырлыкны бетерә алсак, без дә баш күтәрер идек, без дә хужаларны куар идек...— диләр.

— Фантомаска барып, ул космонавтларны эзләп тапсаң, зарар итмәс иде дә соң...— диешәләр.

Шунда инде Кабартманың түземе бетә.

— Мин сезгә ни гомер әйтми йөрдем, туганкайлар, хәзер инде сездән яшерен сер саклыйсым килми,— ди ул.— Космик кораб белән минем дуслар килгән булса кирәк. Мин үзем дә бит моңарчы Зур Жир планетасында яшәгән ием. Белмәмеш белән икәүләп очып килдек.

Шуннан бу тота да башыннан үткән хәлләрне сөйләп бирә. Иптәшләре, әлбәттә, ышаналар. Космонавтларны эзләргә жибәрәләр.

Киткән чакны:

— Юлда ни житте нәнүс белән лыгырдама,— дип калалар.— Авызыңны чамалап кына ача торган бул. Югыйсә, полицейскийлар сизенеп алыр да, космонавтлар янына барган жиреңнән каталажкага килеп эләгерсең.

Кабартма шуңа күрә, вагонда бергә баручыларның сүзенә катышмыйча, әдәпле генә утыра. Шуңа күрә, кыяфәтен үзгәрткән полицейский түгел микән дип кешеләр үзләре моңардан шикләнә башлыйлар, сүзләре өзелә.

— Бездә бер полицейскийны шулай поезд кызу барганда бәрөп төшергәннәр ие,— ди бер пассажир.

— Нәрсә, кыяфәтен үзгәрткән булганмыни? — дип сораштыра икенчөсе.

— Кыяфәтен үзгәрткән шул, үзе хәтсөз юан икән,— ди тегө, Кабартмага төрттерөп.

Төнлө белән өске киштәдә бутербродлар ашап яткан жи-
реннән Кабартма аскы киштәдәге ике нәнүснең сөйләшкәнөн
ишетә.

— Кая баруың болай?

— Фантомас каласына. Ә син кая?

— Мин дә Фантомаска. Тик минем шәһәрдә эшем юк.
Космонавтларны эзләп тапмакчы булам. Аларда минем
йомыш...

Иртә белән, поезд Фантомас шәһәренә килеп туктагач та,
Кабартма элгә нәнүскә тагыла. Аның сары курткасын күрә-
күрә генә бармакчы була. Эмма сары куртка бер үк урам-
нарны кабат-кабат үтеп, нигәдер уратып йөри башлый. Бер
йорт почмагына ышыкланып тора да, Кабартма узып киткәч
кенә, кирегә бордырып ала.

«Бу чаклы тинтәк булыр икән! — дип уйлый Кабартма.—
Юлны белмәгәч, сорашыр иде, ичмасам!»

Кабартма тәмам хәлдән тайгач кына, шәһәрдән чыгалар.
Сары куртка элдертә генә, Кабартманы күз күреме жирдә
калдыра. Ә инде артларыннан машина куып житкәч, кул кү-
тәрәп туктата да шуңа утырып китә.

Туймады авылында ул нәнүсне бик хуплап каршы алалар,
чәчкән жирләрен күрсәтеп йөриләр. Башак аны космонавт-
лар янына озатып куярга эзерләнгәндә генә, авыл башында
Кабартма күренә. Шуннан бу нәнүс:

— Карагыз әле, агай-эне, теге полицейский монда да ки-
леп житкән! — дип, коты алынып, кычкырып жибәрә.—
Кыяфәтен үзгәрткән полицейский ул! Поездда килгәндә безнең
сөйләшкәнне тыңлаган булырга тиеш.

— Хәзер эләктереп алабыз да сабагын укытабыз без
аның! — ди Башак.

Койма артына посып кына торалар да, Кабартма якын-
лашуга, башына капчык кигезәләр.

— Нишлисез инде, агай-эне? — дип ялвара Кабартма.—
Жибәрегез! — ди.

— Ычкыныр ие бугай, полицейский! — ди Башак.

— Мин бит полицейский түгел, агай-эне! Мин бит Кабартма! Космонавт мин. Ракета янына барырга кирэк миңа.

— Барыр ие бугай! Без кайтканчы жибәрми торыгыз үзен. Тагылып бармагае.

— Ярар, сез барыгыз, моны без нәүрәпкә төшерәбез.

Космонавтлар сары курткалы нәнүскә дә гигант үсемлек орлыктарын, шуның белән бергә, авырлыкны бетерү приборын һәм авырлык ташларын бирәләр. Шуннан соң Беләмән сораштырырга тотына.

— Беләмәшне ишеткәнем бар,— ди теге.— Аның турында гәжитләргә дә язган иделәр. Ә менә Кабартма дигәнегезне белмим. Кыяфәтен үзгәрткән полицейский гына үзен шулай атады атавын...

— Нинди полицейский ул тагын? — дип Беләмән кызыксына калды.

— Поезддан төшкәч берәү миңа тагылды. Менә болар авылына шае килде.

— Хәзер кайда соң ул?

— Бер дә хафаланмагыз, туганкайлар,— диде Башак моңа каршы.— Без аның башына капчык ябып, нәүрәпкә төшереп бикләдек.

— Килеш-килбәте ниндирәк иде соң?

— Ничек әйтергә инде?.. Юантык гәүдәле болай үзе. Белен кебек тулы битле...

Моны ишеткәч, Беләмән кычкырып жибәрде:

— Юан дисезме? Безнең Кабартма булмагае әле ул!

Һөнәрмән белән Көйләрмән тиз арада мотоциклларына атланалар да китеп тә баралар. Ә инде бер сәгатътән алар, Кабартманы утыртып, кайтып та төшәләр.

Космонавтлар мотоциклны уратып алалар. Кабартма:

— Туганкайларым!..— ди дә елап жибәрә. Йодрыгы белән күзен сөртә-сөртә, һәрберсен күкрәгенә кысып кочаклый.

Аны өстәл янына китереп утырталар да алдына тәлинкә тутырып борщ, ботка куялар. Кабартма боларны күз ачып йомганчы ашап бетерә дә башыннан үткәннәрен бәйнә-бәйнә сөйләп бирә.

— Ә соң Белмәмеш нишләде икән? Син аны бер дә күр-мәдеңмени? — дип сорады Беләмән.

Кабартма кулын гына селтәде:

— Ии, Белмәмеш! Телемне талдырып сөйлисем дә килми аның турында. Белмәмеш дигән нәнүс юктыр да инде хәзер.

— Һәлак булды микәнни? — диештеләр иптәшләре.

— Һәлак булып кына калса, ни әйттең иде дә бит! Сарыкка әйләнгән шул! Полицейскийлар эләктереп алганнар да Ахмаклар атавына олактырганнар үзен. Анда эләккән нәнүсләр ахры бер сарыкка әйләнеп бетәләр.

— Ахмаклар атавына нигә жибергәннәр соң аны?

— Һава саткан өчен.

— Ничек сатсын ди ул һаваны?

— Кесәсендә юк нәрсәне сатып йөргән нәнүскә шулай диләр. Белмәмеш тә кесәсендә юк гигант орлыкларны сатып яткан. Газетта шулай дип язганнар ие.

— Карале, Кабартма, ничек тә коткарып булмас микән соң Белмәмешне? — дип куйды Ай-Йолдыз.— Әллә бәлкем, сарыкка әверелеп тә житмәгәндер ул? Шундый хәлдә ташларга ярамый ич инде!

Кабартма бик нык уйга калды.

— Тагын бер тәлинка боткагыз булмасмы? Башымда берәр план туар, бәлки.

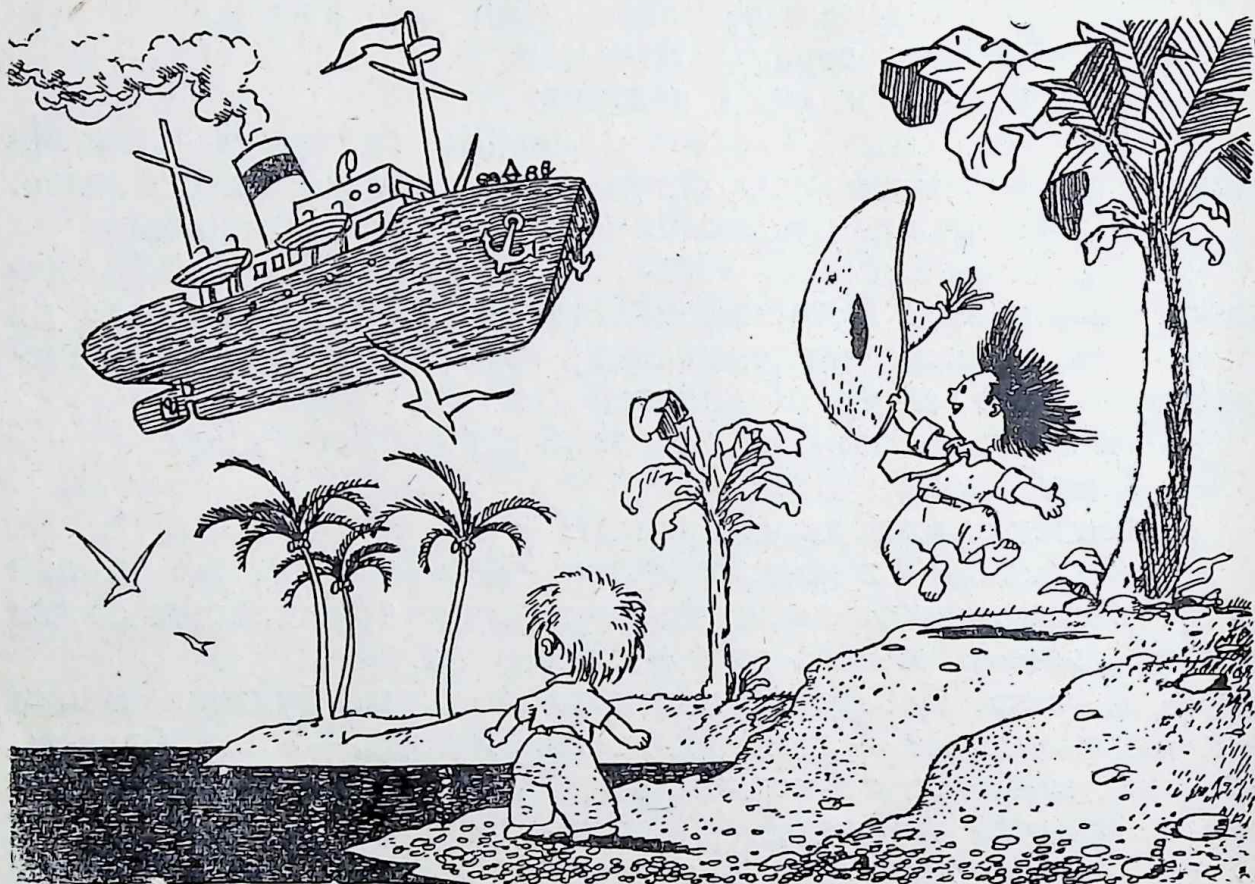
Аңа шундук тәлинка белән ботка китерәләр. Шуны ашап бетерә дә Кабартма болай ди:

— Минем башта мондый план туды. Ай нәнүсләрен Ахмаклар атавына ташучы кораблар Лос-Сасыкка туктаучан булалар. Шуларның берсен кулга төшерәбез дә нәнүсләргә азат итәбез. Аннары корабка утырып шул утрауга Белмәмешне коткарырга китәбез.

— Ахмаклар атавын каян табасын беләсеңме соң?

— Анысына кайгырма,— диде Кабартма.— Лос-Сасыкта карт диңгезчеләр бетәсе түгел, шуларны үзәбез белән алырбыз. Берсен беләм дә бугай әле. Румбик атлы капитан. Эшсез ята. Әй, анысы аның соңгы кайгы ла. Қорабы булса, капитаны табыла инде.

Утыз дүртенче бүлек

БЕЛМӘМЕШ АХМАКЛАР АТАВЫНДА

Белмәмеш чынлап та Ахмаклар атавына эләкте шул. Теге төнне күпер астында кунучыларны полиция машинасы Лос-Сасык каласына илтөп ташлады. Анда аларны зур бер корабка төяделәр. Өч йөзләп нәнүс булыр. Туган яктан аерылабыз инде дип, кайгырышып елашалар-сыкташалар. Үрмәкчедән күрмәкче, Белмәмеш тә балавыз сыгып алды...

Кораб ике көн һәм ике төн дулкыннар белән көрәште. Моңарчы диңгезне якыннан күрмәгән нәнүсләрнең, менә

батабыз, менә батабыз дип, котлары алынып торды. Ике тәүлек буена күзләренә йокы кермәде. Өченче көн дигәндә корабтын бер култыкка керде, шуннан инде караңгы һәм юеш трюмда утырган нәнүсләрне иреkkә чыгардылар.

Ямь-яшел жирне, анда үсеп утырган пальма, банан, эфлисун агачларын күреп, бичаракайлар куанычларынан кычырып жибәрделәр. Ярга төшкәч тә, жимеш агачларына ташландылар, жимешләрен ничек эләкте шулай коеп, тамак ялгадылар. Аннан соң таган атындылар, карусельдә әйләнделәр.

Кинәт еракта чаң суга башладылар. Озак уйлап тормастан, һәммәсе дә тавыш килгән якка ташландылар һәм ашханә янына килеп чыктылар. Зур-зур тәрәзәләр шар ачык, бусагада башына ак калфак киеп алган пешекче аларны ашарга чакырып тора. Жимеш ашап тамаклары туйган нәнүсләр эчкә керергә дә, кермәскә дә белмәделәр. Нәкъ шул чакны икенче яктан чаң сукканнары ишетелде. Команда биргәндәй, һәммәсе шунда авышты. Анда барып житсәләр — кинотеатр. Өстән аска кадәр афишалар ябыштырылган.

Хәзер сеанс башланасын абайлап, нәнүсләр тизрәк урын алып калырга ашыктылар. Юньләп утырышырга да өлгермәделәр, ут сүнде, экранда кайсы маскалы, кайсы маскасыз, кайсы кинжал-фәлән, кайсы пистолет белән коралланган жинаятьчеләр пәйда булды. Шундук баштанаяк коралланган полицейскийлар да күренде. Китте үтереш, китте кырылыш, китте бер-берсен суга батырыш. Бичара тамашачылар, бу хәлне күреп, куркудан илереп утырдылар.

Әмма залдагы шау-шу озакка бармады. Ерак юл газыбын кичереп хәлдән тайган нәнүсләр, жайлы креслоларга утырган килеш, берәм-берәм йокыга талдылар. Көн йокладылар, төн йокладылар, икенче көнне иртән генә уянып киттеләр.

Иртәнге ашка чакырып чаң суга башлауга, барча нәнүшүл якка таба ургылды. Тәмләп ашаганнан соң, кайсы кая таралышып, төрле уеннар белән мавыгып киттеләр.

Һәрбер нәнүс көннәр буге үзе яраткан уенны уйнады. Энә шул бертөрлелек аларны уй-фикер йөртү дигән нәрсәдән акрынлап арындыра барды, ягъни астыртын гына хайвани халәткә якынайтты.

Карта уйнау, домино сугу ише нәрсәләр белән чагыштырып караганда, кинофильмнар карау гәрчә иң-иң интеллектуаль эш саналса да, бу ялгыш фикер. Ник дисәң, эчтәлегенә бертөрле дә мәгънә салынмаганда, ул фильмнарны карап зинһенеңне баета, миенеңне эшләтә алмыйсың, бәлки йоклата гына аласың.

Белмәмеш белән Бәти дә бу һәвәсләктән читтә кала алмадылар, көннәр буге кинотеатрда экранга текәлеп утырдылар. Көннәрдән беркөнне кич белән урыннарыннан купмакчы булсалар — кузгала да алмыйлар: кымшанмый утыра-утыра сыннары катып киткән, имеш. Котлары алынды малайларыңның. Ничек жите алай идәнгә төшөп, дүрт аякланып һавага чыгалар һәм шактый вакыттан соң гына билләрен тугайта алалар.

— Карале, Бәти,— дип куя Белмәмеш.— Әйдә без синең белән көймә ясайк!

— Нинди көймә? — ди Бәти, исе китеп.

— Көймә нинди була соң? Суда йөзә торган көймә.

— Ни эшкә ул?

— Моннан бит башкача таеп булмый.

— Ә-ә, аңамыни! — ди Бәти.— Иртәгә ясый башларбыз алайса.

Ләкин иртәгесен көймә кайгысы аларның исләренә дә кереп чыкмады. Әче таңнан карусельдә әйләнергә, таган атынырга тотындылар. Шулай итеп, көн артыннан көн үтте, качу дигән нәрсә гамьнәренә дә кереп чыкмады. Көн кичкә авыш-кач кына, Белмәмеш үзенәң дустанә:

— Бәти, синең белән безнең сарыкка әйләнүбез шулдыр инде,— дип куйгалый иде.

— Сөйләмә юкны! — ди Бәти, кулын гына селти.— Моңарчы әйләнмәгәнне хәзер дә әйләнмәбез әле,— ди.

— Әйләнгәч, соң булыр аннары.

— Иртэгэдэн көймә ясый башлыйбыз алайса.

Ә беркөнне иртә таңнан карусельдә әйләнә-әйләнә Белмәмешнең башлары әйләнәп, күз аллары караңгыланып китте, ул жиргә егылды. Көч-хәлгә аягына торып басып, ава-түнә әфлисун агачлары арасыннан китте. Бара торгач күгелжем буяулы биек койма янына килеп чыкты. Койманың теге ягыннан:

— Бә-ә-ә! Мә-ә-ә! — дигән тавышлар ишетеп, нәрсә кычкырганын белергә теләп, койма башына менде.

Ямь-яшел болын. Чишмә ага. Чишмә артында карурман күренә. Болында бер көтү ап-ак сарык утлап йөри. Ике сары йөнтәс эт аларны читкә жибәрмичә саклап тора.

Койма буенда ук чүмәлә кебек булып сарык йоны өелгән. Кулларына кайчы тоткан берничә нәнүс шуның янында чүгәләп утырганнар да сарык кыркалар. Бичара хайваннар, аяклары бәйләнгән көе, жирдә яталар, кымшана да алмыйлар. Ул арада берсен кыркып бетерделәр һәм, аякларын чишеп, торгызып бастырдылар. Оеган аякларын көчкә атлый-атлый сарык көтүгә табан юнәлде. Купшы тунын салдыргач үзе бөтенләй арыкланып калган иде. Менә ул туктап, башын бер якка борды да:

— Бә-ә-ә! — дип моңсу гына кычкырып куйды.

«Шул кычкыра икән ләбаса!» — дип уйлап алды Белмәмеш. Аның йөрәге жу итеп китте.

Шул вакытны мотор гөрелтесе ишетелде. Йон чүмәләсе янына йөк машинасы килеп туктады. Нәнүсләр, сарык кыркуны ташлап, машинага йон төяргә керештеләр. Шофер, кабинадан башын тыгып, Белмәмешкә кул болгады:

— Әй, монда керәсең килде мәллә? Сабыр ит, озакламый сиңа да житешерләр! Ха-ха-ха!..

Аның көлүеннән Белмәмешнең аркалары кымыржып киткән сыман булды. Ахмаклар атавы хакында барлык ишеткән-нәре хәтеренә бердәм килеп өелде. Қоты алынып, коймадан шуып төште дә алны-артны карамыйча кирегә йөгерде. Карусельдә әйләнүчеләр янына чабып килде дә:

— Туктагыз, туганкайларым! Туктагыз! Качарга кирәк моннан! — дип кычкырды.

Сүзенә берәү дә колак салмагач, Белмәмеш үзенәң дустан якасыннан өстерәп төшерде. Бичара Бәтинәң башы әйләнә иде, ул чирәмгә ябышып, дүрт аякланып торды.

Белмәмеш ни эшләргә дә белмәде.

— Бәти жаныкаем, качарга кирәк моннан!

Ни сәбәпләдер Бәти эче катып көләргә тотынды, мүкәләп читкә шуышты, өзми дә куймый кычкыруын белде:

— Бә-ә-ә! Мә-ә-ә!

Белмәмеш аңа:

— Кычкырмасана шулай, Бәти жаныкаем! Кычкырма сана! — дип ялварды.

Исәңгерәп калган дустан күтәрәп алды да бар куәтенә диңгез буена йөгерде. Су буена килеп җитүгә, һушын жуеп, комга егылды.

Диңгездән искән саф җил Бәтине бик тиз аңына китерде. Башы әйләнүдән туктады. Үзенәң карусельдә утырмыйча, диңгез ярында утыруын абайлап алды. Янында ук Белмәмеш чалкан ята. Ике кулын ике якка ташлаган, күзләрен йомган.

«Йоклыйдыр», — дип уйлады Бәти һәм диңгезгә карап утыра башлады.

Дулкыннар шаулап килеп комлы ярны ялыйлар да тын гына кире чигәләр...

Бәти шулай күпме күзәтеп утырган булыр иде, анысы билгесез, тик бер заман ул бик еракта бер кара тапны шәйләп ала. Башта ул аны берәр төрле кош-мазардыр дип уйлый, тора-бара аның кош дигәнә зурайганнан-зураеп, дирижабльгә дә, самолетка да охшый башлый. Ә инде берәздән ул моның пароход икәннен шәйләп ала...

— Нинди әкәмәт бу тагын? — дип үз алдына сөйләнеп куйды Бәти. — Қайчаннан бирле пароход күктә оча башлады соң әле?

Белмәмешне иңбашыннан алып селкетергә тотынды. Тегенең уянмавын күреп, коты алынды. Битенә салкын су бөркеп җибәрде. Шуннан соң гына Белмәмеш күзен ачты:

— Мин кайда?

— Күр энэ пароход!

— Кайда? — диде Белмәмеш һәм, яткан жиреннән күтәрелеп, күзе белән диңгез өстен айкарга кереште.

Бәти аңа:

— Югарыда энә! — дип төртеп күрсәтте.

Белмәмеш башын артка ташлап караса, ни күрсен — зур бер пароход очып килә, имеш.

— Ни бу?.. Ник алай?.. — дип сорап куйды Бәти, исе-акылы китеп.

Белмәмеш кинәт:

— Авырлыгын жуйган ич ул! — дип кычкырып жибәрде. — Безнең Беләмәннән гайре беркем булмас. Андук безне коткарыр әле дигән идем аны! Ура!

Куанычы күкрәгенә сыймыйча, ул эшләпәсен күккә чөя-чөя яр буенча йөгереп йөри.

Ул да булмый, пароход пристань өстеннән бер урап әйләнә дә экрен генә суга төшә. Белмәмеш белән Бәти кулга-кул тотышып, шунда чабалар. Алар килеп туктауга, корабтан Беләмән, доктор Ачыташ, Һөнәрмән, Көйләрмән, Кабартма һәм тагын берничә нәнүс төшәләр. Дулкынланудан Белмәмешнең йөрәге чыгып китәргә житешеп тибә, аяклары жиргә ябышып кала, үзе һаман бер үк сүзгә кабатлый:

— Хәзер тетмәне тетәләр минем!

Ул арада Беләмәннәр аның янына килеп житәләр.

— Я, нихәл! — ди Беләмән, кулын сузып.

Белмәмеш аңа җавап та, ни дә бирми, ачуланып ташлый.

— Элегрәк килсәгез ярамаганмыни? Көтәсең аларны, көтәсең... Сарыкка әйләнсәң дә, кайгылары юк... Коткарырга килгәннәр, имеш!

— Син ахмакка сүз әрәм! — дип куя Беләмән, гайрәте чигеп.

Доктор Ачыташ сүзгә катнаша:

— Әле килгәнгә рәхмәт дияр идең ичмасам! Кәефең ничек соң?

— Әйбәт.

— Алайса тиз бул, пароходка мен. Һавасы зарарлы диләр бу тирәнең.

— Бер тамчы торганнан эллә ни булмас әле,— дип җавап кайтара Белмәмеш.— Миңа бит калганнарны да коткарырга кирәк. Без бит монда күбәү килгән иек.

— Анысын без үзөбез дә эшләрбез,— ди Ачыташ моңа каршы.

— Юк, туганкайлар, минсез берәр нәрсәне бутап ташларсыз, я берәрсен онытып калдырырсыз. Мин үзем аларның һәм-мәсен эзләп табарга тиешмен. Аннары тагын бер йомыш: яныгызда авырлыкны бетерә торган запас прибор юкмы?

— Ни эшкә ул сиңа? — дип кызыксына Һөнәрмән.

— Менә болай дип уйлап торам әле. Атауга шул приборны күмеп калдырсак, һавасы җиңеләеп китәр иде. Бу зарарлы һава шуннан өскә күтәрелеп, аның урынына диңгездән саф һава агылыр иде. Шуннан инде атмосфера үзгәрер иде дә сарыкка әйләнүче гел булмас иде.

Көйләрмән бу фикергә сокланып куя:

— Күр әле, безнең Белмәмеш тә уйлап табучыга әйләнгән ләбаса!

— Әйтерен бармы? — ди Белмәмеш.— Соңгы вакытларда мин бик акыллы булып киттем шул. Һава үзгәртүне мин әле пароход белән монда килгән чакта ук уйлап таптым. Трюмда ятканда эш юк бит, шундый җыен юк-барны уйлап чыгара башладым.

Һөнәрмән:

— Ярар алайса,— ди.— Син дигәндә бер генә прибор табарбыз. Ләкин сиңа әле ботинка да кирәк булыр. Анысын пароходта алырсың инде. Хәзергә әйдә, безгә нәнүсләрне күрсәт. Югыйсә, чыннан да сарыкка әйләнә башламагайлары.

Утыз бишенче бүлек

ЗУР ҮЗГЭРЕШЛЭР ЗАМАНЫ

Макарон фабрикасы эшчеләре авырлыкны бетереп, Скуперфильдны куганнан соң һәркемнең авызында шул хәбәр генә булды. Башка фабрикада эшләүчеләр дә космонавтлар янына килгәләделәр. Қайсыберләрендә исә эшчеләр, кыюланып китеп, авырлыкны бетерми-нитми генә дә хужаларны куып жибәргәләделәр.

Мондый хәлләрдән коты алынып, полиция эшчеләргә каршы чыкмый башлады. Полицейскийларның күбесе пистолет-мылтык ише нәрсәләрен ташлап, каска-мундир шикелле әй-

берләрен күмеп, гади нәнүсләр белән беррәттән эшкә ялланды.

Эшлэгән өчен хәзер эшчеләр күбрәк ала башлады. Ник дисән, акча хәзер бай кесәсенә керми, һәммәсе эшчеләргә бүленә иде. Акчасы мул булгач, нәнүсләр яхшырак ашый, күбрәк әйбер ала, шуңа күрә ул әйберләргә дә ишлерәк чыгарырга туры килә, ә моның өчен эшчеләр санын арттырырга кирәк иде. Озакламый эшсезләр бетте. Байларда хезмәтче булып эшләүдән дә баш тартты нәнүсләр. Берәм-берәм барысы да качып беттеләр.

Бичара Скуперфильд фабрикадан колак какканчы ук үзенң капиталын эрәм-шәрәм итеп бетергән иде. Ул нишләргә дә белмәде. Беренче көннәрендә таныш-белешләренә кереп ашап чыккалады. Тора-бара аларның мондый хәлне бик өнәп бетермәүләрен сизенде. Шуннан бу тотты да үзенң элеккеге фабрикасына эшкә урнашты.

Байларга эшчеләргә талап жыйган капиталларын тапшырырга кушылды. Арада кайберләргә хәрәмләште: бар акчасын да кассага илтеп тапшырмады. Моның ише хәйлә капчыклары арасында миллиардер Спрутс та бар иде. Аның акчасы күпме икәнне беркем белми иде. Шуңа күрә ул яртысын тапшырып, яртысын яшереп калдырды. Акчам булса, эшләми дә яши алырмын әле, дип уйлады ул.

Ләкин һич тә алай барып чыкмады. Иң әүвәл тамак ягын кайгыртасы бар иде. Хезмәтчеләргә качып беткәнлектән, ул ашханәгә йөрергә мәжбүр булды. Баштарак аны ашаттылар, ә бер мәлне өлкән пешекче моның янына килде дә болай диде:

— Карагыз әле, Спрутс әфәнде, менә без сезгә пешерә-без-төшерәбез инде, ә сез безнең өчен бер эш тә эшләмисез, ашаудан гайрене белмисез.

Спрутс моңа каршы:

— Ашаган өчен акча түлим лә мин,— дип карады.

— Беркайда да эшләмәгәч, сез соң акчаны каян аласыз? Халыкны талап жыйган малыгызны тапшырып бетермәдегезме әллә югыйсә?

— Тапшыруын тапшырдым. Берничэ фертинг кына калган иде, ашауга тотып бетердем инде, хэзер эшкэ керэм...

Шуннан бирле аның ашханэгэ йөргэне булмады. Кибеткэ барып тегесен-монысын сатып алып кайтып, үзе хэстэрли башлады.

Эмма элеккеге миллиардерны һәркем таний иде. Кибетчеләр аңа көннәрдән беркөнне:

— Карагыз аны, Спрутс эфэнде, соры корт булудан туктый күрегез, юкса үзегезгә азык-төлек сатмабыз,— диделәр.

Гарьлегеннән Спрутс урамга да сирәгрәк чыга торган булып китте. Көннәрдән беркөнне ишеген шакидылар. Кич иде. Түбән төшөп ишекне ачса — таныш түгел бер нәнүс басып тора. Исеме Жулио икән. Бу исемне кайчандыр ишеткәне бар төсле тоелды Спрутска.

Жулионы өенә кертеп:

— Исемегез таныш төсле тоела. Кайда очрашкан идек, әйтеп кенә жибәрә алмассызмы? — диде.

— Кайда очрашыйк ди. Беркайда очрашканыбыз юк. Сез гигант үсемлекләр жәмгыятен тар-мар иткән чакны сезгә бер аз ярдәмем тигән иде, шул гына,— диде теге.

— Шулай бит эле! — дип куйды Спрутс.— Тик ул чакны миннән ярыйсы гына каердыгыз бугай үзегез дә. Хәтерем алдамаса, өч миллион бугай.

Жулио бер дә кызмый-нитми генә:

— Өч түгел,— диде.— Ике миллион дип килешкән идек. Ләкин миңа ул ике миллионнан берни тәтемәде. Ни сәбәпле дисәгез, теге Скуперфильд дигән хайван минем башка таяк белән ямады. Мига белән Крабс атлы ике хайван урманда бер ялгызымны ташлап калдырганнар, акчаны алып сызганнар. Шул көннән бирле дөнья бетереп Мига дигән хайванны эзләп йөрим. Хәзер менә Крабс дигән күрә алмаммы дип сезгә килергә булдым.

— Кызганычка каршы, мин сезгә бер төрле дә ярдәм күрсәтә алмыйм шул. Крабс дигән хайван минем бер миллионлап үз акчамны да чәлдереп сызды.

— Ул чагында миңа берәз капкалап алырга бирмәссез микән?— диде Жулио.— Иртәдән бирле тамагым ач, берәр төрле жинаять эшләп ташламагаем.

Спрутс аңарга коры гына:

— Тәбәдән башка бернием юк,— диде.

Кунакны ияртеп кухняга керде дә ике урындык ватып, мичен кабызды. Аннары бер күкәй алып, аны сытты, әмма табага саласы урынга чалбарына төшереп жибәрде. Эшләр болайга китсә, ач каласын уйлап, Жулио үзе тотынды. Зуррак таба алып, аңар ике дистә күкәй сытты. Спрутсның байтак вакыттан бирле мондый тәмле тәбә ашаганы юк иде, мактап-мактап ашады.

Жулионың үзенә файда китерә алуын уйлап Спрутс әфәнде аңа үз өендә бергә-бергә яшәргә тәкъдим итте. Жулио риза булды. Кибеттән продукт-мазар ташуны үз өстенә алды. Аңарга икәүләшәп әзерләделәр: Спрутс өстәл-урындык жимереп утын «ясады», мичкә кабызды, бәрәңге әрчеде; Жулио исә ашны тәмле итеп пешерүне карады.

Аңардан тыш ул әле тагын чисталык ягын да кайгыртты.

— Сезнең бу бүлмәгездә шакшы чамадан ашты,— диде ул бер мәлне.— Шулай да жыештыруның бер дә мәгънәсен күрмим. Икенче бүлмәгә күчәрбез. Анысын дуңгыз абзары иткәч, янә күчәрбез. Бөтен өйне шулай шакшылатканнан соң күз күрер тагын...

Телевидение һәр көн саен үсеп-өлгереп килә торган яшелчәләрне һәм игеннәрне күрсәтә килде. Ә беркөнне диктор Космик шәһәрчектән тапшыру булачагын игълан итте. Спрутс белән Жулионың тизрәк шул дошманнарны күрәселәре килде, алар хәтта утырган урыннарында кыбырсый ук башладылар. Көтә торгач, экранда Беләмән пәйда булды. Тамашачыларны ул үзенә дуслары космонавтлар белән таныштырып чыкты. Үзләре төзөгән бәләкәйрәк кенә өйләрне дә күрсәтте. Аннан соң Фуксия үзләре алып барган фәнни эшләр турында сөйләде. Рәссам үзе ясаган Жир пейзажларын күрсәтте һәм Олы Жирнең Айдан кай төше белән аерылып торганын

аңлатты. Аннары Гөслә чыгыш ясады, ул Жирдәге берничә көйне уйнап күрсәтте.

Музыкаль антракттан соң тамашачыларга тәҗрибә рәвешендә үстерелгән яшелчәләрне күрсәтеп чыктылар. Беләмән тамашачыларга болай дип тә аңлатты: монда яшелчә Олы Жирдәгегә караганда эрерәк булып үскән, бу хәл Айда тарту көче кимрәк булудан киләдер, диде.

Яшелчә бакчасыннан ары бодай басуы жәйрәп ята иде. Нәнүсләр аны башта хәтсез зур урман дип уйладылар. Иң азактан планетаара очыш ясаган космик ракетаны да күрсәттеләр. Аның өчен космонавтлар махсус ангар эшләп куйганнар икән.

Ракетаны күргәч, Спрутсның зәһәрә чыраена чыкты.

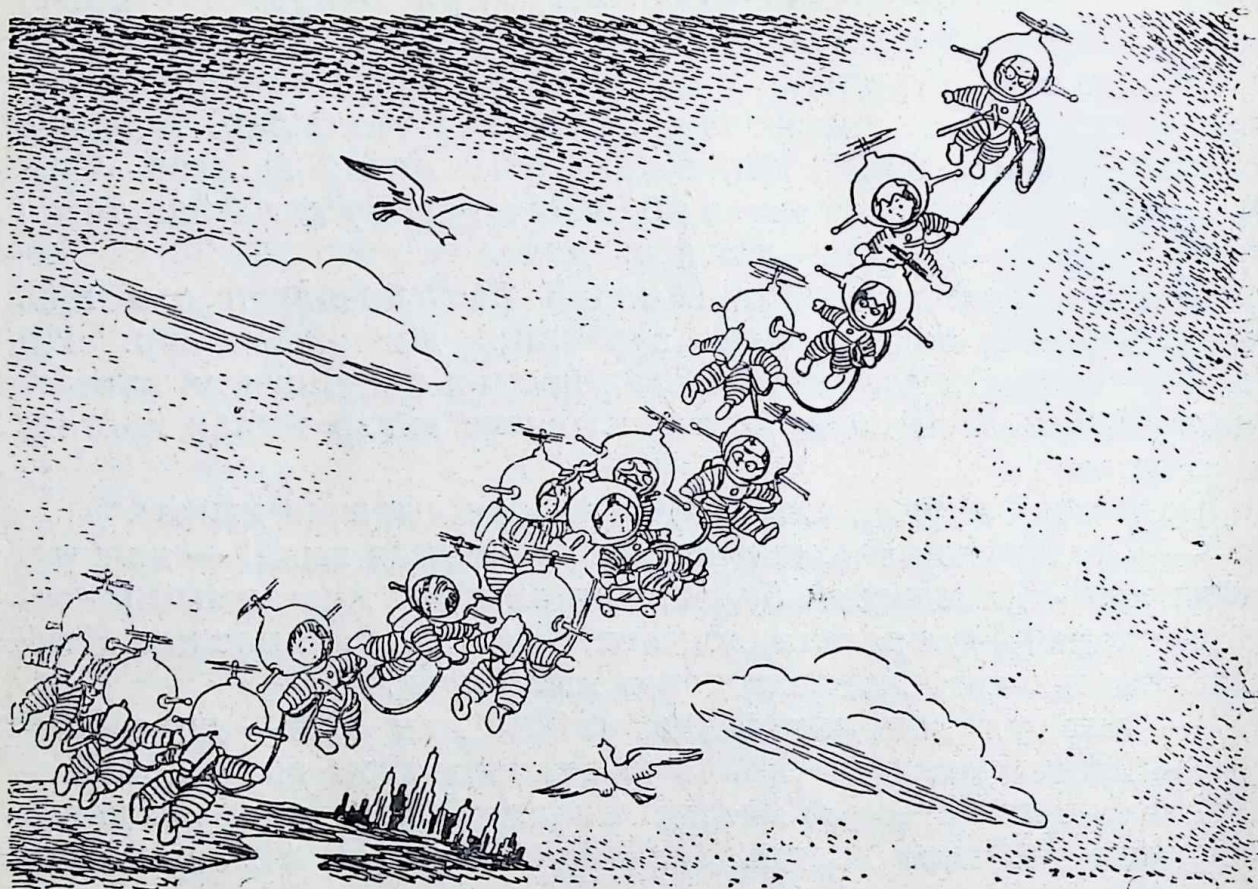
— Шул каһәр төшкән ракета аркасында гына! — дип ылады ул. — Динамитым булса, мин аны һич кызганмый шартлатыр идем! Шул ракета булмаса, бу мәхшәр килмәс иде. Көн-озын аш-пешергәнче, рәхәтләнәп яшәр идек.

— Бар ул динамит бездә, табам мин аны, — диде Жулио. — Давилоннан тиз арада кыякларга туры килгәч, товарларны ташып бетерә алмадым. Складта берничә мичкә дары, ике әржә динамит калды. Тик анда барыр өчен машина кирәк булып.

Спрутс урындыгында сикеренеп куйды.

— Иртәгә үк барабыз! Күрсәтәм әле мин аларга! Һәммәсен дә күккә очырам мин аларның! — дип жикеренде.

УТЫЗ алтынчы бүлек

ЖИРГӘ ӘЙЛӘНЕП КАЙТАЛАР

Белмәмеш үзенң дуслары белән Қосмик шәһәрчеккә кайтканнан соң, берничә көн вакыт узды. Ул иртән торы белән яшелчә бакчасына чыга да биек булып үскән помидорлар, кыярлар арасында рәхәтләнеп күнел ачып йөри. Я булмаса гигант арыш-бодайга карап, хыялларына чума.

— Үзебезнең Чәчкәледәге шикелле үк,— ди ул.— Тик нәр-сәдер житеп бетми. Ни әйтсәң дә, безнең Чәчкәледә күнел-лерәк шул.

Көннәрдән беркөнне Белмәмеш иртән уянгач үзендә бер-төрлө хәлсезлек сизде. Бер төшө дә авырмый да төслө, эмма бөтен әгъзалары ватылган, урыныннан кузгалырлык та дәрманы юк кебек. Иртәнгә аш вакыты якынлашканга, көч-хәл белән генә урыныннан торып, юынды, киенде дә өстәл янына барып утырды. Ләкин аның бер дә ашыйсы килми иде.

— Айда бит әле менә нинди хикмәтләр булгалый, — дип мыгырданып алды Белмәмеш. — Ашыйсың килгәндә ашарыңа юк, алдында торганда ашыйсың килми.

Үз өлешен көчкә бөтереп, кашыгын өстәлгә куйды да тыш-ка чыгып китте. Бер минуттан, коты алынып, кире әйләнеп керде.

— Егетләр, Қояш кая киткән? — диде ул, як-ягына каранып.

Беләмән мыскыл итәргә кереште:

— Ишәк тә ишәк, син дә ишәк, Белмәмеш! — диде ул. — Қаян килсен ди бирегә Қояш! Без бит Ай эчендә!

— Шулай бит әле! — диде Белмәмеш, кулын селтәп.

Ул көн буге Қояшны юксынды. Қичкә таба гына аз-маз тынычлангандай булды. Икенче көнне янә шул ук хәл кабатланды.

— Қояш кая киткән соң? — дип сыкранды ул. — Қояш булсачы! Үзебезнең Чәчкәледә ичмасам теләсәң кайчан Қояш була торган иде!

Беләмән бу юлы да коры тотты:

— Шаяртмый гына булмыймы, акыллым? — диде.

Доктор Ачыташ кына:

— Авырып-нитеп китмәгәе, — диде. — Қарыйм әле мин аны.

Һәм Белмәмешне үзенә кабинетына алып кереп, бик жентекләп тикшеренә дә башлады. Қолагын, борынын, телен, тамагын караганнан соң күлмәген салырга кушты. Аннары Белмәмешнең аркасына, жылкәсенә, күкрәгенә, корсагына суккалап, ниндирәк өн чыгуына колак салды. Ул теләгән тавыш чыкмады ахрысы, чөнки доктор әледән-әле чыраен сытты, иңнәрен сикертте, башын чайкады. Аннан соң Белмәмешкә чал-

кан ятарга кушты да үзе аның корсагына учы белән баскалап:

— Авыртамы?.. Авыртмыймы?.. Болай ничек?..— дип сораштырды. Үзе һаман башын чайкады.

Иң азактан Белмәмешнең температурасын, пульсын һәм кан басымын үлчәде. Аннары аңарга тормаска кушып, үзе нәнүсләр янына чыкты да, шыпырт кына:

— Харап булдык, егетләр, Белмәмешебез чирләп киткән ләбаса,— дип белдерде.

— Кай төше авырта соң? — диде Ай-Йолдыз.

— Болай бер төше дә авыртмый аның, шуңа да карамас-тан, үзе нык авырый. Бик сирәк авыру аңарда. Туган якларыннан читтә озак йөргән нәнүсләр генә шулай авыручан була.

— Кара син аны!— дип куйды Беләмән.— Дәваларга кирәк алай булгач.

— Ничек дәвалыйсың ди аны? Бу авырудан бертөрле дару да юк шул. Мөмкин кадәр тизрәк Жиргә әйләнеп кайтырга тиеш ул. Туган басуларның шифалы һавасы гына ярдәм итәчәк аңа.

— Өйгә кайтырга кирәк, димәкче буласың инде алайса?

— Шулай димәкче булам шул. Тизрәк юлга чыксаң, шәп булыр иде.

— Бүген үк кузгалырга кирәк,— диде Фуксия.

Ә Беләмән:

— Кабартма нишли? — дип каршы төште.— Ул бит яңа дуслары янында Лос-Сасыкта калды. Аның берүзен ташлап китә алмыйбыз ич инде.

— Көйләрмән белән без жәт кенә алып кайтыйк соң! — диде Һөнәрмән.— Кичкә анда булабыз, иртән иртүк кайтыр юлга чыксаң, көн уртасына кайтып та житәрбез.

— Иртәгә китәргә туры килә,— диде Беләмән.— Шуннан да иртәрәк жыенып өлгерә алмабыз.

Доктор Ачыташ моны ишеткәч:

— Ярый алайса, Белмәмеш иртәгә хәтле генә түзәрдер шикелле,— дигән фикергә килде.— Тик инде сез, егетләр, озын-озакка сузмагыз.

Һөнәрмәннәр мотоцикл йөртергә Бәтине дә өйрәтәләр иде, шундук өчәүләшеп китеп тә бардылар.

Доктор Ачыташ иртәгә кайтып китәчәкләрен Белмәмешкә хәбәр итте: Белмәмеш куанычыннан сикереп торды, кайтып житкәч тә Күккүзгә хат язачагын әйтте. Вәгъдә итеп тә хат язмавына вәжданы газәпләна иде аның. Бу хатасын төзәтергә булгач, аның кәефе күтәрелде, җырлап җибәрде.

— Кайгырмагыз, егетләр! — диде ул дусларына.— Озакламый Қояшны күрербез!

Күп тә үтмәде, түземсезләнеп:

— Һөнәрмән белән Көйләрмән кайчан кайтырлар инде?— дип Ачыташка бәйләнә башлады.

— Бүген өлгермиләр әле, иртәгә кайталар. Син берәз сабыр ит инде, ят та йокла.

Белмәмеш берәз ятып алгандай итә дә сикереп тора:

— Кайтмасалар, нишләрбез икән? — ди.

— Кайтырлар, акыллым, кайтырлар,— дип, Ачыташ аны тынычландырырга тырыша.

Ул арада Беләмәннәр ракетаны сынап карадылар. Сынау эшләре тәмамланганнан соң Беләмән:

— Хәзер космик кораб очарга әзер,— дигән нәтиҗә ясады.— Иртәгә иртән старт мәйданчыгына күчерербез. Сәфәр чыгар алдыннан әйбәтләп ял итәргә кирәк, әйдәгез йоклап алың.

Космонавтлар ангардан чыгып, ишеген бикләделәр дә китеп бардылар. Шундук койма өстенә ике баш калыкты. Икесенең дә битендә кара маска. Менә берсе Жулио тавышы белән болай диде:

— Қиттеләрме, җир упкырылар!

— Олактылар, көлләре күккә очкан нәрсәләр! — диде икенчесе Спрутс тавышы белән.

Болар чыннан да Спрутс белән Жулио иде.

Алар тагын беравык көтеп тордылар, тирэ-юньдэ нәнүс заты юклығына тәмам ышангач, Жулио:

— Койма аркылы төш әйдә, мин ящикны бирермен,— диде.

Спрутс мыш-мыш килеп койма аркылы төште, әмма Жулиодан әржә белән динамитны алган чагында, авырлыкка чыдый алмыйча, әржәсе-ние белән жиргә егылды.

Жулио моны күреп:

— Нәрсә ыргыткан буласың тагын? — дип бәйләнде.— Анда бит макарон түгел, динамит!

Аннары алар ангарның ишеген ача алмыйча азапландылар. Жирне казып керергә ниятләделәр. Кесәләреннән пычаклар чыгарып, стена астына чокыр казырга тотындылар.

Космонавтлар аны-моны уйламыйча йоклап яталар иде. Беләмән булып Беләмән дә чишенеп йокларга яткан иде. Бер заман бөтен дөнья гөрселдәгәндәй булды. Тәрәзә пыялалары чылтырап коелды, Беләмәннең караваты әйләнеп капланды, галим нәнүс идәнгә мәтәлеп төште. Өстенә одеял гына бөркәнде дә атылып өйдән чыкты.

— Ракетабыз шартлады! Кемдер безнең ракетаны шартлатты! — диде Беләмән ярсулы тавыш белән.

— Полицейскийлар эшедер әле!

— Хәзер ничек өйгә кайтабыз инде? — диештеләр нәнүсләр.

Шартлау урынын такта ярчыкларыннан арындырсалар, ни күрсеннәр — ракета ауган, койрык өлеше өзелеп төшкән, төп двигателе ватылган, иллюминаторларның пыяласы коелган.

— Моны ике атнада да төзәтеп бетерә алмассың,— диде Беләмән.— Очуны кичектереп торырга туры килә...

Ачыташ аңарга сүзен әйтеп бетерергә ирек бирмәде:

— Ни сөйлисең инде! Авыз да ачма ул хакта! Беләмәшебез ике атнага түзә алмый. Бүген үк озатырга кирәк үзен.

Беләмән кулы белән жимерек ракетага ишарә итте:

— Күреп торасың бит...

— Ай кабырчыгына скафандр кигән килеш кенә дә чыга

алабыздыр ич? — дип куйды Ай-Йолдыз. — Авырлык югында очып була ич аны кисәң. Анда менгәч дәү ракетабызга утырырбыз да өйгә очарбыз.

— Бик әйбәт фикер! — диде Беләмән, сөенеп. — Тик менә скафандрларыбызга зарар килмәде микән? Алар да бит ракетада иде.

Скафандрларның яхшы сакланганын күреп, бар да бер-авыздан «ура!» кычкырдылар.

Төш чагына һөнәрмәннәр кайтып төштеләр.

Космонавтларның китәргә жыену хәбәре Туймады авылына яшен тизлегендә барып житте. Дуслары белән саубуллашырга бөтен авыл халкы жыелып килде. Беләмән аларга:

— Космик шәһәрчек тирәсендәге тәҗрибә бакчаларын һәммәсен дә сезгә бүләк итеп калдырабыз, — диде. — Озакламый уңыш җыяр вакыт житә. Үзегезнең генә көчегездән килмәсә, күрше авылларны ярдәмгә чакырыгыз. Бергә-бергә җиңелрәк булыр. Киләчәктә дә гигант үсемлекләргә күбрәк үстереgez. Алар бөтен планетагызга таралса, ач булмассыз.

Туймады халкы елый-елый космонавтларның һәркайсын җочаклап үпте. Һөнәрмән белән Көйләrmән мотоциклларын Бәтигә бүләк иттеләр. Бәти үзенең дуcты Белмәмешкә:

— Бездә рәхәт тормыш башланганда гына китәсең бит, — диде.

— Бер дә кайгырма, — дип җавап кайтарды Белмәмеш. — Без әле кабат килербез. Үзегез дә барып чыгыгыз. Мин инде шуннан ары кала алмыйм. Кояшны бик-бик күрәселәрем килә.

Кояшны исенә төшерүгә, күзенә яшьләр килде. Дәрманы бетеп, җиргә утырды. Аның янына доктор йөгереп килде. Нашатырь спирты иснәтте.

— Хәзер синең белән ничек очарбыз икән инде? — дип хәсрәтләнде Ачыташ. — Сиңа бу хәлендә космик сәяхәткә чыгасы түгел, түшәктә ятасы иде дә бит...

— Көйләrmән белән без аның өчен махсус урындык җайларбыз, — диде Һөнәрмән. — Шуңа утыртып кына йөртсәк, бер дә көчен әрәм итмәс, — дип тә өстәде.

Скафандрларны киеп алгач, Беләмән озын капрон шнурга тагылырга команда бирде. Белмәмешне дә урындыгына утыртып, әлеге бауга бәйләделәр. Очкан чакта төшмәслек иттерделәр. Һәммәсе дә тезелешеп баскач, иң алда урнашкан Беләмән авырлыкны бетерү приборы тәймәсенә дә, шуның артыннан ук электродвигатель кнопкасына да басты. Акрынгына выжлаган аваз ишетелде — пропеллер әйләнә башлады. Авырлыгын жуйган Беләмән салмак кына һавага күтәрелде, үз артыннан башкаларны да ияртте.

Ай халкы моны күреп таңга калды. Һәммәсе дә кычкыра-кычкыра кул болгарга, бүрек чөяргә тотынды.

Оча торгач космонавтлар күккә күтәрелеп, Ай кабырчыгына життеләр һәм боз тоннеленнән мәгарә эченә килеп керделәр.

Безнең космонавтлар Ай кабырчыгына әйләнеп кайтканда, Қояш күренми, Айда озын төн хөкем сөрә иде. Қайберәүләр, бәлкем, төн булгач анда берни күреп булмыйдыр инде, дип уйлайлардыр. Бик нык ялгышалар. Айлы төндә Жир өстен Ай яктырткан шикелле үк, Жир үзе дә Ай кабырчыгын яктырта. Аерма тик шунда гына: Жир шары, Айдан шактый зур булу сәбәпле, яктыны да мулрак сибә. Әгәр дә безгә Ай тәлинкә чаклы гына булып күренсә, аннан караганда Жир шары түм-түгәрәк олы бер поднос шикелле булып күренә. Фәнгә таянып әйтсәк, Жир Қояш нурын, Ай белән чагыштырып караганда, туксан мәртәбә артыграк кайтара. Димәк, Айның безнең Жир ягына караган яртысында төнлә белән дә укып, язып, рәсем ясап утырырга мөмкин.

Әнә шул яктылыктан файдаланып, Беләмәннәр үзләренң ракеталарына килеп житәләр. Доктор Белмәмеш яныннан бер адым да читкә китми. Алар аны күтәреп кертеп, скафандрын салдыралар, чишендерәләр дә каютадагы койкага яткызалар.

Авыр скафандрдан арынгач Белмәмеш рәхәтләнеп китә. Қойкадан тормакчы да булып азаплана, әмма яңадан хәлсезләнә. Қыл кыймылдатырлык та дәрманы калмый.

Доктор Ачыташ Белмәмешнең кәефен күтәргә тырышып әкиятләр сөйләде.

Башка нәнүсләр дә каютага хәл белергә кергән арада Белмәмешкә сөйләр өчен тагы нинди әкиятләр бар соң әле дип исләренә төшерергә тырыштылар. Һәркемнен авыруга азгына булса да ярдәм итәсе килде. Ләкин Белмәмешне берни кызыксындырмый башлады. Ул күзләрен әкрән генә түшәм буйлап йөртте, дусларының нәрсә сөйләгәнә илтифат итмәс булды, тик аның кипшереп киткән иреннәре генә нидер пышылдыйдыр сыман иде. Ачыташ, колак салып тыңлап караса да, берни аера алмады.

Озакламый авыруның күзе йомылды, ул йокыга талды. Күкрәге һаман да әле еш-еш күтәрелә, аңа сулу алуы бик авыр иде. Бит алмалары уттай кызыша иде. Берәздән ул жинелрәк сулуй башлады. Әллә югыйсә бөтенләй тын алудан туктады инде дип, Ачыташның коты алынды. Тизрәк пульсына ябышты. Пульсының бер дә рәте калмаган иде.

— Белмәмеш! — дип ачыргаланып кычкырып жибәрде Ачыташ. — Уяна күр, Белмәмеш!

Әмма Белмәмеш уянмады. Аптырагач доктор аның борын төбенә бер шешә нашатырь спиртын төртте. Белмәмеш әкрән генә күзен ачты. Бик зур кыенлык белән генә:

— Тын алып булмый! — дип пышылдады.

Күзләре кабат йомылганны күреп, доктор аны иңбашынан алып селекте.

— Йоклама, Белмәмеш! — дип кычкырды ул. — Яшәү өчен көрәшәргә тырыш! Бирешмә! Йоклама! Син яшәргә тиеш, Белмәмеш! Яшәргә тиеш!

Авыруның чырае китә барганны күреп, доктор яңадан аның пульсын карамакчы булды. Әмма пульс типкәне сизелми иде инде. Күкрәгенә колагын куеп тыңласа — йөрәк типкәне ишетелмәде. Яңадан нашатырь спирты иснәтеп каравы — һичбер төрле файдасы тимәде.

— Кислород! — дип кычкырып жибәрде доктор.

Һөнәрмән белән Көйләрмән резина мендәргә кислород тутырып китергәләгәнче, доктор авыруны ясалма сулыш алды-

рырга азапланды. Тəмам сулу ала башлагач кына, Ачыташ резина мендэрнең трубкасыннан кислородны акрынлап кына Белмəмешнең авыз тирəсенə чыгара торырга кушты.

Нəнүслəрнең күз алдында авыруга чырай керде. Менə ул күзен ачып жибəрде. Доктор Ачыташ ягымлы тавыш белəн:

— Сула, Белмəмеш, сула,— диде.— Тирəн итеп сулу ал. Йоклый гына күрмə тик! Берəз гына түз инде!

Ул да булмады, берəү иллюминаторга күз салган иде:

— Карагыз əле, егетлəр, Жир яп-якын! — дип кычкырып жибəрде.

Белмəмеш тə Жирне күрəргə телəп күтəрелмəкче булды, тик аның хəле юк иде əле.

— Күтəрсəгез иде мине,— дип пышылдады ул.— Тагын бер генə булса да Жирне күрсəм иде!

— Күтəрегез, күтəр! — дип рəхсəт итте доктор.

Фуксиялəр аны саклык белəн генə ике яктан култыклап алып иллюминатор янына китерделəр. Белмəмеш Жирне күрде. Хəзер инде ул искиткеч зур шар кыяфəтендə иде, материклары аксыл тап булып, ə инде дингез-океаннары кара-кучкылланып күренə. Белмəмеш күзəткəн арада Жир зурайганнан-зурая барып, караш житмəс була башлады.

Авыруның хəлдəн язганын сизеп, Фуксиялəр аны кире үз урынына илтеп яткырмакчы булдылар. Лəкин авыру баш тартты:

— Киендерегез мине! — диде.

— Хəзер киендерəбез,— дип жавап кайтарды Ачыташ.— Син азрак ял итеп ал.

Фуксиялəр аның өстенə сары чалбарын, кызгылт күлмəген кигезэлəр, аягына оек белəн ботинка кидерэлəр, муенына яшел галстугын бəйлəп куялар, башына күгелжəм эшлəпəсен дə капыйлар.

— Хəзер алып чыгыгыз мине моннан! — дип пышылдады Белмəмеш хəлсез тавыш белəн.

— Кая алып чыгыйк соң?

— Жиргə! Тизрəк булыгыз!.. Жиргə!

Белмəмешнең тагын еш-еш сулавын күрəп, доктор:

— Ярый, ярый,— дип тынычландырырга тырышты.— Ка-
ютадан алып чыгыгыз үзен.

Алар лифтка утырып койрыкка төштеләр. Юлдашлары-
ның шлюз ишеге төбөндә туктап калганын күргәч, Белмәмеш
янә борчылды:

— Алып чыгыгыз инде! Нәрсә туктадыгыз?.. Ачыгыз
ишекне! Жиргә төшерегез! — дип пышылдады ул, еш-еш
сулап.

— Хәзер, жаныем, сабыр ит! Хәзер ачабыз,— диде Ачы-
таш.— Хәзер, Беләмәннән сорыйк әле, ачарга ярыймы
икән...

Докторның сүзенә җавап биргән шикелле, репродуктор-
дан Беләмәннең тавышы ишетелде.

— Жиргә утырабыз! Авырлыкны кире кайтарабыз! Авыр-
лыкка эзерләнегез!

Нөнүсләр кинәттән гәүдәләре авыраеп китүгә күнегеп тә
өлгермәделәр, кораб янә дерт итеп куйды, бар да идәнгә тә-
гәрәделәр.

— Жиргә төшөп җиттек! Чыгарга эзерләнегез! — дигән
команда яңгырады.— Ачыгыз шлюз ишекләрен!

Профессор Йолдызи батыраеп ишек янындагы төймәгә
басты. Шундук яктылык бәрәп керде.

Белмәмеш, яктыга кулларын сузып, кычкырып җибәрде:

— Чыгарыгыз мине! Чыгарыгыз!

Һөнәрмән белән Көйләрмән ике яктан култыклап аны
ракетадан алып чыктылар. Баш өстендә зәңгәр күкне, күктә
йөзгән ак болытларны, биектән елмаеп торган Кояшны күр-
гәч, Белмәмешнең тыны кысылгандай булды. Саф һавадан
исереп киткәндәй булды.

Һөнәрмәннәр аны акрын гына җиргә бастырдылар.

— Хәзер алып барыгыз инде! Алып барыгыз! — дип пы-
шылдады Белмәмеш.

Тегеләр аны саклык белән генә атлатып алып киттеләр.

— Хәзер җибәрегез инде! Жибәрегез! Үзем!

Жибәргәч тә апын-төпен атлагандай итте һәм шундук тез-

лэнде дә, йөзтүбән ятып, жирне үбәргә тотынды. Башыннан эшләпәсе төште. Күзеннән яшьләр атылып чыкты.

— Туган жир генәм! Ичкайчан да сине онытмам! — дип пышылдады Белмәмеш.

Алсу кояш аны үзенен рәхимле нурларына коендырды, салкынча жыл чәчләрен сыйпап узды. Белмәмеш үзенен күкрәгендә иксез-чиксез жылы хис уянуын сизде. Ул аның ничек аталганын белеп житкermәсә дә, иң әйбәт хис икәнлегенә төшенде. Жиргә күкрәге белән сыенгач, яңадан куәте кайтуын, авыру дигән нәрсәнең үзеннән-үзе юкка чыгуын тойды.

Күз яшьләрен түгеп бетергәннән соң гына Белмәмеш жирдән күтәрелде. Туган жирне сәламләүче дусларын, көләч йөзле нәнүсләрне күргәч, рәхәтләнеп көлеп жибәрде.

— Менә бетте дә, егетләр! Хәзер инде тагын берәр яры сәяхәткә чыгып китсәң дә була! — диде ул, шат тавыш белән.

Менә бит нинди нәнүс ул Белмәмеш.

ЭЧТӘЛЕК

Беренче бүлек. Беләмән профессор Йолдызины жиңә	3
Икенче бүлек. Ай ташының сере нәрсәдә?	14
Өченче бүлек. Баштүбән килүләр	22
Дүртенче бүлек. Көтелмәгән ачыш	32
Бишенче бүлек. Зур эшләр башлана	42
Алтынчы бүлек. Айга очалар	54
Жиденче бүлек. Белмәмешләр Айга житәләр	66
Сигезенче бүлек. Айдагы беренче көн	75
Тугызынчы бүлек. Белмәмеш Фигль белән Мигльгә юлыга	88
Унынчы бүлек. Каталажкада	98
Унберенче бүлек. Белмәмешләр котылалар	108
Уникенче бүлек. Төнгә эш	116
Унөченче бүлек. Гигант үсемлекләр жәмгыяте оеша	126
Ундүртенче бүлек. Беренче кыенлыклар	132
Унбишенче бүлек. Эшләр жайга салына	135
Уналтынчы бүлек. Сәхнәдә Спрутс эфәнде күренә	141
Унжиденче бүлек. Зур бредлам	149
Унсигезенче бүлек. Миллионер капкыңга элэгә	156
Унтугызынчы бүлек. Миллионер ычкына	165
Егерменче бүлек. Гигант үсемлекләр жәмгыяте таркала	174
Егерме беренче бүлек. Скуперфильд мажаралары	182
Егерме икенче бүлек. Белмәмешләр Сан-Комарикка киләләр	191
Егерме өченче бүлек. «Тупик»та	198
Егерме дүртенче бүлек. Кабартманың күргәннәре	205
Егерме бишенче бүлек. Давилон баржасында паника	213
Егерме алтынчы бүлек. Белмәмешне эшкә яллыйлар	220

<i>Егерме жиденче бүлек. Күпер астында . . . . .</i>	226
<i>Егерме сизгенче бүлек. Ракета юкка чыккач . . . . .</i>	237
<i>Егерме тугызынчы бүлек. Беләмән ярдәмгә ашыга . . . . .</i>	245
<i>Утызынчы бүлек. Көрәш башлана . . . . .</i>	256
<i>Утыз беренче бүлек. Башак гигант үсемлекләрнең орлыкларын алып китә . . . . .</i>	265
<i>Утыз икенче бүлек. Яңа могжизалар . . . . .</i>	275
<i>Утыз өченче бүлек. Кабартма акылга утыра . . . . .</i>	281
<i>Утыз дүртенче бүлек. Белмәмеш Ахмаклар атавында . . . . .</i>	286
<i>Утыз бишенче бүлек. Зур үзгәрешләр заманы . . . . .</i>	293
<i>Утыз алтынчы бүлек. Жиргә әйләнеп кайталар . . . . .</i>	298

Николай Николаевич Носов

НЕЗНАЙКА НА ЛУНЕ

(на татарском языке)

Редакторы Р. Вәлиева

Художество редакторы Б. Альменов

Техник редакторы С. Әхмәтжанова

Корректорлары М. Мирсалихова, Р. Хамидуллина

Наборга бирелде 26/VII-1968 ел. Басарга кул куелды 27/II-1969 ел.
Типография кәгазе № 2, 70×90^{1/16}. Учетн.-изд. табагы 15,32. Якынча
басма табагы 22,82. Заказ Д-1257. Тираж 15000. Бәясе 61 тиен.

Татарстан китап нәшрияты. Казан, Бауман ур., 19.

ТАССР Министрлар Советы каршындагы Матбугат идарәсенең Камил
Якуб исемендәге матбугат комбинатында басылды. Казан, Бауман
урамы, 19. 1969 ел.

1969 ЕЛДА ТАТАРСТАН КИТАП НЭШРИЯТЫ
КЕЧЕ ЯШЫТӘГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН
ТУБӘНДӘГЕ КИТАПЛАРНЫ БАСТЫРЫП ЧЫГАРА:

- Г. Ибраһимов. Карт ялчы.
Р. Хафизова. Курай-малай һәм Талсылу мажаралары.
Г. Левашева. Синен дустан музыка.
Коллектив. Бәйрәм җырлары.
Коллектив. Тылсылы тырыс.
Ш. Галеев. Кызык.
Э. Мөәминова. Үрдәгем үпкәләде.
Х. Халиков. Йолдызлар ничәү?
Х. Вахит. Минем танышларым.

